

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

EL-HASANU'UL-HEBEL VE ŞİİRİ

Ahmet Fatih ŞAYBAK

21932003

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN

Diyarbakır 2025

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

EL-HASANU'UL-HEBEL VE ŞİİRİ

Ahmet Fatih ŞAYBAK
21932003

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN

Diyarbakır 2025

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**el-Hasanu’l-Hebel ve Şiiri**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

02/07/2025

Ahmet Fatih ŞAYBAK

ÖN SÖZ

Arap Edebiyatı'nın zengin yapısının en belirgin tezahürü olan şiir, yalnızca estetik ve stilistik açıdan değeri yüksek kelimelerin art arda dizilimiyle oluşturulan bir form değildir. Şiir, aynı zamanda, üretildiği dönemin kültürel, tarihî ve entelektüel yapısını anlamaya imkân sağlayan önemli bir kaynaktır. Arap şiirinin muhtevasını doğru bir şekilde değerlendirebilmek, onu ortaya çıkaran sosyokültürel, siyasî ve tarihî bağlamların anlaşılmasına da bağlıdır. Bununla birlikte, şiirin arka planında kalan bu unsurları önceleyen bir yaklaşım tarzı, şiirin sanatsal değerini ve dile ait özelliklerini gölgede bırakmamalıdır. Zira şiirin anlaşılmasında sosyokültürel, siyasî ve tarihî bağlamlar önemli unsurlar olmakla birlikte, şiir incelemelerinin odak noktası, şiirin anlam katmanlarını, estetiğini, anlatım gücünü ve duygusal derinliğini keşfetmek olmalıdır.

Bir şiiri, yalnızca biçimsel ölçütleri analiz ederek değerlendirmek mümkün değildir. Nasıl ki kıymetli taşlar sadece dış görünüşleri ölçüt alınarak değerlendirilmiyor, uzmanların analizleri bu taşların gerçek değerlerini ortaya çıkarıyorsa; şiirin gerçek değeri de üstünkörü bir okumayla veya yüzeysel bir tasvirle anlaşılamaz. Bunun başlıca nedeni, şiirin kökeninin “duygu” olmasıdır. Nitekim şiiri ortaya çıkaran temel unsur, şairin etrafındaki dünyayla kurduğu duygusal etkileşimdir. Kimi zaman daldan düşen bir yaprak tanesi örneğinde olduğu gibi doğal bir olay, kimi zaman ise bir savaşın ortasında savrulan kılıç darbelerinin sesleri örneğinde olduğu gibi çetin bir savaş sahnesi bu etkileşimi ortaya çıkarabilir. Şiiri ortaya çıkaran olayın kendisi değildir; olayın şairin iç dünyasında nasıl karşılık bulduğu, onda hangi duyguyu tetiklediği ve olayın şiir diline nasıl aksettirildiğidir. Bu çerçevede, şiir, “şairin ne söylediği” ile ilgilendiği kadar “nasıl söylediği” ve “duyumsadığı şeyi ne şekilde inşâd ettiği” ile de ilgilenir. Dolayısıyla, gerçek bir şair, etrafında cereyan eden olayları sadece tasvir etmekle yetinmeyen; bu olayları okuyucusuna adeta yaşıyormuşçasına hissettirebilendir. İşte bu yüzden şiir, kelimelerin estetik bir tarzda dizilmesinden ziyade, şairin rehberliğinde çıkılan bir keşif yolculuğuna benzer. Bu keşif yolculuğu sayesinde, bir dönemin zihniyetine ve o dönemde yaşanmış olayların ruhuna nüfuz etmek mümkün hale gelir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, 17. yüzyıl Yemen'inin yetiştirdiği en önemli şairlerinden biri olan el-Hasanu'l-Hebel'in şiirleri, hem döneminin siyasî, mezhebî ve kültürel atmosferini yansıtması açısından hem de taşıdığı edebî değer açısından incelenmeye değer görülmüştür.

Bu çalışmanın hazırlanmasından tamamlanmasına kadar geçen süreçte, bilgisini ve tecrübesini esirgemeyen, her aşamada desteğini hissettiren değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN'e en içten şükranlarımı sunarım.

Ahmet Fatih şAYBAK

Diyarbakır 2025

ÖZET

Bu çalışma, 17. yüzyıl Yemen-Arap edebiyatının önemli isimlerinden biri olan el-Hasanu'l-Hebel'in hayatını, edebî kişiliğini ve divanında yer alan şiirlerinin dokusunu akademik bir yaklaşımla sunmaya çalışmaktadır. Yemen'in siyasi ve kültürel açıdan karmaşık bir dönemine denk gelen bu yüzyılda, Zeydî imamların hakimiyetinde şekillenen toplum, şairin hem kişisel hem de sanatsal kimliğini oluşturmada belirgin bir rol oynamıştır. Çalışma öncelikle el-Hasanu'l-Hebel'in yaşamını, katiplik makamına gelişini ve döneminin siyasi ve kültürel olgularının şiirlerine yansımalarını analiz etmektedir. Özellikle ailesinden edindiği dinî ve edebî eğitim, şairin Zeydîlik mezhebinin prensiplerini şiirlerinde kullanmasına zemin hazırlamıştır. Şairin divanında yer alan şiirler, klasik Arap şiiri formlarına sıkıca bağlıyken aynı zamanda Zeydî mezhebine uygun siyasi ve dinî söylemlerle harmanlı bir üslup sergilemektedir. Ayrıca şiirlerinde kullandığı edebî unsurlar şairin edebî becerisini yansıtmadaki ustalığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler

el-Hasanu'l-Hebel , Yemen , Zeydîlik , Şiir, Belagat , Kasımîler ,

ABSTRACT

This study endeavors to present, through an academic approach, the life, literary persona, and the fabric of the poems in the *divan* of el-Hasanu'l-Hebel, a prominent figure in 17th-century Yemeni-Arab literature. Yemen, during this century, was marked by political and cultural complexity, and the society shaped under the rule of Zaydi imams played a significant role in molding both the poet's personal identity and artistic character. The study primarily analyzes el-Hasanu'l-Hebel's life, his ascension to the position of a clerk (*katip*), and the reflection of his era's political and cultural realities in his poetry. The religious and literary education he acquired from his family laid the groundwork for his incorporation of Zaydi sectarian principles into his poems. The poems in his *divan* adhere strictly to classical Arabic poetic forms while simultaneously blending a style infused with political and religious discourses aligned with Zaydism. Furthermore, the literary devices he employed in his poetry demonstrate his mastery in reflecting his literary skill.

Keywords

al-Hasanu'l-Hebel, Yemen, Zeydism ,Poetry, Rhetoric , Qasimids

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1
KONU İNCELEMESİ VE XVII. YÜZYILDA YEMEN'İN GENEL DURUMUNA BİR BAKIŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi.....	3
3. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar	5
4. Şairin Yaşadığı Dönem	7
4.1. Dönemin Siyasî Gelişmeleri.....	7
4.2. Dönemin Sosyal Hayatı.....	11
4.3. Kültürel Hayat	12
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
EL-HASANU'L-HEBEL'İN NESEBİ, HAYATI, DÎVÂN'I VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	14
1.NESEBİ	14
1.1.Hayatı	15
1.2.Vefatı	16
2..EDEBÎ KİŞİLİĞİ	16
3.DÎVÂN'I.....	18
İKİNCİ BÖLÜM	22
EL-HASANU'L-HEBEL'İN ŞİİRİNDE MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ.....	22

1. MEDİH.....	26
1.1.Hz. Peygamber’e Medih.....	28
1.2.Hz. Ali’ye Medih.....	30
1.3.Ehlibeyt’e Medih.....	36
1.4.Zeyd b. Ali’ye Medih	39
1.5.Yöneticilere Medih.....	41
1.5.1.el-Mütevekkil ‘Alellah İsmail’e Medih.....	42
1.5.2.Seyfu’l-İslâm Ahmed b. el-Hasan’a Medih	45
1.6.Dostlarına Medih.....	47
1.6.1.Yahyâ b. el-Hüseyin’e Medih	48
1.6.2.Ahmed b. Muhammed el-Ânesî’ye Medih.....	49
1.6.3.el-Hüseyin b. el-Muṭahhar b. Muhammed el-Cermûzî’ye Medih..	52
2.GAZEL	53
3.MERSİYE	58
3.1.Ali el-Kelbî’ye Mersiye.....	59
3.2.es-Seyyide Nefise b. Ali b. el-İmam Müeyyid’e Mersiye.....	60
3.3.Kâdı Ali b. Sa‘îd’e Mersiye	61
4.ÖZLEM.....	63
5.ŞİKÂYET	67
5.1.Fakirlikten Şikâyet	67
5.2.Zamandan Şikâyet	68
5.3.İnsanlardan Şikâyet	72
6.VA‘Z.....	73
7.FAHR.....	76
8.VAŞF	81
9.MÜNÂCÂT	85
10.HİCİV	89
11.SİTEM.....	93
12.MÜNECCİMLERE REDDİYE.....	95
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	99

EL-HASANU'L-HEBEL'İN ŞİİRLERİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ..... 99

1.Şekil Özellikleri 99

1.1.Dîvân'daki Nazım Şekilleri.....	99
1.2.Kaside Nazım Şekli ve Yapısı.....	100
1.2.1.Matla' - Mebde'	100
1.2.1.1.Atlâl	101
1.2.1.2.Gazel.....	103
1.2.1.3. Mersiye	106
1.2.1.4.Medih.....	107
1.2.1.5.Fahr.....	108
1.2.2.Tehalluş	109
1.2.3.Ĥâtime	114
1.3.Vezin ve Kafiye.....	116
1.3.1. Vezin	116
1.3.2. Kafiye	118
1.3.2.1. Mukayyede.....	119
1.3.2.2. Zelel.....	119
1.3.2.3. Nefer.....	121
1.3.2.4. Hûş	122

2.Dil ve Üslup Özellikleri..... 123

2.1. Kelime Seçimi	123
2.2. Cümle Yapıları	126
2.2.1. Haberî Cümleler	126
2.2.1.1. İbtidâî Haber	126
2.2.1.2. Talebî Haber	128
2.2.1.3. İnkârî Haber	129
2.2.2. İnşâ Cümleleri	131
2.2.2.1. Emir	131
2.2.2.2. Nehy	133
2.2.2.3. İstifhâm.....	135
2.2.2.4. Nidâ	138

2.2.2.5. Temennî.....	140
2.3. Anlatım Yöntemleri.....	141
2.3.1. Muḥavere.....	141
2.3.2. Mu‘âraza.....	146
2.3.3. Taḥkiye.....	151
2.3.4. Taḥmîs.....	154
2.3.5. Beyân Üsluplarından Yararlanma	157
2.3.5.1. Teşbîh	157
2.3.5.2. Mecâz	163
2.3.5.2.1. Aklî Mecaz.....	164
2.3.5.2.2. Mecâz-ı Mürsel.....	168
2.3.5.3. İsti‘âre.....	174
2.3.5.4. Kinâye.....	177
2.3.6. Bedi‘ Sanatlarından Yararlanma	179
2.3.6.1. Cinâs	180
2.3.6.2. İktibâş	184
2.3.6.3. Tazmîn.....	188
2.3.6.4. Tıbaḳ.....	191
2.3.6.5. Muḳâbele	193
2.3.6.6. Mübâlağa	194
2.3.6.7. Telmîḥ.....	196
2.3.6.8. Tevriye.....	199
2.3.6.9. Taşrî‘	201
2.3.6.10. Taşdîr (Reddu’l-‘Acûz ‘Ale’ş-Şadr).....	209
2.3.6.11. Muvâzene	211
2.3.6.12. Tekrâr	212
2.3.6.13. Tevârud.....	214
2.3.6.14. İktifâ	215
2.3.6.15. Luzûmu Mâ Lâ Yelzem.....	217
2.3.6.16. Luğz.....	218
2.3.6.17. Tevşî‘	219
2.3.6.18. İḥtira‘	220

2.3.6.19. Terdîd	221
SONUÇ	223
KAYNAKÇA	228

TRANSKRİPSİYON

اَ	: A, a – E, e	س	: S, s
اُ	: U, u	ش	: Ş, ş
اِ	: I, ı - Ġ, ğ	ص	: Ş, ş
اَا	: Â, â - Ê, ê	ض	: Đ, đ
اُوو	: Ô, ô	ط	: T, t
اِيِي	: Î, î	ظ	: Z, z
ء	: ’	ع	: ‘
ب	: B, b	غ	: Ğ, ğ
ت	: T, t	ف	: F, f
ث	: <u>S</u> , <u>s</u>	ق	: K, k
ج	: C, c	ك	: K, k
ح	: Ĥ, ĥ	ل	: L, l
خ	: <u>H</u> , <u>h</u>	م	: M, m
د	: D, d	ن	: N, n
ذ	: <u>Z</u> , <u>z</u>	و	: V, v
ر	: R, r	هـ	: H, h
ز	: Z, z	ي	: Y, y

Not: Yukarıda verilen transkripsiyon alfabesi şahıs isimleri, eser adları ve künyeler için; gerekli durumlarda da kimi kelimelerin telaffuzlarını göstermek için kullanılmıştır. “*Muhammed, Ali... vb.*” sık kullanılan özel isimler Türkçede kullanıldığı gibi yazılmış transkripsiyon uygulanmamıştır. Tamlama şeklinde ya da bileşik olan isimlerin Arapça okunuşları esas alınmış fakat okunuş kolaylığı için “Şerefuddin” şeklinde yazılmıştır. Harf-i tariflerin yazımında “el- ...” şeklinde küçük harf kullanılmış, cümle başlarında ya da dipnotlardaki isimlerin başlangıcında da bu usul gözetilmiştir. Şemsî harflerle başlayan kelimelerin başındaki harf-i tarifler ise, “eş-Şevkânî” şeklinde kelimenin ilk harfinin okunuşu esas alınarak belirtilmiştir.

KISALTMALAR

b.	İbn, bin
Bkz./bkz.	Bakınız
bs.	Basım, Baskı
b.y.	Basım Yeri Yok
c.	Cilt
der.	Derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
Erişim	Erişim Tarihi
Haz. /haz.	Hazırlayan
h.	Hicrî
m.	Mîlâdî
md.	Madde
Nşr. / nşr.	Neşreden
Thk. /thk.	Tahkik eden
ö.	Ölümü, vefat tarihi
S.	Sayı
Trc. / trc.	Tercüme eden
ty.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
v.dğr.	Ve diğerleri
y.	Yıl
y.b.	Yayıncı Bilinmiyor
y.y.	Yüzyıl

GİRİŞ

KONU İNCELEMESİ VE XVII. YÜZYILDA YEMEN’İN GENEL DURUMUNA BİR BAKIŞ

Konu İncelemesi ve XVII. Yüzyılda Yemen’in Genel Durumuna Bir Bakış

Çalışmanın giriş bölümünde öncelikle araştırmanın konusu, önemi, amacı ele alınacak, çalışmada kullanılan yöntemden bahsedilecek ve araştırma konumuz olan şairin yaşadığı Yemen’in XVII. yüzyıldaki siyâsî ve kültürel durumuna dair kısa bilgiler verilecektir.

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu çalışma, Yemenli şair el-Hasanu’l-Hebel’in biyografisi, edebî şahsiyeti ve şiirlerinin içerik, biçim ve üslup özelliklerini etraflıca analiz etmeyi ve bu bağlamda, *Dîvân*’ının sistemli bir biçimde incelemesini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yemen’in başkenti San’a’da dünyaya gelen el-Hebel, küçük yaşlardan itibaren şiirle ilgilenmiş ve Zeydî inancına mensup bir muhitte yetişmiştir. Şairin içtenlikle bağlı olduğu bu mezhebin inanç esasları, yalnızca dinî kimliğini değil, aynı zamanda poetik anlayışını ve şiirlerinin muhtevasını da derinlemesine etkilemiştir. Bir dönem kadılık yapan babasından aldığı ilk eğitim ve Kâsımî Devleti’nin yöneticileri, idarecileri ve önde gelen isimleriyle kurduğu fikrî ve siyasî ilişkiler, şiirlerinde gözlemlenen entelektüel derinliğin başlıca kaynakları arasında yer almaktadır.

Şairin şiire olan ilgisi, erken yaşlarından itibaren başlamış ve bu ilgi, klasik dönem Arap şiirine dair edindiği bilgi ve birikimle daha da pekişmiştir. Bilhassa medih temalı şiirlerinde, klasik Arap şiiriyle kurduğu güçlü bağ açık bir biçimde hissedilebilmektedir. Bununla birlikte, bu şiirlerinde kendi inanç dünyasıyla uyumlu biçimde yeni anlamlar üretmesi, var olan anlamları ve temaları yeniden yorumlaması ve bu çerçevede, Arap şiir mirasına özgün ve yenilikçi katkılarda bulunması el-Hebel’in hem yaşadığı dönemde önemli bir edebî şahsiyet olarak öne çıkmasını hem de halefi şairler tarafından hatırlanmasını sağlamıştır.

el-Hebel, şiirlerinde siyasî ve mezhebî temalara yer vermesiyle de dikkat çeken bir şairdir. Yaşadığı dönemde mensubu olduğu mezhepçe imam olarak kabul edilen şahsiyetlerin yönetiminde etkin roller üstlenmesi, içinde bulunduğu muhitin ve irtibatla olduğu şahsiyetlerin hemen hepsinin kendisiyle aynı inancı paylaşan bireylerden oluşması, şaire düşüncelerini özgürce dile getirme imkânı sağlamıştır. Nitekim şiirlerinde, bir yandan mensubu olduğu mezhebin inanç esaslarını ve dünya görüşünü yansıtırken, diğer yandan hem kendi çağına hem de İslâm tarihinin ilk yüzyılına kadar uzanan geçmiş dönemlerinde meydana gelen dinî-siyasî mücadelelere göndermelerde bulunduğu görülmektedir.

Şair el-Hebel, medih, mersiye, vaşf ve gazel gibi klasik şiir türlerini ustalıkla işlediği şiirlerinde, sadece şairlik maharetini ve kudretini göstermekle kalmamış, aynı zamanda yaşadığı dönemin bizzat göz tanığı olduğu toplumsal olaylarına ve bu olaylara ilişkin kişisel görüşlerine de yer vermiştir. Geleneksel edebî sanatları başarılı bir biçimde kullanmanın yanında, bazı şiirlerinde dönemin kültürel yapısıyla uyumlu özgün bir dil anlayışı geliştirdiği de dikkati çekmektedir. Klasik Arap şiirine duyduğu ilgiyi şiirlerine açıkça yansıtan şair, şiirlerinde yaşadığı çağa özgü, güncel temaları işlemekten de geri durmamıştır. Sahip olduğu bütün bu özellikler sayesinde el-Hebel, hem geçmişin edebî mirasına bağlılığını muhafaza eden hem de çağının ruhunu yakalayarak geleceğe dönük bir poetik bakış geliştiren bir şair olarak öne çıkmaktadır.

el-Hebel'in şiirleri, yaşadığı dönemin toplumsal çalkantılarını, siyasî mücadelelerini ve kültürel atmosferini yansıtan önemli birer tarihsel belge niteliğindedir. İlimle iç içe geçmiş bir aile ortamında yetişmesi, özellikle babasının etkisiyle erken yaşlarda temel İslâmî ilimlerle tanışması, şairin entelektüel bir altyapı kazanmasında belirleyici olmuştur. Bunun yanı sıra, dönemin önde gelen edip ve âlimleriyle kurduğu ilişkiler, onun şiirlerine estetik bir derinliğin yanı sıra düşünsel bir yoğunluk da kazandırmıştır.

Türkçe akademik literatürde el-Hasanu'l-Hebel ve *Dîvân*'ı üzerine yapılmış bir çalışmanın bulunmaması, bu araştırmanın özgünlüğünü ve alana sunacağı bilimsel katkının önemini artırmaktadır. Şairin biyografisi, şiirlerinde işlediği anlamlar, ele aldığı temalar ve ortaya koyduğu özgün ve yenilikçi edebî yaklaşım, onun hem şair

kimliğiyle hem de Arap edebiyatı tarihinde önemli bir geçiş dönemini temsil eden bir şahsiyet olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

el-Hasanu'l-Hebel'in yaşadığı dönemin tarihî arka planı ve biyografisinin ayrıntılı biçimde ele alındığı; şiirlerinin ise içerik ve üslup açısından kapsamlı bir analizinin yapıldığı bu çalışmanın temel amacı, şairin şiirlerinin edebî ve estetik değerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, bu çalışmada, el-Hebel'in şiir anlayışı değerlendirilirken onun klasik dönemin Arap şiir geleneğiyle kurduğu bağın yanı sıra, içinde yaşadığı dönemin sosyokültürel yapısı ve tarihsel bağlamı doğrultusunda şekillenen poetik tutumu da incelenmiştir. Bu çerçevede, şairin şiirlerinde geleneksel nazım şekilleriyle modern edebî yaklaşımlar arasında nasıl bir denge kurduğu; dönemin sosyopolitik ve ekonomik koşullarının şiirlerine ne şekilde ve ne ölçüde yansıdığı; mensubu olduğu mezhebe bağlılığının ve ait olduğu muhitte kurduğu ilişkilerin edebî üretimine etkisi de ele alınmıştır. el-Hebel'in entelektüel ve edebî çevrelerle olan ilişkileri hem etkilendiği kaynaklar hem de kendisinin bu çevre üzerinde bıraktığı etki açısından değerlendirilmiş ve bu bağlamda, şairin şiir dilinin özgünlüğü ve tematik çeşitliliği analiz edilerek, edebiyat tarihindeki konumu ve önemi kapsayıcı bir bakış açısıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bu ana hedefi doğrultusunda, el-Hebel'in şiirleri öncelikle muhteva, ardından dil ve üslup özellikleri bakımından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Böylece, şairin sanatsal yaklaşımını ve yöntemini anlamaya yönelik bir çerçeve oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, şairin *Dîvân*'ında yer alan ve toplamda 3478 beyitten oluşan şiirleri konularına göre sınıflandırılmış ve bu şiirler, dilsel unsurları da dikkate alınarak analiz edilmiştir. Belirlenen bu yönteminin uygulanabilmesi amacıyla sistemli bir analiz süreci yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, el-Hebel'in şiir sanatına özgü tekniklerin yanı sıra, dönemin edebî anlayışına ve klasik formlara uygunluğunu yansıtacak şekilde yorumlanmış ve aynı zamanda, çalışmanın temel argümanlarını destekleyecek verilerle de ilişkilendirilmiştir.

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi” yöntemi temel alınmıştır. Verilerin analizinde ise “nitel içerik analizi” tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama ve hazırlık aşamasında, el-Hebel'in incelenmek üzere

seçilen şiirleri dijital ortama aktarılmış ve metinlerin okunabilirliğini artırmak için şiirler harekelendirilmiştir. Ayrıca, şiirlerin aruz vezni, yapıları belirlenerek bunların Arap şiir geleneği içerisindeki teknik konumları tespit edilip incelenmiştir. Tasnif aşamasında, şiirler içeriklerine göre tematik kategorilere (medih, gazel, rişa vb.) ayrılmıştır. Edebî dil ve üslup incelemesi kapsamında ise seçilen şiirlerde yer alan edebî sanatlar (teşbîh, mecâz, isti'âre vb.), vezin ve kafiye yapıları, anlatım teknikleri ile şiir dilinin kullanım biçimi ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Çeviri ve yorumlama aşamasında, şiirlerin çevrilmesi ve değerlendirilmesi sırasında ortaya çıkabilecek anlam kayıplarını en aza indirmek amacıyla orijinal metinlere mümkün olduğunca sadık kalınmıştır. Anlamı kapalı olan imgeler ve tarihsel referanslar parantez içi açıklamalarla desteklenirken şiirlerin kaynak metinlerine ilişkin sayfa numaraları, coğrafi terimler, özel isimler ve döneme özgü kavramlara dair açıklamalar dipnotlarda belirtilmiştir. özömlenen beyitler hem orijinal Arapça metinleriyle hem de Türkçe çevirileriyle birlikte sunularak metnin çok yönlü bir biçimde değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Araştırma, bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, el-Hebel'in biyografisi ve edebî şahsiyeti ele alınacaktır. şairin yetiştiği muhitin sosyoköltürel ve dinî durumu ve bunun onun şiir anlayışı üzerindeki etkisi odağa alınarak ortaya konulmaya ve entelektüel birikimiyle edebî üslubu, yaşadığı dönem bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde, el-Hebel'in şiirleri muhteva açısından detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu inceleme kapsamında, şairin *Dîvân*'ında yer alan şiirler temalarına göre tasnif edilerek, medih (övgü), gazel, rişa (mersiye), şikâyet, vaşf (betimleme), özlem, münâcât, fahr (öväünme), hiciv, sitem, va'z (öğüt) ve müneccimlere reddiye gibi alt başlıklar altında ele alınacaktır. Her bir başlık altında, temaya özgü kavramsal ereve belirlendikten sonra, seçilen beyitler analiz edilecektir. Böylece, el-Hebel'in şiirlerinde işlediği duygusal, mezhebî, siyasî ve költürel anlam ve motifler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, el-Hebel'in şiirlerinin biçimsel özellikleri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, kaside yapısı, vezin ve kafiye düzeni, anlatım teknikleri ile şiirlerde kullanılan edebî sanatlar, seçilen örnek beyitler üzerinden ayrıntılı bir biçimde

incelenecektir. İncelemede, ilgili edebî terim ve kavramların tanımlarına ve tarihsel gelişimlerine ilişkin açıklamalara da yer verilerek, el-Hebel'in bu teknikleri şiirlerinde ne şekilde kullandığı ve kullanım şeklinin klasik Arap şiir geleneği içindeki yerinin ne olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece, şairin biçimsel tercihlerinin dönemin şiir estetiğine ve bireysel üslubuna nasıl yansıdığı analiz edilmeye gayret edilmiştir.

3. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar

el-Hasanu'l-Hebel ve şiirleri üzerine ülkemizde yapılmış bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Arap coğrafyasında da şairin *Dîvân*'ı ve şiirlerini ele alan bütüncül bir araştırmaya ulaşılamamıştır.

el-Hebel'in *Dîvân*'ı, bu çalışmanın temel ve birincil kaynağını oluşturmaktadır. Şaire ait bu *Dîvân*'ı ilk kez derleyen ve içerdiği şiirleri temalarına göre tasnif eden kişi, Ahmed b. Nâşır b. Muhammed b. 'Abdulhak el-Mihlâfi'dir. Modern dönemde ise, el-Hebel'in *Dîvân*'ının tespit edilen tek bir tahkikli neşri bulunmaktadır. Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî tarafından hazırlanan bu neşrin ilk baskısı 1983 yılında, ikinci baskısı ise 1987 yılında Yemen'de ed-Dâru'l-Yemeniyye Matbaası'nda gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, *Dîvân*'ın 1987 tarihli ikinci baskısı esas alınmıştır.

Şairin doğup yaşadığı ve şiirlerinde andığı bazı yer isimleri hakkında bilgi edinmek amacıyla Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229) *Mu'cemu'l-Buldân* adlı eserine başvurulmuştur. Ayrıca el-Hebel'in yaşadığı bölgenin siyasî, sosyal ve tarihî arka planına ve yapısına dair bilgi temini için çağdaş araştırmacıların çalışmalarına başvurulmuştur. Bunlar, Ömer Abdulaziz Ömer'in *Târîhu'l-Meşriki'l-'Arabî*, Farûk Osman Abâze'nin *el-Hukmu'l-'Osmanî fî'l-Yemen*, Abdulhamîd el-Batrîk'in *Min Târîhi'l-Yemeni'l-Hadîs*, Hüseyin b. Ali el-Vesimî'nin *el-Yemenu'l-Kubrâ Kitabun Cuğrafi Ciyûlûcî Târîhi* başlıklı eserleridir.

el-Hasanu'l-Hebel'in biyografisine ilişkin bilgiler aktarılırken ise, eş-Şerîf Ziyâuddin Yusuf b. Yahya el-Hasenî'nin *Nesmetu's-Seher bi Zikri Men Teşeyye'a ve Şe'ar*, Abdullah Muhammed el-Hibşî'nin *el-Edebu'l-Yemenî*, Muhammed b. Ali eş-Şevkânî'nin *el-Bedru't-Ṭâli'*, Muhammed Emîn b. Faḍlullah b. Muḥibbullah b. Muhammed el-Muḥibbî'nin *Hulâşatu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî 'Aşer* ve Ahmed b. Salih b. Ebî'r-Ricâl'in *Maṭla'u'l-Budûr* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Şair el-Hebel'in şiirlerinin muhteva tahlili yapılırken hem kullandığı kavramların açıklamasında hem de tematik unsurların anlam ve bağlam açısından değerlendirilmesinde klasik Arap edebiyatında şiir tenkidi üzerine yazılmış temel kaynaklara başvurulmuştur. Bu çerçevede, Kudâme b. Ca'fer'in (ö. 337/948?) *Naḳdu'ş-Şi'r*, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin (ö. 400/1009'dan sonra) *Kitâbu'ş-Şinâ'ateyn* ve İbn Raşîk'in el-Kayrevânî'nin (ö. 456/1064) *el-'Umde*'si gibi bu alanın başucu eserlerinden istifade edilmiştir.

el-Hebel'in *Dîvân*'ında yer alan ve bu çalışmada incelenen şiirlerin şekil ve üslup özelliklerinin incelenmesinde, özellikle klasik belagat ve edebî sanatlar kuramına dair temel kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda, 'Abdulkâhir el-Curcânî'nin (ö. 471/1078-79) *Delâ'ilü'l-İ'câz* ve *Esrâru'l-Belâğa* adlı eserleri, es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'Ulûm*'u, el-Hatîb el-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*'sı, İbnü'l-Mu'tez'in (ö. 296/908) *Kitâbu'l-Bedi*'i, İbn Ebî'l-İşba' el-Mısrî'nin (ö. 654/1256) *Bedi'u'l-Ḳur'ân*'ı ile *Tahrîru't-Taḥbîr* başlıklı eserleri başlıca başvuru kaynakları arasında yer almıştır. Bu çerçevede ayrıca, klasik belagat kuramlarını sistemli bir biçimde günümüze aktaran ve açıklayan bazı mütemmim kaynaklara da başvurulmuştur. Bu, çağdaş Mısırlı araştırmacı 'Abdulazîz 'Atîk'in (ö. 1976) *Fi'l-Belâğeti'l-'Arabiyye* adlı çalışmadır.

Bazı edebî terim ve kavramların açıklanmasında ise, klasik lügat ve ansiklopedik sözlüklerden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, Ebû'l-Faḍl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddîn el-Ensârî İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânu'l-'Arab* adlı eseri, lügat âlimi Abdurrezzâk el-Hüseynî ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*'u ve Lübnanlı dil âlimi Buṭrus el-Bustânî'nin *Muḥîtu'l-Muḥîṭ Ḳâmûs Muṭavvel li'l-Luğati'l-'Arabiyye* adlı çalışmaları başvuru kaynakları arasında yer almıştır.

Adı geçen bütün bu eserler, Arap şiiri incelemelerinde yaygın bir şekilde kullanılmaları ve içerik bakımından güvenilir olmaları nedeniyle özellikle zikredilmiştir. Bununla birlikte, çalışma boyunca, el-Hebel'in şiirleri bağlamında yapılan açıklamalarda yalnızca bu eserlerden yararlanılmakla yetinilmemiştir. İhtiyaç duyulan durumlarda, konunun mahiyetine uygun olarak, başka kaynaklardan da istifade edilmiştir. Çalışmada yararlanılan kaynakların tamamına, ilgili bölümlerde

dipnotlar aracılığıyla atıfta bulunulmuş, ayrıntılı künyeleri ise çalışmanın sonunda yer alan “Kaynakça” bölümünde topluca sunulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümüne geçmeden önce, el-Hebel’in yaşadığı dönemin tarihî arka planı ile yetiştiği muhitin coğrafi özelliklerine dair bazı temel bilgilerin sunulması, şairin şiirlerinin doğru bir şekilde analiz edilebilmesi ve anlaşılabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim şairin şiirleri, daha önce de ifade edildiği üzere, açıktan ve örtük bir biçimde mensubu olduğu toplumun dinî ve sosyokültürel yapısına, dönemin siyasî gelişmelerine ve Yemen’e özgü yerel edebî geleneklere göndermelerde bulunmakta ve bütün bu unsurlardan izler taşımaktadır.

4. Şairin Yaşadığı Dönem

17. yüzyılda Kâsımî Devleti’nin (1597–1849) hâkimiyeti altında Yemen’in başkenti San’a’da dünyaya gelen el-Hasanu’l-Hebel, yaşamı boyunca Yemen dışına çıkmamış ve yine burada vefat etmiştir. Sahip olduğu ilmî birikim sayesinde divan kâtipliği görevinde bulunmuştur. Bu görev ona, dönemin siyasî gelişmelerini yakından takip etme imkânı sağlamıştır. Aynı zamanda ilmî çevrelerle kurduğu yakın ilişkiler, edebî yeteneklerinin farkına varması ve kendini bu alanda geliştirmesi açısından önemli bir dayanak noktası olmuştur. el-Hebel’in şiirleri, bu entelektüel birikimin ve sosyal tecrübelerin yansımalarını aksettirmektedir. Zira *Dîvân*’ında yer alan şiirlerinde, söz konusu birikimin ve tecrübenin izleri ve etkileri belirgin bir biçimde görülmektedir. Bu çerçevede, şairin yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve kültürel koşullarının tahlili, hem şiirlerinin daha doğru bir biçimde anlaşılıp analiz edilmesine hem de şairin iç dünyasının ve hissiyatının daha sağlıklı bir şekilde yorumlanıp anlamlandırılmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

4.1. Dönemin Siyasî Gelişmeleri

el-Hasanu’l-Hebel’in yaşadığı 17. yüzyıl, Yemen’de Kâsımî Devleti’nin hüküm sürdüğü döneme tekabül etmektedir. Kâsımî Devleti, Osmanlı Devleti (1300-1922) ile giriştiği mücadelelerin neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, Osmanlı Devleti’nin Yemen’e yönelik askerî ve siyasî müdahalelerini ve Kâsımîler ile olan ilişkilerini incelemek, dönemin el-Hebel’in şiirlerine de yansıyan siyasal ve toplumsal yapısını anlamak açısından önem taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Yemen'e yönelik askerî müdahalesinin başlıca nedeni, Hint Okyanusu'ndaki deniz yollarını kontrol altına almak ve Portekiz'in bölgede hegemonya oluşturma çabalarını engellemektir¹. Memlûk Devleti'nin (1250-1517) zayıfladığı son dönemlerinde, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu kıyıları Portekiz donanmasının saldırılarına maruz kalmıştır. Bu saldırılara karşılık verecek askerî güçten yoksun olan Memlûkler, Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuştur². Bu yardım çağırısı üzerine Osmanlı Devleti bölgeye askerî birliklerini göndermiş ve bu suretle, iki güç arasındaki çatışmalara fiilen müdahil olmuştur. Böylece, Osmanlı Devleti Yemen'de 1635 yılına kadar sürecek olan varlığını tesis etmiştir³.

Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin Yemen'e girmesi bölge halkı, özellikle de yerel kabileler tarafından memnuniyetle karşılanmamıştır. Kabilelerce bir tür ihtilal veya dış müdahale olarak algılanan bu durum, çeşitli isyan hareketlerine sebebiyet vermiştir⁴. Osmanlı Devleti, bu süreçte, isyanları bastırmak ve bilhassa Aden bölgesinde kalıcı bir hâkimiyet tesis edebilmek amacıyla askerî güç kullanmak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda, Hadım Süleyman Paşa (ö. 954/1547), isyanları bastırmak amacıyla bölgeye gönderilmiştir. Ancak dönemin Zeydî imamı el-Muṭahhar b. Yahyâ Şerefuddîn'in (ö.1572) şiddetli direnişi ve muhalefetiyle karşılaşan Süleyman Paşa başarısız olmuş ve Zeydîlerin denetimindeki bölgelere nüfuz edememiştir⁵. Bunun üzerine Süleyman Paşa geri dönmüş ve yerine Özdemir Paşa (ö. 967/1561) komutan olarak atanmıştır.

Özdemir Paşa komutasındaki Osmanlı askerî birlikleri, yoğun çatışmalar neticesinde San'a'ya girmeyi başarmış ve şehri fethetmiştir. Ancak teslim olmayı reddeden İmam el-Muṭahhar isyanını sürdürmüştür. Onun bu kararlılığı, Özdemir Paşa'nın ilerlemesini durdurmasına neden olmuştur⁶. İmam el-Muṭahhar karşısında kayda değer bir başarı elde edemeyen Özdemir Paşa, neticede, bir barış anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. Bu anlaşmaya uyarınca İmam el-Muṭahhar Osmanlı

¹ Ömer Abdulaziz Ömer, *Târîhu'l-Meşriki'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'n-Nahḍati'l-'Arabiyye, ts.), 96; Ahmed Hüseyin Şerefuddîn, *el-Yemenu 'Abre't-Târîḥ* (Matba'atu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 1964), 259.

² 'Abdulkerim Râfîk, *el-'Arab ve'l-'Uşmaniyyûn* (Şam: Mektebetu Atlas, 1993), 8.

³ Farûk Osman Abâze, *el-Hukmu'l-'Uşmanî fi'l-Yemen* (Mısır: el-Mektebetu'l-'Arabiyye, 1986), 24.

⁴ Abâze, *el-Hukmu'l-'Uşmanî fi'l-Yemen*, 24.

⁵ Abdulhamîd el-Batrîk, *min Târîhi'l-Yemeni'l-Hadîs* (Ma'hedu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye, 1969), 26.

⁶ Abdulhamîd el-Batrîk, *Min Târîhi'l-Yemeni'l-Hadîs*, 28.

hâkimiyetini tanımayı kabul etmiştir. Buna karşılık olarak da önceden sahip olduğu siyasî ve askerî konumunu muhafaza etmiştir.

Özdemir Paşa, Osmanlı hâkimiyetini tamamıyla egemen kılmak amacıyla, Mustafa Paşa (ö. 988/1580) komutasında Yemen'e gönderilen takviye birliklerle beraber yeni bir askerî harekât başlatmışsa da bu girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Osmanlı, İmam el-Mutahhar ile yeniden müzakere masasına oturmak zorunda kalmıştır. Peş peşe gelen başarısızlıklar, Osmanlı askerî kadroları ve idarecileri arasında hoşnutsuzluğa ve görüş ayrılıklarına neden olmuştur⁷.

Osmanlı ordusunu Yemen'de başarısız kılan zorlukların başında, bölgenin coğrafi yapısı gelmektedir. Özellikle ülkenin kuzey kesimlerinde yoğunlaşan dağlık ve sarp araziler, Osmanlı ordusunun düzenli birliklerinin ilerlemesini büyük oranda engellemiştir. Bölgeye hâkim Yemenli direnişçiler ise, çok iyi tanıdıkları bu coğrafi yapıyı bir avantaj olarak etkili bir şekilde kullanmışlardır. Yemenliler, doğal siper görevi gören arazi koşullarında kolaylıkla saklanarak ani baskınlar düzenlemiş ve ayrıca vur-kaç yöntemine başvurarak Osmanlı birliklerini yıpratmışlardır⁸.

Osmanlı Devleti, daha sonra, isyanı bastırmak amacıyla bu kez Sinan Paşa (ö. 1004/1596) komutasında Yemen'e yeni bir sefer düzenlemiştir. Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı askerî birlikleri güney Yemen'de Osmanlı hâkimiyetini tesis etmiştir. Bu ilerleyiş karşısında Zeydî kuvvetler, savundukları bölgeleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu başarının ardından Sinan Paşa Aden'i ele geçirmiş ve ardından Zeydî isyancılarla şiddetli çatışmalara girmiştir. Neticede, İmam el-Mutahhar, Osmanlı sultanı adına bölgede hüküm sürmeyi kabul etmek suretiyle bir barış anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır⁹. Ancak bu barış süreci de uzun vadeli olmamış ve Sinan Paşa, San'a'yı bir kez daha kuşatmak durumunda kalmıştır¹⁰.

Barış döneminde faaliyetlerine devam eden İmam el-Mutahhar, bölgedeki nüfuzunu artırmak amacıyla yerel güçlerin ve kabile reislerinin desteğini sağlamaya çalışmış ve bu noktada önemli bir başarı elde etmiştir¹¹. Yerel güçlerin ve aşiretlerin

⁷ Seyyid Mustafa Sâlim, *el-Fethu'l-'Uşmaniyyu'l-Evvel li'l-Yemen* (Kahire: Dâru'l-Emin, 1999), 186-187.

⁸ Abdulhamîd el-Batrîk, *Min Târîhi'l-Yemeni'l-Hadîs*, 29.

⁹ Seyyid Mustafa Sâlim, *el-Fethu'l-'Uşmaniyyu'l-Evvel li'l-Yemen*, 186.

¹⁰ Seyyid Mustafa Sâlim, *el-Fethu'l-'Uşmaniyyu'l-Evvel li'l-Yemen*, 188.

¹¹ Seyyid Mustafa Sâlim, *el-Fethu'l-'Uşmaniyyu'l-Evvel li'l-Yemen*, 192.

desteğiyle yeniden örgütlenen isyancı güçler, doğrudan çatışmadan kaçınmış ve Osmanlı birliklerinin ilerleyişini vur-kaç taktiklerine başvurarak engellemeye çalışmışlardır. Osmanlı ordusunun Yemen'in dağlık coğrafyasında ağır savaş teçhizatını sevk ve idare etmesi ciddi sorunlara yol açınca isyancıların bu taktiği onlara bir kez daha avantaj sağlamıştır. Zira bölgenin engebeli arazisi Osmanlı ordusunun harekât kabiliyetinin zayıflamasına ve dolayısıyla, askerlerinin yıpranmalarına neden olmuştur¹².

İmam el-Muṭahhar'ın 1572 yılındaki vefatıyla birlikte, Yemen'de geçici bir sükûnet dönemi yaşanmıştır. Bu döneme İmam el-Muṭahhar'ın çocukları arasında başlayan liderlik mücadelesi damgasını vurmuştur. Bu iç kargaşa, Osmanlı Devleti'ne bölgedeki hâkimiyetini güçlendirme açısından önemli bir fırsat sağlamıştır. Yemen'deki Osmanlı idarecileri, bu süreçte, ülkede arzu ettikleri koşulları oluşturma fırsatı elde edebilmişlerdir¹³. Bu çerçevede, 1580 yılında Osmanlı Devleti tarafından Yemen'e vali atanan Hasan Paşa (ö. 1017/1608) yerel kabile reisleriyle görüşmeler yaparak ülkede siyasî bir birlik tesis etmeye çalışmıştır¹⁴.

Fakat Vali Hasan Paşa döneminde sağlanan huzur ve sükûnet ortamı geçici olmuştur. Aslında bu sessizliğin, yaklaşan fırtınanın habercisi olduğu da söylenmektedir. Zira Müslüman bir devlet olmasına rağmen Osmanlı Devleti'ni yabancı bir devlet olarak gören Yemen halkı, bölgedeki Osmanlı yönetimine karşı muhalefeti sürdürmüştür. Neticede bu sessizlik, 1006/1597 yılında, Kâsımiyye Devleti'nin kurucusu ve Zeydî imamı el-Manşûr-Billâh İbnu'r-Reşîd el-Ḳâsım b. Muhammed b. Ali'nin (ö. 1029/1620)¹⁵ ortaya çıkmasıyla birlikte sona ermiştir. Ehlibeyt soyundan olması, zekâsı ve ilmi birikimiyle tebarüz eden¹⁶ İmam el-Ḳâsım, Zeydî inanç esaslarına bağlı kalmış ve halkını bağımsızlık yolunda mücadele etmeye davet etmiştir. Onun bu daveti kısa sürede halk arasında geniş bir destek bulmuş ve

¹² Seyyid Mustafa Sâlim, *el-Fethu'l-'Uşmaniyyu'l-Evvel li'l-Yemen*, 192-194.

¹³ Abdulhamîd el-Batrîk, *Min Târîhi'l-Yemeni'l-Hadîs*, 32.

¹⁴ Abdulhamîd el-Batrîk, *Min Târîhi'l-Yemeni'l-Hadîs*, 33.

¹⁵ Mustafa Öz, “Mansûr-Billâh, Kâsım b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/14-15.

¹⁶ Ayşe Kara, *XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Yemen ve Kasimiler Dönemi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2011), 31.

sonunda, 1962 yılına kadar varlığını sürdürecektir olan, Zeydî inancına dayalı Yemen Cumhuriyeti'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır¹⁷.

İmam el-Ğâsım, ülkesinde sağladığı birlik ve beraberlik sayesinde Osmanlı birlikleriyle doğrudan çatışmaya girebilmiş ve girdiği hemen her çatışmada üstünlük sağlamıştır. Vali Hasan Paşa, bu gelişme karşısında İstanbul'dan yardım talep etmek durumunda kalmıştır. Osmanlı Devleti bu yardım talebine, Kansu Paşa komutasında takviye birlikler göndererek yanıt vermiştir. Takviye birliklerle İmam el-Ğâsım kontrol altına alınmaya çalışılmışsa da onun kararlı direnişi karşısında Osmanlı kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Neticede, 1028 yılının Cemâziyelevvel ayında (Nisan-Mayıs 1619), İmam el-Ğâsım ile Osmanlı Devleti arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma uyarınca Osmanlı Devleti Yemen'den resmen çıkmıştır¹⁸.

4.2. Dönemin Sosyal Hayatı

Yemen, tarihi boyunca, sahip olduğu eşsiz coğrafi konumu nedeniyle her zaman büyük bir stratejik öneme sahip olmuştur. Asya kıtasının güneybatısında yer alan Yemen, büyük bir yüz ölçümüne sahiptir. Kuzeyde Suudi Arabistan, doğuda Umman Sultanlığı ile komşu olan Yemen'in güneyde Hint Okyanusu ve Aden Körfezi'ne, batıda ise Kızıldeniz'e kıyısı bulunmaktadır. Uluslararası ticaret açısından stratejik bir öneme sahip olan Babulmendep Boğazı'nın Yemen'in kontrolünde bulunması, ülkenin önemini daha da artırmaktadır¹⁹. Geniş yüzölçümüyle Yemen, dağlık alanları, çölleri ve ovaları sayesinde farklı coğrafi özelliklere ve değişen iklim koşullarına sahiptir²⁰. Bütün bunlar, bilhassa ülkenin tarım gibi ekonomik faaliyetlerinin çeşitlenmesine ve gelişmesine imkân sağlamaktadır.

Yemen ekonomisi, tarım, hayvancılık ve balıkçılık gibi farklı ekonomik faaliyetlere dayansa da yerel halk özellikle tarıma daha fazla önem vermiştir²¹. Tarımın yanı sıra ticaret de Yemenliler için bir geçim kaynağı olmuştur. Yemen uluslararası

¹⁷ Abdulhamid el-Batrık, *Min Târîhi 'l-Yemeni 'l-Hadîs*, 34-35.

¹⁸ Abdulhamid el-Batrık, *Min Târîhi 'l-Yemeni 'l-Hadîs*, 35-36.

¹⁹ Hüseyin b. Ali el-Vesimî, *el-Yemenu 'l-Kubrâ Kitabun Cığrafi Ciyûlûcî Târîhî* (San'a: Mektebetu'l-İrşâd, 1991), 19-21.

²⁰ el-Vesimî, *el-Yemenu 'l-Kubrâ*, 22-28.

²¹ Halil Kurt, "Yemen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/400-401.

ticarete bilhassa dünyanın neredeyse bütün ülkelerine ihraç ettiği kahvesi ile tanınmaktadır. Yemen kahvesi, Avrupalı ve Hintli tüccarların ilgisini çeken en önemli ticarî ürün olmuştur ve olmaya devam etmektedir²².

17. yüzyıl boyunca Yemen hem iç dinamikler hem de uluslararası ilişkiler açısından oldukça hareketli bir dönem geçirmiştir. İçeride kabilelerin ve farklı dinî-siyasî görüşlerin mücadeleleri sürerken, dışarıda uluslararası ticaret yolları üzerindeki konumu nedeniyle farklı devletlerin, özellikle de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bununla birlikte, söz konusu yüzyılda siyasî egemenlik, yerel bir topluluk olan Kâsımîlerin kurduğu devletin eline geçmiş ve bu devletin izlediği politika, ülkenin toplumsal yapısı ve sosyal hayatı üzerinde önemli izler bırakmıştır²³.

İslâm öncesi dönemden itibaren günümüze kadar Yemen'in toplumsal yapısının temelini kabile sistemi oluşturmuştur. Kabile reislerinin karar ve tercihleri, siyasî otoritenin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır; nitekim Kâsımî Devleti'nin tesisinde kabilelerin ne ölçüde etkili olduklarına yukarıda değinilmişti. Buna ilaveten kabile reisleri, mevcut siyasî yapının yetersiz kaldığı durumlarda toplumsal sorunların çözümüne de katkı sağlamışlardır²⁴. Bir başka ifadeyle, kabile reisleri, sosyal düzenin tesisinde, muhafazasında ve kan davalarının çözümünden ticarî anlaşmazlıklara, toplumsal kural ve kaidelerin ihdasından adaletin tesisine kadar daha birçok alanda bir siyasî otorite gibi işlev görmüşlerdir.²⁵

4.3. Kültürel Hayat

Kabile sisteminin yanı sıra Yemen'in sosyal ve kültürel dokusunu biçimlendiren önemli unsurların başında dinî ve siyasî yapılar gelmektedir. Yemen genelinde dinî otorite, daha ziyade, Zeydî inancına mensup davetçilerin veya imamların elinde bulunmaktadır. Bununla birlikte, ülkenin güneyinde Şâfi'î mezhebine mensup âlimlerin etkisi de hissedilmektedir. Bu bağlamda Yemen'i dinî

²² Muhtâr Muhammed eđ-Dabîbî, *el-Bun fi'l-Yemen* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşır, 1992), 6-7.

²³ el-Kâğî Abdullah b. Abdolvahhâb el-Mucâhid eş-Şemâhî, *el-Yemen el-İnsânu ve'l-Hağara* (Beyrut: Dâru't-Tenvîr, 1985), 163.

²⁴ Fağl Ali Ahmed Ebû Ğânem, *el-Bunyetu'l-Kabeliyye fi'l-Yemen* (San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemeniyye, 1991), 35.

²⁵ Fağl Ali Ahmed Ebû Ğânem, *el-Bunyetu'l-Kabeliyye fi'l-Yemen*, 49.

açından iki ana bölgeye ayırmak mümkündür: Birincisi, Zeydî inancının hâkim olduğu, San‘a gibi merkezî bölgeler; ikincisi ise güneyde, başta Şâfi‘îlik olmak üzere Ehlisünnet mezheplerinin hâkim olduğu güney bölgeleri²⁶.

Îsâmî Devleti’nin kültürel faaliyetleri bağlamında, yöneticilerin bilhassa dinî ve fikrî alanlara yoğunlaştıkları dikkati çekmektedir. Zeydîliğin Îsâmiyye fırkasında birer imam olarak kabul gören yöneticiler, aynı zamanda birer fakîh ve mürşid olarak da kabul edilmektedir. Onlar, bu nedenle ilmî faaliyetleri ve eğitim kurumlarını desteklemiş ve âlimleri, bilim insanlarını, edipleri ve şairleri himaye etmişlerdir²⁷.

Îsâmî döneminin önde gelen âlimleri arasında Yahyâ b. el-Hüseyn b. el-Manşûr-Billâh el-Îsâm b. Muhammed el-Hasenî es-San‘ânî el-Yemenî (ö. 1099/1687), el-Hebel’in de arkadaşı olan Zeydî âlimi ve tarihçi Şafiyyüddin Ahmed b. Şâlih b. Muhammed b. Alî b. Ebî’r-Ricâl (ö. 1092/1681), Zeydî kalamcısı ve fakîhi Şâlih b. Mehdî b. Alî el-Makbilî el-Kevkebânî (ö. 1108/1696-97) ve farklı ilim dallarıyla uğraşmakla birlikte tarihçiliğiyle meşhur olan Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San‘ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834) gibi isimler sayılabilir.

Îsâmî Devleti’nden önce Yemen’de hâkim olan Osmanlı idarecileri de çeşitli alanlarda ülkenin kültürel mirasına katkıda bulunmuşlardır²⁸. Osmanlı döneminde inşa edilen cami, hamam, medrese gibi çok sayıda yapı buna örnek verilebilir. Bu yapılar arasında San‘a şehrinde bulunan Özdemir, Murâdiyye, el-Bekriyye, Cenâh camileri ve ayrıca Kemâliyye ve el-Bekriyye medreseleri dikkat çekmektedir²⁹. Bu yapılar, Osmanlı’nın Yemen’in sadece siyasî tarihinde değil, aynı zamanda kültürel tarihinde de iz bıraktığını göstermektedir.

²⁶ Muhammed Abdullah Sa‘id Sâlim el-Meysirî, *ez-Zeydiyye fi’l-Yemen* (Aden: Aden Üniversitesi, Doktora, 2007), 225-227.

²⁷ Mustafa Abdulkarim el-Hatîb, *İstiklâlul-Yemeni’l-Evvel ‘ani’l-Idâreti’i-Uşmâniyye* (Şam: Dimeşk Üniversitesi, Doktora, ts.), 233-236.

²⁸ Abâze, *el-Hukmu’l-Uşmanî fi’l-Yemen*, 430.

²⁹ Cengiz Tomar, “Yemen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/414-416.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-HASANU'L-HEBEL'İN NESEBİ, HAYATI, DÎVÂN'I VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

el-Hasanu'l-Hebel'in Nesebi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve *Dîvân*'ı

Çalışmanın birinci bölümünde el-Hasanu'l-Hebel'in hayatı incelenecek, *Dîvân*'ına dair bilgilere yer verilecek ve edebî kişiliği ile ilgili yorumlar ışığında genel değerlendirme yapılacaktır.

1. Nesebi

Tam adı el-Ğâğî Şerefuddin el-Hasan b. el-Ğâğî Cemaluddin Ali b. Câbir b. Şalâh b. Ahmed b. Şalâh b. Ahmed b. Nâcî b. Ahmed b. Ömer b. Hançal b. el-Muṭahhar b. Ali el-Hebel el-Havlânî el-Kudâî³⁰ es-Sihâmî el-Ĥarbî ez-Zeydî el-Cârûdî el-Yemenî eş-Şan'anî'dir³⁰.

el-Hebel'e el-Havlânî nisbesinin verilmesinin nedeni, Yemen'in başkenti San'a'nın doğusunda yer alan Havlân³¹ bölgesine nispet edilmesidir. el-Kudâî diye anılmasının nedeni ise, bağlı olduğu Kudâa³² kabilesine mensubiyetinden dolayıdır. ez-Zeydî denilmesinin sebebi Şia mezhebinin Zeydî koluna mensup olmasından ötürüdür³³. el-Cârûdî diye anılmasının nedeni, Zeydiliğin ilk kurulan kollarından biri olan Cârûdiyye fırkasına³⁴ mensup olmasıdır. Bununla birlikte o, daha çok el-Hasanu'l-Hebel adıyla meşhur olmuştur. el-Hebel şeklinde anılmasının sebebi,

³⁰ eş-Şerîf Ziyaüddin Yusuf b. Yahya el-Hasenî, *Nesmetu's-Seher bi Zikri Men Teşeyye'a ve Şe'ar*, thk. Kâmil Selmân el-Cebbûrî (Beyrut: Dâru'l-Muerrihi'l-'Arabî, 1999), 1/515.

³¹ Şehabuddîn Ebû Abdullah Ya'kût b. Abdullah er-Rûmî el-Ĥamevî, *Mu'cemü'l-Buldân* (Beyrut: Dâru Sadr, 1977), 2/407.

³² Kudâa'kabilesinin Yemen'e mi, yoksa Şam'ın kuzeyinde yer alan bölgeye mi ait olduğu konusunda tartışmalar vardır. Bununla birlikte, yaygın görüş, Şam'a ait olduğu yönündedir. İbnu Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, thk. Abdusselam Muhammed Harûn (Kahire: Dâru'l-Mea'rif, ts.), 7-10.

³³ Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris ed-Dımaşkı ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002), 2/205.

³⁴ Hasan Ĥudayrî Ahmed, *Ĥıyâmu'd-Devleti'z-Zeydiyye fi'l-Yemen* (Kahire: Mektebetu Medbûlî, ts.), 132-133.

Benu'l-Hebel³⁵ köyüne mensup olmasıdır³⁶. el-Hebel, aynı zamanda, Havlânlı büyük bir ailenin de adıdır³⁷.

1.1. Hayatı

el-Hasanu'l-Hebel 1048/1639 yılında Yemen'in başkenti San'a'da dünyaya gelmiş, hayatını burada geçirmiş ve yine aynı yerde vefat etmiştir³⁸. Şairliğine ve ilmî hayatına doğrudan etki eden bir ailede yetişen el-Hebel, ilk eğitimini, aynı zamanda kadılık görevinde de bulunan³⁹ babası el-Ğâdî Ali'den almıştır⁴⁰. Daha sonra, el-Ğâdî Ahmed b. Şaduddin'den⁴¹, Ahmed b. Şâlih b. Ebî'r-Ricâl'den⁴² ve es-Seyyid Yahyâ b. el-Hüseyn b. el-Müeyyid'den⁴³ ders almıştır; fakat bu âlimlerin yanında hangi ilimleri okuduğu bilinmemektedir. Edebiyat sahasında, özellikle babasından almış olduğu eğitim sayesinde ilerlemiş ve bunun neticesinde el-Mehdî Ahmed b. el-Hasan b. el-Ğâsım'ın⁴⁴ yanında kâtip olarak görev yapmıştır⁴⁵.

Hayat tarzı ve entelektüel eğilimleri üzerinde doğrudan etkili olan babası, el-Hebel'i hem zahidliğe hem de Ehlibeyt sevgisine sadakatle bağlı kalmaya teşvik etmiştir. Babasından aldığı bu terbiyenin bir sonucu olarak el-Hebel, zahidane bir hayat tarzını benimsemiş, dünyevî işlere ve makama rağbet etmemiştir. Bu zahidane tutumunun en bariz örneklerinden biri, kaleme aldığı şu beyitlerde açıkça görülmektedir⁴⁶: (Münserih)

1- أَجَاهِدُ النَّفْسَ إِنْ تَمَادَتْ وَمَ تَزَلْ قَطُّ فِي التَّمَادِي

³⁵ Bu aile, Yemen'de içerisinde birçok âlimin yetiştiği bir aile olarak tanınmaktadır. Ayrıca, ailenin en tanınmış siması "el-Hebel" lakabıyla bilinen şahsiyettir. Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ğâmûs*, thk. Abdul'alîm eṭ-Ṭahâvî (Kuveyt: Muessesetu Kuveyt, 2000), 31/113: el-Ğâdî Muhammed b. Ahmed el-Hacerî el-Yemânî, *Mecmû'u Buldâni'l-Yemen ve Ğabâilihâ*, thk. İsmail b. Ali el-Ekra' (San'a: Mektebetu'l-İrşâd, 2011), 2/749.

³⁶ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/205.

³⁷ eş-Şerîf Ziyaüddin Yusuf b. Yahya el-Hasenî, *Nesmetu's-Seher*, 1/529.

³⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvânü'l-Hebel*, thk. Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî (Beyrut: ed-Dâru'l-Yemeniyye, 1987), 8.

³⁹ Abdullah Muhammed el-Hibşî, *el-Edebu'l-Yemenî* (Beyrut: ed-Dâru'l-Yemeniyye, 1986), 477.

⁴⁰ eş-Şerîf Ziyaüddin Yusuf b. Yahya el-Hasenî, *Nesmetu's-Seher*, 1/515.

⁴¹ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Ṭâli'* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 1/58.

⁴² eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Ṭâli'*, 1/60.

⁴³ eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Ṭâli'*, 1/329.

⁴⁴ eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Ṭâli'*, 1/43.

⁴⁵ el-Hibşî, *el-Edebu'l-Yemenî*, 477; Abdullah Muhammed el-Hibşî, *Maşâdiru'l-Fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, 2013, 525.

⁴⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 94.

2- يَا رَبِّ فَكُتِبَ ثَوَابَ عَبْدٍ مَا زَالَ مُذْ كَانَ فِي جِهَادٍ

1- Nefis azarsa eğer -ki hep azmakta- onunla cihat ederim.

2- Ey Rabbim, hep cihat halinde olan bir kulun sevabını yaz.

1.2. Vefatı

el-Hebel, Arap diline olan vukufiyeti ve kitabet sanatındaki mahareti sayesinde dönemin entelektüel çevrelerinde ve makam sahiplerinin katında büyük bir itibar elde etmiştir.⁴⁷ Bu bağlamda halife, valileri ve önemli mevkilerde görev yapan dostlarıyla yaptığı yazışmalarda göze çarpan zarif üslubu ve dili kullanmadaki yetkinliği, onu yalnızca bir şair olarak değil, aynı zamanda bir kâtip olarak da öne çıkarmıştır. Ancak, çok geçmeden onun bu yükselişi bazılarının kıskançlık duygularını tetiklemiş ve kendisini çekemeyenlerin hedefi haline gelmiştir. Nitekim kaynaklarda, el-Hebel'in 1079/1668⁴⁸ yılında zehirlenerek⁴⁹ öldürüldüğü rivayet edilmektedir⁵⁰.

2. Edebî Kişiliği

el-Hebel, *Dîvân*'ının tahkikli neşrini hazırlayan, çağdaş şiir eleştirmeni ve edebiyatçı Ahmed eş-Şâmî tarafından "Emîru Şu'arâi'l-Yemen" olarak nitelenmiştir⁵¹. Bu niteleme, esasında bir mukayeseden çok, şairin kendi döneminde elde ettiği edebî itibarı ve mahareti öne çıkarmak amacıyla kullanılan bir unvandır. Bu tür unvanlar genellikle bir şairi yüceltmek, onun sanatındaki üstünlüğü ve çağdaşları arasındaki seçkin konumunu vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır.

Bununla birlikte, sahip olduğu idarî mevki ve içinde bulunduğu ilmî-edebî muhit göz önüne alındığında el-Hebel'in yaşadığı dönemde, benzerleri arasında öne çıktığı ve bu bakımdan mütemayiz bir edebî şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır⁵². Zira çocukluğunda şiirle ilgilenmeye başlayan şair, henüz yedi yaşındayken yazdığı bir şiirle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Bu şiirin, daha sonra, Hz. Ali'nin Irak'ın

⁴⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 9.

⁴⁸ İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyyetu'l-Ârifin* (Muessesetu't-Târihi'l-'Arabî, ts.), 1/294.

⁴⁹ eş-Şerîf Ziyaüddin Yusuf b. Yahya el-Hasenî, *Nesmetu's-Seher*, 1/529.

⁵⁰ el-Hibşî, *el-Edebu'l-Yemenî*, 477.

⁵¹ Bkz. el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*. thk. Ahmed b. Muhammed eş-Şamî, ed-Dar'ul-Yemeniyye

⁵² Muhammed Emîn b. Faḍlullah b. Muḥibbullah b. Muhammed el-Muḥibbî, *Hulaşatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer*, ts., 2/60.

Necef şehrinde bulunan türbesinin bir duvarına asıldığı rivayet edilmektedir⁵³. Bu rivayet, el-Hebel'in henüz küçük bir çocukken şiir yeteneğini ortaya koyabildiğini ve yeteneğinin dönemin edebiyat çevrelerince takdir gördüğünü göstermesi açısından önemlidir. Sözü geçen bu şiir şöyledir⁵⁴: (Meczûu'r-Recez)

1- لِي حَمْسَةٌ أَطْفِئُ بِهِنَّ نَارَ الْجَحِيمِ الْخَاطِمَةَ
2- الْمُصْطَفَى وَالْمُرْتَضَى وَإِنَّا هُمَا وَالْفَاطِمَةَ

- 1- Kendileri ile cehennemin iliklere işleyen ateşini söndürdüğüm beş kişim var;
2- Mustafa (Hz. Muhammed), Murtaza (Hz. Ali), iki oğlu (Hz. Hasan, Hz. Hüseyin) ve Fâtıma (Hz. Fatma).

eş-Şâmî, el-Hebel'i yalnızca Yemen merkezli yerel Arap edebiyatı ürünleri bağlamında değil, aynı zamanda İslâm sonrası dönemde teşekkül eden Arap şiir birikimi çerçevesinde de değerlendirmiş ve şairi, klasik dönem Arap şiirinin güçlü temsilcileri arasında yer alan el-Buhâtûrî (ö. 284/897), Ebû Temmâm (ö. 231/846) ve Şerîf er-Rağî (ö. 406/1015) gibi şairlerle karşılaştırmıştır. Yaptığı bu mukayesenin neticesinde eş-Şâmî, el-Hebel'in adı geçen şairlerden herhangi bir açıdan eksik bir yönünün bulunmadığı, en az onlar kadar iyi bir şair olduğu kanaatine varmıştır. O, bu görüşünü temellendirirken, el-Hebel'in oldukça genç bir yaşta, yaklaşık olarak otuz yaşında vefat etmesini göz önünde bulundurmuştur. Bu sürenin, sözü edilen şairlerin ortalama yaşam sürelerinin yalnızca yarısına denk gelmesi, eş-Şâmî açısından, el-Hebel'i Arap şiirinin klasik dönemdeki temsilcileriyle aynı konuma yerleştirmesinin en önemli gerekçesi olmuştur⁵⁵.

el-Hebel'in çağdaşı ve *Maṭla'ul-Budûr* adlı eserin müellifi olan Ahmed b. Şâlih b. Ebî'r-Ricâl de (ö. 1092/1681), bir mersiyesinden hareketle şairi değerlendirmiş ve sanatını, "Eşsiz, zamanının harikalarından ve kusursuz" sözleriyle nitelemiştir⁵⁶. İbn Ebî'r-Ricâl, bununla da yetinmemiş ve el-Hebel'i, Arap şiirinde fesahat bakımından

⁵³ Resûl Kâzım 'Abdu's-Sâde, *Mevsû'atu Udebai İ'mâri'l-Atabâti'l-Muḳaddese* (Kum: Merkezu'n-Necefi'l-Eşref li't-Te'lif ve Tevşîk, 2012), 334.

⁵⁴ Resûl Kâzım 'Abdu's-Sâde, *Mevsû'atu Udebai İ'mâri'l-Atabâti'l-Muḳaddese*, 334.

⁵⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 7.

⁵⁶ Ahmed b. Salih b. Ebi'r-Rical, *Maṭlau'l-Budur*, thk. Abdurrahîb Muṭahhar Muhammed Hacer (Yemen: Merkezu Ehli'l-Beyt Li'd-Dirâsâti'l-İslamiyye, 2004), 3/246.

bir simge kabul edilen, bu yüzden de zamanının İmru'u'l-Kays'ı (ö. 540 civarı) olarak anılan İbnu'l-Haccâc (ö. 391/1001) ile mukayese etmiştir. O, el-Hebel'in şiirlerindeki fesahat ve anlatım gücünün İbnu'l-Haccâc'inkiyle aynı yetkinlikte ve aynı güzellikte olduğunu ifade etmiştir⁵⁷.

Meşhur Zeydî âlimi eş-Şevkânî ise el-Hebel hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur: “el-Hasan b. Ali b. Câbir b. el-Hebel el-Yemânî kabiliyetli, başarılı ve üstün yetenekli bir şairdir. Onun şiiri, zarafet, letafet, edebî kalite ve manaların güzelliği ile dolup taşmaktadır”⁵⁸. eş-Şevkânî, şayet genç yaşta vefat etmemiş olsaydı, el-Hebel'in şöhretinin sadece kendi dönemiyle sınırlı kalmayacağını, sonraki nesiller arasında da Arap şiirinin en büyük isimlerinden biri olarak anılacağını ifade etmiştir⁵⁹.

Aynı şekilde, yine bir edebiyatçı olan eş-Şerîf Ziyâuddin Yûsuf b. Yahyâ el-Hasenî de el-Hebel'in şairliğinden övgüyle söz ederek şöyle demiştir: “İslâm'ın Yemen'e gelişinden bu yana onun benzeri bir şair yetişmemiştir.”⁶⁰ el-Hasenî'nin bu ifadesi, el-Hebel'in bilhassa Yemen'de üretilen Arap şiiri içerisinde ne denli müstesna bir konuma sahip olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

3. *Dîvân*'ı

el-Hebel'in *Dîvân*'ı, Zeydî fakîhi ve kadısı Ahmed b. Nâsır b. Muhammed b. 'Abdulhak el-Mihlâfî (ö. 1116/1704) tarafından derlenmiştir. el-Mihlâfî, bu derleme girişimini, el-Hebel'in bizzat kendisinden gelen bir rica üzerine gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Şairin sağlığında kendisine okuduğu veya yazılı olarak ulaştırdığı kasideleri derleyen el-Mihlâfî, bu şiirleri temalarını esas alarak tasnif etmiş ve el-Hebel'in *Dîvân*'ını altı bölüm halinde tanzim etmiştir⁶¹. Söz konusu bölümler şunlardır:

1. Bölüm: Allah'a yakarışları (münâcât), öğütleri (va'z) ve bölüm sonunda yer alan müneccimlere reddiyeleri içermektedir.
2. Bölüm: Hz. Peygamber'e, Ehlibeyt'e, Hz. Ali'ye, Zeyd b. Ali'ye ve döneminin Zeydî yöneticilerine hitaben yazılmış methiyeleri kapsamaktadır.

⁵⁷ Ebi'r-Rical, *Maṭlau'l-Budur*, 3/247.

⁵⁸ eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli*, 1/199.

⁵⁹ eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli*, 1/200.

⁶⁰ eş-Şerîf Ziyâuddin Yusuf b. Yahya el-Hasenî, *Nesmetu's-Seher*, 1/520.

⁶¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 69.

3. Bölüm: Gazelleri, teşbîbleri ve sevgiliden geriye kalan hatıraları (atılâl) konu edinen şiirlerden oluşmaktadır.
4. Bölüm: Şairin çağdaşı ediplerle ve arkadaşlarıyla gerçekleştirdiği manzum yazışmaları içermektedir.
5. Bölüm: Şairin mersiyelerini ihtiva etmektedir.
6. Bölüm: Şairin, Hz. Peygamber'in soyuna olan bağlılığını dile getirdiği kasideleri ile zamanın kötüleşmesinden ve yozlaşmasından şikâyet ettiği şiirlerinden oluşmaktadır⁶².

el-Mihlâfî, *Dîvân*'da yer alan şiirlerin dışında el-Hebel'e ait başka şiirlerin de var olduğunu, ancak şairin bu şiirlerin bulunduğu defteri kendi eliyle yırtarak yok ettiğini bildirmektedir⁶³.

el-Mihlâfî, tasnif ve tanzim sürecinin ardından el-Hebel'in *Dîvân*'ını *Ḳalâidu'l-Cevâhir min Şi'ri'l-Hasan b. Ali b. Câbir* olarak isimlendirmiştir. Bu *Dîvân*'da toplamda 341 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin toplam beyit sayısı ise 3519'dir.

el-Hebel'in el-Mihlâfî tarafından derlenen *Dîvân*'ı, modern dönemde Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî tarafından tahkik edilmiştir. eş-Şâmî, tahkikli neşri hazırlamaya ilk kez 1942 yılında eline geçen erken tarihli bir elyazması nüshayı esas alarak başlamıştır. Ancak bu nüsha, 1948 yılında San'a'da meydana gelen kabile saldırıları sırasında yağmalanmış ve kaybolmuştur⁶⁴. Daha sonra, 1964 yılında, Cidde'de karşılaştığı Muhsin b. Ahmed b. Ebî Tâlib kendisine el-Hebel'in *Dîvân*'ının yine erken tarihli bir başka elyazması nüshasını hediye etmiştir. Muhsin b. Ahmed b. Ebî Tâlib, bu yazma nüshayı, yangından kurtardığı çok sayıdaki yazma eserin arasında bulmuştur⁶⁵. Bu yeni nüshayı önce istinsah ederek muhafaza altına alan eş-Şâmî, bu nüshayı esas alarak hazırladığı tahkikli metni 1979 yılında neşretmeye karar vermiştir⁶⁶.

⁶² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 69-71.

⁶³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 71.

⁶⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 42.

⁶⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 43.

⁶⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 43.

eş-Şâmî, sözü edilen nüshayı *Dîvân* formatında neşretmeye karar verdikten sonra, el-Mihlâfî'nin yaptığı sınıflandırmaya ve düzenlemeye sadık kalmıştır. Çalışmasında bu *Dîvân*'ı “” harfîyle göstermiştir. Ancak Muhsin b. Ahmed b. Ebî Tâlib'in kendisine hediye ettiği nüshada hem fiziksel deformasyon hem de tertip açısından bazı problemlerle karşılaşan eş-Şâmî, arkadaşı Muhammed b. 'Abdurrahman b. Ahmed eṭ-Ṭayr'dan *Dîvân*'ın el-Câmi'ul-Kebîr Kütüphanesi'nde bulunan bir başka elyazması nüshasını istinsah etmesini rica etmiştir. Çalışmasında bu ikinci nüshayı “ف” harfîyle gösteren eş-Şâmî, her iki nüshayı esas alarak *Dîvân*'ın tahkikli neşrini hazırlamaya başlamıştır⁶⁷.

Ahmed eş-Şâmî, çalışma sürecinde metin içerisinde karşılaştığı ğarîb (anlaşılması güç) kelimeleri açıklamak amacıyla *el-Kâmûsu 'l-Muḥîṭ*, *eş-Şihâḥ* ve *el-Muncid* gibi sözlüklerden yararlanmıştır. Ğarîb kelimelere dair yaptığı açıklamalar ile nüsha farklılıklarını, yukarıda belirtilen harf kısaltmalarını kullanarak, dipnotlarda vermiştir⁶⁸.

Döneminin önde gelen şair ve ediplerinden olan el-Hebel, hicri takvime göre otuz bir yaşında vefat etmiş ve Zeydî mezhebinin Carûdî koluna mensup bir Yemenli şair olarak ünlenmiştir. Küçük yaşlardan itibaren şiire ilgi duyan ve şiir yazan el-Hebel, Hz. Ali hakkındaki görüşlerini mezhebinin inanç esasları doğrultusunda yansıtmıştır. Bu bağlamda, şairin şiirlerinde kimi zaman Hz. Ali'yi överken aşırıya gitmekten kaçınmadığı ve onun hakkını inkâr edenleri veya ona muhalefet edenleri yer yer çok sert bir üslupla eleştirdiği görülmektedir; üstelik bazı şiirlerinde eleştiri sınırlarını aşan ifadeler de kullanmıştır. Ahmed eş-Şâmî, söz konusu ifadelerin yayımlanması hususunda kararsız kalmış ve son kertede, ağır ifadeler içeren beyitlerin yer aldığı şiirleri *Dîvân*'a almamaya karar vermiştir. Bununla birlikte, eş-Şâmî, şiirlerin tertibine dokunmamış ve neşrinde, yayımlamama kararı aldığı şiirleri şu şekilde göstermiştir:

..... -1

⁶⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 44.

⁶⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 46.

Bu doğrultuda, *Dîvân*'ın eş-Şâmî tarafından hazırlanan tahkikli neşrinde el-Hebel'in toplamda 42 beyitten oluşan üç şiiri yer almamaktadır. Buna göre, sözü edilen tahkikli neşirde şairin 338 şiiri bulunmaktadır ve bu şiirlerin beyit sayısı toplamda 3478'dir.

eş-Şâmî, ayrıca, el-Hebel'in on bir mektubunu da çalışmasına dahil etmiştir. Bu mektupların bir kısmında, şairin *Dîvân*'ında yer almayan şiirleri de bulunmaktadır. eş-Şâmî çalışmasının sonuna, metinde adı geçen şahsiyetlere dair kısa biyografik bilgilerin bulunduğu bir bölüm de eklemiştir. Bu haliyle matbu *Dîvân*'ın sayfa sayısı 623'tür.

Ahmed eş-Şâmî tarafından tahkik edilerek yayıma hazırlanan bu *Dîvân*, ilk kez 1983 yılında, ikinci kez ise 1987 yılında ed-Dâru'l-Yemeniyye Matbaası tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmada, *Dîvân*'ın 1987 tarihli ikinci baskından faydalanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-HASANU'L-HEBEL'İN ŞİİRİNDE MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ

el-Hasanu'l-Hebel'in Şiirinde Muhtevâ Özellikleri

Çalışmanın bu bölümünde, el-Hasanu'l-Hebel'in şiirlerinin muhteva yönünden sistematik olarak analiz edilebilmesi amacıyla, tematik bir sınıflandırmanın yapılması gerekli görülmüştür. Arap edebiyatı geleneğinde *nukḥâd* olarak bilinen şiir eleştirmenleri de benzer bir tasnif yöntemini benimsemiş; şairlerin şiirlerini, muhtevalarına göre belli başlı kategorilere ayırmışlardır. Sözgelimi, Kudâme b. Ca'fer *Ağradu's-Şi'r* başlığı altında, şairlerin şiirlerini altı ana başlığa ayırarak tasnif etmiştir. Bu ana başlıklar şu şekildedir: Medih (övgü), hiciv (yergi), rişâ (mersiye), teşbîb, vaşf (betimleme) ve nesîb (aşk temalı giriş şiirleri)⁶⁹.

İbn Reşîk el-Kayrevânî ise, İbn Ca'fer'in altılı tasnifini kabul etmekle birlikte, 'itâb (serzeniş) va'id (tehdit), inzâr (uyarı) ve i'tizâr (özür dileme) gibi temaların da şiirlerin muhtevalarını belirlediğini ifade etmiş ve bu başlıkları sözü edilen sınıflandırmaya ilave etmiştir⁷⁰. Şevkî Dayf (ö. 2005), şiir tasnifine ilişkin değerlendirmesinde, söz konusu sınıflandırmanın menşei hakkında kesin bir bilgi bulunmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte o, ilk sistemli düzenlemenin Ebû Temmâm'a ait olabileceği kanaatindedir⁷¹.

Döneminin önde gelen şairlerinden olan el-Hebel'in şiirlerinde, klasik Arap şiirinde işlenen konuların hemen hemen tamamını ele almakla birlikte, münacât, özlem ve va'z temalarına da yer verdiği görülmektedir. el-Hebel'in Dîvân'ında yer alan muhtevâ çeşitliliği şiir sayısı bakımından incelendiğinde karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

	<u>KONU</u>	<u>KASİDE</u>	<u>MUKATTA'A</u>	<u>TOPLAM</u>
1	Medih	53	52	105

⁶⁹ Kudâme b. Ca'fer b. Ebu'l-Ferecel-Bağdâdî, *Naḥḍu's-Şi'r*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafacî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 91.

⁷⁰ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde Fi Meḥâsini's-*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), 1/120-121.

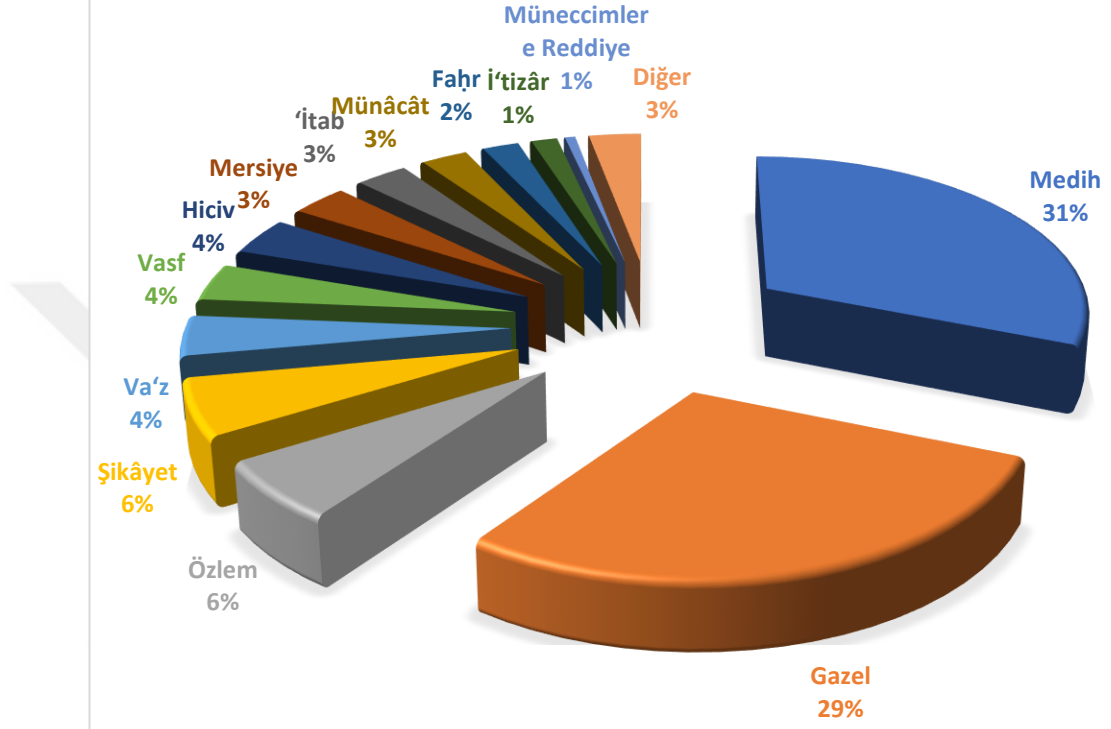
⁷¹ Şevkî Dayf, *el-'Asru'l-Cahilî* (Kahire: Dâru'l-Mearif, 2020), 196.

2	Gazel	27	71	98
3	Özlem	8	13	21
4	Şikâyet	8	12	20
5	Va‘z	5	9	14
6	Vasf	3	10	13
7	Hiciv	-	13	13
8	Mersiye	8	3	11
9	‘İtab	2	8	10
10	Münâcât	1	8	9
11	Faḥr	6	1	7
12	İ‘tizâr	1	4	5
13	Müneccimlere Reddiye	1	1	2
14	Diğer	-	10	10
TOPLAM		123	215	338

el-Hebel’in şiirlerinde medih temasına ağırlık verdiği görülmektedir. Şiir sayısı bakımından en fazla şiirini bu alanda kaleme almıştır. Medihden sonra en fazla şiirini gazel alanında yazmıştır. Hiciv alanında ise kaside formunda şiiri bulunmayan el-Hebel, özlem ve şikâyet gibi alanlar gazelden sonra en çok şiir bulunan alanlardır.

Söz konusu tablonun grafik olarak yansıması ise şu şekildedir:

KONULAR (ŞİİR SAYISINA GÖRE)

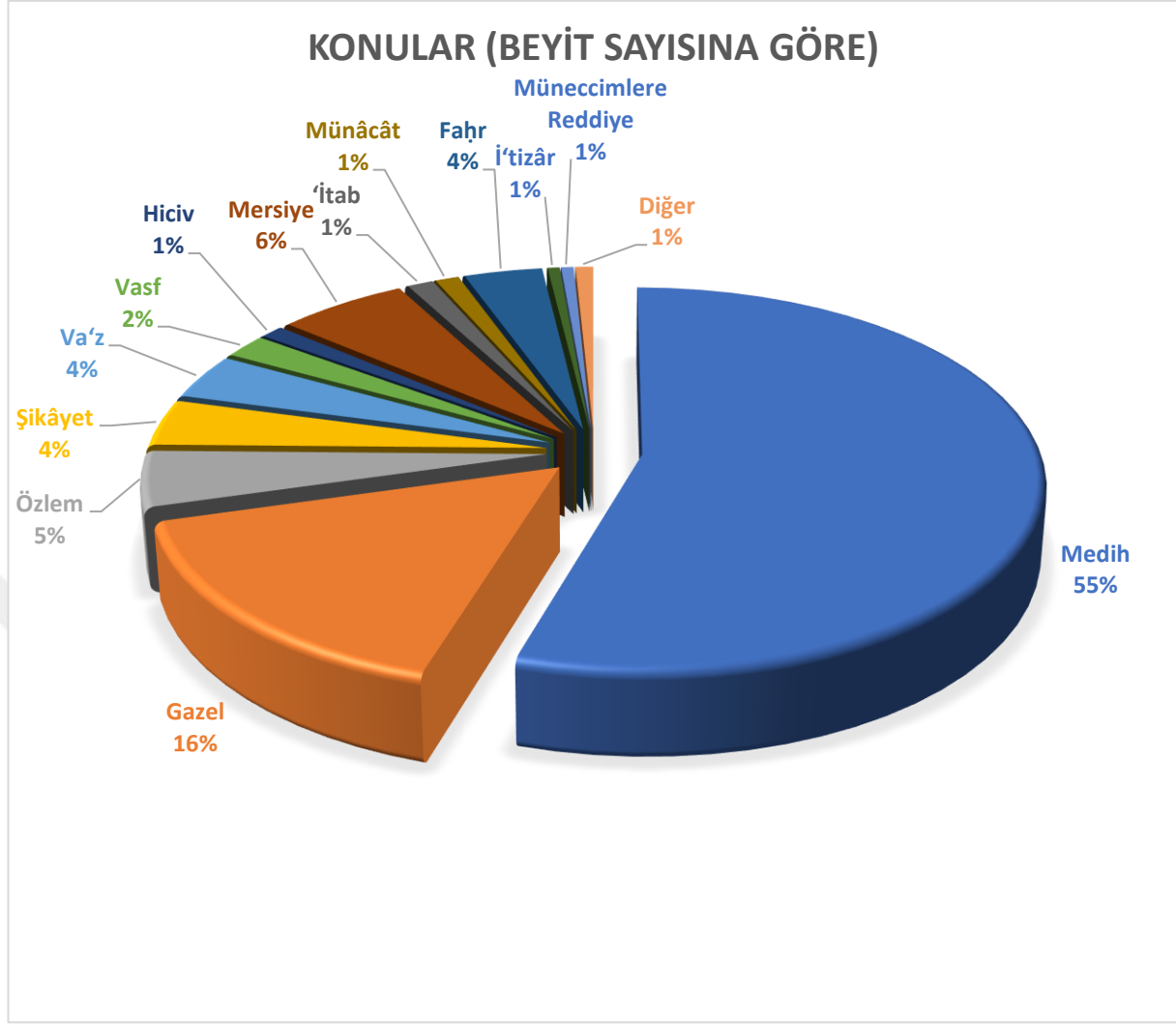
el-Hebel'in şiirlerinin sayı bakımından dağılımı incelendiğinde karşımıza bu tablo çıkmakta iken beyitlerinin sayısı bakımından ise değişkenlik arz etmektedir. Beyit sayısı bakımından ise karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

	<u>KONU</u>	<u>ŞİİR SAYISI</u>	<u>BEYİT SAYISI</u>
1	Medih	105	1898
2	Gazel	98	550
3	Özlem	21	163

4	Şikâyet	20	136
5	Va‘z	14	133
6	Vasf	13	70
7	Hiciv	13	38
8	Mersiye	11	208
9	‘İtab	10	42
10	Münâcât	9	38
11	Faḥr	7	125
12	İ‘tizâr	5	19
13	Müneccimlere Reddiye	2	20
14	Diğer	10	28
	TOPLAM	338	3478

Tabloya bakıldığında medih teması beyit sayısı bakımından da ilk sırada yer alırken, gazel temasının beyit sayısının şiir sayısına oranla daha az olduğu görülmektedir. Mersiye temasının şiir sayısı bakımından az olmasına rağmen beyit sayısı bakımından üçüncü sırada olduğu görülmektedir.

el-Hebel’in muhtevasına göre beyit sayılarının grafik olarak yansıması ise şu şekildedir:

Bu bölümde, şiirlerin içerikleri ve beyit sayıları tablolarda belirtilen sıralamaya göre analiz edilecektir. Değerlendirmeler esnasında öncelik, beyit sayılarına dayalı olarak yapılan sıralama esas alınarak yapılacaktır.

1. Medih

“Medih”, Arap şiirinin en temel ve en eski türlerinden biridir. Bu başlık altında sınıflandırılan şiirlerde şairin amacı, övgüye değer görülen şahsiyetin akıl, iffet, adalet ve cesaret gibi ayırt edici özelliklerini ve meziyetlerini ön plana çıkarmaktır. Bu

özelliklerin ve meziyetlerin dışında kalan övgüler, Arap edebiyatı eleştirmenleri tarafından medih tanımının dışında tutulmuştur⁷².

Kelime anlamı itibarıyla “övgü” anlamına gelen medih, hicvin karşısı olarak kabul edilmiştir⁷³. Bilindiği üzere Arap edebiyatında medih genellikle erkekleri övmek için kullanmıştır. Kadınların övüldüğü şiirler, gazel türü içerisinde değerlendirilmektedir. Bu ayrımı dile getiren edebiyatçıların ilki, muhtemelen, Ömer b. Ebî Rebî‘a’dır (ö. 93/711-12). Emevî halifesi Süleymân b. ‘Abdûlmelik’in (ö. 99/717) niçin kendisini övmediğini sorduğunda verdiği “Ben yalnızca kadınları överim” cevabı, tespit edebildiğimiz kadarıyla, bu iki tür arasında yapılan ayrıma dair bilinen en erken tarihli kayıttır⁷⁴.

Öte yandan medih, şiirde yalnızca bir övgü aracı olarak değil, aynı zamanda beğenin dışavurumu ve hürmetin göstergesi olarak da kullanılmıştır. Övgüye mazhar olan şahsiyetin şiirde dile getirilen özellikleri, pek tabiidir ki, övülen kimsenin bireysel ve toplumsal düzeyde yapmış olduğu önemli işlerin sonucudur ve bu haliyle medih, övülen şahsiyetin beğenilen davranışlarının bir belgesi olarak da değerlendirilebilir⁷⁵.

Daha önce el-Hebel’in çocukluğundan itibaren Ehlibeyt sevgisiyle yetiştigi ve dönemin Zeydî yöneticilerine yakın bir muhitte bulunduğu değinilmişti. Bu durum, şairin medih türünde kaleme aldığı şiirlerinin büyük bir kısmının Hz. Peygamber’i ve Ehlibeyt’i öven kasidelerden oluşmasının nedenini açıklamaktadır. Bunun yanı sıra, *Dîvân*’ında, dönemin yöneticilerine ve idarecilerine hitaben kaleme alınmış medih kasidelerine de sıkça tesadüf edilmektedir. Bu kasidelerin muhtevaları incelendiğinde, öne çıkan başlıca temaların fazilet, zühd, doğruluk, yücelik, cesaret, iyilik ve ihsan gibi özellikler ve vasıflar olduğu görülmektedir. Geleneksel şiir anlayışını derinlemesine kavramış bir şair olan el-Hebel, klasik şairlerin işledikleri temalara şiirlerinde yer vermekle kalmamış; bütün bunları kendi döneminin sosyokültürel yapısı ve dinî anlayışıyla uyumlu bir dil kullanarak ve daha önce işlenmemiş anlamlar üreterek yeniden ele almıştır.

⁷² Kudâme b. Ca‘fer b. Ebu’l-Ferecel-Bağdâdî, *Naḫdu’ş-Şi‘r*, 96.

⁷³ Ebu’l-Faḍl Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemâluddîn el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turaṣi’l-‘Arabi, 1999), 49.

⁷⁴ Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, thk. İhsan ‘Abbas (Beyrut: Dâru Şadr, 2008), 1/69.

⁷⁵ Ahmed Ebu Hakkâ, *Fennu’l-Medih*, (Beyrut: Dâru’ş-Şarkîl-Cedîd, 1962), 17-19.

1.1. Hz. Peygamber’e Mediḥ

Hz. Peygamber’e yapılan övgü, İslâm’ın ilk yıllarından itibaren Arap şiirinin ana temalarından biri olmuş ve bilhassa dinî şiirin bir parçası olarak kabul edilmiştir⁷⁶. Dinî Arap şiirinin ayrılmaz bir cüzü olan bu şiirlerde, Hz. Peygamber’in özellikle risaleti, ahlakî üstünlüğü ve ümmet üzerindeki dünyevî ve manevî rehberliği konu edilmiştir.

el-Hebel’in *Dîvân*’ı incelendiğinde, mediḥ temalı kasidelerin sayıca bir hayli fazla olduğu dikkati çekmektedir. Şair, bu kasidelerinde genellikle Hz. Peygamber’i, Hz. Ali’yi ve Ehlibeyt’i övmüştür. Bununla birlikte, doğrudan Hz. Peygamber’in övgüsünü içeren müstakil kasidelerin, oransal olarak, diğerlerinden daha az olduğu görülmektedir.

el-Hebel, mediḥ kasidelerinde Hz. Peygamber’i överken genelde onun hidayet kaynağı oluşu, makamının yüceliği ve yaratılmışların en hayırlısı oluşu gibi temaları öne çıkarmıştır. Şair, bir kasidesinde, Hz. Peygamber’i hakkıyla ve layıkıyla övmekten aciz olduğunu dile getirerek mütevazı bir giriş yapmış, devamında ise şöyle demiştir⁷⁷: (Basîṭ)

- 1- قَالُوا افْتَدِخْ سَيِّدَ الْكَوْنَيْنِ قُلْتُ لَهُمْ
يَجُلُّ عَن كَلِمِي قَدْرًا وَأَشْعَارِي
2- مَاذَا عَسَاهُ يَقُولُ الْمَادِحُونَ وَقَدْ
أَثْنَى عَلَيْهِ بِمَا أَثْنَى بِهِ الْبَارِي

1- Bana, “İki Cihan Efendisi’ni öv!” dediler. Ben de onlara şöyle dedim: “O’nu övmek benim sözlerimin ve şiirlerimin ulaşamayacağı kadar büyüktür.

2- O’nu bizzat Yaradan layıkıyla övmüşken, övgücülerden ne demeleri beklenir?”

el-Hebel, başka bir kasidesinde Hz. Peygamber’i tavsif etmenin kolay olmadığını, zira yüceliği karşısında Cebrail’in dahi kendisine tazimde bulunduğu ifade etmiştir⁷⁸: (Recez)

- 1- مَاذَا أَقُولُ مَادِحًا فِي مُرْسَلٍ
قَدْ أَفْحَمْتُ أَوْصَافُهُ مُدَّاحَهُ
2- مَنْ كَانَ جَبْرِيلُ إِذَا مَا جَاءَهُ
يَخْفِضُ تَعْظِيمًا لَهُ جَنَاحَهُ

⁷⁶ Ergin, Mehmet Mesut, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* VII/1 (2007), 120.

⁷⁷ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 107.

⁷⁸ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 108.

- 3- مَنْ جَاءَ وَالشِّرْكَ ظَلَامٌ دَامِسٌ فَحِينَ وَافَى بِالْهُدَى أَرَاهُ
4- فَمَا حَكَى بَرْقُ السَّمَاءِ عَزْمَهُ وَلَا حَكَّتْ أَنْوَاؤُهَا سَمَاهُ

- 1- O'nun vasıfları öveni sus pus etmişken Resûl'u övmek için ne söyleyeyim?
2- Cibril'in tazimde bulunmak için kanatlarını yere serdiği kimdi?
3- Şirk zifiri karanlık halindeyken, hidayet ile gelip onu ortadan kaldıran kimdi?
4- Göğün şimşegi onun kararlılığına denk değil, yağmurları da onun cömertliğine benzemez.

Şair, Hz. Peygamber'i övmenin faziletli bir iş olduğunu dile getirdiği başka bir kasidesinde şöyle demiştir⁷⁹: (Basîî)

- 1- مَدِيحُكَ الْقَوْلُ يُشْفِي السَّامِعِينَ لَهُ وَعَيزُ مَدْحِكَ فَهُوَ الْقَالُ وَالْقِيلُ
2- يَزْدَادُ مِنْ مَدْحِكَ التَّالِي لَهُ شَرَفًا كَأَنَّمَا هُوَ تَسْبِيحٌ وَهَلِيلُ
3- فِي كُلِّ آنَةٍ يَأْتِي إِلَيْكَ مِنَ الرَّحْمَنِ سُبْحَانُهُ وَحَيٍّ وَتَنْزِيلُ
4- وَكُلَّمَا طَالَ لَمْ يَمَلُّهُ قَارِئُهُ وَزَيْمًا مَلَّ قَوْلٌ فِيهِ تَطْوِيلُ
5- تَقَاصَرَتْ عَنْكَ كُلُّ الْأَنْبِيَاءِ كَمَا تَقَاصَرَتْ عَنْهُ تَوْرَةُ وَإِنْجِيلُ

- 1- Seni öven söz, onu dinleyene şifadır. Seni öven söz dışında her söz lafi güzafır.
2- Seni övenin şerefi çoğalır. Sanki övmesi tesbihtir ve lâ ilahe illallah zikridir.
3- Her an sana münezzeh olan Rahman'dan vahiy gelir.
4- Her ne kadar uzun olsa da bıkmaz onu okuyan; belki de uzayan söz kendinden bıkar.
5- Hiçbir peygamber senin makamına ulaşamaz. Ne Tevrat ne de İncil seni layıkıyla anlatabilir.

el-Hebel, Hz. Peygamber'e ithafen yazdığı medih temalı kasidelerinde ölçülü ve mutedil bir dil kullanmıştır. Aşırıya kaçan benzetmelerden uzak duran şair, Hz. Peygamber'de mevcut olan erdem ve faziletleri ön plana çıkarmayı tercih etmiştir. Şairin vurgulamayı tercih ettiği erdem ve faziletlerin başında, Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden üstün olması, tüm insanlığa hidayet rehberi olması ve Allah tarafından seçilmiş olması gelmektedir.

⁷⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 109.

1.2. Hz. Ali'ye Medih

el-Hebel'in Ehlibeyt'e ithafen yazdığı mediğ kasidelerinin büyük bir kısmında Hz. Ali'nin doğrudan ya da dolaylı olarak merkezî bir konuma sahip olduğu görölmektedir. Şair, bu kasidelerinde Hz. Ali'yi genellikle hakkı gasp edilmiş ve değeri insanlar tarafından layıkıyla bilinmemiş bir şahsiyet olarak tasvir etmiştir. el-Hebel, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra hilafete tayin edildiğı görüşünü şiirlerinde açıkça dile getirmiştir.

el-Hebel'in şiirlerinde, Ehlibeyt muhabbeti yalnızca bir motif veya kişisel bir bağılılık olarak değil, aynı zamanda itikadî bir aidiyet bağı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, şairin bu yaklaşımı, mezhebî mensubiyetiyle bağdaşmakta ve şiirlerine ideolojik bir boyut da kazandırmaktadır.

Şair, şiirlerinin büyük bir kısmında Ehlibeyt'e beslediğı sevginin kendisi için vazgeçilmez olduğunu ve onların sevgisi olmaksızın hayatının bir anlam ifade etmediğini dile getirmiştir. Bu görüşünü dile getirdiğı kasidelerinden biri şöyledir⁸⁰:
(Tavîl)

1- مَلَكْتُمْ فُؤَادًا لَيْسَ يَدْخُلُهُ الْعَدْلُ	فَذِكْرُ سِوَاكُمْ كُلَّمَا مَرَّ لَا يَحُلُو
2- يُؤْتِبُنِي فِي حُبِّكُمْ كُلُّ فَارِغٍ	وَلِي هَوَاكُمْ عَنْ مَلَامَتِهِمْ شُغْلُ
3- وَمَاذَا عَسَى تُجِدِي الْمَلَامَةَ فِي الْهُوَى	لِمَنْ لَا لَهُ فِي الْحُبِّ لُبٌّ وَلَا عَقْلُ
4- لَئِنْ فَرَضُوا مِنِّي السَّلْوَةَ جَهَالَةً	فَحُبُّكُمْ عِنْدِي هُوَ الْقَرَضُ وَالنَّقْلُ
5- أَسْأَلُو وَلَا صَبْعُ الْمَشِيبِ بِعَارِضِي	يَلُوحُ وَلَا صَبْعُ الشَّبَابَةِ مُنْحَلُ
6- وَلَوْ فِي سِوَاكُمْ أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ	عَرَامِي لَكَانَ الْعَدْلُ عِنْدِي هُوَ الْعَدْلُ
7- حَمَلْتُ هَوَاكُمْ فِي زَمَانِ شَيْبَتِي	وَقَدْ كُنْتُ طِفْلًا وَالْعَرَامُ بِكُمْ طِفْلُ
8- فَيَا عَاذِلِي فِي حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ	رُوَيْدَكَ إِلَيَّ عَنْهُمْ قَطُّ لَا أَسْأَلُو
9- أَسْأَلُو هَوَى قَوْمٍ قَضَى بِاجْتِبَائِهِمْ	وَتَقْضِيْلِهِمْ بَيْنَ الْوَرَى الْعَقْلُ وَالنَّقْلُ
10- أَوْلَيْكَ بِنَاءُ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ	فَقُلْ مَا تَشَاءُ فِيهِمْ فَإِنَّكَ لَا تَعْلُو
11- فُرُوعٌ تَسَامَتْ أَصْلُهَا سَيْدُ الْوَرَى	وَحَيْدَرَةٌ يَا حَبْدَا الْفَرْعِ وَالْأَصْلُ

⁸⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 110.

- 12- تَفَانُوا عَلَى إِظْهَارِ دِينِ أَبِيهِمْ
13- إِلَى اللَّهِ أَشْكُو غَضَبَهُ قَدْ تَحَامَلُوا
14- يَزُومُونَ إِطْفَاءً لِلْأَنْوَارِ فَضْلِهِمْ
15- وَهُمْ أَنْكَرُوا فِي شَأْنِهِ بَعْدَ أَحْمَدٍ
16- وَقَدْ نَوَّهَ الْمُخْتَارُ طَهَ بِذِكْرِهِ
17- وَوَلَّاهُ فِي يَوْمِ الْعَدِيرِ وَلَايَةً
18- وَنَصَّ عَلَيْهِ بِالْإِمَامَةِ دُوهُمْ
19- أَلَيْسَ أَخَاهُ وَالْمُوَاسِي بِنَفْسِهِ
20- أَمَا كَانَ أَذْنَاهُمْ إِلَيْهِ قَرَابَةً
21- أَمَا كَانَ أَوْفَاهُمْ إِذَا قَالَ ذِمَّةً
22- وَأَفْصَحَهُمْ عِنْدَ التَّلَاجِي وَخَيْرُهُمْ
23- يَحْجُونَ أَنْصَارَ الْإِلَهِ بِأَنَّنَا
24- وَهَلْ كَانَتْ الْأَصْحَابُ أَذُنَ قَرَابَةً
25- وَهُمْ أَخَذُوا بَعْدَ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ
26- تَمَالَوْا عَلَيْهَا غَاصِبِينَ لِحَقِّهَا
27- وَحُكْمُهُمْ لَا شَكَّ فِي ذَاكَ بَاطِلٌ
28- أَلَيْسَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هُوَ الَّذِي
29- وَهُمْ قَتَلُوا مِنْ آلِ أَحْمَدَ سَادَةً
30- سَقَوْا كُلَّ أَرْضٍ مِنْ دِمَاءِ رِقَابِهِمْ
31- فَصَبْرًا بَنِي الْمُخْتَارِ إِنَّ أَمَامَنَا
32- وَعِنْدِي لِمَنْ عَادَاكُمْ نَصْلٌ مَقُولٌ
- كِرَامًا وَلَا جُبْنَ لَدَيْهِمْ وَلَا بُحْلُ
عَلَيْهِمْ وَدَانُوا بِالْأَبَاطِيلِ وَاعْتَلُوا
وَمَا بَرَحَتْ أَنْوَارُ فَضْلِهِمْ تَعْلُو
مِنَ النَّصِّ أَمْرًا لَيْسَ يُنْكِرُهُ الْعَقْلُ
وَقَالَ لَهُمْ هَذَا الْخَلِيفَةُ وَالْأَهْلُ
عَلَى الْخَلْقِ طَرًّا مَا لَهُ أَبَدًا عَزْلُ
وَلَوْ لَمْ يَكُنْ نَصًّا لَقَدَّمَهُ الْفَضْلُ
إِذَا مَا التَّقَى يَوْمَ الْوَعَى الْخَيْلُ وَالرَّجُلُ
وَأَكْثَرُهُمْ عِلْمًا إِذَا عَظَّمَ الْجَهْلُ
وَأَعْظَمَهُمْ حِلْمًا إِذَا زَلَّتِ النَّعْلُ
نَوَالًا إِذَا مَا شِيمَ نَائِلُهُ الْجَزْلُ
قَرَابَتُهُ مِنَّا بِهِ اتَّصَلَ الْحَبْلُ
وَأَقْرَبَ رَحْمًا لَوْ عَقَلْتُمْ أُمُّ الْأَهْلُ
مِنْ ابْنَتِيهِ مَا كَانَ أَنْحَلَهُ قَبْلُ
وَقَالُوا مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ تُورَثَ الرُّسُلُ
وَكَيْفَ يَصِحُّ الْفَرْغُ وَالْأَصْلُ مُخْتَلُ
لَهُ دُوهُمْ فِي ذَلِكَ الْعَقْدُ وَالْحُلُ
كِرَامًا بِهِمْ يُسْتَدْفَعُ الضُّرُّ وَالْأَزْلُ
وَشِيعَتُهُمْ حَتَّى ارْتَوَى الْحَزْنُ وَالسَّهْلُ
لَمَوْقِفُ عَدْلٍ عِنْدَهُ يَقَعُ الْفَضْلُ
إِذَا مَا انْبَرَى يَوْمًا يُحَازِرُهُ النَّصْلُ

1-Kınamanın dahil olamayacağı bir kalbe sahiptir. Sizin zikriniz dışında hiçbir şey tatlı değildir.

2-Sizin sevginiz dışındaki her boş iş bana azap verir. Onların kınaması beni sizin sevginizden alıkoymaz.

- 3- *Aşkdan ötürü kınanmanın bir sakıncası yok; zira âşık olanda ne akıl kalır ne de fikir.*
- 4- *Bana cehaletlerinden ötürü teselliye zorunlu kılsalar bile, bana sizin sevginiz farz ve sünnettir.*
- 5- *Genç olsam da yaşlılığa maruz kalsam da nasıl unutayım?*
- 6- *Ey Muhammed'in Ehlibeyti! Eğer sizin dışınızda bir sevgi taşısaydım işte o zaman kınayan adil olurdu.*
- 7- *Sizin sevginizi gençliğimde de taşıdım, çocukken de size olan sevgim vardı.*
- 8- *Ey Âl-i Muhammed'e beslediğim muhabbetten dolayı beni kınayan! Yavaş ol! Ben onları asla unutmam!*
- 9- *İnsanların arasında seçkin olan kavmini mi unutayım? Onların insanlar arasındaki fazileti akıl ve nakil ile (sabit)tir.*
- 10- *İşte bunlar Peygamber evladıdır. Aşırıya kaçmadığın müddetçe onlar hakkında ne dersin de!*
- 11- *Onlar ağacın üstün olan dallarıdır, kökü ise insanların efendisi "Haydar"dır. Ne güzel kök ve dallar böyle!*
- 12- *Kerem eyleyip babalarının dinine kendilerini adadılar. Onlarda ne korkaklık ne de cimrilik bulunur.*
- 13- *Onlara karşı ön yargılı olan bir topluluğu Allah'a şikâyet ediyorum. Onlar delil olarak yalanlar uydurdular.*
- 14- *Onların fazilet nurunu söndürmeyi istediler; ama onların fazilet nuru hâlâ yükselmekte.*
- 15- *Hiz. Muhammed'den sonra onun konumunu inkâr ettiler. Oysaki o, aklın inkâr edemeyeceği delili olan bir emirdi.*
- 16- *Seçkin Taha (Hz. Peygamber) onu (Hz. Ali) işaret etmişti ve onlara bu halifedir ve Ehlibeyt'tir, demişti.*
- 17- *Ğadir Günü⁸¹ onu insanların velâyetine, azledilmesi mümkün olamayacak bir şekilde tayin etmişti.*
- 18- *Sadece onu imâmete tayin etti. Nas olmasaydı bile fazileti onu zaten öne geçirirdi.*

⁸¹ Ğadir Günü, bütün Şii fırkalarda, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından hilâfete tayin edildiği gün olduğu kabul edilmektedir. Bkz. Ethem Ruhi Fırlalı, "Ğadir-i Hum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/279-280.

- 19- *Onun kardeşi ve insanlarla atlar savaş için toplandığında bedeniyle ona siper olan değil midir?*
- 20- *Yakınlık olarak insanların en yakını, cehalet her ne kadar çok olsa da en âlimi o değil midir?*
- 21- *Bu sorumluluğu kim üstlenecek dediğinde -herkes tökezlemişken- görevi yerine getiren, en halim kişi o değil midir?*
- 22- *Münakaşa esnasında en fasih olan, çokça hayır kazanılmasının umulduğu zamanlarda en hayırlı olan o değil midir?*
- 23- *Yardım etmeyi delil olarak sundular ve dediler ki biz ona (Hz. Peygamber'e) yakınız, onunla aramızda bir bağ var.*
- 24- *Bir akıl yürütün de söyleyin bakalım, yakınlık bakımından sahâbe mi daha yakındır, aile mi?*
- 25- *Peygamber Muhammed vefat ettikten sonra onu (hilâfeti) kızından aldılar; oysaki ondan hiç ayrılmamıştı.*
- 26- *Onun hakkını gasp edip ondan yüz çevirdiler ve maazallah peygamberler miras bırakmaz, dediler.*
- 27- *Bu konudaki hükümleri hiç şüphesiz batıldır. Dal ile kökün birbirinden ayrı olması nasıl doğru olabilir ki?*
- 28- *Düğümü bağlayıp çözmek başkasının değil sadece Emîrû'l-mü'minîn'in (Hz. Ali) hakkı değil mi?*
- 29- *Onlar Ahmed'in ailesini üstünlük ve yücelik taslayarak öldürdüler; oysa onlardan sıkıntı ve zorlukların def edilmesi istenirdi.*
- 30- *Her yeri onların ve taraftarlarının boyunlarından akan kanlarıyla suladılar. Dağ ve ovalar susuzluğunu giderene dek.*
- 31- *Ey Muhtar'ın (Hz. Muhammed) evlatları sabredin! Önümüzde adalet günü var, bu hesap orda görülür.*
- 32- *Sizin düşmanlarınıza karşı benim keskin sözüm var. Eğer bir gün ona karşı direnirse bu keskinlik onu uyarır.*

el-Hebel, Hz. Ali'nin fazilet bakımından diğer insanlara üstün olduğunun altını çizdiği, onun imâmet makamına tayin edilmesinin açık ve kesin naklî delillerle sabit olduğunu iddia ettiği ancak buna rağmen imâmet hakkının elinden alındığını öne sürdüğü bir başka kasidesinde, bütün bu görüş ve iddialarını birtakım tarihsel olaylara

dayanarak kanıtlamaya çalışmıştır. Bu yönüyle kaside, bir methiye olmanın ötesine geçmektedir; şairin mezhebî aidiyetini açıkça dile getirdiği ve ideolojik tutumu da yansıttığı bir retoriğe sahip bir manzume olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kaside şöyledir⁸²: (Mutekârib)

- 1- لِحَيْدَرَةَ الْفَضْلِ دُونَ الْوَرَى عَلَى أَقْرَبِ النَّاسِ وَالْأَبْعَدِ
- 2- فَدِنْ بِمَحَبَّتِهِ إِنَّ مَنْ يَدِنْ بِمَحَبَّتِهِ يَرْشُدِ
- 3- أَخُو الْمُصْطَفَى وَخَدِينُ الْهُدَى وَهَادِي الْبَرِيَّةِ وَالْمُهْتَدِي
- 4- إِذَا مَا دَجَتْ ظُلُمُ الْمُشْكِلَاتِ جَلَّى دُجَى لَيْلِهَا الْأَسْوَدِ
- 5- وَمَهْمَا يُنَادَى لِأُكْرُومَةٍ فَنَاهِيكَ بِالْعَلَمِ الْمُفْرَدِ
- 6- وَحَسْبُكَ مِنْ فَضْلِهِ أَنَّهُ لِعَيْرِ الْمُهَيِّمِينَ لَمْ يَسْجُدِ
- 7- وَأَنَّ مِنَ الْمُصْطَفَى صِنُوهُ لَفِي ذَرَوَةِ الشَّرَفِ الْآتِلِدِ
- 8- أَبْنَى لِي مَنْ فَازَ دُونَ الْوَرَى بِنَصِّ الْإِمَامَةِ مِنْ أَحْمَدِ
- 9- حَبَاهُ الْإِمَامَةَ مِنْ بَعْدِهِ وَكَانَا مِنَ النَّاسِ فِي مَشْهَدِ
- 10- وَمَنْ ذَا سِوَاهُ يُرَى قَائِمًا عَلَى الْخَوْضِ يَسْقِي الْوَرَى عَنْ يَدِ
- 11- وَمَنْ ذَا عَدَا حُبُّهُ فِي الْوَرَى دَلِيلًا عَلَى شَرَفِ الْمَوْلِدِ
- 12- وَنَفْسَ الرَّسُولِ بِنَصِّ الْكِتَابِ وَمَا النَّفْسُ كَالصَّاحِبِ الْأَبْعَدِ
- 13- وَمَنْ نَامَ فِي مَرْقَدِ الْمُصْطَفَى وَعَيْنُ أُولِي الْعَدْرِ لَمْ تَرْقُدِ
- 14- وَأَهْوَى الْعُقَابُ إِلَى نَعْلِهِ لِيَدْفَعَ عَنْهُ أَدَى الْأَسْوَدِ
- 15- وَفِي الصَّوْحِ مَنْ شَبَّ نَارَ الْوَعَى وَقَدْ أَحْجَمَ النَّاسُ مِنْ عَن يَدِ
- 16- وَعَمَرُوا عَدَاةَ دَعَا لِلِقَاءِ أَتَيْمٍ لَهُ بَرَزَتْ أَمَّ عَدِيٍّ
- 17- أَبِينَا لَنَا وَيَلِكُمْ إِنِّي أَرَى الْحَقَّ أَبْلَجَ لِلْمُهْتَدِي
- 18- حَسَدْتُمْ عَلَيَّا عَلَى فَضْلِهِ وَمَنْ نَالَ مَا نَالَهُ يُخْسَدِ
- 19- وَخَالَفْتُمُوهُ بِأَهْوَائِكُمْ خِلَافَ الْعَبِيدِ عَلَى السَّيِّدِ

⁸² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 127.

- 20- وَأَنْكَرْتُمْ مِنْ سَنَا فَضْلِهِ ضِيَاءَ أَنْفَ عَلَى الْفَرْقَدِ
 21- وَلَا عَارَ لِلشَّمْسِ إِنْ أَنْكَرَتْ سَنَاءَ ضَوْئِهَا مُقْلَةَ الْأَرْمَدِ
 22- فَهَلَّا وَقَدْ رُمْتُمْ شَأْنَهُ سَبَقْتُمْ إِلَى غَايَةِ السُّؤْدَدِ
 23- وَهَلْ جُنُبٌ مِنْكُمْ غَيْرُهُ أُحِلَّ لَهُ اللَّبْتُ فِي الْمَسْجِدِ

- 1- Başkasının değil, yalnızca Haydar'ın diğer herkese karşı bir üstünlüğü vardır.
- 2- Onun muhabbetiyle yaklaş ona; zira ona muhabbetiyle yaklaşan kimse doğru yolu bulur.
- 3- Mustafa'nın kardeşi, Hidayet'in sırdaşı, insanlığı doğru yola çağırandır.
- 4- Sıkıntıların zulmü karanlığa bürününce, bu karanlık geceyi aydınlığa çevirir.
- 5- Asalet için çağrı yapıldığında onun sadece bir işareti yeter.
- 6- Hükümran olan Allah'tan başkasına boyun eğmemiş olması sana onun faziletini anlaman için yeterlidir.
- 7- Mustafa'nın kardeşi kimdir? Köklü bir şerefın zirvesindedir o.
- 8- Bana açıkla bakalım onun dışında başka kim Ahmed'den imâmet delilini almıştır?
- 9- Kendinden sonra imâmeti ona verdi. (Bunu yaparken) o ikisi herkesin gözü önündeydi.
- 10-Onun dışında havuzun başında insanlara su dağıtacak olan kimdir?
- 11-İnsanların içinde ondan başka sevgisi her yeni doğana farz olan kim var?
- 12-Ve Kitab'ın nassıyla Resûl'ün nefsi olan -ki bu nefis, uzak bir dost gibi değildir- kim var?
- 13-Hıyanet edenler uyumamışken Mustafa'nın yatağına yatan kimdir?
- 14-Kartal, yılanın ona zarar vermesini engellemek için onun ayakkabısı olmak ister.
- 15-İnsanlar sağa sola kaçıırken Hendek günü meydana atılan kimdi?
- 16- 'Amr'in⁸³ ('Abduvid) birinin karşısına çıkmasını istediği gün, Teymoğulları mı çıktı karşısına, 'Adioğulları mı?
- 17-Açıklasanıza haydi! Yazıklar olsun size! Ben hakkı apaçık bir şekilde doğru yolda olanda görüyorum.

⁸³ Amr b. Abduved, Hendek savaşında müşriklerin safında yer alan savaşçı. Mübareze etmek için birini istemiş ve karşısına çıkan Hz. Ali tarafından öldürülmüştür. Bkz. Muhammed Hamîdullah, "Hendek Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/194-195.

18-Ali'yi faziletinden ötürü kıskandınız; zaten onun ulaştığına ulaşan mutlaka kıskanılır.

19-Hevanıza göre ona muhalefet ettiniz; tıpkı kölenin efendisine muhalefet etmesi gibi.

20-Kutup yıldızından daha parlak olmaya çalışarak, onun faziletinin apaçık oluşunu inkâr ettiniz,

21-Gözleri iltihaptan ötürü kör olanın güneşin ışığını inkâr etmesi güneşe ar değil.

22-Değil mi ki onun yüceliğini bir kenara attınız? Değil mi ki onun hâkimiyetinin önüne geçtiniz?

23-Ondan başka yabancı olanlar mescitteki makamı kendine helal saymadı mı?

el-Hebel, Hz. Ali hakkında kaleme aldığı medih temalı kasidelerinde, mensubu olduğu mezhebin imâmet anlayışını yansıtmaya gayreti içerisine girmiştir. Şair, her ne kadar Hz. Ali'nin cesaret, ilim, takva gibi tüm Müslümanlar tarafından kabul gören vasıflarını sık sık öne çıkarmış olsa da, üzerinde ısrarla durduğu asıl mesele, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin hilâfet hakkının elinden alındığıdır. Bu nedenle, el-Hebel'in Hz. Ali methiyelerinin, mezhebî bir argümanı merkeze alan ideolojik bir zemine dayandığını söylemek mümkündür.

1.3. Ehlibeyt'e Medih

el-Hebel'in *Dîvân*'ında yer alan şiirlerinin büyük kısmında Ehlibeyt'ten söz edildiği daha önce belirtilmişti. Bununla birlikte, şairin, doğrudan Ehlibeyt'i övdüğü methiyeleri de bulunmaktadır. el-Hebel, bu şiirlerinde, yalnızca Ehlibeyt'i yüceltmekle kalmaz, aynı zamanda onları, kendilerine husumet besleyen kişi veya topluluklara karşı da savunur ve onları savunmaktan hiçbir koşulda vazgeçmeyeceğini dile getirir. Bu bağlamda şair, daha önce de ifade edildiği üzere, zaman zaman aşırıya kaçan çok sert bir dil kullanmaktadır. Özellikle Ehlibeyt'i "Kurtuluş Gemisi" olarak nitelediği kasidesi, el-Hebel'in Ehlibeyt anlayışının ve muhabbetinin en açık örneklerinden biridir. Bu şiir şöyledir⁸⁴: (Meczûu'l-Kâmil)

1- يَا آلَ طَهَ أَنْتُمْ	أَهْلُ السِّيَادَةِ وَالرَّعَامَةِ
2- يُهَنِّئُكُمْ شَرَفُ النُّبُوَّةِ	وَالْوَصَايَةِ وَالْإِمَامَةِ
3- جَمَعَتْ لَكُمْ هَذِهِ الثَّلَاثُ	الْعُرُ أَطْرَافَ الْكَرَامَةِ

⁸⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 148.

4- بِوَدَادِكُمْ أَرْجُو النَّجَا وَالْأَمْنَ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ

- 1- Ey Âl-i Taha! Sizler önderliğin ve liderliğin gerçek sahiplerisiniz.
- 2- Nübüvvet, vesâyet ve imâmet şerefi size kutlu olsun!
- 3- Faziletin doruk noktaları olan bu üç yüce (üstünlüğü) sizin için bir araya topladı.
- 4- Sizin sevginizle kıyamet gününde güvende olmayı ve kurtuluşa ermeyi dilerim.

Ehlibeyt sevgisinin hayatının merkezinde yer aldığını ifade ettiği bir başka kasidesinde ise el-Hebel, Ehlibeyt'e olan muhabbetini ve bağlılığını şu şekilde dile getirmiştir⁸⁵: (Serî')

- 1- إِمَامُنَا حَيْدَرٌ أَفْضَلُ الْأُمَّةِ أُحْرَاهَا وَأَوْلَاهَا
- 2- أَحَقُّهَا مِنْ بَعْدِ خَيْرِ الْوَرَى بِالسَّبْقِ فِي الْفَضْلِ وَأَوْلَاهَا
- 3- وَالْهُ أَكْرَمَ بِهِمْ عُثْرَةً شَرَّفَهَا اللَّهُ وَأَعْلَاهَا
- 4- يَا لَأَيْمِي لَا تَلْخُ فِي زُمْرَةِ مَنْ اهْدَى أَنْ أَتَوَّلَاهَا
- 5- مَحَبَّةُ الْأَلِ حَيَاتِي فَمَا أَلَدَهَا عِنْدِي وَأَخْلَاهَا
- 6- فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ حَبَانِي بِهِ فَلَا تَلْمَنِي وَلَمْ اللَّهُ

- 1- Bizim imamımız ümmetin -ilk ve son- en faziletlisi olan Haydar'dır.
- 2- İnsanların en hayırlısından sonra fazilet ve önceliği en fazla hak edendir.
- 3- Ve onun ailesi, zürriyet bakımından ne yücedir! Allah bu zürriyeti şerefli kılmış ve yüceltmıştır.
- 4- Ey beni kınayan! Benim de bağlı olduğum hidayet zümresi hakkında kötü sözler söyleme!
- 5- Beni hayatta tutan bu aileye beslediğim muhabbettir. Benim nezdimde ondan daha lezzetli ve tatlı bir şey yok.
- 6- Bu Allah'ın bana verdiği bir fazilettir. O halde beni kınama, aksi takdirde (maazallah) Allah'ı kınamış olursun.

Peygamber ailesine beslediği muhabbetin, onlar uğruna canını feda etmeyi göze alacak kadar derin olduğunu ifade ettiği bir başka kasidesinde şair, Ehlibeyt sevgisini şu şekilde dille getirmiştir⁸⁶: (Vâfir)

⁸⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 149.

⁸⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 150.

- 1- لَكُمْ آلَ الرَّسُولِ جَعَلْتُ وَدِّي
وَذَاكَ أَجَلٌ أَسْبَابِ السَّعَادَةِ
2- وَلَوْ أَنِّي اسْتَطَعْتُ لَزِدْتُ حُبًّا
وَلَكِنْ لَا سَبِيلَ إِلَى الزِّيَادَةِ
3- أَعِيشْ وَحُبُّكُمْ فَرَضِي وَنَفْلِي
وَأُحْشِرُ وَهُوَ فِي عُنُقِي قِلَادَةٌ
4- أَنَاضِلْ عَنْ مَكَارِمِكُمْ لِأَنِّي
كَرِيمُ الْأَصْلِ مَيْمُونُ الْوِلَادَةِ
5- أَظَلُّ مُجَاهِدًا لِحَلِيفِ نَصَبٍ
أَضَلُّ بِبُغْضِكُمْ أَبَدًا رَشَادَةً
6- فَإِنْ أَسْلِمَ فَأَجِرْ لَمْ يَفْتِنِي
وَإِنْ أَقْتَلَ فَتُهِنِّي الشَّهَادَةَ

1- Ey Âl-i Resûl! Sevgimi sadece size özgü kıldım. Bu, mutluluğa ulaşma nedenlerinin en güzelidir.

2- Eğer yapabilseydim bu sevgiyi daha da çoğaltırdım; ne var ki (bundan daha fazla) çoğalmasının bir yolu yok.

3- Sevginizi üzerime farzmış, sünnetmiş gibi yaşıyorum. Bu sevgiyi boynumda bir kolye gibi taşıyarak haşrolunacağım.

4- Sizin faziletlerinizi savunuyorum çünkü ben, kutlu bir doğumla dünyaya gelmiş özü temiz biriyim.

5- Size düşman olanlarla hep bir mücadele içindeyim. Onlar size buğuz etmeleri sebebiyle ebediyen dalalette olacaklar.

6- Eğer doğru yola girerse bundan bana bir ecir vardır ve şayet (bu yüzden) öldürülürsem şehadet bana kutlu olsun!

el-Hebel, alçakgönüllülükle Ehlibeyt'in hizmetkârı olduğunu ifade ettiği bir başka kasidesinde duygularını şu şekilde mısralara dökmüştür⁸⁷: (Tavîl)

- 1- خُذُوا بِيَدِي فِي الْحَشْرِ يَا آلَ أَحْمَدٍ
فَإِنِّي لَكُمْ مَا طَالَ عُمْرِي خَادِمٌ
2- وَعِنْدِي لِسَانٌ مُرْهَفٌ إِنْ سَلَلْتُهُ
غَدَتِ تَحَامَاهُ السُّيُوفُ الصَّوَارِمُ
3- تَقَلَّدْتُ مِنْهُ مُرْهَفَ الْحَدِّ صَارِمًا
أَذُبُّ بِهِ عَنْ مَجْدِكُمْ وَأَصَارِمُ

1- Mahşerde elimden tutun ey Âl-i Muhammed! Çünkü ben ömrüm oldukça sizin hizmetkârınızım.

2- Benim sivri bir dilim var; onu (bir kılıç gibi) kınından çekip çıkardığımda keskin kılıçlar bile ondan çekinir!

⁸⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 151.

3- Onu bir kılıç gibi kuşanır, sizin şan ve şerefınızı onunla savunur ve (düşmanlarınızla) savaşırım!

Ehlibeyt, el-Hebel'in şiirlerinde merkezî bir konuma sahiptir; zira bu kavram, şairin inanç dünyasının temelini oluşturmaktadır. Bu yönüyle, Ehlibeyt'i övmenin el-Hebel için yalnızca edebî veya tematik bir tercih olmadığını; şairin bunu aynı zamanda dinî bir sorumluluk olarak da gördüğünü söylemek mümkündür. Nitekim sadakatle bağlı olduğu mezhebin inanç esaslarına göre Ehlibeyt, vahyin nazil olduğu kutsal evin halkı olup, sevgileri bütün Müslümanlara farz kılınmış müşterek bir değerdir. el-Hebel'in Ehlibeyt'e yönelik methiyelerinde dinî motiflere sıklıkla yer vermesinin nedeni, onların dinî açıdan tartışmasız olduğuna inandığı konumlarını vurgulamak olmalıdır.

1.4. Zeyd b. Ali'ye Medih

el-Hebel, daha önce de ifade edildiği üzere, Şîlik üst başlığı altında sınıflandırılan fırkalardan biri olan Zeydîliğe⁸⁸ mensuptur. Bu mezhebî mensubiyeti şairin şiirlerine açıkça yansımış ve şair, methiyelerinde, Zeydîliğin önde gelen şahsiyetlerini dinî ve tarihî kimliklerini ön plana çıkararak övmüştür. el-Hebel, sözü edilen şahsiyetleri kimi zaman sadece sahip oldukları dinî makamları göz önüne alarak övmüş; kimi zaman da tarihe mal olmuş kahramanlıklarını vurgulayarak onları yüceltmıştır.

Zeydî mezhebinin kurucu imamı olan Zeyd b. Ali⁸⁹ (ö. 122/740), bu bağlamda, el-Hebel'in övgüyle andığı dinî şahsiyetlerin başında gelmektedir. Şair, Zeyd b. Ali'nin hak imam olduğunu vurguladığı ve ona olan bağlılığını sarahatle ifade ettiği bir methiyesinde şunları söylemiştir⁹⁰: (Meczûu'l-Kâmil)

1- أَنَا عَنْ عَلِيٍّ ذِي الْعُلَى لَا عَنْ فُلَانٍ أَوْ فُلَانٍ

2- أَنَا دِينَ آلِ مُحَمَّدٍ سُقْنُ النَّجَا شُهْبُ الْأَمَانِ

⁸⁸ Zeydîlik hakkında bkz. Yusuf Gökalp, "Zeydiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/328-331.

⁸⁹ Zeyd b. Ali hakkında bkz. Muhammed b. Muhammed b. Yahyâ Zubâre, *Târîhu 'l-Eimmeti 'z-Zeydiyye fi 'l-Yemen*, thk. Muhammed Zeynhum (Kahire: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.), 31.

⁹⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 140.

- 3- وَأَنَا الْقَرِينُ بِرَغْمِ أَنْفِ النَّوَاصِبِ لِلْقُرْآنِ
- 4- أَنَا غُرَّةُ النَّجِّ الْمُكَلَّلِ دُرَّةَ الْعِقْدِ الْجَمَانِ
- 5- هَلْ مِنْ مُجَارٍ أَوْ مُبَارٍ أَوْ مُسَامٍ أَوْ مُدَانِي
- 6- هَيْهَاتَ كُلِّ قَاصِرٍ عَنْ غَلَوِي يَوْمَ الرَّهَانِ
- 7- بِي يَهْتَدِي بِي يَهْتَدِي الثَّقَلَانِ مِنْ إِنْسٍ وَجَانِ
- 8- أَيْقَاسُ بِي طُلُمَا مِنَ الْكُتُبِ الْجَدِيدَةِ مَا عَدَانِي
- 9- كَلَّا وَآيَاتِ الْمَنَانِ لَيْسَ لِي فِي الْكُتُبِ ثَانِي
- 10- وَكَفَى بِي هُوَ جَامِعُ فَحْرًا لِمَنْ عَنْهُ رَوَانِي
- 11- زَيْدٌ إِمَامُ الْحَقِّ حَزْرُ الْخَلْقِ مِنْ قَاصٍ وَدَانِي
- 12- يَا مَنْ تَنَكَّبَ جَاهِلًا سُبُلَ الْهُدَايَةِ وَالْبَيَانِ
- 13- أَقْبَلَ عَلَيَّ مُشَمِّرًا وَدَرِ التَّكَاسُلِ وَالتَّوَانِي
- 14- وَدَرِ اتِّبَاعِكَ لِلْهُوَى إِنَّ الْهُوَى شِرْكُ الْهُوَانِ
- 15- لَتَفُوزَ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ بِالْأَمَانِ وَالْأَمَانِي
- 16- وَتُخَصَّ فِي جَنَّاتٍ عَذْنٍ بِالْمَكَانَةِ وَالْمَكَانِ
- 17- إِيَّاكَ تَعْرِضُ شَانِيًا لِي جَاهِلًا لِرَفِيعِ شَأْنِي
- 18- مَنْ رَاحَ عَنِّي مُعْرِضًا مَا رَاحَ رَائِحَةَ الْجِنَانِ

1- Ben, Ali'den yanayım, başkasından değil.

2- Ben, kurtuluş gemisi, esenlik tepesi olan Âl-i Muhammed'in dini üzereyim.

3- Ben, haddini aşan Nâsibîlere⁹¹ rağmen Kur'an'a yoldaşım.

4- Ben, baştaki tacın en ucundaki beyaz inciylim.

5- Bana denk, benimle yarışabilecek, beni geçebilecek ve bana yaklaşabilecek kimse var mı?

6- Rekabet günü her zayıf kişi bana denk olmaktan uzaktır.

7- İnsanlar ve cinler benimle doğru yolu bulur ve beni rehber edinir.

⁹¹ Şia inancına göre özelde Hz. Ali genelde de Ehlibeyti sevmeyip onlardan nefret eden kimselere verilen bir isimdir. Bkz. Mustafa Öz, "Nâsibe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2006), 32/393-394.

- 8- *Bana haksızlık edilerek kıyasa başvurulur da ben, yeni kitaplarda benim dışındakilerle mi karşılaştırılırım!*
- 9- *Hayır! Tekrarlanan ayetlere (Fâtiha Sûresi 'ne) ant olsun ki benim kitaplarda bir ikincim (benzerim) yok.*
- 10- *Bana, birinin onun hakkında bilgi toplayıp rivayet etmesi övgü olarak yeter.*
- 11- *O Zeyd'dir. Hak imamdır. Yakın uzak her mahlukattan daha hayırlı olandır.*
- 12- *Ey bilmeden hidayet ve beyan yolundan sapan kişi!*
- 13- *Tembelliği ve gevşekliği bırak da paçalarını sıvayarak bana doğru gel.*
- 14- *Kendi hevesine uymayı bırak; zira hevese uymak zilletin ortağıdır.*
- 15- *Kıyamet günü selamette olmak ve amana kavuşmak için,*
- 16- *'Adn cennetinde payına düşen bir yer, kendine bir alan ayırmak için,*
- 17- *Benim yüce şanımı bilmeyen biri uğruna bana kin beslemeyi bırak!*
- 18- *Benden yüz çeviren kimse, asla cennetin kokusuna erişemez.*

Zeyd b. Ali de el-Hebel'in dinî gerekçelerle övgüde bulunduğu önemli şahsiyetlerden biridir. Ehlibeyt soyuna mensup olması, şaire göre hak imamlardan biri kabul olarak kabul edilmesi ve ayrıca, mensubu olduğu Zeydî mezhebinin kurucusu olması, bu övgülerin dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Bu bakımdan, el-Hebel'in Zeyd'e ithafen yazdığı kasideleri, şairane ve estetik bir güzellemeden ziyade, şairin kendisine yüklediği dinî vazifenin bir tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür.

1.5. Yöneticilere Mediğ

Daha önce de ifade edildiği üzere, el-Hebel, kitabet sanatındaki mahareti ve ifade gücü sayesinde divan kâtipliği görevinde bulunmuş ve bu görevi dolayısıyla da dönemin yöneticilerine yakın bir konum elde etmiştir.⁹² Hem bu görevi vesilesiyle kurduğu ilişkiler hem de irtibat halinde olduğu yöneticilerle aynı inancı paylaşması, şairi onlar hakkında da mediğ temalı kasideler yazmaya teşvik etmiştir. Bu bakımdan, el-Hebel'in *Dîvân*'ında dönemin önde gelen dinî ve siyasî otoritelerine ithafen yazılmış çok sayıda methiye yer almaktadır.

Aşağıda, el-Hebel'in şiirlerinde övgüyle bahsettiği yöneticilere ve onlar hakkında kaleme aldığı kasidelere yer verilerek, şairin bu kişileri ne şekilde övdüğü seçilen örnek beyitler üzerinden analiz edilecektir.

⁹² el-Hibî, *el-Edebu 'l-Yemenî*, 477.

1.5.1. el-Mütevekkil ‘Alellah İsmail’e Medih

Yemen’in siyasî birliğini sağlamada önemli rol oynayan ve aynı zamanda ilmî kişiliğiyle de temayüz eden bir âlim⁹³ olan el-Mütevekkil ‘Alellah İsmail⁹⁴ (ö. 1677), el-Hebel’in medih temalı kasidelerinde övdüğü yöneticilerden biridir.

Şair, el-Mütevekkil’e ithafen kaleme aldığı methiyelerinde onun Yemen için yaptığı önemli işlerden ve mücadele meydanındaki kahramanlığından söz etmiştir. Örneğin aşağıdaki kasidesinde el-Mütevekkil’i şu şekilde övmektedir⁹⁵: (Basîṭ)

- 1- وَافَاكَ يُصْجِبُهُ الْإِسْعَادُ وَالظَّفَرُ عَيْدٌ بِهِ سُحْبُ الْإِقْبَالِ تَنْهَمُرُ
- 2- فَالْبَسَ بِهِ خُلَلَ الْمَجْدِ الْمُؤْتَلِ لَا يَغْرُو فُؤَادَكَ لَا بُؤْسٌ وَلَا ضَجْرُ
- 3- وَاحْكُمُ مُطَاعًا بِمَا تَهْوَى عَلَى زَمَنِ أَيَّامٍ مُلْكِكَ فِي أَيَّامِهِ غُرُرُ
- 4- وَاسْتَقْبِلِ الْمُلْكَ مُحْضَرًّا جَوَانِبُهُ يَزْهُو وَيَزْهَرُ حُسْنًا عِطْفُهُ النَّضْرُ
- 5- وَلَا بَرَحْتَ قَرِيرَ الْعَيْنِ مُتَدَحًا تَأْتِي إِلَيْكَ الْأَمَانِي وَهِيَ تَعْتَذِرُ
- 6- يَغْنُو لِفَضْلِكَ مَنْ فِي أَنْفِهِ شَمَمٌ طَوْعًا وَيَسْجُدُ مَنْ فِي خَدِّهِ صَعَرُ
- 7- تَرْفَى إِلَى فَلَكِ الْعُلْيَاءِ مُرْتَفِعًا عِزًّا وَيَجْرِي عَلَى مَا تَشْتَهِي الْقَدَرُ
- 8- الْحَمْدُ لِلَّهِ وَجْهَ السَّعْدِ مُقْتَبِلٌ كَمَا تَشَاءُ وَقَلْبُ النَّحْسِ مُنْكَسِرُ
- 9- يَا نِعْمَةً بِكَ لَا نَسْطِيعُ نَشْكُرُهَا فِي جَنْبِهَا سَيِّئَاتُ الدَّهْرِ تُغْتَفَرُ
- 10- أَحْقَيْتَ ذِكْرَ مُلُوكِ الْأَرْضِ قَاطِبَةً إِنَّ الْكَوَكِبَ يُخْفِي ضَوْءَهَا الْقَمَرُ
- 11- تَكْبُو جِيَادُ الْمَعَالِي دُونَ غَايِبِهَا وَأَنْتَ تَبْلُغُ أَفْصَاهَا وَتَنْتَظِرُ
- 12- وَكَيْفَ يُدْرِكُ مَا أَصْبَحْتَ مُدْرِكُهُ بِطُولِ بَاعِكَ مَنْ فِي بَاعِهِ قِصَرُ
- 13- وَالنَّاسُ دُونَكَ جَسَمٌ لَا حَيَاةَ بِهِ وَأَنْتَ رُوحُ الْعُلَى وَالسَّمْعُ وَالْبَصَرُ
- 14- وَكُلُّ مَعْنَى فَخِيمٌ مِنْكَ مُكْتَسَبٌ مِنْكَ الْمَعَانِي وَمِنْ أَقْرَانِكَ الصُّورُ
- 15- كَادَتْ تُحَاكِيكُ كَفُّ الْمَزْنِ هَاطِلَةً وَالْبَحْرُ جُودًا وَيَحْكِي خُلُقَكَ الزَّهْرُ

⁹³ el-Mütevekkil ‘Alellah İsmail’in ilmî kişiliği hakkında bkz. Abdulvasi‘ b. Yahya el-Vasi‘î el-Yemânî, *Târîhu'l-Yemen* (Kahire: el-Maṭba‘atu's-Selâfiyye, 1927), 53.

⁹⁴ Hayatı hakkında bkz. eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Ṭâli*, 1/146.

⁹⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 179.

- 16- هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ وَجْهَ الْفَرْقِ مُتَّضِحٌ وَالصُّبْحُ لَا يَخْتَفِي عَمَّنْ لَهُ نَظَرٌ
 17- أَشَبَّهُ الْبَحْرُ وَالْأَنْوَاءُ يَدِيكَ وَقَدْ
 18- قُلْ لِلْمُعَالِينَ فِي الْعُلَيَاءِ حَسْبُكُمْ
 19- وَقَدْ تَكْفَلُ أَرْزَاقَ الْوَرَى مَلِكٌ
 20- لَا تُكْثِرُوا فِي اكْتِسَابِ الْفَحْرِ سَعْيَكُمْ
 21- وَخَلِّفُوا الْبَيْضَ فِي الْأَجْفَانِ مُغْمَدَةً
 22- مَلِكٌ يَجُودُ وَكَفُّ الْقَطْرِ حَاسَةً
 23- أَيَّامَ دَوْلَتِهِ غُرٌّ مُحَجَّلَةٌ

- 1- Yardım ve zaferin refakatinde bir bayram sana erişti. Seni karşılayan bulutlar coştı, gürlledi.
- 2- Asil şeref elbisesini giyin; zira gam ve keder senin kalbine uğramaz.
- 3- Sana itaat ediliyorken dilediğin kadar hükmet. Senin hükmünün cari olduğu günler aydınlık günlerdir.
- 4- Sen mülkü ele alınca, her taraf yeşillenir. Mülk parlar ve güzel çiçeklerle donanır.
- 5- Gözün hâlâ aydınlık ve övülmektesin. Umutlar sana bağlanmış ve senden özür dilemekte.
- 6- Burnu havada olan isteyerek senin faziletine boyun eğer, kibirli olan da secdeye kapanır.
- 7- İzzet içinde yücelik ufku yükselirsin ve kader lehine işler.
- 8- Allah'a hamdolsun! Mutluluk sen nasıl dilersen öyle yaklaşıyor; uğursuzluk ise hayal kırıklığına uğradı.
- 9- Sen şükürünü eda edemediğimiz bir nimetsin. Senin yanında zamanın kötülükleri mağfiret dilenir.
- 10- Tıpkı ayın yıldızların ışığını bastırması gibi sen de yeryüzünün bütün hükümdarlarının hatırasını gölgede bıraktın.
- 11- Yüce atlar istemeden yüzüstü yere kapanırlar; sen ise en yücelere ulaşır ve orada durursun.
- 12- Gücü az olan senin gücünle neler yaptığını nereden bilsin.

- 13-Senin dışındaki insanlar ruhsuz beden gibidir. Sensin yüceliğin canı, gözü ve kulağı.
- 14-Her yüce mana senden almıştır anlamını. Manalar senden çıkar; emsallerinden ise sadece görüntüler gelir.
- 15-Bulutların yağmur yağdıran eli neredeyse sana benzer. Deniz, cömertlik bakımından sana benzer. Zühre yıldızı da senin tabiatını yansıtır.
- 16-Heyhat! Fark apaçık ortada! Gören için sabah gizli değildir!
- 17-Deniz ve yağmurlar senin ellerine benzer mi hiç? Deniz ve yağmur ortada yokken o eller cömertlik yapar.
- 18-Yücelikte aşırıya gidenlere de ki: Size bu kadar yeter! Onun alanını bükülmez kılıç ve aslan korumakta.
- 19-İnsanların rızıkına hâkim olan yüce Mâlik kefil olmuştur. Fayda da zarar da onun elindedir.
- 20-Çabanızı çok övgü kazanmak için arttırmayın; zira hak imamdandır başkası övülemez.
- 21-Göz bebeklerinizi göz kapaklarının ardına saklayın. Gözler ondan başkasına bakmakla emrolunmadı.
- 22-Yağmur yağmazken o melik cömertlik yapar. Savaş ateşi kızıştığında o işe koyulur.
- 23-Onun devletinin günleri aydınlık ve meşhurdur. Elbisesinden adalet akmaktadır.

el-Mütevekkil ‘Alellah İsmail, Kâsımîler dönemi Yemen’inin hem siyasî hem de dinî açıdan en önemli şahsiyetidir. el-Hebel’in ona ithafen kaleme aldığı methiyelerinde, klasik Arap şiir geleneğinde yaygın olarak işlenen cömertlik, adalet, cesaret, düşman karşısında gösterilen yiğitlik ve kahramanlık gibi faziletleri ve vasıfları ön plana çıkardığı görülmektedir. Şair, bu fazilet ve vasıfları tasvir ederken doğrudan övgü ifadeleriyle yetinmemiş; çoğu zaman, teşbîh ve mecâz gibi beyan üsluplarına başvurarak ifadelerini süslemiş ve güçlendirmiştir. Buna ilaveten, şairin, aynı zamanda mensubu bulunduğu mezhep tarafından imam kabul edilen Kâsımî yöneticilerini, dinî temalarla bezeli ifadelerle yücelterek idealize ettiği de dikkati çekmektedir.

1.5.2. Seyfu'l-İslâm Ahmed b. el-Hasan'a Medih

Qasımî halifelerinin dördüncüsü olan Seyfu'l-İslâm Ahmed b. el-Hasan (ö. 1682), Yemen'in siyasi tarihinde önemli icraatta bulunmuş bir şahsiyettir.⁹⁶ el-Hebel, ona ithaf ettiği methiyesinde şöyle demiştir⁹⁷: (Kâmil)

- 1- كَمْ ذَا يَذُوبُ أَسَى وَكَمْ يَتَجَلَّدُ أَيْنَ الْمُعِينُ لَهُ وَأَيْنَ الْمُسْعِدُ
- 2- أَهْمِيلَ وَادِي الْمُنْحَى وَحَيَاتِكُمْ إِيَّيَّ عَلَى مَا تَعْهَدُونَ وَأَعْهَدُ
- 3- لَا تُنْكِرُوا كَلْفِي بِكُمْ وَصَبَابِي هَذَا الضَّئِي وَدُمُوعَ عَيْنِي تَشْهَدُ
- 4- مَا خَانَ قَلْبِي عَهْدَكُمْ أَبَدًا وَلَا مُدَّتْ لِسْلَوَانِي إِلَى صَبْرِي يَدُ
- 5- أَخَوْنَكُمْ وَأَوْدُ قَوْمًا غَيْرَكُمْ أَنِّي وَعْهَدُكُمْ لَدَيَّ مُؤَكَّدُ
- 6- يَا هَاجِرِينَ وَلَيْسَ لِي ذَنْبٌ سِوَى دَمْعٍ يَفِيضُ وَلَوْعَةٌ تَتَجَدَّدُ
- 7- وَمُحْمَلِي الصَّبُّ الْكَيْبُ صَبَابَةٌ بَيْنَ الْجَوَانِحِ حَرْهَا لَا يَبْرُدُ
- 8- أَكْذًا يَكُونُ جَزَاءُ مَنْ حَفِظَ الْهُوَى وَرَعَى عُهْدَكُمْ يُهَانُ وَيُبْعَدُ
- 9- وَمُبْهَجِي الرِّشَاءُ الَّذِي مِنْ حُدِّهِ فِي كُلِّ قَلْبٍ جَمْرَةٌ تَتَوَقَّدُ
- 10- الطَّرْفُ مِنْهُ مُهَنَّدٌ وَالْحَدُّ مِنْهُ مُورَّدٌ وَالْجَيْدُ مِنْهُ مُقْلَدُ
- 12- يُمَسِّي وَيُصْبِحُ آمِنًا فِي سِرْبِهِ وَأَخَافُ وَهُوَ الْقَاتِلُ الْمُتَعَمِّدُ
- 13- يُسْبِي الْقُلُوبَ بِمُقْلَةٍ سَحَّارَةٍ هَارُوتُ فِتْنَتِهَا يَحُلُّ وَيَعْقِدُ
- 14- وَبِقَامَةِ أَلْفِيَّةٍ فَتَانَةٍ مِنْ فَوْقِ أَرْذَافٍ تُقِيمُ وَتُقْعِدُ
- 15- سَكِرَتْ مَعَاطِفُهُ بِكَأْسِ رُضَابِهِ فَلَهَا اغْتِدَالٌ تَارَةً وَتَأْوُدُ
- 16- فَكَأَنَّ ذِكْرِي أَحْمَدٍ خَطَرَتْ لَهَا وَلِذِكْرِهِ يَنْدَى الْجَمَادُ الْجَلْمَدُ
- 17- يَا مَالِكَ الْمُلْكِ الْعَقِيمِ وَمَنْ لَهُ فِي كُلِّ أَرْضٍ أَنْعُمٌ لَا تُجْحَدُ
- 18- أَنْفَقْتَ مَالَكَ فِي النَّدَى مُسْتَحْلِفًا رَبًّا حَزَائِنُ فَضْلِهِ لَا تَنْقَدُ
- 19- تَاللَّهِ مَا تَرَكْتَ لِقَاكَ مَعَاشِرُ إِلَّا وَفَضْلُكَ فِيهِمْ يَتَرَدَّدُ
- 20- لَا تُكْتَبُوا فِي احْتِسَابِ الْفَخْرِ سَعْيَكُمْ إِلَّا وَأَنْتُمْ مِنْهُمْ وَالْمَقْصَدُ

⁹⁶ eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli*, 1/43.

⁹⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 187.

21- عِلْمًا وَحِلْمًا بَاهِرًا وَسَمَاحَةً فَلْيَهْتَدُوا وَلْيَقْتَدُوا وَلْيَجْتَدُوا

- 1- Hüzünden ne kadar erir ve ne kadar kaskatı olur. Nerede ona yardım eden ve nerede onu mutlu eden?
- 2- Ey eğri vadinin ahalisi! Hayatınıza ant olsun ki ben onların ahdi ve kendi ahdim üzereyim.
- 3- Benim aşkıma ve tutkuma inkâr etmeyin. Bu yorgunluğum ve göz yaşlarım (aşkıma ve tutkuma) şahittir.
- 4- Kalbim sizin ahdinize asla ihanet etmedi. Teselliye sabrımın bir el uzandı.
- 5- Size ihanet mi edeyim? Sizden başka bir kavmi mi seveyim? Ahdinizin yeri bende sağlam.
- 6- Ey gidenler! Benim akan gözyaşımın ve hep yenilenen özlemimden başka bir suçum yok.
- 7- Ey kalbinde ateşi sönmeyen mahzun aşkı taşıyanlar!
- 8- Aşkını koruyanın cezası mıdır bu? Ahdinize bağlı kalan, hor görülüp dışlanır mı?
- 9- Benim gönlümde her kalpte yer etmiş, yanakları ateşli bir ceylan var.
- 10- Onun gözü kılıç gibi, yanağı gül, boynunda kolye.
- 11- Sürüsünde güvenli bir şekilde geceler ve sabahlar. (Lakin) onun bile isteye katil olmasından korkuyorum.
- 12- Kalpleri büyüleyici gözüyle esir alır, onun fitnessi Hârut gibidir, çözer ve bağlar.
- 13- Elif gibi boyuyla, çekiciliğiyle, arkasından bakarak oturup kalkar.
- 14- Boynu ağzından akanla sarhoş. Bazen itidalli, bazen duygusaldır.
- 15- Sanki Ahmed'in hatırası geldi aklına. Onun hatırasıyla kaskatı olan yumuşar.
- 16- Ey faydasız mülkün mâliki! Ve her yerde inkâr edilmeyen nimetlerin sahibi!
- 17- Ağır ol! Yücelerde gezinenin hedefi yok! Süreyya yıldızının üstünde oturacak yer yok!
- 18- Senin olanı cömertçe harcadın Allah için. Onun fazilet hazineleri ise hiç tükenmez.
- 19- Allah'a ant olsun insanlar seni görmeyi terk etmedi. Senin faziletin hâlâ aralarında dolaşmakta.
- 20- Arzu edenler denize doğru yönelmiş. Temenni ettikleri ve (ulaşmak istedikleri) maksatları sadece sensin!
- 21- Aradıkları ilim, hilm, mükemmellik ve cömertlik sende. Ancak böyle doğru yolu bulur ve maksada ulaşırlar.

el-Hebel, Seyfu'l-İslâm Ahmed b. el-Hasan'ı övdüğü bu kasidesine duygusal bir girişle başlamış ve ardından, bilhassa verdiği sözlerin arkasında durduğunu ifade ederek, onun övgüye değer bulduğu vasıflarını ve gerçekten sahip olduğu erdemlerini dile getirmiştir. Bu ve daha önce iktibas edilen mediğ temalı kasidelerinden anlaşıldığı üzere, el-Hebel'in övgüleri bir makama veya bir unvana değil; övülen kişinin gerçekten sahip olduğu erdemlere dayanmaktadır. Ayrıca, söz konusu kasideleri göz önüne alındığında, şairin sadece takdir duygularını dile getirmediğini; övdüğü kişilerle kurduğu, zaman zaman duygusal bir boyut da kazanan kişisel bağını da şiirlerine yansıtmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

1.6. Dostlarına Mediğ

el-Hebel, şiirlerinde yalnızca siyasî otoriteleri veya dönemin yöneticilerini övmekle kalmamış; aynı zamanda kendileriyle dostluk kurduğu şahsiyetleri de medhiyelerine konu etmiştir. Şair, bu tür şiirlerinde, dostlarına beslediği muhabbeti, onlara karşı hissettiği vefa ve samimiyet duygusunu dile getirmiştir. *Dîvân*'ında yer alan ve dostlarına ithafen kaleme aldığı bu methiyeler, bir bütün olarak, şairin iç dünyasını, duygusal yönünü ve insanî duyarlılığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, şairin dostları için yazdığı mediğ temalı kasideler sadece övgü içermemektedir. el-Hebel bu şiirlerinde, dostluğun bir gereği olarak, yer yer arkadaşlarının sıkıntılarını da dile getirmiştir. Bunun en somut örneği, bir dostunun ihtiyacının karşılanmasını sağlamak amacıyla bir yöneticiye hitaben yazdığı kasidedir. O, bu kasidesinde, ilgili yöneticiden dostunun ihtiyacının giderilmesini rica etmiştir. Söz konusu kaside şöyledir⁹⁸: (Tavîl)

- 1- إِلَيْكَ ضِيَاءُ الدِّينِ وَاصِلَ سَيْرُهُ لَتَفْرِجَ هَمِّ مَنْهُ ضَاقَ بِهِ صَدْرًا
2- بَحْشَمَ أَثْقَالَ السُّرَى يَرْجِي الْغِنَى وَلَكِنَّهُ عِنْدَ الضَّيَاءِ يَحْمَدُ الْمُسْرَى

- 1- İşte sana Ziyâüddin! Göğsü daraltan sıkıntından kurtulmak için onun yoluna gir.
2- Zenginliği umarak yolculuğun ağır sıkıntılarına katlandı, ne var ki Ziyâ'nın yanında bu yolda ilerlediğine şükretti.

⁹⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 416.

1.6.1. Yahyâ b. el-Hüseyin'e Medih

Yahyâ b. el-Hüseyin (ö. 1680), el-Hebel'in cesaretini ve yiğitliğini övdüğü yakın arkadaşlarından biridir.⁹⁹ Şairin ona ithafen yazdığı methiye şöyledir¹⁰⁰: (Tavîl)

- 1- كِنَانُهُ عَزَّ فَوْقَ لِعَدَى نَصْلًا وَغَايَةُ مَجْدٍ أَطْلَعَتْ لِلْعُلَى شِبْلًا
- 2- وَأُفُقُ فَخَارٍ أَطْلَعَ الْبَدْرَ زَاهِرًا يُنِيرُ فَيَمْلَأُ نُورُهُ الْحَزْنَ وَالسَّهْلَا
- 3- وَرَوْضَةُ فَضْلٍ أَنْبَتَتْ غُصْنِ سُودُودٍ عَلَا فَوْقَ دَوْحَاتِ الْمَكَارِمِ وَاسْتَعْلَى
- 4- وَنَجْمٌ بِهِ تُرْمَى حَوَاسِدُ مَجْدِهِ وَنَجْلٌ لِحَيِّرِ الرُّسُلِ أَكْرَمُ بِهِ نَجْلًا
- 5- وَفَرْعٌ كَمَالٍ أَصْلُهُ سَيِّدُ الْوَرَى فَيَا حَبْدًا فَرْعًا وَيَا حَبْدًا أَصْلًا
- 6- وَمَمْلِكٌ نَضَاهُ اللَّهُ سَيْفًا لِدِينِهِ يَقُودُ إِلَى أَعْدَائِهِ الْحَيْلَ وَالرَّجَلَا
- 7- يُشَتِّتُ شَمْلَ الْكَافِرِينَ بِعِزِّهِ وَيَجْمَعُ لِلدِّينِ الْحَنِيفِ بِهِ شَمْلًا
- 8- يَهْدِمُ رُبْعَ الظُّلَمِ بِالْبَيْضِ وَالْقَنَا وَيُوسِّعُ أَهْلَ الْأَرْضِ مِنْ حُكْمِهِ عَذْلًا
- 9- أَرَى اللَّهَ مِنْهُ الْخَلْقَ بَاهِرَ صُنْعِهِ فَصَوَّرَ لِلنَّاسِ السَّمَاحَةَ وَالْقَضَالَ
- 10- وَأَبْرَزَهُ فِي حَلْبَةِ الْمَجْدِ وَالْعُلَى جَوَادًا إِذَا صَلَّتْ فَوَارِسُهَا جَلَى
- 11- لِيَهْنَ عِمَادَ الدِّينِ مِنْهُ مُسَوَّدٌ بِهِ جَمَعَ اللَّهُ السِّيَادَةَ وَالنُّبْلَا

- 1- Düşman için kırılganmış okların tirkeşi ve aslan yavrusu gibi yücelere çıkmış şerefin zirvesi.
- 2- Dolunayı görünür yapan övüncün ufku parıldar ve parlaklığı, dağları ve ovaları aydınlatır.
- 3- Hâkimiyet dalının bittiği fazilet bahçesi, asalet dalları üzerine çıkmış ve orayı mekân edinmiş.
- 4- Onun yıldızı kıskançların hedefidir, peygamberlerin en hayırlısının oğlu, ne de asil bir evlat!
- 5- Kökü, insanların efendisi olan mükemmelliğin dalıdır. Ne güzel bir dal! Ne güzel bir kök!
- 6- Allah kendi dini için onu kılıç olarak seçti. O, düşmanlarına karşı piyadeleri ve atlıları yönetir.

⁹⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 595.

¹⁰⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 226.

- 7- Küffârın birliğini azmiyle bölük pörçük eder ve onun aracılığıyla İslâm'ın birliğini sağlar.
- 8- Zulmün mekânını kılıç ve mızrakla yerle bir eder, yeryüzünün sakinleri arasında hükmünü adalet ile yayar.
- 9- Allah onun aracılığıyla insanlara yaratışının ihtişamını gösterdi, bağışlanma ve faziletin suretini çizdi.
- 10-Onu yücelik ve şeref yarışında teşhir etti. O, öyle bir yarışçıdır ki, savaşçılar öne atıldıklarında ilk görünendir o.
- 11- 'Îmâduddin'e kutlu olsun! Allah, liderliği ve seçkinliği onda bir araya topladı.

el-Hebel, Yahya b. el-Hüseyin'e ithaf ettiği bu kasidesinde, onu özellikle kahramanlığı ve savaş meydanlarındaki cesareti bağlamında yüceltmıştır. Bu doğrultuda, el-Hüseyin şiirde, İslâm'ın müdafaasını üstlenmiş bir şahsiyet olarak tasvir edilmiştir. Bununla birlikte, şair, el-Hüseyin'i sadece fiziksel vasıflarını anarak övmemiştir; bilhassa Hz. Peygamber soyundan geldiğine vurgu yaparak, onun manevî meziyetlerini de ön plana çıkarmıştır. el-Hebel, dinî bir temaya başvurmak suretiyle, övgüsüne derinlik katmış ve onu zenginleştirmiştir.

1.6.2. Ahmed b. Muhammed el-Ânesî'ye Medih

el-Hebel'in, kendisi gibi edip ve şair olan yakın dostu Ahmed b. Muhammed el-Ânesî'ye¹⁰¹ (ö.?) ithafen kaleme aldığı methiye, şairin samimiyet ve takdir duygularını yansıtmaktadır. Medih temalı bu kaside şöyledir¹⁰²: (Basîf)

1- أَذُنُ النَّدَى عَنْ نِدَاءِ الشَّعْرِ صَمَاءُ	فَلَيْسَ يُجْدِيكَ إِنْشَادٌ وَإِنْشَاءُ
2- يَا فَائِلَةَ الشَّعْرِ مَهْلًا لَا أَبَا لَكُمْ	وَوَيْدَكُمْ مَا لِيَزِيدَ الْمَدْحَ إِيرَاءُ
3- إِنَّا لَفِي زَمَنِ وَدَّ الْفَصِيحُ بِهِ	لَوْ أَنَّهُ أَلَكَنَّ فِي الْقَوْلِ فَأَقَاءُ
4- كَمْ تَمْدَحُونَ وَلَا تُعْطُونَ جَائِزَةً	كَأَنَّمَا مَدَحُكُمْ بِالْمَنْعِ إِغْرَاءُ
5- لَوْ كَانَ فِي الطِّينِ أَوْ فِي الْمَاءِ رِزْقُكُمْ	يَوْمًا لَأَعْجَزَ حَتَّى الطِّينُ وَالْمَاءُ
6- وَيَا مُرْجَى نَوَالًا أَنْتَ فِي زَمَنِ	فِيهِ الْمَكَارِمُ وَالْعُلَيَاءُ أَسْمَاءُ

¹⁰¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 601.

¹⁰² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 257.

- 7- إِيَّاكَ إِيَّاكَ أَنْ تُدْلِيَ بِسَابِقَةٍ
8- وَلَا تَقُلْ إِنْ أَرَدْتَ النَّجْحَ قَدْ قُتِلْتَ
9- يُقْصَى الْمُحِبُّ وَيُدْنَى مَنْ عَقِيدَتُهُ
10- كَمْ مُلْحِدِينَ وَنُصَّابٍ كَأَنَّهُمْ
11- وَمَنْ يَكُنْ ذَا صَلاَحٍ فِي عَقِيدَتِهِ
12- إِنْ تَسْتَمِخْ قِيلَ كُلُّ فِي السُّؤَالِ وَإِنْ
13- أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لَيْسَ الْهَجَاءُ مِنْ شِيَمِي
14- مَا الْمَلِكُ إِلَّا مُضَاعُ السَّرِّجِ مُطْرَحُ
15- أَتَيْنَ الْمُلُوكَ الَّذِينَ مَا جَاءَ أَمْلُهُمْ
16- حَتَّى يَسْئُونَ مِنْ رِيٍّ وَمِنْ شَبَعٍ
17- قُلْ لِلْمَسَاكِينِ أَهْلِ الشَّعْرِ يَا تَعَبُ
18- هَذِهِ الْمُلُوكُ مُلُوكُ الْعَصْرِ هَلْ أَحَدُ
19- كَمْ قَدْ مَدَحْنَا فَمَا أَجَدْتَ مَدَائِحَنَا
20- يَا أَحْمَ دَعْوَةَ عَانٍ قُلْ نَاصِرُهُ
21- اسْمَعْ شَكِيَّةَ مُعَلٍ مُعَلٍ حُزْنًا
22- مَا لِلْقَوَائِي إِذَا أَقَوْتُ مَعَاهِدَهَا
23- مَنْ ذَا الَّذِي مِنْ مَقَامِ الدُّلِّ يُنْهَضُهَا
24- أَفِّ لَهَا خِطَّةً يَشْقَى مُلَابِسُهَا
25- وَحَرْفَةً أُزْجِيَتْ فِينَا بِضَاعَتِهَا
26- إِيَّهَا أَغِثْ مُسْتَعِيثًا أَنْتَ فَطُّ لَهُ
- فَإِنَّ ذَلِكَ إِنْ حَقَّقْتَهُ الدَّاءُ
أَمَامَكُمْ لِي أَجْدَادُ وَأَبَاءُ
نَضَبٌ وَجَبْرٌ وَتَشْبِيهٌ وَإِجَاءُ
لِقَرِطِ الْقُرْبِ أَرْحَامُ وَأَحْمَاءُ
فَإِنَّمَا حَظُّهُ طَرْدٌ وَإِقْصَاءُ
عَاتَبَتْ قِيلَ بِذِي الْقَوْلِ هَجَاءُ
لَكِنِّي رَجُلٌ لِلصَّانِمِ أَبَاءُ
إِنْ لَمْ يَكُنْ لِعِنَانِ الْبَذْلِ إِزْحَاءُ
إِلَّا وَقَابَلَهُ بِشَرٍّ وَإِعْطَاءُ
قَوْمًا هُمْ أَكْبَدُ لِلْجُوعِ حَرَاءُ
الْأَفْكَارِ إِنْ لَمْ يُصِيبْهُمْ مِنْهُ إِثْرَاءُ
مِنْهُمْ عَلَى سُنَنِ الْمَعْرُوفِ مَشَاءُ
لَأَنَّهُمْ إِنَّمَا يُعْطُونَ مَنْ شَأَوْوا
وَحَانَهُ لِحَفَاءِ الدَّهْرِ الْأَحْبَاءُ
إِنْ كَانَ يَنْفَعُ إِعْلَانٌ وَإِعْلَاءُ
أَفِي زَمَانِكَ يُوهِي الشَّعْرَ إِقْوَاءُ
إِنْ نَاهَا بِنِعَالِ الدُّلِّ إِبْطَاءُ
ضَاقَتْ بِصَاحِبِهَا لِلْأَرْضِ أَرْجَاءُ
فَرِحَ بِبَائِعِهَا فَقَرٌّ وَإِكْدَاءُ
الْمَرْجُوُّ إِنْ مَسَّهُ بَأْسٌ وَضَرَاءُ

1- Cömertliğin kulakları şiirin sesine karşı sağır; ne şiir yazmak ne de şiir okumak artık bir fayda vermiyor.

2- Ey şiir söyleyen -babasız kalasıca- yavaş ol! Zira methin kıvılcımı tutuşmuyor.

3- Öyle bir zamandayız ki fasih konuşan “Keşke kekeme olsaydım!” der.

- 4- Ne kadar da methetseniz bir ödül vermiyorsunuz, sanki methiniz ödülü engellemeye teşvik edici bir şey.
- 5- Bir gün sizin rızkınız çamur veya suda olsaydı, toprak ve su bile aciz kalırdı.
- 6- Ey umut bağlanan kişi! Öyle bir zamandasın ki cömertlikler ve yücelikler sadece bir isimden ibaret.
- 7- Sakın sakın bir iyilikte bulunmak için öne atılma! Eğer bunu yaparsan bu bir hastalık oluverir.
- 8- Başarı istiyorsan, “Atalarım, babalarım sizin önünüzde benim için öldürüldüler” deme!
- 9- Seven uzaklaştırılır, inancı bozuk olan ise yakınlaştırılır. Çünkü (bu zamanda sevenin) nasibi kovulmak ve dışlanmaktır.
- 10-Nice dinsiz ve Nâsibî var, yakınlaştıkça sevilen ve korunan.
- 11-Kim de akidesinde dürüstse, onun payına da kovulmak ve uzaklaştırılmak düşer.
- 12-Birinden bir şey isteyecek olsan, “Zaten herkes bir şeyler istiyor” denir. Birini eleştirecek olsan, “Bu, hicivcilerin sözüne benziyor” denir.
- 13-Allah’tan af dilerim, hicvetmek benim ahlakım değil; ama ben de zulme rıza göstermeyen biriyim.
- 14-Eğer hükümdarın dizginleri cömertlik için gevşemezse, terkedilmiş bir eyerden başka bir şey değildir.
- 15-Nerede o önceki hükümdarlar? Kendilerine ümit bağlayanlar geldiğinde, onları cömertlikle güler bir yüz karşılardı.
- 16-Açlıktan ciğeri solan insanlara susuzluğu ve açlığı unuttururlardı.
- 17-Düşünce yorgunu zavallı şairlere de ki: “Eğer şiir size bir zenginlik getirmiyorsa,
- 18-Dönemin hükümdarlarına bakın! İçlerinden biri olsun iyilik yolunda yürür mü?”
- 19-Onca methettik ama methiyelerimiz fayda vermedi! Zira onlar sadece dilediklerine verirler.
- 20-Ey Ahmed! Ey zorluk çekenin duası! Yardımcıları azalan, sevdiklerinin ihanetine ve zamanın cefasına uğrayanı duy!
- 21-Üzüntüden hasta olanın şikâyetine kulak ver! Eğer bunları dile getirmek ve beyan etmek fayda verirse,
- 22-Kafiyelerin yeri neden ıssız kaldı? Senin zamanında şiir güçten düşer mi?
- 23-Ona zilletin nalı dokunmuşken, şiiri düştüğü yerden kim kaldırıp yükseltecek?

24-Giyenlerini mutsuz eden bir meseleye yazıkları olsun! Sahibine yeryüzünü dar edene de!

25-Bir meslek ki, malı elimizde kaldı. Satıcısının kârı da sadece fakirlik ve yoksulluk.

26-Ey hükümdar! Sen yardım isteyene yardım et! Ona bir sıkıntı ve zorluk dokunduğunda, onun umudu sensin.

el-Hebel, el-Ânesî'yi övdüğü bu kasidesinde, adeta onunla dertleşir gibi bir üslup benimsemiştir. Kendisi gibi şair olan dostuna, şiirlerinin takdir görmemesinden duyduğu üzüntüyü dile getiren şair, yer yer ona nasihatlerde bulunmakta ve şiirinin değerinin bilinmesi için nelere dikkat etmesi gerektiğini anlatmaya çalışmaktadır. Kasidenin devamında ise el-Hebel, el-Ânesî'yi vefalı bir dost olarak nitelemekte ve onu en iyi anlayacak kişinin kendisi olduğunu ifade etmektedir.

1.6.3. el-Hüseyin b. el-Muṭahhar b. Muhammed el-Cermûzî'ye Medih

el-Hebel, dostları arasında müstesna bir yere sahip olan el-Cermûzî'yi (ö. 1665) yalnızca hayattayken övmemiştir. Şair, vefatının ardından yazdığı bir mersiye de dostunu hayırla yâd etmiştir¹⁰³. Şairin el-Cermûzî'ye ithafen yazdığı methiye şöyledir¹⁰⁴: (Meczûu'l-Hafif)

1- يَا شِفَاءَ نَفْسِي وَيَا بُرَّةَ	فُؤَادِي مِنْ سَقَامِهِ
2- وَإِمَامِي يَوْمَ يَأْتِي	كُلُّ شَخْصٍ بِإِمَامِهِ
3- وَهُمَامَ الدَّهْرِ فِي هَذَا	الْوَرَى وَابْنَ هُمَامِهِ
4- وَالَّذِي يُمَيِّعُنِي اللَّهُ	تَعَالَى بِدَوَامِهِ
5- هَاكُهَا مِنْ عَبْدِكَ الْبَاقِي	عَلَى حِفْظِ ذِمَامِهِ
6- سُبْحَةَ حَازَتْ مِنَ الْحُسْنِ	الْمُعَلَّى مِنْ سِهَامِهِ
7- وَالِدُعَاءِ يَا خَيْرَ أَمْلَاكِ	الْوَرَى أَقْصَى مَرَامِهِ
8- وَابْقَ مَا عَنَّتْ عَلَى	الْعُودِ مُرْتَاتِ حَمَامِهِ

1- Ey canımın şifası ve ey gönlümün hastalıktan kurtuluşu!

2- Ey benim herkesin imamıyla geleceği günde imamım!

¹⁰³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 602-603.

¹⁰⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 266.

- 3- *Ve ey zamanının insanlarının en yiğidi ve en yiğidin oğlu!*
- 4- *Ve Allah'ın beni varlığıyla sürekli nimetlendirdiği kişi!*
- 5- *Bu, senin daimî kulundan, koruman altındaki kulundan bir hediye,*
- 6- *Güzelliğin en zirvesine çıkmış bir tesbih.*
- 7- *Ve ey hükümdarların en hayırlısı sanadır dua,*
- 8- *Sen de tıpkı udun tellerinde öten güvercin gibi uzun ömürlü ol, yaşa!*

el-Hebel, dostlarına ithafen yazdığı methiyelerinde, klasik medih geleneğinde yaygın olarak kullanılan üsluba bağlı kalmıştır. Bu övgülerde, genellikle fiziksel güce dayanan cesaret, kuvvet, atılganlık gibi nitelikler ön plana çıkarılmıştır. Şair, bu türden niteliklerle süslediği kasideleri vasıtasıyla, dostlarına verdiği değeri ve onlara karşı beslediği samimî duyguları dile getirmiştir.

2. Gazel

Arap şiirinin temel türlerinden biri olan “gazel”, özellikle erkeklerin kadınlara duydukları sevgi ve aşkı konu edinmektedir. Bu bağlamda, kadınların erkeklerde ortaya çıkardıkları, kimi zaman cinselliği de içeren duygular da gazel temalı şiirlerde ele alınmıştır. Sözlük anlamı itibarıyla gazel ve nesîb arasında kesin bir ayrım bulunmamaktadır¹⁰⁵. Bununla birlikte, klasik kaynaklarda nesîb, genellikle, kadının âşık tarafından güzelliğiyle anılması; gazel ise, kadına duyulan sevginin ve tutkunun âşıkta ortaya çıkardığı duyguların tasviri olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda, gazelde, maşukun veya maşukanın beyaz ten, uzun boy, göz şekli gibi fizikî nitelikleri ve âşığı kendisine çeken güzellikleri bilhassa öne çıkmaktadır¹⁰⁶.

Gazel, yalnızca Arap şiirine özgü bir tür değildir; farklı milletlerin şiirlerinde de karşımıza çıkan evrensel bir şiir türüdür¹⁰⁷. el-Hebel'in *Dîvân*'ı incelendiğinde, gazel türünde de kasideler nazmettiği görülmektedir. Bu gazeller, şairin derin bir duygusallığa, içliliğe ve kırılgan ve duyarlı bir kalbe sahip olduğunu açık bir şekilde ihsas ettirmektedir.

¹⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab* (Beyrut: Dâru İhyâi'l Turâsi'l- Arabî, 1419), 1/492.

¹⁰⁶ İbn Reşîk Ebû Ali el-Hasen el-Ezdi el-Çayrevânî, *el- 'Umde*, 117.

¹⁰⁷ Mehmet Mesut Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* VI/21 (2006), 48.

el-Hebel, estetik bir zevkle yoğrulmuş bir duygu dünyasının ürünü oldukları anlaşılan gazellerinde, etkisi altında kaldığı somut ve soyut güzellikleri adeta kelimelerle şekillendirmiş ve zarif bir betimleme gücüyle onları şiir diline aktarmıştır. Bu gazellerinin birinde şair şöyle demiştir¹⁰⁸: (Basîf)

- 1- دَعَا فُؤَادِي يِقَاسِي الشَّوْقَ وَالْكَمْدَا فِي حُبِّ مَنْ لَمْ يَدْعُ لِي حَبَّةُ جَلْدَا
- 2- لَا تَتَّعِبَا فِفُؤَادِي غَيْرَ مُتَثَلِّبِ إِن رَمْتُمَا مِنْهُ إِصْلَاحَ الَّذِي فَسَدَا
- 3- أَوْسَعْتُمَاهُ مَلَاماً فِي الْغَرَامِ وَمَا وَجَدْتُمَا فِي الْهَوَى بَعْضَ الَّذِي وَجَدَا
- 4- اسْتَوْدَعُ اللَّهَ رُوحاً فِي الْهَوَى تَلَقَّتْ وَفِيهِ أَحْتَسِبُ الدَّمْعَ الَّذِي نَفَدَا
- 5- أَجْرِيئُهُ فِي مَيَادِينِ الْهَوَى غَرَرَا وَلِلْغَرَامِ مَدَى لَا يَنْتَهِي أَبَدَا
- 6- وَكَانَ لِي جَسَدٌ أَوْدَى السَّقَامَ بِهِ فَهَا أَنَا الْيَوْمَ لَا رُوحاً وَلَا جَسَدَا
- 7- نَفْسِي الْفِدَاءَ لِمَعْسُولِ اللَّمَى غَنَجَ تَعَلَّمَ الْغُصْنُ مِنْهُ اللَّيْنُ وَالْمَيَدَا
- 8- كَالظَّيِّ حِينَ عَطَا وَاللَيْثُ حِينَ سَطَا وَالْغُصْنُ حِينَ خَطَا وَالْبَدْرُ حِينَ بَدَا
- 9- حَاشَا الرَّقِيبَ فَلَا وَصَلَ أَسْرُ بِهِ مِنْهُ خَلَا أَنَّهُ بِالْوَصْلِ لِي وَعَدَا
- 10- مَا شِئْتُ مِنْذَ أَظَلْتُ سَحَبَ عَارِضِهِ بِوَارِقِ الثَّغْرِ إِلَّا أَمْطَرْتُ بَرَدَا
- 11- وَلَا أَغَازِلُ رِيحاً مِنْ مُقْلَدِهِ إِلَّا أَنَازِلُ مِنْ الْحَاطِظِ أَسَدَا

- 1- Bırakın kalbimi özlem ve kedere katlansın. Öyle bir aşk ki bu bende tahammül bırakmadı.
- 2- Siz, ondan, bozulan bir şeyi ıslah etmesini isterseniz. Boşuna yorulmayın! Benim kalbim itaatkâr değildir.
- 3- Siz, aşktan ötürü onu çokça kınadınız ama onun aşkta bulduğunun birazını dahi bulamadınız.
- 4- Aşkta telef olan bir canı isterim Allah'tan ve tükenen gözyaşının karşılığını beklerim.
- 5- Onu aşk meydanında tehlikelere attım. Aşkın sınırı ise asla bitmez.
- 6- Hastalığın öldürdüğü bir bedenim vardı. Ama bugün ne ruhum var ne de (ona ait) bir ceset!

¹⁰⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 280.

- 7- O dudaktaki nazlı esmerliğe canım feda olsun! Dal yumuşaklığı ve nazlı nazlı yürümeyi ondan öğrendi.
- 8- Bir şeye uzanırken ceylan gibidir, saldırırken aslan gibi. Yürürken dal gibidir, ortaya çıktığında dolunay gibi.
- 9- Allah saklasın! Ona kavuşmak mümkün olmasa da ben yine de onunla mutlu olurum. Gerçi o bana kavuşmayı vaat etmişti.
- 10-Yanağını bulutlar gölgelediğinden beri ağzının şimşekler çıkmasını beklemiyordum. Ama o, serin serin yağdırdı yağmuru.
- 11-Sahte bir ceylana kur yapmıyorum, aksine bir aslanın bakışlarıyla mücadele ediyorum.

el-Hebel, sevgilisine duyduğu aşkın çeşitli merhalelerini dile getirdiği bu kasidesinde, bu aşkın kalbinde nasıl derin bir yangına dönüştüğünü ve bu yüzden kınanmayı umursamadığını ifade etmiştir. Ona göre aşk söz konusu olduğunda dışarıdan bu tür tepkilerin gelmesi kaçınılmazdır ve âşık, bunları göze alabilmelidir. Şair, şiirin devamında, sevgilisinin hem fizikî hem de manevî özelliklerini sıralayarak, onun içinde tutuşturduğu aşk ateşinin gerekçelerini ortaya koymuştur.

Dîvân'ı incelendiğinde şairin, gazel türünün klasik örneklerinde sıkça rastlanan ceylan motifini, sevgilinin boyunun ağaç dalına benzetilmesi teşbîhini, ayrılık ve vuslat temalarını kasidelerinde sıkça kullandığı görülmektedir. el-Hebel, sevdiği kadına duyduğu samimî aşkı dile getirdiği başka bir kasidesinde duygularını şu şekilde ifade etmiştir¹⁰⁹: (Basîṭ)

1- عَيْنَاكَ فِيكَ بِأَسْيَافِ الْبُكَاءِ اجْتَرَحَا	هَذَا وَمَا اقْتَرَفَا ذَنْبًا وَلَا اجْتَرَحَا
2- يَا مَنْ رَأَى الْهُوَى مِنْ أَجْلِهِ حَسَنًا	فِيهِ وَلَوْ أَنَّهُ فِي غَيْرِهِ قَبْحًا
3- وَمَنْ حَوَى الْحُسْنَ دُونَ الْخُلُقِ عَنْ كَمَلٍ	حَتَّى عَدَا كَيْفَ شَاءَ الْحُسْنُ وَاقْتَرَحَا
4- مَا ضَرَّ لَوْ سَمَحَ الْمَوْلَى بِزُورَتِهِ	لِمُعَرِّمٍ فِي الْهُوَى بِالرُّوحِ قَدْ سَمَحَا
5- أَضَلَّ وَجْهَكَ حُسَّادِي عَدِمْتُهُمْ	حَتَّى رَأَوْهُ هَلَالًا وَهُوَ شَمْسٌ ضَحَى
6- وَاللَّهِ لَوْ أَنَّ حُسَّادِي إِذْنٌ نَظَرُوا	أَثِيلَ فَرَعَكَ أَنَّ الْفَرْقَ وَاتَّصَحَا

¹⁰⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 281.

- 7- زِدْ حَاطِرِي شَرًّا أَوْ نَاطِرِي سَهْرًا وَزِدْ عِظَامِي نُحُولًا وَالْحُشَا بَرَحًا
8- أَنَا الَّذِي مَا شَكَا ثِقْلَ الْهُوَى أَبَدًا وَلَا أَصَاحَ لِيْلَاحٍ فِيكَ حِينَ لَحَا

- 1- Gözlerin (beni) gözyaşı kılıçlarıyla yaraladı ama bu ne suç ne de günah.
2- Ey aşkı sadece kendisine yakıştırdığım! Zaten ondan başkasında çirkin durur.
3- Ey güzelliğe bütünüyle sahip olan! Hatta güzellik nasıl isterse öyle olan!
4- Allah, görmek için canını veren aşığa onu ziyaret etmeyi nasip etmişse zararı yok.
5- Beni kıskananlar yüzünü yolundan alıkoyarsa, ben de onları gündüz güneşini hilal olarak görene dek ortadan kaybederim.
6- Allah'a ant olsun ki beni kınayanlar sadece saçını görürler ve fark ortaya çıkıverir.
7- Kıvılcımlarla aklımı al ya da uyumu böl! Kemiklerimi zayıflat ve kalbime eziyet et!
8- Ben ki aşkın ağırlığından asla şikâyet etmem. Senin (aşkın) yüzünden beni kınayana da kulak asmam.

el-Hebel, tutkulu ve içten bir âşık olduğunu kasidesinin daha ilk beyitlerinden itibaren ortaya koymaya çalışmıştır. Sevgilisinin uğrunda ölümü dahi göze alacak kadar kendinden geçmiş bir âşık profili çizen şair, sevdalanmasının sebebinin ise sevgilisinin eşsiz güzelliğine bağlamaktadır. Bu nedenle, çevresindekilerin kınamasını yadırgamadığı gibi umursamaz da.

Şair, sevgilisinin suretini özlemle ve incelikli duygularla betimlediği başka bir gazelinde, onu değerli taşlar, renkler ve kokular üzerinden inşa ettiği zarif teşbihlere başvurarak tasvir etmiştir¹¹⁰: (Basîṭ)

- 1- وَيِ مُعَذِّرُ حَادٍ وَرَدَ وَجَنَتِهِ فَذَ ظَلَّ يَشْكُرُ صَوْبَ الْعَارِضِ الْعَدَقِ
2- عَايَنْتُ مِنْ حَدِّهِ الْقَانِي وَعَارِضِهِ فَيُرْوِجُ الصُّبْحَ مَعَ يَأْفُوتِهِ الشَّفَقِ
3- وَلَا حَ لِي ثَعْرُهُ الدُّرِّيُّ فِي لَعَسٍ كَمَا تَكَلَّلَ حَادُ الْخُودِ بِالْعَرَقِ
4- وَرَوْضَةِ الْحُسْنِ فِي حَدِّهِ مُؤَنَّقَةٌ وَلِلْمِيَاهِ دَبِيبٌ غَيْرُ مُسْتَرَقِ
5- نَرَّةٌ لِحَاطِكَ مِنْهُ فِي لَوَاحِظِهِ فَالْتَرَجَسُ الْغَضُّ فِيهَا شَاخِصُ الْحَدَقِ
6- وَاعْجَبْ لِلْوَنِيِّ وَعَقْدِ الدُّرِّ فِي فَمِهِ مِنْ أَصْفَرٍ فَاقِعٍ أَوْ أَبْيَضَ يَمْفَقِ

¹¹⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 286.

- 7- إِذَا تَبَسَّمْ يَوْمًا قُلْتُ قَدْ طَلَعَتْ
8- عَانَقْتُهُ وَهُوَ مُرَخٍّ مِنْ ذَوَائِبِهِ
9- وَإِذْ تَنَشَّقْتُ مِنْ رِيحَانٍ عَارِضِهِ
10- مَسَحْتُ آثَارَ لَثْمِي خِيفَةً بِيَدِي
11- يَا تَارِكِي فِيهِ سَكْرَانًا أَمِيدُ بِهِ
12- وَرَافِعِي فَوْقَ أَهْلِ الْحُبِّ مَرْتَبَةً
13- هَوْنٌ قَلِيلًا عَلَى أَهْلِ الْعَرَامِ فَقَدْ
14- نَفْسِي فِدَاءُ سِهَامٍ مِنْكَ مُرْسَلَةٍ
15- وَوَجَنَةٍ أَوْقَدَتْ نَارَ الْعَرَامِ فَمَنْ
16- تَبَدُّو لَنَا مِنْ دَمِ الْعُشَّاقِ فِي حُلٍّ
17- وَقَامَةٍ مِثْلِ عُصْنِ الْبَانِ نَاعِمَةٍ
18- هَيْفَاءَ مَهْمَا جَرَى مَاءُ الشَّبَابِ بِهَا
19- تَعْدُو الْعُصُونُ لَدَيْهَا وَهِيَ مُطْرَفَةٌ
- شَمْسُ النَّهَارِ وَلَا حَتَّ أَنْجُمُ الْعَسَقِ
سِتْرًا يَمُدُّ حَوَاشِيَهُ عَلَى الْأُفُقِ
نَشْرًا تَعَطَّرَ مِنْهُ كُلُّ مُنْتَشِقِ
حَتَّى اكْتَسَتْ أَرْجًا مِنْ نَشْرِهِ الْعَبَقِ
سُكْرًا كَمَا نَبَّهَ الْوَسْنَانُ مِنْ أَرْقِ
مَا كَانَ قَطُّ إِلَيْهَا قَبْلَ ذَاكَ رُقِي
لَمْ تُغْنِ عَنْهَا صِلَابُ الْبَيْضِ وَالذُّرْقِ
لَمْ تُغْنِ عَنْهَا صِلَابُ الْبَيْضِ وَالذُّرْقِ
مَسَّتُهُ لَمْ يَنْجُ مِنْهَا غَيْرُ مُحْتَرَقِ
كَمَا بَدَا السَّيْفُ مُحْمَرًّا مِنَ الْعَلَقِ
بَدَتْ فَهَيَّجَتْ الْوَرَقَاءَ فِي الْوَرَقِ
فَالْمَاءُ فِي هَرْبٍ وَالْعُصْنُ فِي قَلَقِ
وَالطَّيْرُ تُسَجِّعُ مِنْ تَيْهِ وَمِنْ شَبَقِ

- 1- Benim gül yanaklı, albenili yüzüm var, şükreder durur karşıda gürlleyen yanağa.
- 2- Kırmızı yüzü ile firuze rengi sabahın ve yakut rengi şafağın aksettiği yanağını inceledim.
- 3- Dudağının içinden inci ağzı göründü bana, güzel genç kızların terli yanağının taç giymesi gibi.
- 4- Yanaklarındaki güzellik bahçesi pek zariftir, suları da kuvvetlice akar.
- 5- Senin onun gözlerine bakışını uzaklaştırır. Yumuşak nergisin dik bakışları vardır.
- 6- Onun rengini ve ağzındaki gâh parlak sarı gâh bembeyaz inci kolyeyi beğen!
- 7- Eğer bir gün gülerse derim ki gündüz güneşi doğdu ve karanlığın yıldızları göründü.
- 8- Ufka doğru bakan gözlerini örten kaküllerinden kucakladım onu gevşemişken.
- 9- Yanaklarından yayılan reyhan kokusunu derin derin içime çektim.
- 10- Öpücüklerimin izlerini elimle sildim korkarak; öyle ki parmaklar yayılan kokudan güzel kokuya büründü.

- 11-Ey beni anında sarhoş eden! Sarhoş bir halde üzülürüm tıpkı yorgunluktan uyku sersemi olan birinin uyanması gibi.
- 12-Ve ey beni mertebe olarak aşk ehlinin üzerine çıkaran, daha önce hiç ulaşılmamış mekâna.
- 13-Aşk ehline biraz kolaylık sağlasan! Zira onları halden hale soktun.
- 14-Senden gelen bir oka feda olayım. Ne bir kalkan ne de keskin kılıç ondan kurtulamaz.
- 15-Ve aşk ateşini yakan yanağa da feda olayım. Ona dokunanın yanmaktan kurtulması mümkün değil.
- 16-Elbiseler içinde âşıkların kanı göründü bize; kana boyanmış kıpkırmızı kılıcın görüntüsü gibi.
- 17-Ve yumuşak ban ağacı dalı gibi bir boya feda olayım, yaprakların üzerindeki kuşları heyecanlandıran.
- 18-O uzun boyuna ne zaman gençlik suyu aksa su fırar eder, dal da endişeye dalar.
- 19-O yere bakarken dal ona doğru eğilir, kuşlar ise kibirle ve şehvetle ötmeye başlar.

Şair, incelikli ve ayrıntılı teşbihlerle bezediği bu kasidesi, âşık olduğu kadını kıymetli taşlarla ve doğada bulunan doğal renklerle betimleyerek başlamaktadır. Sevgilisinin yüz hatlarında bu renklerin yansımalarını görürcesine tasvir eden el-Hebel, onun dişlerini inciye, kokusunu reyhana benzetmiştir. Kendisi ise, bu kokunun etkisiyle mest olmuş âşıktır. Bütün bu benzetme ve teşbihler, şairin estetik algısının ne denli zarif ve hayal gücünün ne denli güçlü olduğunu göstermektedir.

3. Mersiye

“Mersiye” veya Arap edebiyatının klasik kaynaklarındaki adıyla “rişâ”, Arap şiirinin temel türlerinden biridir. Mersiye, genellikle, bir kaybın ardından duyulan ve yoğun bir şekilde hissedilen acının ve üzüntünün dile getirildiği ve bu vesileyle kaybedilen kişinin methedildiği bir şiir türüdür¹¹¹. Bir başka deyişle, mersiye, kaybedilen kişinin faziletlerinin ve geride bıraktığı etkinin, onunla geçirilen anlara ve yaşanan güzel hatıralara duyulan özlemi de içerecek biçimde dile getirildiği bir çeşit

¹¹¹ Kudâme b. Ca'fer b. Ebu'l-Ferec el-Bağdâdî, *Naḳdu's-Şi'r*, 118.

medihtir¹¹². Mersiye, ekseriyetle, üç ana kısımdan oluşur: (1) Yakın birinin kaybı karşısında hissedilen hüznün ve ardından dökülen gözyaşı¹¹³, (2) Ölümün kaçınılmaz gerçekliğine yapılan vurgu ve başsağlığında bulunma (ta'ziye) ve (3) Kaybın ardından gelen teselli ve bu kayıptan alınması gereken ibreti de içeren nasihat¹¹⁴.

el-Hebel'in *Dîvân*'ı incelendiğinde, mersiyelerini çoğunlukla kendi dönemine yakın tarihlerde yaşayan ve Ehlibeyt soyundan gelen şahsiyetlerin vefatları üzerine yazdığı görülmektedir. Bunlara ilaveten, kaybettiği yakın dostları ve dönemin yöneticileri ve idarecileri için kaleme aldığı mersiyeleri de bulunmaktadır.

3.1. Ali el-Kelbî'ye Mersiye

Ali el-Kelbî (ö.?), *Dîvân*'da aktarıldığına göre, zahidane bir yaşam sürmüş, takva ehli bir şahsiyettir¹¹⁵. el-Hebel, vefatının ardından kaleme aldığı mersiyesinde dostunun vefatından dolayı hissettiği acıdan ve ona duyduğu özleminden söz etmiştir. Şair, bu duygularını şu şekilde ifade etmiştir¹¹⁶: (Remel)

1- كَيْفَ لَا أُبْدِي شُجُونِي وَأُنُوحُ	كَيْفَ لَا أَعْدُو كَيْبًا وَأَرْوَحُ
2- كَيْفَ لَا تَهْجُرُ عَيْنَايَ الْكَرَى	كَيْفَ لَا تَجْرِي دُمُوعِي وَتَسِيحُ
3- بَعْدَمَا ضَمَّتْكَ أَطْبَاقُ الثَّرَى	وَتَعَشَّأَكَ عَلَى رَغْمِي الصَّرِيحُ
4- يَا نَصِيحِي لَا تَلْمَنِي فِي الْبُكَاءِ	بَانَ لِي عَشُّكَ فِيهِ يَا نَصِيحُ
5- لَا تَرْمِ مَنِّي صَبْرًا بَعْدَهُ	إِنَّ صَبْرِي عَنْ جَمِيلٍ لَقَبِيحُ
6- يَا حَبِيبًا حُزْنُهُ أَمْرَضَنِي	وَلَهُ فِي قَلْبِي الْوُدُّ الصَّرِيحُ
7- هَلْ لَطَرْنِي مِنْكَ يَوْمًا نَظَرَةً	رَبَّنَّمَا يَنْدَمِلُ الْقَلْبُ الْجَرِيحُ

1- Nasıl kederimi aşikâr etmeyeyim ve ağlamayayım? Nasıl mahzun bir halde dolaşmayayım?

2- Gözlerim uykuyu nasıl terk etmesin? Gözyaşlarım nasıl sel olup akmasın?

¹¹² Mehmet Mesut Ergin, "Hasan el-Bürînî'nin Şiirlerinde Mersiye", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 24 (2007), 151.

¹¹³ Mehmet Mesut Ergin, "el-Huseyn b. Ahmed el-Cezerî ve Mersiyeleri", *BÜİFD: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2013), 90.

¹¹⁴ Şevki Dayf, *er-Riqa* (Kahire: Dâru'l-Mea'rif, 1987), 5-9.

¹¹⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 503.

¹¹⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 503.

- 3- Toprağın katmanları sana cimrilik ettikten sonra, bana rağmen mezar seni örttükten sonra?
- 4- Ey bana nasihat veren! Gözyaşlarımdan ötürü beni kınama! Bana öyle geliyor ki bu konuda beni aldatıyorsun.
- 5- O gittikten sonra benden sabır isteme; zira bir güzelin acısına tahammül etmek çirkindir.
- 6- Ey hüznü ile beni hasta eden sevgili! Benim kalbimde onun için gerçek bir sevgi vardır.
- 7- Yaralı gönül iyileşinceye değin gözün bir gün bana nazar eder mi?

el-Hebel'in *Dîvân*'ında mersiye temalı şiirler sayıca az olmakla birlikte, içeriklerinden bu mersiyelemlerin ölüm musibetini derinlemesine kavrayan bir iç dünyadan neşet ettikleri anlaşılmaktadır. Her biri, ardından ağıt yakılan kişinin şahsiyetine uygun bir şekilde şekillenmiştir. Bu bağlamda, mersiye türünün temel motiflerinden biri olan sabır teması, şairin Ali el-Kelbî'nin vefatı üzerine kaleme aldığı yukarıdaki kasidesinde ve diğer şiirlerinde belirgin bir biçimde ön plana çıkmaktadır.

3.2. es-Seyyide Nefise b. Ali b. el-İmam Müeyyid'e Mersiye

Edebî şahsiyeti ve zekâsıyla tanınan es-Seyyide Nefise (ö. 1668), Yemen Zeydî imamı el-Müeyyed-Billâh Muhammed b. el-Ğâsım b. Muhammed b. Alî b. er-Reşîd'in (ö. 1054/1644) oğlu Ali'nin kızıdır¹¹⁷. Onun vefatı üzerine yazdığı mersiyesinde el-Hebel, üzüntüsünü şu şekilde dile getirmiştir¹¹⁸: (Basît)

- 1- أَفِضْ عَلَيْكَ لُبُوسَ الصَّيْرِ وَالْجَلْدِ فَإِنَّهُ الْمَوْتُ لَا يُبْقِي عَلَى أَحَدٍ
- 2- وَبِالتَّجَلُّدِ قَابِلٌ كُلَّ حَادِثَةٍ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ عِنْدَ الْخُطْبِ مِنْ جَلْدٍ
- 3- إِنَّ الَّذِي يُظْهِرُ الْإِنْسَانَ مِنْ جَزَعٍ أَمْرٌ إِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ لَمْ يُفِدِ
- 4- فَالْمَوْتُ أَكْثَرُ لَمْ يَدَّ دَائِرَةً لِكُلِّ مُقْتَرَبٍ مِنَّا وَمُبْتَعِدٍ
- 5- كُلُّ لَهُ عُمُرٌ مُقْضٍ إِلَى أَجَلٍ مَتَى أَتَى الْمَرْءَ لَمْ يَنْقُصْ وَلَمْ يَزِدْ
- 6- عُمُرُ الْفَتَى حَلَبَةٌ وَالْمَوْتُ غَايَتُهَا وَالْمَرْءُ مِنْ مَوْتِهِ يَسْعَى إِلَى أَمَدٍ
- 7- وَقَدْ يَهْوُونَ مَا فِي الْقَلْبِ مِنْ جَزَعٍ أَنْ لَا بَقَاءَ لِعَيْرِ الْوَاحِدِ الصَّمَدِ

¹¹⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 608.

¹¹⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 507.

- 8- يَا ذُرَّةَ الْعِقْدِ فِي آلِ الْمُؤَيَّدِ لَمْ يَزُكْ مُصَابِكِ مِنْ قَلْبٍ وَلَا كَيْدِ
9- لَوْ كَانَ يَدْفَعُ مِنْ مَاضِي الْقَضَاءِ عَدْدُ حُطَّاكَ بِالْعَدَدِ الْمَوْفُورِ وَالْعُدَدِ

- 1- Sabır ve tahammül elbisesini kuşan. Zira bu, hiç kimsenin kurtuluşunun olmadığı ölümdür.
- 2- Zorluklara karşı dayanma gücün olmasa da her hadiseyi sabırla kabul et.
- 3- İnsanın tahammülsüzlük göstermesi doğaldır ama Allah'ın emri gelince kaçış yok!
- 4- Ölümün kadehlerinin daire gibi olması gerekir ki yakın olan da uzak olan da yetişebilsin.
- 5- Herkesin, kendisini eceline doğru giden bir ömrü vardır; o vakit geldiğinde ne uzar ne de kısalır.
- 6- İnsanın ömrü bir yarış alanı gibidir, ölüm ise onun nihaî noktasıdır. Ve insan, ölümüyle birlikte belirlenmiş sona doğru yürür.
- 7- Kalbinde ölüme karşı bir tahammülsüzlük bulunanın işini, “Tek” ve “Samed” olan dışında hiçbir şeyin baki kalmayacağı gerçeği kolaylaştırabilir.
- 8- Ey Müeyyed ailesinin inci kolyesi! Senin başına gelen her kalp ve ciğerde yer etmiştir.
- 9- Eğer kaderin geçmişte yapmış olduğu engellenebilseydi, etrafını insan gücü ve mühimmatla kuşatır, seni korurduk.

el-Hebel, mersiyelerini şekillendirirken ölümün kaçınılmaz bir son olduğunu hatırlatan ve sabrı tavsiye eden didaktik söylemi poetik bir araç olarak kullanmıştır. Bu söylem, arka planında, sevilen birini kaybetmenin ardından yaşanan derin üzüntüde gark olmuş ve musibetin etkisiyle yüreği dağlanmış, ölüm acısına yakından aşına, tecrübeli bir benliği işaret etmektedir. Şair, bu duyguları, şiirin ilk dizesinden itibaren hissedilen bir nida aracılığıyla somutlaştırmaya çalışmıştır. Sözü edilen bu unsurların tamamı, bilhassa es-Seyyide Nefise için yazılan yukarıdaki mersiyede açık bir biçimde tezahür etmiştir.

3.3. Kâdı Ali b. Sa'îd'e Mersiye

el-Hebel'in babası, Cemâlu'l-İslâm Ali b. Câbir el-Hebel, şairden Kâdı Ali b. Sa'îd'in (ö.?) vefatı üzerine mersiye temalı birkaç beyit yazmasını ve bu beyitlerin

onun mezar taşına yazılmasını istemiştir¹¹⁹. el-Hebel, babasının bu isteğini yerine getirmiş ve adı geçen şahsiyet hakkında şu mersiyeyle kaleme almıştır¹²⁰: (Kâmil)

- 1- يَا قَبْرِ جَادَكَ وَأَبْلُ الرِّضْوَانِ وَأَسْتَوْطَنَكَ عَوَاطِفُ الْغُفْرَانِ
- 2- وَعَلَى ثَرَاكَ تَخَطَّرَتْ رِيحُ الْمَنَى تَسْرِي بِنَشْرِ الْبَرِّ وَالْإِحْسَانِ
- 3- فَلَقَدْ ثَوَى بِثَرَاكَ حَبْرٌ مَاجِدٌ حَزِنْتُ لِمَوْقِعِ صَوْتِهِ الثَّقَلَانِ
- 4- يَا ضَاحِكًا فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ قَدْ أَبْكَيْتَ مَنْ كَانَتْ لَهُ عَيْنَانِ
- 5- مَا كَانَ أَبْرَكَ مِنْكَ عُمرًا مَاضِيًا فَضَّيْتَهُ فِي طَاعَةِ الرَّحْمَانِ
- 6- وَغَدَوْتَ مُعْتَصِمًا بِهِ مُسْتَعَصِمًا بِمَعَاوِلِ التَّقْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ
- 7- وَسَعَيْتَ فِي كَسْبِ الثَّنَاءِ فَأَنْتَ مَنْ كَفَلَ الثَّنَاءَ لَهُ بِعُمْرٍ ثَانِي
- 8- وَالْعِلْمِ أَجْمَعَ قَدْ غَدَوْتَ مُبَرَّرًا فِي شَوْطِ حَلْبَتِهِ عَلَى الْأَقْرَانِ
- 9- وَبَذَلْتَ نَفْسَكَ لِلْأَيْمَةِ رَاعِيًا لِعُهُودِهِمْ فِي السِّرِّ وَالْإِعْلَانِ
- 10- وَقَضَيْتَ دَهْرًا فِي الْقِرَاعِ لِعُصْبَةٍ شُغِلُوا بِقَرَعِ مَثَائِلٍ وَمَثَانِ
- 11- جَاهَدْتَ فِي مَوْلَاكَ حَقَّ جِهَادِهِ تَبَغَّى رِضَا الْمُتَفَضِّلِ الْمَنَانِ

- 1- Ey kabir! Kerem sağanağı bolca yağmakta sana, bağışlanma duyguları sende yuva yapmış.
- 2- Ölüm rüzgârı senin toprağını her daim ziyaret etmekte, iyilik ve güzelliği etrafa yayarak.
- 3- Şerefli bir âlim senin toprağını mesken edinmiş. İns ü cin onun sesinden ötürü hüzne gark olmuş.
- 4- Ey Firdevs cennetinde gülümseyen! İki göze sahip olan herkesi ağlatmaktasın.
- 5- Geçen ömürde senden daha mübarek kimse yok! Zira sen bu ömrü Rahman'a itaat ile geçirdin.
- 6- Takva kaleleri ile şeytandan sakınarak sen bu ömrü gereği gibi geçirdin.
- 7- Hep övgü kazanmaya çalıştın; böylece sen, övgünün ikinci bir ömür içinde kefil olduğu kişi oldun.
- 8- Yarış alanında, emsallerine karşı bütün ilimlerde hep muzaffer olan sendin.

¹¹⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 513.

¹²⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 513.

- 9- Açıktan ve gizliden, kendini imamlara olan ahbine bağlı kalmaya adadın.
- 10-Türlü türlü tartışma ve çekişme ile meşgul olan bir toplulukla mücadelede bir ömür geçirdin.
- 11-Efendin (imamın) uğruna gerçek bir mücadele verdin, Cömert ve hayırsever birinin rızası peşinde koştun.

Şair, bu mersiyesinde, babasının yakın dostu Kâdı Ali b. Sa'îd'in vefatı karşısında hissettiği derin üzüntüyü ve bu kaybın iç dünyasında meydana getirdiği sarsıntıyı dile getirmeye çalışmıştır. Bu elem verici musibetin sebep olduğu acıyı, merhumun cennete gideceği ümidiyle yatıştırmak ve hafifletmek gayretindedir. el-Hebel, ayrıca, Kâdı'nın sahip olduğu ahlakî erdemleri ve ilmî meziyetleri şiirine yansıtarak, merhumun faziletlerini ön plana çıkarmayı ve kalıcılaştırmayı amaçlamıştır.

4. Özlem

Özlem teması, Arap şiirinin önemli duygusal ve lirik unsurlarından biridir. Şairler, bu temayı, genellikle, fiziksel veya duygusal uzaklıkların yol açtığı hüznün ve hasret duygularını ifade etmek için kullanmışlardır¹²¹. Vatan, sevgili, aile, dostlar ve şairin hafızasında yer etmiş, hatıralarla dolu mekânlar gibi unsurlar özlem temalı şiirlerde işlenen konuların başlıcalarıdır.

el-Hebel'in *Dîvân*'ı incelendiğinde, söz konusu temayı etkileyici bir duygusal derinlik katarak işlediği çok sayıda kaside yazdığı görülmektedir. Şair, bu kasidelerinde, özellikle ayrılıktan kaynaklanan acıyı mahirane bir dille ifade etmiş ve böylece, özlemin yürek burkan etkisini okuruna hissettirmeyi başarmıştır.

Şair, bu temayı işlediği bir şiirinde özlem duygusunu güçlü imgelerle şu şekilde dile getirmiştir¹²²: (Mutekârib)

1- أَيْأَمَنْ جَرَعْتُ مِنْ قُفْدِهِ	كُؤُوسًا مِنَ الصَّيْرِ مَرَّ الْمَذَاقِ
2- لَيْسَ غَابَ شَخْصُكَ عَنْ نَاطِرِي	فَإِنَّ وَدَادَكَ فِي الْقَلْبِ بَاقِي
3- وَسَوْفَ قَرِيبًا يَعُودُ التَّمَامُ	لِبَدْرِ التَّوَاصِلِ بَعْدَ الْمَحَاقِ

¹²¹ Cabbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1984), 100.

¹²² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 409.

- 4- لَعَلَّ الَّذِي قَدَّرَ الْإِفْتِرَاقَ يُمْنٌ قَرِيبًا لَنَا بِالتَّلَاقِ
5- وَمَا جَفَّ دَمْعِي يَوْمَ الْوَدَاعِ سَلَوًا وَلَا قَلَّ فِيكَ اشْتِيَاقِي
6- وَلَكِنْ بَكَيْتُ لِحُوفِ الْفِرَاقِ فَأَفْنَيْتُهُ قَبْلَ يَوْمِ الْفِرَاقِ
7- وَلَيْسَ الدُّمُوعُ دَلِيلَ الْفَجْوعِ وَلَوْ أَهْنَنَ جَرَحَنَ الْمَاقِي
8- فَرُبَّ امْرِئٍ دَمَعُهُ فَائِضٌ وَلَكِنَّهُ فَائِضٌ عَنْ نِفَاقِ
9- وَذِي حُزْنٍ قَدْ عَصَتْهُ الدُّمُوعُ وَأَحْشَاؤُهُ لِلنَّوَى فِي احْتِرَاقِ

- 1- Ey yokluğunda acı acı sabır kadehleri içtiğim
2- Varlığın gözümden kaybolursa da sevgin kalpte her daim bakidir.
3- Dolunay, kaybolduktan sonra yakında yeniden geri gelecektir;
4- Belki de bize ayrılığı yazan kavuşmayı da nasip eder!
5- Veda günü gözyaşlarım kurumadı, sana olan özlemim de azalmadı.
6- Ama ayrılık korkusuyla ağladım ve göz yaşlarımı gerçek ayrılık gününden önce bitirdim.
7- Gözyaşı üzüntünün göstergesi değildir; göz pınarlarını yaralasalar da.
8- Nice insanlar vardır, göz yaşları taşar; ama bunlar sadece bir riyakârlığın eseridir.
9- Bir başkası vardır, gerçek bir hüznün içindedir ama içi ayrılık acısıyla yanarken gözyaşları ona isyan eder.

Şair, Seyyid Şerefuddin el-Cermûzî'ye ithafen yazdığı bir kasidede, dostuna duyduğu özlemi şu şekilde dile getirmiştir¹²³: (Tavîl)

- 1- وَمَا زَالَ مِنْكُمْ حَيْثُ حَلَّ رِكَابُنَا فَتَى مَا جِدُّ يَجْرِي عَلَى حُكْمِهِ الدَّهْرُ
2- فَلَا زِلْتُمْ آلَ الْمُطَهَّرِ إِنَّمَا بِكُمْ تُدْفَعُ الْبَلَوَى وَيُسْتَدْفَعُ الضُّرُّ
3- مَلَكْتُمْ رِقَابَ الْعَالَمِينَ بِجُودِكُمْ وَإِحْسَانِكُمْ حَتَّى اسْتَوَى الْعَبْدُ وَالْحُرُّ
4- أَلَا فِي عِلَالِكُمْ فَلْيُقْلُ كُلُّ قَائِلٍ فَفِيكُمْ لَعَمْرِي يُحْسِنُ النَّظْمُ وَالنَّثْرُ
5- وَأَشْكُو إِلَى الْمَوَلَى جَوَى عَنْ أَقْلِهِ يَضِيقُ لَعَمْرِي الْبُرُّ أَجْمَعُ وَالْبَحْرُ
6- أَعْلَلُ مَفْرُوحَ الْفُؤَادِ بِذِكْرِكُمْ فَهَلْ مَرَّ لِي يَوْمًا بِبَالِكُمْ ذِكْرُ

¹²³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 421.

- 7- وَلَمْ أَذِرْ إِذْ رُمْتُ رَكَائِبُ بَيْنِكُمْ وَقَدْ خَانَنِي فِي ذَلِكَ الْمَوْقِفِ الصَّبْرُ
8- أَهْلٌ مَا أَرَاهُ الْمَوْتُ أَوْ حَادِثُ النَّوَى وَهَلْ هُوَ شَوْقٌ بَيْنَ جَنَبَيَّ أَمْ جَمْرٌ

- 1- Nerede konakladıysak, orada sizden zamana hükmünü geçiren bir genç vardı.
2- Ey Muṭahhar ailesi! Belalar sizinle defedilir, zararlar sizinle uzaklaştırılır.
3- İyilik ve cömertliğinizle insanların gönüllerini fethettiniz; öyle ki köleyle hür eşit oldu.
4- Konuşan sizin yüceliğiniz hakkında konuşsun! Ömrüme yemin olsun, şiir de nesir de sizinle güzelleşir.
5- En hafîfi bile yeryüzüne ve denizlere dar gelecek kadar derin olan acıyı Rabbime şikâyet ediyorum.
6- Yaralı kalbimi, sizi anarak avutuyorum; ama acaba hiç benim adım sizin aklınıza geldi mi?
7- Binekleriniz sizi götürdüğünde ayrılığınızı fark etmedim, o an sabır bana ihanet etti.
8- Gördüğüm şey ölüm mü, yoksa ayrılık mı? Göğsümdeki şey özlem mi, yoksa kor mu?

el-Hebel, ayrılıktan ötürü duyduğu özlemi, Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a duyduğu özleme benzettiği bir başka kasidesinde, hasretini şu şekilde ifade etmiştir¹²⁴:
(Tavîl)

- 1- وَقَدْ كُنْتُ ذَا صَبْرٍ عَلَى الْهَجْرِ وَالنَّوَى عَلَى حَمْلِ أَثْقَالِ الْهَوَى أَتَكَلَّفُ
2- صَبْرْتُ عَلَى أَشْيَاءٍ مِنْكَ أَقْلُهَا يَقِلُّ لَهَا صَبْرُ الْجَلِيدِ وَيَضْعُفُ
3- فَأَمَّا إِذَا اسْتَبَدَلْتَ عَنِّي صَاحِبًا وَأَظْهَرْتَ لِي غَيْرَ الَّذِي كُنْتُ أَعْرِفُ
4- وَأَوْسَعْتَنِي مِنْ غَيْرِ جُرْمٍ مَلَالَةً وَصَدَّقْتَ مَا قَالَ الْوُشَاةُ وَزَحَرَفُوا
5- فَزِدْنِي هَجْرَانًا أَزِدُكَ تَسْلِيًّا فَلَا أَنَا يَعْقُوبُ وَلَا أَنْتَ يُوسُفُ
6- وَخُذْ فِي التَّجَانِّي مَا أَرَدْتَ فَلَمْ أَقُلْ لَعَلَّكَ تَرْضَى أَوْ لَعَلَّكَ تَعْطِفُ

- 1- Eskiden hem ayrılığa hem de uzaklığa karşı sabırlıydım, aşkın yükünü taşımakta da zorlanırdım.

¹²⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 489.

- 2- Sana karşı en küçük şeye dahi sabrettim, en küçüğüne bile buzun dayanması zor gelir.
- 3- Ama beni başka bir dostla değiştirdiğinde ve bana tanıdığımdan farklı birini gösterdiğinde,
- 4- Bana haksız yere bıkkınlık yağdırdığında ve arabozucuların süsleyip söyledikleri sözlerini doğru çıkardığında,
- 5- Hicranımı arttır; ben de sana olan avuntumu arttırayım. Zira ne ben Yakub 'um ne de sen Yusuf 'sun.
- 6- Uzak durmak istediğin kadar uzak dur; belki razı olursun ya da belki şefkat gösterirsin.

el-Hebel, başka bir kasidesinde ise özlemini şöyle dile getirmiştir¹²⁵: (Basîṭ)

1- الْآنَ حِينَ انْتَهَى السُّلْوَانُ وَالْجُلْدُ	فَقَصِّرُوا أَقْصِرُوا فِي الْهَجْرِ وَاقْتَصِدُوا
2- قُلْتُمْ حَمَلْنَا غَرَامًا لَا تُطِيقُ لَهُ	جِبَالُ رَضْوَى وَلَا يَقْوَى لَهُ أَحَدُ
3- هَذَا وَمَا وَجَدْتُ يَوْمًا جَوَانِحُكُمْ	مِنَ الصَّبَابَةِ إِلَّا بَعْضَ مَا أَحَدُ
4- وَلَا أَثَارَ الْجَوَى نَارًا بِأَضْلَعِكُمْ	وَفِي ضُلُوعِي لَطَى الْأَشْوَاقُ تَتَقَدُّ
5- وَلَا جَفَا النَّوْمُ مِنْ بَعْدِي نَوَاطِرُكُمْ	وَنَاطِرِي بَعْدَكُمْ أَوْدَى بِهِ السَّهْدُ
6- وَلَا جَرَتْ لِلنَّوَى يَوْمًا مَدَامِعُكُمْ	وَمَدْمَعِي أَبَدًا فِي الْخَدِّ يَطْرُدُ
7- فَكَيْفَ حَالِي وَوَجْدِي كُلِّ آنَةٍ	يَمُدُّ شَوْقِي وَصَبْرِي مَا لَهُ مَدَدُ

- 1- İşte şimdi, teselli ve metanet sona erdiğinde, çok kısa tutun ayrılığı ve ölçülü olun.
- 2- Dediniz ki: Öyle bir aşk taşıdık ki, Raḍva dağları¹²⁶ bile ona dayanamaz, Uhud dağı bile ona güç yetiremez.
- 3- Bu sözlerinize rağmen kalpleriniz hiçbir zaman benim hissettiğim şeyin bir kısmından başka bir şey hissetmedi.
- 4- Sizin göğsünüzde aşk ateşi yanmadı; oysa benim göğsümde özlem alevi hep yanmakta.

¹²⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 403.

¹²⁶ Raḍva Dağı, Medine ile Kızıldeniz arasında yer almaktadır. Muhammed Beyûmî Mehrân, *Dirâsatun fî Târîhi'l-'Arabi'l-'Qadîm* (İskenderiye: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, ts.), 111.

5- Benden sonra uyku sizin gözlerinize cefa etmedi; oysa benim gözlerimi uykusuzluk alıp götürdü.

6- Sizin gözyaşlarınız ayrılık için hiç akmadı; oysa benim gözyaşlarım yanaklarımdan durmaksızın akar.

7- Peki benim bu halim, her an artan özlemim nasıl? Peki ya yardımı olmayan sabrım?

el-Hebel'in şiirlerinde özlem, sevgiden ve uzaklıktan kaynaklanan içsel bir huzursuzluğun ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özlemin uzaması, şairi üzüntüye boğmakta; sevdikleriyle geçirdiği güzel zamanları hatırlamak ise ona çok daha derin bir acı vermektedir. Ancak bütün bu duygusal yoğunluğa rağmen şair, vefalı duruşunu muhafaza etmiş ve araya mesafe koymaya çalışanlara karşı sert ve tavizsiz bir tutum sergilemiştir.

5. Şikâyet

“Şikâyet”, klasik Arap şiirinde özellikle şairin yaşadığı zorluklar karşısında hissettiği aczin dışavurumu olan duygusal bir şiir türüdür. Sözlük anlamı itibarıyla “yakınma, ıstırap ve başına gelen durumu Allah’a arz etme” gibi anlamlar içeren bu şikâyet kavramı¹²⁷, el-Hebel'in *Dîvân*'ında da çeşitli bağlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Onun şiirlerinde şikâyet, kimi zaman dostların kaybı ve ayrılığı, kimi zaman feleğin kötülüğü ve zamanın bozulmuşluğu, kimi zaman da -şairin henüz genç yaşta vefat etmiş olmasına rağmen dile getirdiği- yaşlılık temaları üzerinden işlenmiştir.

5.1. Fakirlikten Şikâyet

el-Hebel, *Dîvân*'ında yer alan şikâyet şiirlerinde en fazla fakirlik temasını işlemiştir. Şair, bu temayı bazen baştan sona fakirlikten söz ettiği bir kasidede işlemiş, bazen de diğer temalarla bir arada olacak şekilde ele almıştır.

Şair, fakirlik karşısında duyduğu acizlik duygusunu dile getirdiği bir kasidesinde, içinde bulunduğu zor koşulları şu şekilde ifade etmiştir¹²⁸: (Münserih)

1- مَا لِي وَلِلْفَتَمَارِ فِي بَلَدِي أَفَّ لِدَهْرِي وَعَيْشِي النَّكِدِ

¹²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 1/439.

¹²⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 544.

- 2- قَدْ رَكَبْتَنِي الدُّيُونُ وَاشْتَمَلَتْ عَلَى فُؤَادِي بِأَهْمٍ وَالْكَمَدِ
 3- وَكَانَ صَدْرِي مِنْ قَبْلُ ذَا سِعَةٍ فَضَاقَ صَدْرِي لِضَيْقِ ذَاتِ يَدِي
 4- قَالُوا تَلَطَّفْ وَاحْتَلْ فَعُثْتُ لَهُمْ قَلَّ اصْطِبَارِي وَخَانِي جَلَدِي
 5- وَلَيْسَ يُعْنِي شَيْئًا ذَهَابُ ثَعْلٍ وَالْمَالُ مِنِّي فِي جَبْهَةِ الْأَسَدِ
 6- وَبَعْدَ ذَا كُفْلِهِ فَلِي ثِقَّةٌ وَحُسْنُ ظَنٍّ بِالْوَاحِدِ الصَّمَدِ
 7- فَهُوَ الَّذِي بِالْأَنَامِ قَاطِبَةٌ أَشْفَقُ مِنْ وَالِدٍ عَلَى وَلَدٍ

- 1- Bana ve beldeme bu fakirlik niçin? Yazıklar olsun bu zamanıma ve kederli hayatıma!
- 2- Borçlar sırtıma binmiş, kalbimi gamla, tasayla kuşatmış.
- 3- Göğsüm daha önce genişlik içindeydi (ama şimdi) elimin sıkışık olmasından ötürü göğsüm sıkıştı.
- 4- Bana “Tahammül et ve iyimser ol!” dediklerinde onlara dedim ki: “Sabrım azaldı ve tahammülüm bana ihanet etti.”
- 5- Tilkilerin zekâsı onlara bir fayda sağlamaz. Benim için para aslanın alnında (ağzında).
- 6- Tüm bu olanlardan sonra benim hâlâ güvenim ve Samed ve Vahid olana hüsnüzannım var.
- 7- O’dur bütün insanlara karşı bir babanın oğluna duyduğu şefkatten daha fazla şefkat gösteren.

el-Hebel, bu kasidesinde hem kendisinin hem de içinde yaşadığı beldenin maruz kaldığı fakirlikten şikâyet etmektedir. Şair, bu fakirliğin bir sonucu olarak içine düştüğü borç yükünü dile getirmekle birlikte, Allah’tan umudunu kesmediğini ve kurtuluşun ancak O’nun lütuf ve ihsanıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

5.2. Zamandan Şikâyet

Zamana yönelik eleştiriler, el-Hebel’in şikâyet şiirlerinde işlediği bir başka temadır. Geçmişe özlem, içinde yaşadığı dönemin bozulmuşluğu, değerlerin yozlaşması ve zamanın getirdiği sıkıntılar şairin zamandan şikâyet başlığı altında sınıflandırılan şiirlerinde dile getirdiği konuların başlıcalarıdır.

Şair, zamanı kınadığı, içinde bulunduğu çağı ve yaşadığı sıkıntıları ifade ettiği bir kasidesinde şöyle demiştir¹²⁹: (Basîl)

- 1- لَا نَالَ مِنْكَ فُؤَادِي مَا يُرَجِّيهِ إِنَّهُ كَانَ طُولُ التَّنَائِي عَنْكَ يُسْلِيهِ
- 2- سَلِ الصَّبَابَةَ عَنْ جَسْمِي السَّقِيمِ وَلَا تَسَلِ غَيْرَ طَرَفِي عَنْ مَدَامِعِهِ
- 3- وَلَا تَسَلِ غَيْرَ طَرَفِي عَنْ مَدَامِعِهِ لَا تَأْخُذِ الْمَاءَ إِلَّا مِنْ جَارِيهِ
- 4- أَشْكُو إِلَى اللَّهِ وَجَدًا ظَلْتُ أَكْتُمُهُ عَنْ عَازِلِي وَدُمُوعِ الْعَيْنِ ثُبْدِيهِ
- 5- وَخَاطِرًا قَدْ تَمَادَى فِي غَوَايَتِهِ وَزَادَ حَتَّى تَمَادَى فِي تَمَادِيهِ
- 6- وَصَرَفَ دَهْرٍ أَصَابَتْنِي نَوَائِبُهُ بِكُلِّ سَهْمٍ مِنَ الْأَحْدَاثِ تُبْرِيه
- 7- سَقِيًا لِدَهْرٍ مَضَى لَوْ كَانَ سَاعِدَنِي حَظِّي لَكُنْتُ بِهَذَا الدَّهْرِ أَفْدِيهِ
- 8- هَذَا الزَّمَانُ الَّذِي لَا كَانَ مِنْ زَمَنِ وَلَا سَقَاهُ مِنَ الْوَسْمِيِّ سَارِيهِ
- 9- مَاتَ الْوَفَاءُ وَأَبْنَاءُ الْوَفَاءِ بِهِ فَالْمَجْدُ مِنْ بَعْدِهِمْ أَقْوَتْ مَعَانِيهِ
- 10- فَأَيْنَ مَنْ يَسْتَحِقُّ الْمَدْحَ مُبْتَدِلًا لِلْمَالِ فِيهِ فَيُوفِينَا وَتُوفِيهِ
- 11- هَلْفِي عَلَى غُرِّ أَيْبَاتٍ مَدَحْتُ بِهَا مَنْ لَوْ هَجَوْتُ لَأَرْخَصْتُ الْهَجَا فِيهِ

- 1- Kalbim senden arzuladığını elde edemedi, onu avutmaya yeten ise uzun ayrılık oldu.
- 2- Hastalıklı bedenimin halini aşkına sor ama hastalığımı sorma; çünkü hastalık onu gizler.
- 3- Gözlerimden başkasına sorma göz yaşlarımı, suyu kaynağından başka bir yerden alma.
- 4- Allah'a, beni kınayanlardan sakladığım bir özlemi şikâyet ediyorum; zira göz yaşlarım onu ortaya çıkarır.
- 5- Ve günahı aşırı giden bir düşünceyi de (Allah'a şikâyet ediyorum); öyle bir aşırıya gidiş ki, aşırının da aşırısı.
- 6- Ve her bir olayda okuyla daha da yaralayan, belalarıyla beni vuran kaderin tasarrufunu da (Allah'a şikâyet ediyorum).
- 7- Geçmişe kadeh kaldırayım! Şayet talihim bana yardım etseydi ben de bu zaman için canımı verirdim.

¹²⁹ el-Hasanu'l-Hebel, Dîvân, 467.

- 8- Olmaz olaydı bu zaman ve keşke ilkbahar yağmurları sulamasaydı onu.
- 9- Vefa ölmüş, vefalılar da. Artık şerefın yolları ıssız.
- 10-Nerede kendiliğinden övgümü hak edenler, variyetiyle bize fayda verenler, bizim de kendilerine fayda verdiklerimiz?
- 11-Yazıklar olsun o güzel mısralarla methettiğim kişiye! Eğer onu hicvetmiş olsaydım, buna bile değmezdi!

el-Hebel, zamandan ve gidişattan şikâyet ettiği bu kasidesine, maruz kaldığı sıkıntıları dile getirerek başlamış ve hemen ardından, çektiği bütün sıkıntıları Allah'a arz etmekten başka bir çaresinin olmadığını ifade etmiştir. Şair, içinde bulunduğu zaman diliminden önceki bir zamana ve o zamanın vefa anlayışına duyduğu özlemi de açık bir biçimde dile getirmiştir.

Şair, başka bir kasidesinde, zamanın aldaticılığına ve getirdiği bela ve musibetlere yönelik şikâyetini şu şekilde dile getirmiştir¹³⁰: (Tavîl)

1- زَمَانٌ عَلَى الْأَحْزَارِ قَدْ جَارَ فِي الْحُكْمِ	وَعَامَلُ أَرْبَابِ الْفَضَائِلِ بِالظُّلْمِ
2- يَقُولُ أَنَا فِي التَّعَرُّبِ غُرْبَةٌ	وَلَيْسَ لِعُمْرِي مَا يَقُولُونَ عَنْ عِلْمِ
3- وَهَذَا أَنَا ذَا بَيْنَ الْبَرِّيَّةِ مُفْرَدٌ	غَرِيبٌ وَحَوْلِي أَسْرَقِي وَبُنُو عَمِّي
4- لَقِيتُ صُرُوفَ الدَّهْرِ مَيِّ بِهَمَّةٍ	وَعَزَمَ فَمَا فَلْتُ صَوَارِئُهُ عَزَمِي
5- وَأَظْهَرْتُ لِلْأَيَّامِ صَبْرَ ابْنِ حُرَّةٍ	وَقَدْ نَعَلْتُ مَا فِي الْكِنَانَةِ مِنْ سَهْمِ
6- وَمَا طَلَبْتُ وَتَرًّا لَدَيَّ صُرُوفُهَا	وَمَا كَانَ لِي غَيْرَ الْفَضَائِلِ مِنْ جُرْمِ
7- وَكَمْ نُوبٌ جَلَيْتُ بِالصَّبْرِ دُهِمَهَا	وَمَا الْمَجْدُ إِلَّا الصَّبْرُ لِلنُّوبِ الدُّهْمِ
8- لَعَى اللَّهُ هَذَا الدَّهْرَ إِنْ أَنَا لَمْ أَكُنْ	أَنَا الْفَارِسَ الْحَامِي الدِّمَارَ فَمَنْ يَحْمِي
9- أَتَطْمَعُ جَهْلًا أَنْ تُجَارِيَنِي الْعِدَا	وَقَدْ نَزَلَ الدَّهْرُ الْحَزُونُ عَلَى حُكْمِي
10- فَحَارِي بِفَعْلِي لَا بِقَوْمِي وَمَعَشَرِي	عَلَى أَنِّي نَجَلُ الْجَحَاحَةِ الشُّمِّ
11- وَلِي مِنْ بَدِيعِ النَّظْمِ كُلِّ غَرِيبَةٍ	كَمَثَلِ رِيَاضِ الْحَزَنِ بَاكِرُهَا الْوَسْمِ
12- فَلَوْ كَانَتْ الشَّمْسُ الْمُئَيَّرَةُ قَيْنَةً	لَمَا قُلِدْتُ إِلَّا فَلَائِدَ مِنْ نَظْمِي

¹³⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 539.

13- وَمَا دَتَّسْتُ عِرْضِي مَقَالَةً حَاسِدٍ وَإِنْ نَالَ مِنْ عِرْضِي وَبَالَعٌ فِي ذِمِّي

- 1- Zaman özgür insanlara kötü davrandı ve fazilet erbabına da zulüm ile muamele etti.
- 2- İnsanlar gurbetin göç etmekle olduğunu söylüyor. Ömrüme yemin olsun ki bu dedikleri bilgiye dayalı değil.
- 3- İşte ben! İnsanlar arasında tek başıma ve yalnızım; etrafımda ailem ve amca çocuklarım olduğu halde.
- 4- Kararlı ve azimli kaderin cilveleriyle karşılaştım, darbeleri azmime hiç merhamet etmedi.
- 5- Günlere hür bir kadının oğlu gibi sabrımle mukabele ettim ama o günler oku kılıfından çıkardı. (Asaletten eser bırakmadı)
- 6- Kaderin cilveleri bende hiçbir şey kalsın istemedi. Benim ise faziletlerle sahip olmaktan başka bir suçum olmadı.
- 7- Nice belaların zulmetini sabır ile aydınlattım. Belanın zulmetine karşı sabırdan başka saygınlık yok!
- 8- Allah'ın laneti bu zamanın üzerine olsun! Eğer ben, şerefini koruyan bir kahraman olmaz isem (beni) kim koruyacak?
- 9- Düşmanlar cehaletleriyle bana zulmetmeye mi yeltendiler? Bir yandan da densiz zaman başıma bela oldu.
- 10-Benim övgüm ne kavmime ne de halkımadır; sadece çabamadır. Hocanın oğlu olmama rağmen!
- 11-Bütün acayıplığına rağmen harikulade şiirim var, ilkbahar yağmurunun erken yağdığı hüznün bahçesine benzeyen.
- 12-Eğer parlak güneş bir cariye olsaydı, benim şiirimden başka bir şeyi kolye olarak boynuna takmazdı.
- 13-Kıskanç birinin sözü benim namusuma leke getirmez, her ne kadar benim namusuma sövse ve beni kötülese de.

Şair, bu kasidesinde, erdemli davranışların kıymetini yitirdiği bir dönemde, fazilet ve sabrın insanın tutunabileceği en sağlam dayanaklar olduğuna dair inancını dile getirmiştir. İçinde bulunduğu zamanın zorluklarına katlanabilmesini, sahip olduğu bu iki erdemle açıklayan el-Hebel, aynı zamanda şiirini kendisine yöneltilen eleştirilere karşı adeta bir kalkan olarak kullanmıştır.

5.3. İnsanlardan Şikâyet

el-Hebel'in şikâyet temalı şiirlerinde öne çıkan bir diğer konu, yakın çevresindeki insanlara yönelik olarak dile getirdiği sitemlerdir. Bu türden şikâyet şiirlerinde, özellikle gerçek bir dost bulamama, dostların vefasızlığı, güvenilecek dostların azlığı, bir dosttan beklenen sadakatin bulunamaması gibi duygu ve düşünceler ön plandadır. Şairin, umduğu vefayı bulamadığı insanlara yönelik sitemini dile getirdiği bir kasidesi şöyledir¹³¹: (Tavîl)

- 1- رَكِبْنَا مَطَايَا الشَّقِّ سَعِيًّا إِلَيْكُمْ لِنَشْفِي فُؤَادًا بِالْفِرَاقِ مُعَذِّبًا
- 2- فَلَمْ نَلَقْ مِنْكُمْ مَا عَهْدُنَاهُ أَوَّلًا وَلَا قُلْتُمْ أَهْلًا وَسَهْلًا وَمَرْحَبًا

- 1- Ayrılıkla yanıp tutuşan bir kalbi iyileştirmek için özlem bineğine binip size doğru koştuk,
- 2- Ama sizden beklediğimizi bulamadığımız gibi bir "hoş geldin" bile demediniz.

Şair, dostlarına yönelik serzenişlerini dile getirdiği ve vefasızlıktan yakındığı bir başka kasidesinde duygularını şöyle ifade etmiştir¹³²: (Kâmil)

- 1- أَفَنَيْتُ عُمرِي فِي تَطَلُّبِ صَاحِبٍ وَافٍ فَلَمْ أَظْفَرْ بِغَيْرِ حُؤُونٍ
- 2- أَلْقَاهُ مُبْتَهِجًا بِوَجْهِ مَسْرَةٍ أَبَدًا وَيَلْقَانِي بِوَجْهِ حَزِينٍ
- 3- وَبَلَوْتُ مِنْ أُنْبَاءِ دَهْرِي مَعَشَرًا حَقَّقْتُ فِيهِمْ سَيِّئَاتِ ظُنُونِي
- 4- أَخْلَافُهُمْ فِي غِلْظَةٍ كَقُلُوبِهِمْ وَعُقُوبُهُمْ فِي رِقَّةٍ كَالدِّينِ
- 5- لَوَدِدْتُ أَيْ لَمَّا شَاهَدْتُهُمْ مِنْ قَبْلِ ذَاكَ عَدِمْتُ ضَوْءَ عُيُونِي
- 6- لَوْ أَهَّأَ امْتَدَّتْ لِنَيْلِ أَكْفِهِمْ يَوْمًا يَمِينِي مَا صَحَبْتُ يَمِينِي
- 7- يَا دَهْرُ أَقْصِرْ عَنِّ مُحَارَبَتِي بِمَا تُبْدِيهِ لِي مِنْ عَدْرِهِمْ وَثَرِينِي

- 1- Ömrümü sadık bir dost arayarak harcadım ama hainlerden başkasını bulamadım.
- 2- Onu her zaman neşeli bir yüzle karşılarım; o ise beni hep üzgün bir yüzle karşılar.
- 3- Bu zamanın insanlarını sınadım, onlar hakkındaki kötü zanlarımın gerçek çıktığını gördüm.
- 4- Ahlakları, kalpleri gibi kaba, akılları ise dinleri gibi zayıf.

¹³¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 493.

¹³² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 542.

5- Onları görmeden önce gözlerimin ışığını kaybetmeyi isterdim.

6- Eğer ellerim bir gün onların ellerine uzanacak olsaydı, onlara sağ elimle dokunmazdım.

7- Ey zaman! Bana onların ihanetlerini göstererek benimle savaşmaktan vazgeç!

Şikâyet temalı şiirlerinde şairin asıl muhatabı çoğu zaman insandır. Zaman ise, bu şiirlerde, insanların vefasızlıklarının, ihanetlerinin ve kötülüklerinin tezahür ettiği bir zemin olarak tasvir edilmiştir. Dolayısıyla, el-Hebel'in eleştirinin nihaî hedefi, zamanın kendisinden ziyade, insanoğludur. Ona göre zamanı kötüleştiren de geçmişte onu değerli yapan da insanın kendisidir. Şairin bu yaklaşımı, yukarıda yer alan kasidesinde açık bir biçimde kendini göstermektedir.

6. Va'z

Sözlük anlamı itibarıyla “nasihat”, “hayırlı olana teşvik”, “uyarma” ve “korkutma” gibi anlamlara gelen “va'z”¹³³, özellikle Emevî dönemiyle birlikte Arap şiirinde belirginleşmeye başlamış ve bir tür olarak karşımıza çıkmıştır¹³⁴. el-Hebel'in dinî bir muhitte yetişmiş olması, onun şiirlerinde va'z temasının güçlü bir şekilde yer bulmasında belirleyici olmuştur. Birçok kasidesinde dinî muhteva ve ahlakî uyarılar ön plana çıkmakla birlikte, şairin dinî bir öğüt olarak va'z temasının özel olarak işlediği şiirleri de mevcuttur. Bu şiirlerinde şair, bazen dünyanın geçiciliğine vurgu yaparak okurlarına ahiret için hazırlanmayı öğütlemiş; bazen de onlara günahlardan kaçınmayı ve Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edip hükümlerine boyun eğmeyi salık vermiştir.

el-Hebel, geçici dünyanın aldaticılığına dikkat çektiği ve ömrün, ahiret yurdu gözetilerek iyi değerlendirilmesi gerektiğini vurguladığı va'z temalı bir kasidesinde şöyle demiştir¹³⁵: (Vâfir)

- 1- أَضَعْتُ الْعُمْرَ فِي إِصْلَاحِ حَالِي وَمَا فَكَّرْتُ وَيْحَكَ فِي مَالِي
2- أَرَأَيْكَ أَمِنْتَ أَحْدَثَ اللَّيَالِي وَقَدْ صَمَدَتِ لِعَذْرِكَ وَاعْتِيَالِي

¹³³ Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ el-Kazvîni er-Râzî İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harûn (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 6/126.

¹³⁴ Hasan Cirit, “Vaaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/404-407.

¹³⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 81.

- 3- وَمَلْتَ لِزُحْرَفِ الدُّنْيَا غُرُورًا وَقَدْ جَاءَتْ تُسِيرُ إِلَى قِتَالِكَ
- 4- وَكَمْ أَتَعَبْتَ بِالْأَمَالِ قَلْبًا تَحْمَلُ مَا يَزِيدُ عَلَى اِخْتِمَالِكَ
- 5- وَلَمْ يَكُنِ الَّذِي أَمَلْتَ فِيهَا بِأَسْرَعَ مِنْ زَوَالِكَ وَانْتِقَالِكَ
- 6- فَعِشْ فِيهَا حَمِصَ الْبَطْنِ وَاعْمَلْ لِيَوْمٍ فِيهِ تَذْهَلُ عَنْ عِيَالِكَ
- 7- بَجِيءٍ عَلَيْهِ مُنْقَادًا ذَلِيلًا وَلَا تَدْرِي بِمَيْنَاكَ مِنْ شِمَالِكَ
- 8- إِلَيْهَا فِي شَبَابِكَ مِلْتَ جَهْلًا فَهَلَّا مِلْتَ عَنْهَا فِي اكْتِهَالِكَ
- 9- فَمَهْلًا فَهِيَ عِنْدَ اللَّهِ أَذْنَى وَأَهْوَنُ مِنْ تُرَابٍ فِي نِعَالِكَ
- 10- وَإِنْ جَاءَتْكَ خَاطِبَةٌ فَأَعْرِضْ وَقُلْ مَهْلًا فَمَا أَنَا مِنْ رِجَالِكَ
- 11- إِلَيَّ تَزَيَّنَ لِتَخْدَعِييَ فَمَا أَبْصَرْتُ أَقْبَحَ مِنْ جَمَالِكَ
- 12- أَمَا لَوْ كُنْتَ فِي الرِّمَضَاءِ ظِلًّا إِذَا مَا مِلْتُ قَطُّ إِلَى ظِلَالِكَ

- 1- Ömrünü dünyayı düzeltmekle harcadın ama, yazık ki, sonucunu düşünmedin.
- 2- Zamanın hadiselerinden emin olduğunu gördüm; o ise sana göğüs germeye ve seni yok etmeye hazırды.
- 3- Dünyanın süsüne gururlanarak yöneldin; o ise, senin ölümüne savaşmaya gelmiş.
- 4- Taşıdığı yük kapasitesini aşan kalbini umutlarla ne kadar da yordun!
- 5- Dünyada umduğun şey, yok oluşundan ve ölümünden daha hızlı değildi.
- 6- Öyleyse, aileni bile unutacağın gün için boş mideyle yaşa ve çalış!
- 7- O gün boyun eğmiş ve zelil olarak gelecek, sağını solundan ayırt edemeyeceksin.
- 8- Gençliğinde ona cahilce yöneldin, ihtiyarlığında ondan uzaklaştı sana!
- 9- Dur, çünkü o (dünya) Allah nezdinde, ayakkabındaki tozdan daha değersizdir.
- 10-Eğer seni isteyerek gelirse yüz çevir ve de ki: “Dur! Ben, senin adamın değilim!”
- 11-Benim için süslenip beni kandırmaya çalışıyorsun; ama ben senin güzelliğinden daha çirkin bir şey görmedim.
- 12-Çölün kavurucu sıcaklığında bir gölge olsaydın eğer, asla gölgeye yönelmezdim.

Şair, kendisini bir uyarıcı olarak niteleyerek dünyaya dalmanın tehlikelerinden söz ettiği ve bunun sonuçları hakkında uyarılarda bulunduğu bir kasidesinde ise şöyle demiştir¹³⁶: (Vâfir)

1- هِيَ الدُّنْيَا وَأَنْتَ بِهَا حَبِيرٌ	فَكَمْ هَذَا التَّجَافِي وَالْعُرُورُ
2- تُذِلِّي أَهْلَهَا بِحَبَالٍ غَدِرٍ	فَكُلُّ فِي حَبَائِلِهَا أَسِيرٌ
3- إِلَى كَمْ أَنْتَ مُرْتَكِنٌ إِلَيْهَا	تَلَدُّ لَكَ الْمَنَازِلُ وَالْقُصُورُ
4- وَتَضْحَكُ مِلءَ فَيْكٍ وَلَسْتَ تَدْرِي	بِمَا يَأْتِي بِهِ الْيَوْمُ الْعَسِيرُ
5- وَتُصْبِحُ لَاهِيًا فِي حَفْضِ عَيْشٍ	تَخَفُ بِكَ الْأَمَانِي وَالسُّرُورُ
6- وَعُمْرُكَ كُلَّ يَوْمٍ فِي انْتِقَاصٍ	تَسِيرُ بِهِ اللَّيَالِي وَالشُّهُورُ
7- وَأَنْتَ عَلَى شَقَا النَّيِّرَانِ إِنْ لَمْ	يُغْنِكَ بِعَفْوِهِ الرَّبُّ الْغُفُورُ
8- تَنْبَهُ وَيَكُ مِنْ سِنَةِ التَّجَافِي	وَلَا تَعْقِلُ فَقَدْ جَاءَ النَّذِيرُ
9- وَتَمَرُّ لِلتَّرْحُلِ بِاجْتِهَادٍ	فَقَدْ أَزِفَ التَّرْحُلُ وَالْمَسِيرُ
10- وَخُذْ حِصْنًا مِنَ التَّقْوَى لِيَوْمٍ	يَقِلُّ بِهِ الْمُدَافِعُ وَالنَّصِيرُ
11- وَلَا تَعْتَرَّ بِالدُّنْيَا وَحَاذِرْ	فَقَدْ أَوْدَى بِهَا بَشَرٌ كَثِيرٌ
12- فَكَمْ سَارَتْ عَلَيْهَا مِنْ مُلُوكٍ	كَأَنَّهُمْ عَلَيْهَا لَمْ يَسِيرُوا

- 1- İşte dünya ve sen onu iyi bilirsin! Peki bu kadar kabalık ve gurur neden?
- 2- Dünya, halkını ihanet ipleriyle çeker, herkes onun iplerinde esirdir.
- 3- Ne zamana kadar ona yaslanacaksın? Saraylar ve konaklar sana lezzetli gelir.
- 4- Ağız dolusu gülüyorsun ama zorlu günün ne getireceğini bilmiyorsun.
- 5- Alçak bir hayatta gaflet içinde sabahlıyorsun, seni umutlar ve sevinçler çevreliyor.
- 6- Ömrün her gün azalıyor; geceler ve aylar geçip gidiyor.
- 7- Eğer bağışlayan Rabbin affı yetişmezse, sen ateşin kenarındasın.
- 8- Dikkat et ve gaflet uykusundan uyan! Uyarıcı geldi, gaflete düşme!
- 9- Göç etmek için paçaları siva zira göç ve yolculuk yaklaştı.
- 10- Takvayı bir korunak edin, o gün müdafî ve yardımcı az olacak.
- 11- Dünyaya aldanma ve ondan sakın! Çünkü onda birçok insan helak oldu.

¹³⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 83.

12-Nice hükümdarlar gelip geçti, sanki hiç gelip geçmemişler gibi.

el-Hebel, daha önce de ifade edildiği üzere, zühd ehli bir şairdir ve bu yönü şiirlerine açık biçimde yansımıştır. O, bilhassa öğüt verici bir üslupla kaleme aldığı va‘z temalı şiirlerinde, okurlarını dünyanın geçiciliği ve dünya metana bağlanmanın tehlikeleri üzerine düşünmeye davet etmektedir. Bu yönüyle söz konusu şiirler, zamanın yozlaşmasına dikkat çeken ve ahirete hazırlığın önemini vurgulayan didaktik şiirlerdir.

7. Faḥr

“Faḥr”, insan doğasını ve fitratını en açık biçimde aksettiren edebî türlerden biridir. Bu yönüyle faḥr, şairin benliğinde yer eden özellikleri dışa vurduğu ve manevî üstünlüğünü ön plana çıkardığı bir anlatım biçimidir. Bu tür şiirlerde şair, takdir edilen meziyet ve kabiliyetleri kadar sahip olduğunu düşündüğü veya iddia ettiği erdem ve faziletleri de betimlemekte ve bunlarla övünmektedir¹³⁷.

İbn Reşîk, faḥrı “kişinin kendini övmesi” olarak tanımlamış ve şöyle yazmıştır: “Şair, bu yolla hem kendisine hem de kavmine bir ayrıcalık tanır. Mediḥ için güzel veya çirkin olan şeyler, faḥr için de güzel ya da çirkin olarak değerlendirilir.”¹³⁸

Buna tanıma göre faḥr, şairin ya da edibin sahip olduğu güzel vasıfları zikretmesidir. Bununla birlikte, zaman zaman, şair veya edibin, faḥr temalı yazıları aracılığıyla, olumsuz görülen ve çirkin addedilen özelliklerini güzelleştirmeye, hatta bunları estetik bir dil kullanarak meşrulaştırılmaya çalıştığı da görülmektedir. Arap şiirinin en eski ve en köklü türlerinden biri olan faḥr¹³⁹, özellikle kabile kültürünün güçlü ve belirleyici olduğu dönemlerde bireyin ve topluluğun övülerek yüceltilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Arap şiirinde faḥr türünün yaygın bir biçimde kullanılmasının nedeni bu olsa gerektir¹⁴⁰.

el-Hebel’in *Dîvân*’ı incelendiğinde, faḥr türünde yazdığı şiirlerin en az diğer türlerde yazdıkları kadar yer tuttuğu, dolayısıyla şairin övünme temasına önem verdiği görülmektedir. Onun faḥr anlayışı daha ziyade kendini övme şeklindedir. Buna

¹³⁷ İlyâ Hâvî, *Fennu'l-Faḥr* (Beyrut: Menşurâtu Dari’ş-Şarki’l-Cedîd, 1960), 6-7.

¹³⁸ İbn Reşîk Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî el-Ḳayrevânî, *el-‘Umde*, 143.

¹³⁹ İsmail Durmuş, “Faḥr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/79.

¹⁴⁰ Hanna el-Fâḥûrî, *el-Faḥr ve'l-Ḥamase* (Kahire: Dâru'l-Mea‘rif, 1992), 5.

ilaveten, övgünün alanı, kimi zaman, kavmini, köyünü, memleketini ve mensubu olduğu mezhebi de içine alacak şekilde genişlemektedir. Bütün bu unsurları içeren bir kasidesinde şair şöyle demiştir¹⁴¹: (Basîṭ)

- 1- رُمْنَا الْفَخَارَ فَنَلْنَا مِنْهُ مَا شِينَا لَمَّا مَشَى فِي طَرِيقِ الْمَجْدِ مَا شِينَا
- 2- نَحْنُ الْكَرَامُ وَأَبْنَاءُ الْكَرَامِ فَإِنْ بَجْهَلٍ مَكَارِمَنَا فَاسْأَلْ أَعَادِينَا
- 3- وَاسْأَلْ لِسَانَ الْمَعَالِي مَا تَلَا فِيْنَا وَقُلْ لِّلْأَحْقِنَا مَا أَنْتَ لَا فِيْنَا
- 4- فَرُبَّ مَجْدٍ تَلَا فِيْنَا بِنَاهُ وَقَدْ وَهَى فَمَنْ ذَا تَلَا فَاهُ تَلَا فِيْنَا
- 5- الشَّمْسُ وَالْبَدْرُ أَذْنَى مِنْ مَرَاتِبِنَا وَالْأَنْجُمُ الشُّهُبُ غَارَتْ مِنْ مَسَاعِينَا
- 6- سَعَى إِلَى غَايَةِ الْعُلْيَا فَأَذْرَكَهَا وَنَالَ مِنْ شَأْوِهَا مَا رَامَ سَاعِينَا
- 7- لَنَا طَرِيقٌ إِلَى الْعُلْيَاءِ وَاضِحَةٌ يَسِيرُ رَائِحُنَا فَهَيَّا وَغَادِينَا
- 8- يَسِيرُ فِي طَرِيقِ الْعُلْيَاءِ سَائِرُنَا فَيَهْتَدِي بِنُجُومٍ مِنْ أَيْدِينَا
- 9- وَكَمْ بِخَيْلٍ تَرَاهُ فِي الْأَنَامِ وَلَا وَاللَّهِ لَا كَانَ لَا مِنَّا وَلَا فِيْنَا
- 10- هَلْ يُعْرِفُ الْمَجْدُ إِلَّا فِي مَنَازِلِنَا وَهَلْ يَحُلُّ النَّدَى إِلَّا بِنَادِينَا
- 11- مَا إِنْ سُئِلْنَا مَدَى الْأَيَّامِ بَدَلٌ قَرَى إِلَّا وَجَدْنَا بِمَا تَحْوِيهِ أَيْدِينَا
- 12- لَا نَسْأَلُ الضَّيْفَ إِنْ طَالَتْ إِقَامَتُهُ وَلَا نَحْبِبُ فِيْنَا ظَنًّا رَاجِينَا
- 13- نَمْشِي إِلَى الْمَوْتِ فِي يَوْمِ الْوَعَى قُدَمَا وَهَاتِفُ النَّصْرِ بِالْبُشْرَى يُنَادِينَا
- 14- لَنَا عَزَائِمُ تُدْنِي مَا نَرُومُ فَمَا أَذْنَى حُرَاسَانِ إِنْ رُمْنَاهُ وَالصَّيْنَا
- 15- لَا يَسْتَمِيلُ الْهَوَى مِنْنَا النَّفُوسَ وَلَا حُبُّ الْبَقَاءِ عَنْ سَبِيلِ الْمَجْدِ يُثْنِينَا
- 16- مَاذَا يُعِيبُ الْعِدَا مِنَّا سِوَى حَسَبٍ ضَحْمٍ بِهِ سَادَ قَاضِينَا وَدَانِينَا
- 17- وَإِنَّا لَوْ دَعَوْنَا الدَّهْرَ نَأْمُرُهُ لَقَامَ طَوْعًا يُلَبِّي صَوْتَ دَاعِينَا
- 18- مَا نَابَ جَارًا لَنَا فِي الدَّهْرِ نَائِيَةٌ إِلَّا وَكُنَّا إِذْنُ عَنْهُ الْمُحَامِينَا
- 19- يَا مَنْ يُسَائِلُ عَنْ قَوْمِي رُوَيْدَكَ مَا جَهِلْتُ إِلَّا الْعُلَى وَالْمَجْدَ وَالْدِينَا
- 20- قَوْمِي الْأُلَى مَا انْتَضَوْا أَسْيَافَهُمْ لَوَعَى إِلَّا وَعَادُوا لِآيِ النَّصْرِ تَالِينَا

¹⁴¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 525.

- 21- قَوْمٌ إِذَا لَبَسُوا ثَوْبَ الْقَتَامِ غَدَتْ
أَعْدَاؤُهُمْ فِي ثِيَابِ النَّصْرِ عَارِينَا
- 22- إِنْ تَلَقَّوْهُمْ تَلَقَّ أَحْبَارًا جَهَابِدَةً
أَوْ طَاعِنِينَ الْعَدَى شَرَزًا وَرَامِينَا
- 23- قَامُوا مَعَ الْقَاسِمِ الْمَنْصُورِ وَاجْتَهَدُوا
وَجَرَّعُوا الثُّرُكُ زُقُومًا وَغَسَلِينَا
- 24- وَلِلْمُؤَيَّدِ قَدْ أَذْكَتْ صَوَارِمُنَا
وَقَائِمِ الْعَصْرِ إِسْمَاعِيلَ قَدْ نُصِرَتْ
- 25- لَمْ نَأَلْ جَهْدًا إِذَنْ فِي بَثِّ دَعْوَتِهِ
سُيُوفُنَا وَأَجَابَتُهُ عَوَالِينَا
- 26- وَحُبُّ آلِ رَسُولِ اللَّهِ شِيَمَتُنَا
إِذْ قَامَ فِيْنَا بِأَمْرِ اللَّهِ يَدْعُونَا
- 27- سَلِ الْأَيْمَةَ عَنَّا أَيُّ مَلَحَمَةٍ
وَفَخْرُ حَاضِرِنَا دَوْمًا وَبَادِينَا
- 28- مَضَتْ عَلَى حُبِّ أَهْلِ الْبَيْتِ أُسْرَتُنَا
لَسْنَا بِأَرْوَاحِنَا فِيهَا مُوَاسِينَا
- 29- فَمَنْ يُفَاخِرُنَا أَمْ مَنْ يُسَاجِلُنَا
وَنَحْنُ نَمْشِي عَلَى آثَارِ مَاضِينَا
- 30- يَكْفِيكَ أَنَّ لَنَا الْفَخْرَ الطَّوِيلَ عَلَى
أَمْ مَنْ يُطَاوِلُنَا أَمْ مَنْ يُدَاهِنَا
- 31- عَلَيْنِهِمْ بَعْدَ خَيْرِ الرُّسُلِ جَدُّهُمْ
كُلِّ الْوَرَى مَا عَدَى الْآلِ الْمَيَامِينَا
- 32- أَزْكَى وَأَفْضَلَ مَا صَلَّى الْمُصَلُّونَا

- 1- İftiharı arzuladık ve dilediğimizi elde ettik. İftihar şeref yolunda yürüdü, biz de peşinden yürüdük.
- 2- Biz, kerem sahipleriyiz, kerem ehlinin evlatlarıyız; faziletimizi bilmiyorsan eğer, düşmanlarımıza sor!
- 3- Yücelik dilinden sor bizim hakkımızda okunanları, bizi takip edene de ki: “Sen bizi anlayamazsın!”
- 4- Nice şerefler vardır, zayıflamış binasını onardığımız; bizim anladığımız kadar o şerefi kim anlar?
- 5- Güneş ve ay bizim mertebelerimizden daha aşağıdadır, parlak yıldızlar dahi yaptıklarımızı kıskanır.
- 6- (Şeref) yücelik zirvesine koşup yetişti ve çabamızın arzu ettiği şeye nail oldu.
- 7- Yükseliş yolunda apaçık bir yolumuz var; (bu yolda) gidenlerimiz ilerler ve yetişir.
- 8- Yücelik yolunda yürüyenlerimiz, elimizdeki yıldızlar sayesinde yolunu bulur.
- 9- Nice cimriler görürsün halk içinde; vallahi onlar ne bizdendir ne de bizim aramızdadır.

- 10-Şan ve şeref, bizim diyarımızdan başka bir yerde bilinir mi? Cömertlikse sadece cemiyetimizde konaklar.
- 11-Günlerce sofrasını açacak kimseler istenildiğinde, elimizdekini cömertçe sunarız.
- 12-Misafirimiz uzun süre kalsa da ümidini kırmaz, onu bıktırmayız.
- 13-Savaş günü ölüme doğru cesaretle yürürüz; zafer müjdesi coşkuyla bize seslenir.
- 14-İstedüğimizi yakın eden bir azmimiz var; Horasan da Çin de bize yakın.
- 15-Ne gönlümüzü hevesler çeler ne de yaşam sevgisi şeref yolundan saptırır bizi.
- 16-Düşman ne kusur bulsun bizde? Yüce soyumuz, bize sert davrananın, yanımıza yaklaşanın efendisi olur.
- 17-Zamanı çağırsak yanımıza ona emrederiz, o da çağrımıza isteyerek boyun eğer.
- 18-Komşumuza bir bela gelip çattığında onun koruyucusu biz oluruz.
- 19-Ey bizim halkımızı soran! Yavaş ol! Yücelik, şan, din, bunlar senin hiç bilmediğin şeylerdir.
- 20-Halkım, savaş için kılıçlarını biletiğinde, zafer ayetleriyle geri döner.
- 21-Öyle bir kavim ki, kara giysiler giydiğinde düşmanları zafer elbiseleri içerisinde çıplak kalır.
- 22-Onlara rastlarsan eğer, onları bilginler, yüce âlimler olarak ya da düşmanı mızraklayan yiğitler olarak görürsün.
- 23-el-Manşûr Kâsım ile birlikte kıyam edip çarpıştılar, Türklere zakkum ve irin tattırdılar.
- 24-el-Müeyyed uğruna kılıçlarımız ateş saçtı; Bedir'i ve Sıffin'i hatırlatan zaferler kazandı.
- 25-Zamanın imamı (kâimi) İsmail'e kılıçlarımız yardım etti, mızraklarımız da ona icabet etti.
- 26-Allah'ın emriyle bizi çağırdığında onun davasını yaymayı ihmal etmedik.
- 27-Peygamber ailesine sevgi, bizim şiarımızdır; bu günümüzün de geçmişimizin de övüncüdür.
- 28-İmamlara sorun: Hangi savaşta canımızı ortaya koymadık?
- 29-Bizim neslimiz, Ehlibeyt sevgisiyle yoğruldu, geçmişimizin izinde yürüyoruz.
- 30-Kim bizimle şeref yarışına girebilir? Kim bizimle boy ölçüşebilir? Kim bize yaklaşabilir?
- 31-Tüm insanlığa karşı -seçilmişler hariç- yüksek şerefimiz yeter sana!

32-Elçilerin en hayırlısı olan atalarından sonra salat edenlerin en temiz ve en faziletli salata onların üzerine olsun.

el-Hebel, ayağının, benimsediği ilkelere dayanarak sağlam bir şekilde yere bastığını; övgüye layık erdemleri elde etmek için çabalamaktan asla geri durmadığını ve tüm çabasını Allah'a tevekkülle sonlandırdığını ifade ettiği bir başka kasidesinde ise şunları dile getirmiştir¹⁴²: (Tavîl)

1- وَعِيْدَاءُ لَا تَنْفَكُ تَمْلَأُ عُيُوهَا	عَلَى النَّاسِ مِنْ أَسْحَارِ بَابِلَ مَا تُثْمِلِي
2- تَنَاءَيْتُ عَنْهَا وَهِيَ تَدْعُو إِلَى اللَّقَا	وَأَعْرَضْتُ عَنْهَا وَهِيَ تَدْعُو إِلَى الْوَصْلِ
3- وَكَلَّفْتُ نَفْسِي عَنْ هَوَاهَا تَسْلِيًا	وَكَمْ قَدْ سَلَا بِالْمَجْدِ عَنْ مِثْلِهَا مِثْلِي
4- فَمَا حَدَعْتَنِي رِقَّةٌ مِنْ كَلَامِهَا	وَلَا دَلَّ قَلْبِي نَحْوَهَا مَلَقُ الدَّلِّ
5- وَمَنْ بِالْعُلَى وَالْمَجْدِ أَصْبَحَ مُعْرَمًا	يُصَدُّ لَعْمَرِي عَنْ سُعَادٍ وَعَنْ جُمْلِ
6- أَبَى اللَّهُ أَنْ أُمْسِي وَأُصْبِحَ هَادِمًا	لِمَا شَادَ آبَائِي الْأَكَارِمُ مِنْ قَبْلِي
7- وَمَا زِلْتُ أَبْدِي لِلزَّمَانِ بَحْلًا	كَأَنِّي عَمَّا نَابَنِي عَنْهُ فِي شُغْلِ
8- أَقْضِي زَمَانِي بِالْأَمَانِي تَعْلًا	فَمَا سَمَرِي إِلَّا عَسَائِي أَوْ عَلِي
9- فَرِيْنُ هُمُومٍ لَيْسَ أَزْجُو لِحِلِّهَا	سِوَى اللَّهِ رَبِّي مَالِكِ الْعُقْدِ وَالْحَلِّ

- 1- Bir genç ki, gözlerini insanlara karşı Babil'in sihirleriyle doldurmaya devam eder.
- 2- O kavuşmaya çağırırken ben uzaklaştım ondan; o vuslata davet ederken ben ona yüz çevirdim.
- 3- Canımı sevdasıyla avunmaya zorladım; benim gibi niceleri şan ve şerefle onun sevdasından teselli bulmuşken.
- 4- Ne sözlerindeki incelik kandırdı beni ne de gönlüm kaypaklık edip onun tuzağına düştü.
- 5- Yücelik ve şeref tutkunu olan kimdir ki, ömrünce Su'âd'dan, Cumel'den uzak dursun?
- 6- Allah, benden önceki atalarımın diktiği şerefi yıkan biri olmama razı olmadı.
- 7- Zamana karşı hep metanet gösterdim, sanki başıma gelen belayı önemsemeyen biriymişim gibi.

¹⁴² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 538.

- 8- *Vaktimi boş emellerle geçirip avunurum, gecelerim ise belkilerle ve keşkelerle dolu.*
9- *Dertlerimin çözümü için ümidim yalnızca düğümleri bağlayan ve çözen Rabbim Allah'adır.*

el-Hebel, fahr temalı şiirlerine hatırı sayılır derecede ilgi ve özen göstermiştir. Bu türde kaleme aldığı şiirlerin sayıca az oluşu, şairin bu türe yeterince önem vermediği şeklinde değerlendirilmemelidir; aksine, övünme temasını işlediği kasidelerinde dikkatini doğrudan konuya yoğunlaştırmış ve şiirlerinde, ilk beyitten son beyite kadar aynı yapı ve izlek içerisinde kalmıştır. Fahr temalı kasidelerinde herhangi bir girişe veya girizgâha yer vermemesi de el-Hebel'in bu türe verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır.

8. Vaşf

Sözlük anlamı itibarıyla “nitelemek” ve “betimlemek” anlamlarına gelen “vaşf”, klasik Arap şiirinin hemen her türünde karşımıza çıkan bir şiir tekniğidir¹⁴³. Övgüye değer bulunanın övüldüğü medih ve kaybından dolayı üzüntü ve özlem duyulan kimsenin ardından yazılan mersiye türleri de aslında bir açıdan övgüye ya da ağıda konu olan şahsiyetin vaşfıdır. Bu yönüyle vaşfın Arap şiirinin en temel türü ve vazgeçilmez unsuru olduğunu söylemek mümkündür¹⁴⁴. Bu nedenle, ilk dönemlerinden itibaren Arap şiirinde vaşfın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir; zira şiirin hayal dünyasıyla dış gerçekliği bir araya getiren vaşf, şairin iç dünyasını özgürce dışa vurabildiği etkili bir edebî araçtır.

Erken dönemlerde Arap şairleri deve, çöl, savaşlar ve sevgilinin hatıraları başta olmak üzere çeşitli tabiat unsurlarını ve önemli olayları, bunların iç dünyalarında uyandırdığı duyguları da ayrıntılı bir şekilde dile getirerek betimlemişlerdir¹⁴⁵. el-Hebel'in *Dîvân*'ında da çeşitli nesneleri, mekânları ve olayları tasvir ettiği çok sayıda vaşf kasidesi mevcuttur. O, bu kasidelerinde bazen kendisine yazılmış bir mektubu, bazen kaldığı bir odayı, bazen gezdiği bir bahçeyi, bazen yaşadığı yeri, bazen de giydiği bir elbiseyi betimlemiştir.

¹⁴³ Ebû's-Su'ûd Sellame Ebû's-Su'ûd - Ramâdan Hamîs el-Şaştâvî, *el-Edebu'l-'Arabî fî Muhtelifi'l-'Usûr* (el-'İlmi vel-İmân, 2017), 64.

¹⁴⁴ İbn Reşîk Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî el-Şayrevânî, *el-'Umde*, 294.

¹⁴⁵ İlyâ Hâvî, *Fennu'l-Vaşf* (Beyrut: Menşûrâtu Dâri's-Şarî'i'l-Cedîd, 1959), 1/5-7.

Şair, ara sıra dinlenmek ve ferahlamak için gittiği, San‘a’da yer alan Hadde bölgesini betimlediği bir kasidesinde şöyle demiştir¹⁴⁶: (Meczûu’l-Kâmil)

- 1- يَا حَبْدَا يَوْمِي بِحَدَّةٍ وَبُرُودُ عَيْشِي مُسْتَجَدَّةٍ
- 2- وَالْغَيْمُ قَدْ نَشَرْتُ يَدَا هُوَ عَلَى رَقِيقِ الْأُفُقِ بُرْدَةٌ
- 3- وَعُيُونُ نَرْجِسِهَا الْمِرَاضُ تَنْبَهَتْ مِنْ بَعْدِ رَقْدَةٍ
- 4- وَالْأَفْخَانُ غُصُونُهُ نَحْوَ الْحَدَائِقِ مُسْتَمِدَّةٌ
- 5- وَزُهْرُهُ تَحْكِي الثُّغُورَ مُقْبِلَاتٍ فِيهِ وَرْدَةٌ
- 6- وَتَرَى الْبَنْفَسَجَ وَ الشَّقِيقَ الْعَضَّ وَ الرِّيحَانَ عِنْدَهُ
- 7- فَاعْتَنِمَ بِهَا صَفْوُ الْمَعِيشَةِ فَالْنَوَائِبُ مُسْتَعِدَّةٌ
- 8- صَفْوُ الْمَعَاشِ كَمَا عَلِمْتَ مِنَ الْعَوَارِي الْمُسْتَرَدَّةِ
- 9- فَالْعَيْشُ مُقْتَبِلُ الصَّبَا وَ الْعُمُرُ لَمْ يَبْلُغْ أَشُدَّهُ

- 1- Hadde'deki günüm ne güzel bir gün ve hayatımın tazelenmiş serinliği.
- 2- Bulut, elini ufku inceliğine uzattı ve örtüsünü yaydı.
- 3- Ve hasta nergisin gözleri uykudan uyanıp dikkat kesildi.
- 4- Ve bahçelere doğru uzanmış papatya dalları.
- 5- Çiçekleri, içlerinde güller açmış gülümseyen dudakları anımsatır.
- 6- Menekşeyi ve narin karanfili görürsün, yanında da reyhanı.
- 7- Yaşamın saf güzelliğinden faydalan; çünkü sıkıntılar her dem hazırdadır.
- 8- Yaşamın saf güzelliği -bildiğin gibi- geri alınan emanetlerdir.
- 9- Yaşam gençliğin başlangıcıdır ve ömür ise, henüz olgunluğa ermedi.

el-Hebel, bu kasidesinde, Hadde'yi canlı bir varlık gibi betimlemiş, oradaki bir bahçede bulunan çiçeklerin insan suretinde tasvirlerini yapmıştır. Bu kasidede şair bahçeye, insana yeni bir can bahşeden bir unsur gibi yaklaşmıştır. Zira burası, şairin ferahladığı, içinde güzel vakit geçirdiği ve bu vesileyle yaşamın saf güzelliğini gözlemleyip bedeninde yeni bir can olduğunu hissettiği bir mekândır.

¹⁴⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 389.

Şairin, sabah erken vakitte uğradığı ve selamlaşarak adeta kendisiyle duygusal bir bağ kurduğu başka bir bahçeyi tasvir ettiği bir diğer vaşf kasidesi ise şöyledir¹⁴⁷: (Serî‘)

- 1- وَرَوْضَةٍ بَاكَرَتْهَا زَائِرًا وَاللَّيْلُ قَدْ أَزْمَعَ لِلْسَّيْرِ
2- قَبَّلْتُ مِنْ حَيْرِيَّهَا أُنْمَلًا لَطِيفَةً مَا مَسَّهَا غَيْرِي
3- فَيَا لَهَا فِي الْحُسْنِ مِنْ رَوْضَةٍ تُصَبِّحُ الزَّائِرَ بِالْحَيْرِ-ي

- 1- Sabah erkenden bir bahçeyi ziyaret ettim, gece yolculuğa çıkmaya hazırlanmışken,
2- Parmaklarla benden önce kimsenin dokunmadığı demet demet çiçeklerini öptüm inceden,
3- Ne kadar da güzel bir bahçe, ziyaretçisine deste deste çiçeklerle hayırlı sabahlar dileyen.

Şair, Yemen kültüründe “afâf” adı verilen, bir elbise üzerine giyilen dış giysiyi betimlediği bir kasidesinde ise şöyle demiştir¹⁴⁸: (Kâmil)

- 1- مَا زِلْتُ عَنْ دَرَنِ الدُّنْيَا صَائِنًا عَرَضًا عَدَا كَالْجَوْهَرِ الشَّمْفَافِ
2- فَإِذَا جَرَى مَرَحًا بِمَيْدَانِ الصَّبَا مُهْرُ الْهَوَى أَلْجَمْتُهُ بِعَقَائِي
3- وَإِذَا هُمَا وَصَفُوا مُحَاسِنَ شَادِنٍ مُسْتَكْمِلٍ لِمَحَاسِنِ الْأَوْصَافِ
4- أَبْدَيْتُ فِيهِ مِنَ النَّسِيبِ غَرَائِبًا وَوَصَفْتُ مِنْهُ مَا عَدَا الْأَزْدَافِ

- 1- Dünyanın pisliğine maruz kalmaktan hep korundum, şeffaf bir cevher gibi oldu şerefim.
2- Aşk atı gençlik meydanında şerefle koştuğu zaman onu iffetimle dizginledim.
3- Bütün güzellik vasıflarını kendinde toplamış bir ceylanın güzelliklerini tavsif etmek istediklerinde,
4- Onun için eşsiz aşk şiirleri söyledim ve onun kalçaları dışında her şeyini betimledim.

Bilhassa vaşf türündeki şiirlerinden el-Hebel’in, temas kurduğu her nesneyle hissî bir bağ geliştirme ve hissî bağ kurduğu her nesneyi estetik bir biçimde betimleme

¹⁴⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 388.

¹⁴⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 393.

kabiliyetine sahip bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Elbisesiyle kurduğu duygusal bağı şiir diline aktarmadaki yetkinliği, yukarıda aktarılan kasidede açık bir biçimde görülmektedir.

el-Hebel, bu sanatsal yeteneğini sergilediği başka bir kasidesinde, yine bir nesneye, bu kez muhtemelen her gün kullandığı bir nesne olan kâğıda dair duygularını ve gözlemlerini şu şekilde dile getirmiştir¹⁴⁹: (Kâmil)

1- أَهْدَيْتَ لِأَبْصَارِ وَ الْأَسْمَاعِ	طَرَسًا يُقَصِّرُ عَنْ مَدَاهِ بَاعِي
2- هُوَ لَا أَشْكُ الْجَوْهَرَ الْفَرْدَ الَّذِي	قُطِعَ التَّرَاجُعُ فِيهِ بِالْإِجْمَاعِ
3- لَوْ أَبْصَرَ الْأَدْبَاءُ فِيمَا قَدْ مَضَى	شَيْهًا لَهُ مَاتُوا بِغَيْرِ نَزَاعِ
4- مَا هَذِهِ أَوْلَى مُحَاسِنِكَ الَّتِي	ذَهَبَتْ بِكُلِّ مُحَاسِنٍ وَ مَسَاعِي
5- لِلَّهِ كَمْ قَلَّدْتَنِي مِنْ قَبْلِهَا	بِطَائِفِ الْأَشْعَارِ وَ الْأَسْجَاعِ
6- وَلَكُمْ بَعَثْتُ مُشَرَّفًا وَ شَحْتَهُ	بِغَرَائِبِ الْإِبْدَاعِ وَ الْإِيدَاعِ

- 1- Gözlere ve kulaklara ufkuna ulaşmanın imkânsız olduğu bir kâğıt hediye ettim.
- 2- Şüphem yok ki o, geri çevrilmesi imkânsız olduğuna ittifak edilmiş eşsiz bir cevherdir.
- 3- Eğer edipler onun bir benzerini görselerdi, tartışmasız hayretlerinden ölürlerdi.
- 4- Bu, senin bütün güzellikleri ve çabaları yok eden güzelliklerinin ilki değil ki!
- 5- Allah için daha önce de beni zarif şiirler ve secilerle onurlandırdın.
- 6- Daha önce de bana eşsiz yaratıcılık ve güzel emanetlerle süslü mektuplar¹⁵⁰ gönderdin.

el-Hebel, evinde misafir ettiği birinin gözünün bir köşedeki örümcek ağına takılması üzerine evi şu şekilde betimlemiştir¹⁵¹: (Vâfir)

1- أَخِي عُذْرًا فَدَيْتُكَ إِنَّ بَيْتِي	لَأَشْبَهُ بِالْمُبُورِ مِنَ الْبُيُوتِ
2- يَظَلُّ التُّرْبُ مِنْ فَوْقِي وَ تَحْتِي	فَتَحَسَّبُنِي دَفِينًا قَبْلَ مَوْتِي

¹⁴⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 441.

¹⁵⁰ Bu beyitte geçen مُشَرَّفًا kelimesi San'a'da konuşulan Arap lehçesinde “mektup” anlamına gelmektedir. Bkz. el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 441.

¹⁵¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 442.

3- فَقَبْرِي مَا حَوَاهُ مِنْ تُرَابٍ وَكَفَّنِي فِيهِ نَسْجُ الْعَنْكَبُوتِ

- 1- Özür dilerim kardeşim! Evim, evden çok bir mezara benziyor.
- 2- Üstümde, altımda hep toprak var; sanırsın ki ölmenden toprağa verilmişim.
- 3- Mezarım toprak kaplı, kefenim ise örümcek ağından örülü.

Kendisine ithafen yazılmış bir kasidenin taşıdığı anlamları belagat açısından güzel bulan el-Hebel, bu kasideyi bir şiirinde şu şekilde betimlemiştir¹⁵²: (Vâfir)

1- حَكَتْ أَخْلَاقَ مُرْسِلِهَا وَأَهْدَتْ شَذَى أَذْكَى مِنَ الْمِسْكِ الْقَتِيتِ
2- تَكَادُ مِنْ أَبْكَارِ الْمَعَانِي مِنَ الْإِعْجَابِ تَرْقُصُ فِي الْبُيُوتِ

- 1- Gönderenin ahlakını yansıttı ve azar azar yayılan misk kokuları hediye etti.
- 2- Yeni yeni anlamlar evde hayranlıktan neredeyse dans ediyor.

9. Münâcât

“Münâcât”, sözlük anlamı itibarıyla, “gizlice konuşmak”, “içini dökmek”, “gönülde olanı açığa çıkarmak” anlamlarına gelir¹⁵³. Edebî bir tür olarak ise, Allah’a yakarış, Allah ile hasbihal, O’na içini dökme anlamlarında kullanılmış ve bu şekliyle, kulluğun en samimî ifadesi olarak görülmüştür¹⁵⁴. Münâcât türündeki kasideler, genellikle mutasavvıf veya tasavvufa meyilli, zahidane bir hayat süren şairler tarafından kaleme alınmıştır. Münâcâtlar, imanın ve Allah karşısında duyulan acziyetin, huzu ve huşuun en somut biçimde beyan edildiği şiirler olarak kabul edilmiştir¹⁵⁵.

el-Hebel’in Ahmed eş-Şamî tarafından tahkik edilen *Dîvân*’ı, münâcât türünde bir kaside ile başlamaktadır. Bu durum, şairin mütedeyyin kimliğini ve Allah’a olan teslimiyetini ortaya koymaktadır. Şair, münâcât kasidelerinde, Allah’a sığınma, af dileme ve nefsinin kötülüklerinden arınma arzusunu sık sık dile getirmiştir.

¹⁵² el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 460.

¹⁵³ Luis Ma’louf, *el-Muncid fi’l-Luğa* (Beyrut: el-Matbaatu’l-Katolikiyye, ts.), 793; Muhsin Macit, “Münâcât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/562-564.

¹⁵⁴ Ali el-Hatîb, *İtticâhâtü’l-Edebi’s-Sûfî Beyne’l-Hallâc ve İbni ‘Arabî* (Kahire: Dâru’l-Mearif, 1983), 59-60.

¹⁵⁵ Ali el-Hatîb, *İtticâhâtü’l-Edebi’s-Sûfî Beyne’l-Hallâc ve İbni ‘Arabî*, 61.

Şair, acizliğini ifade ederek heva ve hevesinden Allah'a sığındığı ve O'ndan bağışlanma talep ettiği bir kasidesinde şöyle demiştir¹⁵⁶: (Basît)

- 1- مَنْ ذَا إِلَى عَذْلِهِ أَنْهِي شَكَايَاتِي سَوَاكَ يَا رَافِعَ السَّعْبِ السَّمَاوَاتِ
- 2- مَنْ ذَا أَرْجِيهِ أَمْ مَنْ ذَا أُؤَمِّلُهُ لِمَا أَتَانِي مِنَ الْبَلَوِ وَمَا يَأْتِي
- 3- مَنْ ذَا أَلُوذُ بِهِ قِيماً أَمْ وَمَنْ أَدْعُوهُ إِنْ قَلَّ صَبْرِي فِي مُضَرَّاتِي
- 4- مَوْلَايَ عَادَاتُكَ الَّتِي عُرِفَتْ بِهَا الْعِزُّ مَوْلَايَ الْجِسْمُ يَا مَوْلَايَ أَوْسَعُ مِمَّ
- 5- كَمْ نِعْمَةٍ لَكَ عِنْدِي لَا أُطِيقُ لَهَا إِذَا ضَاقَ عَنْهُ اخْتِمَالِي مِنْ خَطِيبَاتِي
- 6- وَمُعْضِلٍ فَادِحٍ قَدْ كَادَ يُعْرِفُنِي شُكْرًا وَلَوْ أَنَّنِي اسْتَعْرِفْتُ سَاعَاتِي
- 7- أَحْسَنْتَ يَا رَبِّ تَقْوِيَّتِي بِتَسْوِيَةٍ فِي بَحْرِ هُلْكَ فَكَانَتْ مِنْكَ مَنَاجَاتِي
- 8- حَفِظْتَنِي رَبِّ غَيْرَ خَلْقٍ يَحْفَظُنِي مُكَمَّلاً أَدَوَاتٍ لِي وَآلَاتٍ
- 9- وَلَمْ تَزَلْ عَيْنُ بَرٍّ مِنْكَ تَلْحَظُنِي بِرّاً وَقَدَّرْتَ أَقْوَاتِي وَأَوْقَاتِي
- 10- أَشْكُو إِلَيْكَ أُمُوراً أَنْتَ تَعْلَمُهَا فَمَا خَلْتُ مِنْ صَنِيعٍ مِنْكَ خَالَاتِي
- 11- لَوْ كَانَ غَيْرُكَ يَكْفِينِي عَظَائِمَهَا فَأَنْتَ يَا رَبِّ عَلَّامُ الْخَفِيَّاتِ
- 12- هَيْهَاتَ مَالِي عِنْدَ الْخَلْقِ مِنْ فَرْجٍ أَنْبَأْتُهُ مَا بِقَلْبِي مِنْ خَبِيَّاتٍ
- 13- فَأَنْتَ أَنْتَ الَّذِي أَرْجُو لِحَاجَاتِي

1- Ey yedi göğü yükselten! Senin dışında kimin adaletine iletayım şikâyetlerimi?

2- Başıma gelen ve gelecek olan belalardan ötürü kime ümit besleyeyim?

3- İçine düştüğüm bu durumda kime sığınayım, zararımdan ötürü sabrım kalmadığında kime dua edeyim?

4- Ey Mevlâ'm! Her ne kadar adetim isyan etmek olsa da senin bilinen adetin bağışlamaktır.

5- Ey Mevlâ'm! Senin çokça bağışlayıcılığın benim kaldıramayacağım hatalardan daha geniştir.

6- Bende, şükriünü eda edemediğim sana ait nice nimetler var. İstiğfar etmeye kalksam, saatler sürer.

¹⁵⁶ el-Hasanu'l-Hebel, Dîvân, 75.

- 7- Helak denizinde neredeyse beni boğulmaya sürüklemiş nice çözümsüz, affedilmez günahlarım var. Kurtuluş ise sendendir.
- 8- Ey Rabbim! Beni alet ve aletlerle en güzel kıvama getirdin.
- 9- Hiç kimse beni korumazken sen beni korudun ey Rabbim! Rızkımı ve vakitlerimi takdir ettin.
- 10-Bana hâlâ iyilik nazarıyla bakmaktasın. Her zaman bana iyi şeyler yapmaktasın.
- 11-Senin de bildiğin durumları sana şikâyet ediyorum. Sen gizli kalan şeyleri gerçekten bilensin.
- 12-Felaketlerde senden başkası bana yetseydi eğer, kalbimde gizlediklerimi ona haber verirdim.
- 13-Heyhat! Yaratılmışlardan bana kurtuluş yok. Sensin ihtiyaçlarımı istediğim, yalnız sensin!

Allah'tan gayrısının baki olmadığını vurguladığı ve O'nun akılları hayrete düşüren yaratma kudretini yücelttiği kasidesinde el-Hebel, bu ilahî sanatın ihtişamını şu şekilde dile getirmiştir¹⁵⁷: (Münserih)

- 1- عُذْرًا فَقَدْ حَارَتْ الْعُقُولُ فَيْكَ فَلَمْ نَذِرْ مَا نَقُولُ
2- لَوْ لَمْ يَكُنْ قَامَ لِلْبَرَايَا عَلَيْكَ مِنْ صُنْعِكَ الدَّلِيلُ
3- مَا عَلِمُوا أَنَّ ثَمَّ رَبًّا كُلُّ عَزِيزٍ لَهُ ذَلِيلُ
4- تَفَنَّى الْبَرَايَا وَأَنْتَ حَيٌّ بَاقٍ تَعَالَيْتَ لَا تَزُولُ

- 1- Özür dilerim. Akıllar senin hakkında hayretler içerisinde. Ne diyeceğimizi bilemedik.
- 2- Hiçbir şey olmasa bile senin yaptığın insanlar için delildir.
- 3- Bilmediler ki her azizin yanında zelil sayıldığı bir Rab vardır.
- 4- İnsanlar fanidir; sen ise baki ve her daim var olansın. Asla sonu gelmeyen bir yüceliğe sahipsin.

el-Hebel, Allah'tan başka hiçbir sığınak bulunmadığına ve O'nun affi ve mağfireti olmadıkça gerçek kurtuluşun mümkün olmadığına dair inancını dile getirdiği bir kasidesinde acizliği ve teslimiyetini şu şekilde ifade etmiştir¹⁵⁸: (Tavîl)

¹⁵⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 76.

¹⁵⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 77.

- 1- مَعَاذِيْ اِنْ عَاَذَ اللّٰهِيْفُ وَلَاذًا وَعَوَّيْتُ اِذَا لَاذَا يُغِيْثُ وَلَاذًا
 2- وَيَا مَنْ اِلَيْهِ اَشْتُكِي الضَّرَّ وَالْاَذَى اِذَا ضَرَّرَنِيْ صَرْفَ الزَّمَانِ وَآذَى
 3- اِذَا لَمْ تُعِزَّنِيْ يَا اِلٰهِيْ فَمَنْ اِذَا دَهَنَنِيْ اَللَّيَالِيْ اَرْجِيْهِ مَعَاذًا

1- Ey sığınağım! Mahzun olan sana sığınmayı, çareyi sende bulmayı ister. Senden başka ne şu ne de bu bana yardım edemez.

2- Ey kaderin cilvesi bana eziyet ettiğinde sıkıntı ve zorluğu kendisine şikâyet ettiğim!

3- İlahî! Beni bağışlamazsan, geceler başıma musibet yağdırdığında ben kime sığınırım?

Şair, içinde bulunduğu kötü hali Allah'a şikâyet ettiği ve ilahî azaba uğramamak için O'ndan mağfiret talep ettiği bir başka kasidesinde duygularını şu şekilde ifade etmiştir¹⁵⁹: (Meczûu'l-Kâmil)

- 1- وَأَسْوَءُ حَالِي فِيْ غَدٍ لِّقَبِيْحٍ مَا قَدْ كَانَ مِنِّيْ
 2- وَفَضِيْحَتِيْ يَوْمَ الْجَزَا اِنْ لَمْ تَجِدْ بِالْعَفْوِ عَنِّيْ
 3- كَيْفَ التَّخَلُّصُ مِنْ عَذَابِكَ لَيْتَ اُمِّيْ لَمْ تَلِدْنِيْ
 4- اَوْ لَيْتَ اَيِّيْ لَمْ اَعِشْ لَوْ كَانَ يَجِدِيْ لَيْتَ اَيِّيْ

1- Yarın, işlediğim çirkin ameller yüzünden halim ne kötü olacak!

2- Beni bağışlamazsan ceza günü benim için rezalet olur.

3- (Bağışın olmasa) senin azabından nasıl kurtulabilirim ki? Keşke annem beni hiç doğurmasaydı!

4- Ya da keşke hiç yaşamamış olsaydım. Eğer bir yararı olacaksa, olmamayı dilerdim!

Münâcât, el-Hebel'in şiirlerinde içsel bir yolculuğunun ifadesi olarak tezahür etmiştir. Şair, bu tür şiirlerinde, en samimî duygularını ve kaygılarını dile getirmiş; özellikle de ahiret gününde karşılaşmak istemediği durumlardan sakındığını ifade ederek, Allah'ın lütfuna ve mağfiretine nail olma arzusunu ortaya koymuştur. Günahlarını münâcât şiirleri aracılığıyla itiraf eden el-Hebel, Allah'ın affına olan ümidini ise her fırsatta dillendirmiştir.

¹⁵⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 79.

10. Hiciv

“Hicâ” (yergi), klasik Arap şiirinin temel türlerinden biridir. Şair, hiciv türündeki şiirlerinde, bir kişide kusur sayılan ve ayıplanan özelliklerden söz ederek, onu alay yoluyla yermektedir. Bununla birlikte, zaman zaman şairlerin hiciv şiirlerinde küçük düşürücü ve onur kırıcı bir üslup kullandıkları da bilinmektedir. Bu yönüyle hicâ veya hiciv, medhin karşıtıdır¹⁶⁰.

el-Hebel’in *Dîvân*’ında yer alan şiirleri incelendiğinde, şairin hiciv türüne diğer edebî türlere oranla daha az yer verdiği görülmektedir. Bunun başlıca nedeni, şairin inancı doğrultusunda hicvi hoş karşılamamasıdır. Bu düşüncesini açıkça ortaya koyduğu bir kasidesinde şöyle demiştir¹⁶¹: (Meczû’l-Kâmil)

- 10- وَاحْذَرْ مُصَاحِبَةَ الْهَجَاءِ فَإِنَّهُ بِئْسَ الْقَرِينُ
11- كَمْ مُفْلِقٌ بِهَجَائِهِ تَقْدَى بِرُؤْيَتِهِ الْعُيُونُ
12- خُذْهَا عَلَى مَخْضِ الْوَدَادِ كَأَنَّهَا الدُّرُّ الثَّمِينُ

10-Sakin hicivle arkadaşlık etme; zira o, kötü bir yoldaştır.

11-Nice yetenekli şair vardır ki, gözler onu görmekle yaralanır.

12-Bunu saf bir sevgiyle kabul et ve değerli bir inciye alır gibi al onu.

Şairin hiciv kasidelerinde daha ziyade ahlakî erdemlerden yoksun ve çirkin huylara sahip olan, genellikle cimri veya katlanılmaz kimseleri ya da doğrudan şahsına yönelik bir ithamda bulunan kişileri hedef aldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, şairin az sayıdaki hicivlerinin bir tepki veya bir cevap olarak yazıldıklarını söylemek mümkündür.

el-Hebel, bazı şairleri sert bir dille eleştirdiği bir hiciv kasidesinde şöyle demiştir¹⁶²: (Serî‘)

- 1- وَسَارِقٍ لِمَعَانِي الشَّعْرِ مَنْ لِيَ لَوْ رَأَيْتُ أَشْلَاهُ فِي أَظْفَارِ ذِي لُبْدٍ
2- لَوْ أَنَّ مَنْ نَظَّمَ الْمَعْنَى تَصَوَّرَهُ شَبْلًا لَا خُرْجَهُ مِنْ غَابَةِ الْأَسَدِ

¹⁶⁰ Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdillâh b. Sehl b. Sa‘îd b. Yahyâ el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Şînâ’ateyn el-Kitâbetu ve’s-Şîr* (Dâru l-hyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, 1952), 104.

¹⁶¹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 483.

¹⁶² el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 470.

- 3- أَهَيَّيْنِ أَنْ مَعَيَّ بَتْ أَنْظِمُهُ مَا دَارَ قَبْلِي فِي فِكْرٍ وَلَا خَلَدٍ
4- أَخْذُوا إِلَيْهِ الْقَوَائِي الْعَيْنَ وَهِيَ إِذَا مَا بَيْنَ مُقْتَرَبٍ مِنِّي وَمُبْتَعَدٍ
5- وَبَعْتُ مِنْ أَجْلِهِ نَوْمِي وَيَأْخُذُهُ مَنْ نَامَ عَنْ تَعْيِي فِيهِ وَعَنْ سَهْدِي

- 1- Ey şiirin anlamlarını çalan hırsız! Keşke yırtıcı pençelerde paramparça oluşunu görebilsem!
2- Mana dizen biri dizdiği manayı bir aslan yavrusu zannettiğinde onu aslanın ormanından çıkarıp dışarı atmış demektir.
3- Benden önce kimsenin aklına ve kalbine gelmeyen manaları nazmetmem kolay mıdır?
4- Kafiyeleri zorla sürüklüyorum ona (manaya) doğru; oysa onlar bazen yakınımda, bazen de uzağımdalar.
5- Ben, onun uğruna uykumu sattım, onu alan ne çabamı ne de uykusuzluğumu görmezden gelenler.

Şair, katlanılması zor birini hicvettiği bir kasidesinde ise şöyle demiştir¹⁶³:
(Kâmil)

- 1- وَمَثَلٌ وَفَاهُ يَوْمٌ حَامِهِ فِي غَمْلَةٍ وَكَذَا الْحَيَاءُ غُرُورُ
2- قَدْ قُلْتُ إِذْ مَرُّوا عَلَيَّ بِنَعْشِهِ يَعْلُوهُ مِنْهُ عَلَى الْأَكْفِ ثَبِيرُ
3- مَا كُنْتُ أَحْسَبُ قَبْلَ مَوْتِكَ أَنْ أَرَى رَضْوَى عَلَى أَيْدِي الرِّجَالِ يَسِيرُ

- 1- Ölüm günü, bir gaflet anında ansızın gelip çattı katlanılmaz birine. Hayat işte böyle aldatıcı!
2- Dedim ki, ne zaman naaşını taşıyanlar geçse yanımdan, o da eller üzerinde “Sebîr”¹⁶⁴ dağından yüksek.
3- Ölümünden önce asla Raḍvâ Dağı’nın insan elleriyle taşındığını tahmin edemezdim!

el-Hebel, aynı temayı işlediği başka bir kasidesinde şöyle demiştir¹⁶⁵: (Kâmil)

¹⁶³ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 472.

¹⁶⁴ Mekke’de yer alan Mina yakınlarında bir dağın adıdır. Bkz. Siracuddin İbnu’l-Verdî, *Herîdetu’l-‘Acâib ve Ferîdetu’l-Ġarâib*, thk. Enver Mahmud Zenâtî (Kahire: Mektebetu’s-Şekâfeti’d-Dîniyye, 2008), 277.

¹⁶⁵ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 473.

- 1- وَثَقَّلَ يَكْفِيكَ مِنْهُ أَنَّهُ أَضْحَى يَحِفُّ لَدَيْهِ كُلُّ مُثْقَلٍ
2- تَشْقَى بِرُؤْيَا الْعُيُونِ كَأَنَّهُ عِيدٌ أَطْلَّ عَلَى فَقِيرٍ مَعُولٍ

- 1- Katlanılmaz biridir; onun hakkında şu sana yeter: Artık onun yanında her ağır hafif kalır!
2- Gözler onu görmekle mutsuz olur; o sanki çok çocuklu fakir birinin önünde beliren bayramdır!

Şair başka bir şiirinde şöyle demiştir¹⁶⁶: (Kâmil)

- 1- وَثَقَّلَ وَافٍ مَقَامَ جَمَاعَةٍ فِيهِ السُّقَاةُ تَطُوفُ بِالْكَاسَاتِ
2- فَسَمِعْتُ بَعْضَ الْقَوْمِ يَدْعُو بَعْضَهُمْ تَوْبُوا فَهَذَا هَادِمُ اللَّذَاتِ

- 1- Katışksız katlanılmaz birinin olduğu bir mecliste, kadehlerle dolaşan sakilerin olduğu yerde,
2- Bazılarının birbirine şöyle dediğini duydum: “Tövbe edin! Zira bu (ölüm), zevkleri yok edendir!”

Başka bir şiirinde de şöyle demiştir¹⁶⁷: (Basîl)

- 1- مَنْ رَاحِي مِنْ ثَقِيلٍ بَارِدٍ نَظَرِي إِلَيْهِ بَرَّحَ بِي سُقْمًا وَأَمْرَضَنِي
2- إِذَا بَدَا شَخْصُهُ لِي قُمْتُ أَنْشِدُهُ تَبَارَكَ اللَّهُ مَجَرَى الرُّوحِ فِي حَضَنِ

- 1- Katlanılmaz soğuk kişiden, beni hasta eden kimseden dolayı kim bana merhamet edecek?
2- Ne zaman silüeti görünse ayağa kalkıp şöyle derim: “Haçen”¹⁶⁸ dağında rüzgârı estiren Allah ne yücedir!”

Şair, bir başka şiirinde cimri bir şahsı hicvetmiştir. Bu kasidesi şöyledir¹⁶⁹:

(Vâfir)

- 1- وَأَسْوَدُ لَيْسَ يَنْدَى مِنْهُ كَفُّ لَطَالِيهِ إِذَا سِيمَ النَّوَالَا
2- أَقُولُ لَطَالِبِ الْجَدْوَى تَرَقَّقْ فَمِنْ عِنْدِ الظَّلَامِ طَلَبْتَ مَالَا

¹⁶⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 474.

¹⁶⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 475.

¹⁶⁸ Tihâme ile Necd arasında bir dağ ismi. Bkz. Şihâbuddin İbn Hacer el-‘Askelânî, *Tabşîri'l-Muntebih bi Tahîrî'l-Muştebih*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: el-Mektebetu'l-‘İlmiyye, ts.), 2/507.

¹⁶⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 476.

1- Kendisinden bir pay istendiğinde isteyene bir damlacık düşmez.

2- İsteyene, “İstemekte acele etme!” derim çünkü karanlıktan mal istedin.

el-Hebel, nargile içenleri yediği bir kasidesinde şöyle demiştir¹⁷⁰: (Meczûu'l-Kâmil)

1- أَهْلُ الْمَدَائِعِ كُلُّكُمْ عَنْ حُلَّةِ الْإِيمَانِ عَارِي

2- إِنَّ الْمَدَائِعَ هَذِهِ سَتُحِلُّكُمْ دَارَ الْبَوَارِ

1- Ey nargileciler topluluğu! Hepiniz iman elbisesinden çıplaksınız.

2- Şu nargileleriniz sizi mahvedecek, helake sürükleyecek.

Nâsıbî olarak nitelediği, yani Ehlibeyt’e düşmanlık beslediğini düşündüğü bir kişiyi hedef aldığı hiciv kasidesinde el-Hebel, söz konusu şahsı sert bir dille eleştirmiştir¹⁷¹: (Meczûu'r-Recez)

1- النَّاصِبِيُّ جَاحِدٌ أَعْمَى الشَّقَاءُ بَصَرُهُ

2- فَرَّقَ مَا بَيْنَ النَّبِيِّ وَأَخِيهِ حَيْدَرُهُ

3- لَا تَعْجَبُوا مِنْ بُغْضِهِ لِّلْعِتْرَةِ الْمُطَهَّرَةِ

4- فَإِنَّهُ مَعْرِفَةٌ لَكِنْ أَبُوهُ نَكِرَةٌ

1- Nâsıbî bir inkârcıdır, şekâvet (bedbahtlık) onun gözünü kör etmiştir.

2- Peygamber ile kardeşi Haydar (Ali) arasına ayrılık soktu,

3- Onun Ehlibeyt’e kini şaşırtmasın sizi!

4- Zira o (kendini) bilgili sanır, fakat babası meçhul ve değersizdir.

el-Hebel, daha önce de ifade edildiği üzere, hiciv temalı şiirler yazmayı genel olarak hoş karşılamamıştır. Bu tutumunun temelinde ise dinî inançları yatmaktadır. Şaire göre hiciv türünde şiir yazmak, tıpkı kötü bir alışkanlık gibidir ve sakıncalıdır. Bununla birlikte, el-Hebel’in hiciv temalı şiirleri incelendiğinde, bu türü yalnızca kötü ahlaka sahip kimseleri yermek ya da Ehlibeyt’in karşısında yer alanları kınamak amacıyla kullandığı görülmektedir.

¹⁷⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 479.

¹⁷¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 482.

11. Sitem

Sevgiyi besleyen ve aynı zamanda sadakatin bir göstergesi olarak kabul edilen sitem, kararında olduğunda dostluğu pekiştirebilirken aşırıya kaçıldığında kişiyi sevdiğinden uzaklaştırma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Çok daha ileri boyuta ulaştığında ise, hakarete dönüşebilmektedir. Farklı ifade biçimleri bulunan sitem, yumuşaklıkla serzenişte bulunma, gönül alma, itiraz etme ve hak talep etme şeklinde ortaya çıkabilmektedir¹⁷².

el-Hebel'in sitem temalı şiirleri incelendiğinde, şairin genellikle kendisine yöneltilen haksız eleştirilerden duyduğu rahatsızlığı dile getirirken veya sevdiğinden beklediği karşılığı göremediğinde bu türde şiirler yazdığı anlaşılmaktadır. Örneğin, kendisini hicveden birine hitaben kaleme aldığı bir kasidesinde şair, muhatabına şöyle sitemde bulunmuştur¹⁷³: (Meczûu'l-Kâmil)

1- يَا مَنْ هَجَانِي عَامِدًا	وَحَلُّهُ عِنْدِي مَكِينُ
2- وَأَبَاحَ عِرْضِي بِالْهَجَاءِ	وَعَرَضُهُ عِنْدِي مَصُونُ
3- لَمْ يَنْهَهُ عَقْلٌ لَدَيْهِ	وَكُنْتُ أَعْرِفُهُ وَدِينُ
4- كُنْ كَيْفَ شِئْتُ فَلِي	فُؤَادٌ بِالْوَفَاءِ أَبَدًا يَدِينُ
5- إِنَّ تَحْفَظَ الْوَدَّ الْأَكِيدَ	فَإِنَّكَ الثَّقَلُ الْأَمِينُ
6- أَوْ حُلْتَ عَنْ وُدِّي وَحُنْتُ	فَلَا أَحُولُ وَلَا أَخُونُ
7- حَاشَا لِمِثْلِكَ إِنَّ مِثْلِي	عِنْدَهُ أَبَدًا يَهُونُ
8- وَلَقَدْ عَلِمْتُ مَوَدَّتِي	وَالشَّكُّ يُذْهِبُهُ الْيَقِينُ
9- فَأَعْطَفَ إِلَى الذِّكْرِ الْجَمِيلِ	فَإِنَّهُ حُلِّيُّ يُزَيِّنُ
10- وَاحْذَرِ مُصَاحَبَةَ الْهَجَاءِ	فَإِنَّهُ بِئْسَ الْقَرِينُ
11- كَمْ مُفْلِتٍ هَجَائِهِ	تَقْدَى بِرُؤْيَيْهِ الْعُيُونُ
12- حُذِّهَا عَلَى مَخْضِ الْوَدَادِ	كَأَنَّهَا الدُّرُّ الثَّمِينُ

1- Ey yeri bende yüce olup beni kasten hicveden kişi!

¹⁷² İbn Reşîk Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî el-Ğayrevânî, *el-'Umde*, 2/160.

¹⁷³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 483.

- 2- Hicviyle benim şerefimi mubah kıldı; onun şerefi ise benim nezdinde korunmuştur.
- 3- Akli onu bu işten alıkoymadı; oysa ben onu dindar biri olarak bilirdim.
- 4- Sen nasıl istersen öyle ol! Benim kalbim her daim vefalıdır.
- 5- Eğer sağlam dostluğu muhafaza edersen, sen de güvenilir ve emin birisin (demektir).
- 6- Ama eğer değişir ve ihanet edersen, ben ne değişirim ne de ihanet ederim.
- 7- Hâşâ! Senin gibi biri benim gibi birini asla küçük görmez!
- 8- Muhabbetimi bildin ve bil ki şüphe, yakîni yok eder.
- 9- Güzel anılara yönel çünkü onlar insanı süsleyen birer süstür.
- 10- Sakın hicivle arkadaşlık etme; zira o, kötü bir yoldaştır.
- 11- Nice yetenekli şair vardır ki, gözler onu görmekle yaralanır.
- 12- Bunu saf bir sevgiyle kabul et ve değerli bir inciye alır gibi al onu.

Bu kasidesinde el-Hebel, kendisini hicveden kişiye karşı aslında bir muhabbet ve yakınlık beslemektedir. Bu nedenle, aynı üslupla karşılık vermek yerine, sitemde bulunarak, ona öğüt vermeyi ve doğruyu göstermeyi tercih etmiştir.

el-Hebel, yine kendisini hicveden birine hitaben yazdığı başka bir sitem temalı şiirinde şöyle demiştir¹⁷⁴: (Münserih)

- 1- هَجَوْتَنِي ظَالِمًا فَرَفَقًا مُؤْمِنٍ قَدْ أَكَلَتْ لَحْمُهُ
- 2- وَلَمْ يَكُنْ ضَائِرِي وَلَكِنْ أَخَافُ أَنْ تَمُوتَ تُخْمُهُ

- 1- Zalimce beni hicvettin! O halde etini yediğin bir mümine karşı şefkatli ol!
- 2- Bana zararın dokunmadı gerçi ama ben senin hazımsızlıktan ötürü ölmenden korkuyorum.

Bu şiirinde de el-Hebel, kendisini hicveden kişinin üslubunu kullanmamış, sadece sitemini dile getirerek, acıma duygusuyla bu hal üzere ölmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir.

Şair, sevdiği birinden hiç beklemediği bir tutumla karşılaşması üzerine yazdığı bir kasidesinde ise şöyle demiştir¹⁷⁵: (Meczûu'l-Kâmil)

¹⁷⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 484.

¹⁷⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 485.

- 1- يَا مُبْتَدِي ظُلْمِي سَتَلْقَى غِبَّ صَنْعِكَ فِي ابْتِدَائِكَ
2- كُنْ كَيْفَ شِئْتَ قَدْ اِتَّكَلْتُ عَلَى النَّوَائِبِ فِي جَزَائِكَ
3- قَدْ كُنْتُ أَهْوَى الْقُرْبَ مِنْكَ قَلِيلَ صَبْرٍ عَنْ لِقَائِكَ
4- إِذْ كُنْتُ تَسْعَى فِي رِضَايَ وَكُنْتُ أَسْعَى فِي رِضَائِكَ
5- حَتَّى تَغَيَّرَ مِنْكَ مَا قَدْ كُنْتُ أَعْهَدُ مِنْ وِفَائِكَ
6- وَتَنَاكَ صَرْفُ الدَّهْرِ عَنْ وَدِّي وَكَدَّرَ مِنْ صَفَائِكَ
7- فَالآنَ قَدْ أَبْجَثُ أَطْلُبُ مَنْ يُخَلِّصُ مِنْ إِخَائِكَ
8- وَلَسَوْفَ تَطْلُبُ صُحْبَتِي فَأَقُولُ مَتَّ بِوَحِيمِ دَائِكَ

- 1- Ey bana zulmü başlatan! Yaptığının cezasını göreceksin!
2- Nasıl istersen öyle ol! Sana verilecek cezada felaketlere güvendim.
3- Sana yakın olmayı isterdim ve seninle buluşacağım için sabırsızdım.
4- Eğer sen beni razı etmek için çabalasaydın ben de seni razı etmek için çabalardım.
5- Ta ki sende görmeye alıştığım vefan değişene kadar.
6- Zamanın hilesi seni benim sevgimden alıkoydu ve saflığını bulandırdı.
7- Artık beni senin kardeşliğinden kurtaracak birini aramayı kendime mubah saydım.
8- Gün gelecek benim dostluğumu arzulayacaksın. İşte o zaman ben, “Hastalığınla helak ol!” diyeceğim.

el-Hebel, yukarıdaki kasidesinde, aralarında önceden bir dostluk bağının bulunduğu anlaşılan kişinin tutumunu zulüm olarak nitelemiştir. Bunun nedeni, söz konusu kişinin zamanla doğru yoldan ayrılması ve şaire haksızlık etmesidir. el-Hebel, tutumunu değiştirmemesi halinde eski dostunu affetmeyeceğini dile getirmiştir. Bununla birlikte, şairin, bu kişinin doğru yolu bulacağına dair umudunu kaybetmediği anlaşılmaktadır; zira onun bir gün pişman olacağını ifade etmiştir.

12. Münecimlere Reddiye

Arapçada “tencîm” kelimesi, تَنَجَّمَ fiilinin tef‘il babından mastarıdır. Sözlük anlamı itibarıyla, “borcun taksitle veya düzenli aralıklarla ödenmesi” anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, “tecînîm” kelimesi, Arapların ayın hareketlerini

gözlemleyerek borcun ödeme zamanlarını belirlemeleri şeklinde özetlenebilecek uygulamalarına da işaret etmektedir. “Müneccim” ise, bu işle uğraşan kişiyi ifade eden, ism-i fâ‘il kalıbında bir isimdir¹⁷⁶.

Terim anlamı itibarıyla ise “tencim”, gökyüzüne bakarak orada bulunan yıldız ve gezegenlerin hareketlerinden çeşitli anlamlar çıkarmaya çalışmak demektir¹⁷⁷. Bir başka ifadeyle tecnîm, bir tür astrolojik yorumlama faaliyeti olarak, kehanette bulunma veya geleceğe dair bilgi edinme ve aktarma çabasıdır.

el-Hebel’in *Dîvân*’ı incelendiğinde, şairin bu tür faaliyetlerle meşgul olan kişilere karşı açık bir tavra sahip olduğu ve böyle kimseleri sert bir dille eleştirdiği görülmektedir. Eleştirmesinin başlıca nedeni, yıldızların ve gezegenlerin hareketlerinden hüküm çıkarmanın dinde yerinin olmadığına dair katî inancıdır. Ona göre bu dünyada meydana gelen her şey sadece Allah’ın kudretiyle gerçekleşmektedir. Bu nedenle şair, gök cisimlerinin gelecekte haber verdiği inancının batıl bir inanç, bir hurafe olduğunu vurgulamış ve bunun kimseye bir faydasının olmayacağını belirterek insanları uyarmıştır.

Şair, bir kasidesinde bu konudaki görüş ve eleştirilerini şu şekilde dile getirmiştir¹⁷⁸: (Tavîl)

1- حَالِقَنَا سُبْحَانَهُ الْحِلُّ وَالْعَقْدُ	فَلَا زُحْلٌ نَحْسٌ وَلَا الْمُشْتَرِي سَعْدُ
2- حَكِيمٌ عَلِيمٌ لَا يُحْدُ بِغَايَةٍ	فَلَيْسَ لَهُ قَبْلٌ وَلَيْسَ لَهُ بَعْدُ
3- يُصَرِّفُ أَحْوَالَ الْعِبَادِ بِحِكْمَةٍ	وَيَعْلَمُ مَا يَخْفَى لَدَيْهِمْ وَمَا يَبْدُو
4- وَيُذِنُ الَّذِي لَا يُسْطَاعُ دُنُوهُ	وَيَدْفَعُ مَا لَا يُسْطَاعُ لَهُ رَدُّ
5- شَقَاءٌ وَسَعْدٌ ذُو الْجَلَالِ فَضَاهُمَا	عَلَى الْعَبْدِ مَا مِنْ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بُدُّ
6- وَقَدْ جَعَلَ التَّخْيِيرَ غَيْرَ مُضَيِّقٍ	إِلَى الْعَبْدِ فَلْيَذْهَبْ بِمَا شَاءَهُ الْعَبْدُ
7- فَبُعْدًا وَسُخْرًا لِلْمُنَجِّمِ إِنَّهُ	أَتَى بِمَقَالٍ يَقْشَعِرُّ لَهُ الْجِلْدُ
8- وَلَمْ تَخَفْ أَنْوَارَ الدَّلِيلِ وَإِنَّمَا	نَبَتْ عَنْ ضِيَاءِ الشَّمْسِ أَعْيُنُهَا الرَّمْدُ

¹⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 14/60.

¹⁷⁷ Yahya Şâmî, *Tarihü't-Tencîm 'inde'l-‘Arab* (Beyrut: Muessesetu İzzeddin, 1994), 25-26.

¹⁷⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 101.

- 9- وَمَا هِيَ يَا مَعْرُورُ إِلَّا كَوَاكِبَ يُسَيِّرُهُنَّ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ الْفَرْدُ
- 10- تُعَظِّمُ رَبَّ الْعَرْشِ جَلَّ جَلَالُهُ
- 11- وَهَا هِيَ مِمَّا يُسْتَدَلُّ بِخَلْقِهِ
- 12- فَتَبَّا لِقَوْمٍ حَكَمُوهَا وَأَذَبُوهَا
- 13- يَرَوْنَ لَهَا التَّأْثِيرَ وَهِيَ مَقَالَةٌ
- 14- بَرِئْتُ إِلَى الرَّحْمَنِ مِنْ كُلِّ كَافِرٍ
- 15- وَعَادَيْتُ مَنْ قَدْ لَامَنِي فِي عَقِيدَتِي
- 16- عَقِيدَةٌ حَقٌّ لَا أَزَالُ مُنَابِرًا
- 17- فَفَوْتُ بِهَا زَيْدًا إِمَامَ الْهُدَى الَّذِي
- 18- وَإِنَّ اتِّبَاعِي نَجَّ زَيْدٍ لِنِعْمَةٍ
- يُسَيِّرُهُنَّ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ الْفَرْدُ
- وَتَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ لَهُ نِدُ
- عَلَى اللَّهِ لَوْ أَنَّ الضَّلَالَ لَهُ حُدُ
- عَنِ الرُّشْدِ مِنْ جَهْلِ فَقَاهُمُ الرُّشْدُ
- تَكَادُ لَهَا الشَّمُّ الشَّوَامِخُ تَنْهَدُ
- يُرْوَحُ عَلَى هَذِهِ الْمَقَالَةِ أَوْ يَغْدُو
- وَلَوْ أَنَّهُ حَاشَاهُمَا الْأَبُ وَالْجُدُ
- عَلَيْهَا حَيَاتِي أَوْ يَضُمِّي اللَّحْدُ
- يُقَصِّرُ عَنْ أَوْصَافِهِ الْخَضِرُ وَالْعُدُ
- يَقُلُّ عَلَيْهَا الشُّكْرُ مَا عِشْتُ وَالْحَمْدُ

- 1- Çözüp bağlamak münezzeh olan Yaraticımızın elindedir; ne Satürn uğursuzdur ne de Jüpiter şans getirir.
- 2- O, Hâkim ve Alîm'dir, sınırı yoktur, ne başlangıcı vardır ne de sonu.
- 3- Kulların hallerini hikmetle düzenler, gizli-açık her şeyi bilir, hiçbir şey O'na gizli kalmaz.
- 4- Ulaşılmazı yakın eder, durdurulamaz olanı engeller.
- 5- Şakî (mutsuz) ve sa'îd (mutlu) olanı Celâl sahibi takdir etmiştir; kul için bunlardan kaçış yoktur.
- 6- Seçim hakkını daraltmadan vermiştir, dileyen dilediği yola gider.
- 7- Kahrolsun müneccim! Tüyleri ürperten saçmalıklarıyla iğrenç sözler eder.
- 8- Delillerin nuru gizli değil ama gözleri iltihaplı olanlar güneşi göremezler.
- 9- Ey gafil! Yıldızlar ancak birer mahlûktur, onları Vâhid, Samed ve Tek olan yönetir.
- 10-Onlar Arş'ın Rabbi'ni yüceltirler ve Allah'ın eşi ve benzeri olmadığını bilirler.
- 11-Yıldızlar, O'nun varlığına delildir. Sapıklığın sonu olsaydı eğer!
- 12-Yazıklar olsun yıldıza tapanlara! Onlar cahillikle hidayetden döndüler, kaybettiler.
- 13-Onlara bir tesir isnat ederler, halbuki dağlar bile bu yalan karşısında iç çeker.
- 14-Rahman'a sığınırım, bu söz üzerine gidip gelen her kâfirden berîyim.
- 15-İnancıma dil uzatan, -hâşâ- babam ve dedem de olsa, herkesle düşmanım.
- 16-Doğru inanç üzerine, kabir beni kuşatana dek bu yolda direneceğim.

17-İmam Zeyd'in izindeyim, o hidayet rehberidir, övgüler onu nitelemekten acizdir.

18-Onun yolunu takip etmek bir nimettir, şükür ve hamd -ömrümce- az kalır.

el-Hebel, uğursuzluk gibi batıl inançları eleştirdiği ve bunun yerine kişinin her durumda Allah'a tevekkül etmesi gerektiğini savunduğu bir başka kasidesinde, bu görüşünü şu şekilde dile getirmiştir¹⁷⁹: (Hafif)

1- لَا تَطَيَّرْ وَثِقْ بِرَبِّكَ تَلَقَّاهُ عَلَى دَفْعِ مَا تَخَافُ قَدِيرًا

2- وَتَوَكَّلْ فَرُبَّ مَكْرُوهِ شَيْءٍ يَجْعَلِ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

1- Uğursuzluk inancına kapılma! Rabbine güvenirsen O'nu korktuğun şeyi defetmeye kâdir olarak bulursun.

2- Allah'a tevekkül et! Zira nice istenmeyen şeyler vardır ki Allah onlarda çok hayırlar saklamıştır.

el-Hebel, müneccimlere reddiye olarak kaleme aldığı şiirlerinde, tevhid inancını merkeze alan bir yaklaşım benimsemiş ve bu doğrultuda, yıldızlardan anlam çıkarma, onlara uğursuzluk atfetme gibi batıl inançları eleştirerek kesin bir dille reddetmiştir. Söz konusu inanışların batıl olduklarını temellendirirken de hem aklî hem de Kur'ân'a ve Sünnet'e dayanan naklî delillere başvurmuştur.

¹⁷⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 103.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-HASANU'L-HEBEL'İN ŞİİRLERİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

el-Hasan'ul-Hebel'in Şiirlerinde Şekil ve Üslup Özellikleri

Edebî eserler incelenirken temel olarak iki ana unsur göz önünde bulundurulmaktadır. Bunlardan biri muhteva, diğeri şekil özellikleridir. Önceki bölümde el-Hebel'in şiirlerinin muhteva özellikleri ele alınmıştır. Bu bölümde ise, şiirlerinin şekil özellikleri değerlendirilmiştir.

1. Şekil Özellikleri

Şekil özellikleri kapsamında, şiirlerin nazım türleri, kafiye yapıları, vezinleri, aruzları ve ilgili şairin kelime kullanımı ve ifade gücü gibi konular incelenmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın bu bölümünde el-Hebel'in *Dîvân*'ında yer alan şiirleri, nazım türleri ve beyit sayıları bakımından tasnif edilmiş ve kasidelerinin kompozisyon yapıları, vezinleri ve kafiye yapıları ele alınmıştır.

1.1. *Dîvân*'daki Nazım Şekilleri

Arap şiirinde temel nazım birimine, Türkçede de kullanıldığı şekliyle, “beyit” adı verilmektedir ve her bir beyit, iki mısradan meydana gelmektedir¹⁸⁰. Beyit, kelimenin delalet ettiği “ev” anlamı ile ilişkilendirilerek, şiirin anlamı kuşatan ve onu tamamlayan en küçük birimi olarak tanımlanmıştır¹⁸¹. Arap şiirinde, şiirdeki beyit sayısına göre değişen farklı nazım şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, bir beyitten oluşan şiire “yetîm”,¹⁸² iki beyitten teşekkül eden şiire “nutfe”,¹⁸³ üç ilâ altı beyitten meydana gelen şiire ise “kıṭ‘a” adı verilmiştir.¹⁸⁴ Bu kısa şiirlerin yanı sıra, “kaside” adı verilen bir başka nazım şekli daha bulunmaktadır. Kaside, en az yedi beyitten oluşan ve belirli kurallara sahip olan uzun şiirlere verilen isimdir¹⁸⁵.

¹⁸⁰ Nihad M. Çetin, “Beyit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/66.

¹⁸¹ Muhammed Muhyiddin Mînu, *Mu‘cemu Muştalaḥâtî'l-‘Arûḍ* (BAE: Dairsetu’s-Şekâfeti Ve’l-İ‘lâm, 2014), 33.

¹⁸² Muhammed Muhyiddin Mînu, *Mu‘cemu Muştalaḥâtî'l-‘Arûḍ*, 355.

¹⁸³ Muhammed Muhyiddin Mînu, *Mu‘cemu Muştalaḥâtî'l-‘Arûḍ*, 312.

¹⁸⁴ Muhammed Muhyiddin Mînu, *Mu‘cemu Muştalaḥâtî'l-‘Arûḍ*, 265.

¹⁸⁵ Muhammed Muhyiddin Mînu, *Mu‘cemu Muştalaḥâtî'l-‘Arûḍ*, 256.

el-Hebel'in *Dîvân*'ında yer alan şiirlerin beyit sayıları çeşitlilik göstermektedir. En kısa şiiri bir beyitten ibaretken, en uzun kasidesi 141 beyte ulaşmaktadır. Bu durum, şairin hem kısa hem de uzun nazım türlerinde şiir yazmada başarılı olduğunu göstermektedir.

1.2. Kaside Nazım Şekli ve Yapısı

Kaside nazım şeklinin çözümlemesi, klasik Arap edebiyatında olduğu gibi modern dönem Arap edebiyatında da önem verilen incelemelerden biridir. Araştırmacılar ve edebiyat eleştirmenleri, bir kasidenin anlam dünyasını daha iyi tahlil edebilmek amacıyla onu yapı bakımından belli bölümlere ayırarak incelemeyi tercih etmişlerdir¹⁸⁶. Bu bağlamda, kaside şu temel bölümlere ayrılmıştır: (1) Şairin amacını veya vurgulamak istediği konuyu işlediği, “matla” ya da “mebde” adı verilen açılış veya giriş bölümü. (2) Girişten sonra asıl konuya geçilen, “hüsnü't-taḥallus” ya da “hüsnü'l-ḥurûc” adı verilen bölüm ve (3) Kasidenin sonuç kısmı olan “ḥâtıme” bölümü.

Bu tasnif, şiirleri incelenen şairin üslubunu ve ifade gücünü tespit etmek açısından önemli bir analiz aracıdır.

1.2.1. Matla' - Mebde'

Kasidenin açılış bölümü olan “matla” veya “mebde”, klasik Arap edebiyatında “şiirin kapısının anahtarı” olarak tarif edilmiştir¹⁸⁷. Araştırmacıların ve eleştirmenlerin bilhassa üzerinde durdukları bu bölüm, şiirin en dikkat çekici ve etkileyici bölümü olarak kabul edilmiştir. Bu bölümün kısa ve yoğun olması gerektiği kanaatinde olan uzmanlar, şairin matla' veya mebde' kısmında hissettirmek veya aktarmak istediği duygu veya düşüncüyü, okuyucunun dikkatini hemen çekecek şekilde, çarpıcı bir üslupla dile getirmesi gerektiğini belirtmişlerdir¹⁸⁸. Zira şiir hakkındaki ilk intiba burada oluşmaktadır ve bu açıdan bu bölüm, şairin maharetini ve şiirinin zarafetini göstermektedir¹⁸⁹.

¹⁸⁶ Salâh Fadl, *Nazariyyetu'l-Binâiyye fi'n-Nakdi'l-Edebî* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1998), 238.

¹⁸⁷ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1/218.

¹⁸⁸ Dîyaüddîn Naşrullah b. Muhammed İbnu'l-Esîr, *el-Meşelü's-sâ'ir fi Edebi'l- Kâtib ve's-Şâ'ir* (Kahire: Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladuhu, ts.), 2/236.

¹⁸⁹ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1/217.

Bir başka ifadeyle, matla‘ veya mebde’ ne kadar güçlü ise kasideye olan ilgi o kadar artmaktadır. Bu yüzden, gereğinden uzun veya muhteva açısından zayıf olan girişler, şairin özgüven eksikliğine yorulmakta veya kasidesinin genel itibarıyla zayıf olduğu intibasını uyandırmaktadır¹⁹⁰. Buna ilaveten, matla‘ bölümünde, gençlerin zamandan şikâyet etmesi gibi kötümserlik ve umutsuzluk içeren duygulara yer verilmesi, şairin zayıf olduğunun bir işareti olarak değerlendirilmiştir¹⁹¹.

el-Hebel’in kasidelerinde, özellikle mediḥ, gazel ve faḥr temalı kasidelerinde, matla‘ bölümünün klasik anlayışa uygun bir şekilde inşâ edildiği görülmektedir.

1.2.1.1. Aṭlâl

Klasik Arap şiirinin kaside geleneğinde önemli bir yer tutan ve “talaliyyât” ya da “aṭlâl” olarak bilinen bu giriş türünde, metruk diyarlara veyahut eskiden yaşanmış aşkların geçtiği mekânlara duyulan özleminden ve bu özleminden kaynaklanan hüzünden söz edilmektedir. el-Hebel’in bazı kasidelerinde bu geleneğe bağlı kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda, şair, klasik kasidelerde sıkça karşılaşılan tabirlerle başladığı bir kasidesinde şöyle demiştir¹⁹²: (Münserih)

1- يَا دَارَ سَلَمَى بِسَفْحِ ذِي سَلَمٍ	حَيَّاكَ حَيَّاكَ وَكَيْفَ الدِّيمِ
2- نِدَاءُ صَبٍّ لَا يُسْتَجَابُ لَهُ	وَعَيْرُ مُجْدٍ نِدَاءُهُ دَا صَمَمٍ
3- أَيْنَ الْأُلَى أَقْفَرُوكَ وَارْتَحَلُوا	وَأَوْحَشُوا الرَّبْعَ بَعْدَ أَنْسِهِمِ
4- كَانُوا وَشَمَلُ الْوَصَالِ مُنْتَظَمٍ	فَأَصْبَحُوا وَهُوَ غَيْرُ مُنْتَظَمٍ
5- أَنَأْتَهُمْ عَنْكَ أَيْنُقُ رُسْمٍ	مَا لِي وَمَا لِلْأَيَانِقِ الرُّسْمِ

1- Ey Selmâ'nın Zî-Selem¹⁹³ kıyısındaki yurdu! Selam sana, selam sana! Gözyaşları sel olup aksın!

2- Aşkın çağrısına cevap yok artık. Feryadı, sağır bir dünyada faydasız kalır.

3- Nerede o seni terk edip gidenler? Bu sevimli meskeni ıssız çöle çevirdiler.

¹⁹⁰ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1/218.

¹⁹¹ el-'Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, 344.

¹⁹² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 120.

¹⁹³ Bu kavram, Hz. Peygamber'e ithafen yazılan methiyelerde kullanılan bir kavramdır ve Mekke ile Medine arasında bir yerin ismi olduğu bilinmektedir. Tahir İbn 'Âşûr, *Şifâu'l-Kalbi'l-Cerih bi Şerhi'l-Burdeti'l-Mediḥ* (Şam: Dâru't-Taḥva, 2015), 101.

4- Bir zamanlar birlik beraberlik vardı; şimdiyse dağıldılar ve her şey darmadağın oldu.

5- Develer mi uzaklaştırdı onları senden? Ne develerden anlarım ne de izlerinden!

Şair, sevgilinin hatıralarından izler taşıyan yerleri hatırladığı ve onunla geçirdiği günleri yâd ettiği başka bir kasidesinde şöyle demiştir¹⁹⁴: (Kâmil)

- 1- هَذَا الْعَقِيقُ فَقِفْ بِنَا يَا حَادِي فِيهِ سُلَيْتُ حَشَاشَتِي وَرُقَادِي
- 2- وَاحِسْ بِكَاطِمَةِ قُلُوصِكَ مُنْشِدًا مَا لِلدُّمُوعِ تَسِيلُ سَيْلِ الْوَادِي
- 3- وَأَعِدْ أَحَادِيثَ الْغَوِيرِ لِمُغْرِمٍ أَضْحَى خَلِيفَ صَبَابَةٍ وَسُهَادِ
- 4- وَحَدَارٍ مِنْ وَادِي النَّقَا وَالسَّفْحِ مِنْ أَضَمَّ فَتَمَّ مَصَارِعُ الْأَسَادِ

1- Ey rehber! Şu ‘Aķîķ Vadisi’nde dur! Huzur buldum burada, sakinleşti yüreğim.

2- Kâzima’da¹⁹⁵ develerini durdur ve “Niye bu gözyaşları sel gibi akar?” diye sor.

3- Ğuveyr¹⁹⁶ hikâyelerini, seveda ve uykusuzlukla dost olan âşığa anlat.

4- Sakın Nakâ Vadisi’ne ve İdem’e¹⁹⁷ yaklaşma! Orası aslanların yere düştüğü yerdir.

el-Hebel, kasidesine ‘Aķîķ adı verilen yeri anarak başlamış ve böylece bu mekânı, kalbindeki sızıyı dindiren, geçmiş ve hatıralarını canlandıran bir unsur olarak soyutlaştırmıştır. Başka bir ifadeyle, sevgiliden geriye kalan anıları içinde barındıran bu mekânı, hissettiği duygusal yoğunluğun bir yansıması olarak şiire dahil etmiş ve onu, duyduğu özlemin sembolik ifadesine dönüştürmüştür.

el-Hebel başka bir kasidesinde şöyle demiştir¹⁹⁸: (Tavîl)

- 1- وَسَلُّوا دَارَهُمْ أَيْنَ اسْتَقَرَّ فَرِيْقُهَا وَأَيُّ فَلَاةٍ كَانَ فِيهَا طَرِيقُهَا
- 2- سَقَاهَا الْحَيَا مِنْ أَرْبَعٍ وَمَنَازِلٍ هَوَتْ بِهَا إِذْ لَيْسَ غَيْرِي طَرِيقُهَا
- 3- إِذِ الْعَيْشُ رَيَّانُ الْمَعَاطِفِ أَخْضَرُ وَلَمْ تَذُو مِنْ دَوَحَاتِ هَوِي غُرُوقُهَا

¹⁹⁴ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 192.

¹⁹⁵ Körfezde yer alan Basra’ya yakın olan bölgenin adıdır. el-Hüseyn b. Abdullah el-Eşfehânî - Ğamad el-Câsir, Şalîh el-Âli, *Bilâdu’l-‘Arab* (Riyad: Dâru’l-Yemame, ts.), 321.

¹⁹⁶ Gazel türü şiirlerde kullanılan bir yer ismidir. Bkz. Şehabuddîn Ebû Abdullah Ya’kût b. Abdullah er-Rûmî el-Ğamevî, *Mu‘cemü’l-Buldân* (Beyrut: Dâru Sadr, 1977), 4/220.

¹⁹⁷ Medine’nin de içinde yer aldığı vadinin adıdır. Tahir İbni ‘Âşûr, *Şifâu’l-Kalbi’l-Cerîh bi Şerhi’l-Burdeti’l-Medîh*, 111.

¹⁹⁸ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 218.

- 4- لَقَدْ رَحَلُوا مِنْهَا الْعِدَاةَ وَخَلَّفُوا حَشَاةَ قَلْبٍ لَيْسَ يَهْدُ حُقُوقُهَا
5- خَلِيلِي قَدْ أَبْرَمْتُمَا إِذْ عَذَلْتُمَا وَكَلَّفْتُمَانِي حُطَّةً لَا أُطِيقُهَا

- 1- Sorun o yurda: “Nerede konakladı insanları? Hangi çöle düştü şimdi yolları?”
2- Oyalandığım ve benden başka gece ziyaretçisinin de bulunmadığı o meskenler yağmurla sulandı.
3- Bir zamanlar hayat yemyeşil, bereketliydi; eğlencemin dalları altında solmazdı kökleri.
4- Sabah erkenden terk ettiler o yurdu, geride çarpıntısı dinmeyen yorgun bir yürek bıraktılar.
5- Ey iki dostum! Eleştirinizle canımı sıktınız benim, kaldıramayacağım bir yük yüklediniz sırtıma.

Bu kasidesinde de el-Hebel, metruk bir yurdun ruhunda uyandırdığı hüznü aracılığıyla geçmişe duyduğu özlemi dile getirmiştir. Şair, bu yönüyle, klasik Arap şiirinin temel unsurlarından biri olan atıl geleneğini takip etmiştir.

Şair, başka bir yerde şöyle demiştir¹⁹⁹: (Tavîl)

- 1- نَعَمْ هَذِهِ حَزْوَى وَتِلْكَ زُرُودُ فَهَلْ ذَاكَ الْعَيْشُ النَّصِيرُ يَعُودُ
2- وَهَلْ تُقْتَضَى فِيهَا لُبَانَاتُ عَاشِقٍ وَتُذَكَّرُ أَيْمَانُ لَنَا وَعُهُودُ

- 1- Evet, işte Hazvâ ve şu Zarûd! O taze hayat geri döner mi hiç?
2- Âşığın feryatları dinler mi oralarda? Yeminlerimiz ve sözlerimiz hatırlanır mı?

el-Hebel’in atıl geleneğini sürdürmesi, onun klasik şiir anlayışıyla ne derece iç içe olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim tarihi Câhiliye dönemine uzanan bu gelenek, Arap şiirinde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. el-Hebel’in şiirlerine aynı tarzda başlaması, söz konusu geleneğe olan bağlılığının en bariz göstergesidir.

1.2.1.2. Gazel

el-Hebel’in klasik şiir anlayışına bağlı kaldığını ve bu anlayıştan etkilendiğini gösteren bir diğer unsur, bazı kasidelerinin girişinde yer alan gazel temalı beyitlerdir.

¹⁹⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 259.

Bu beyitlerde genellikle sevgiliye duyulan özlem dile getirilip sevgilinin güzelliği övülürken aşkın şairde ortaya çıkardığı haletiruhiye tasvir edilmiştir.

Şair, klasik gazel motiflerinin yer aldığı bir kasidesine şu şekilde başlamıştır²⁰⁰:
(Serî‘)

- 1- طَوَّلَ فَشْوَقِي بَاغُهُ أَطْوَلَ وَلَمْ فَلَا أَسْمَعُ لَا أَعْقِلُ
2- الْحُبُّ لَا يَخْرُجُ عَنْ مُهْجَتِي وَالْعَذْلُ فِي أَذْيٍ لَا يَدْخُلُ
3- قَدْ مَلَأَ الْقَلْبَ الْهَوَى قَبْلَهُ فَدَعَهُ حَتَّى يَخْرُجَ الْأَوَّلُ

1- Uzat (ayrılığı) ama hasretimin kolları daha uzun. Kınasan da umursamam, anlamam bile.

2- Aşk, yüreğimden çıkmaz, kınama kulağıma girmez.

3- Önce aşk doldurdu kalbi. Bırak da önce giren çıkana dek orada kalsın.

el-Hebel, gazel temalı bu kasidesinin girişinde söze, vefakâr karakterine vurgu yaparak başlamış ve ardından, sevgilisinin ayrılığı uzatmasının, sevgisinin azalmasına neden olmayacağını ifade etmiştir. Şair, bu yaklaşımıyla hem dikkat çekmeyi hem de sevgisinde ne denli samimî olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır.

el-Hebel, başka bir kasidesinde şöyle demiştir²⁰¹: (Kâmil)

- 1- أَظْبَاءُ كِنَاسٍ أَمْ أُسُودُ عَرِينِ عَرَضْتُ لَنَا بِالسَّفْحِ مِنْ يَبْرِينِ
2- كَيْفَ الْحَيَاةُ لِمَنْ أَضَلَّ فُؤَادَهُ مَا بَيْنَ بَيْضِ طُلَى وَسُودِ عُيُونِ

1- Yebrîn²⁰² yamacında bize görünen yuvalarındaki ceylanlar mıdır, yoksa inlerindeki aslanlar mıdır?

2- Yüreğini kaybedenin hali nice olur? Beyaz kılıçlar ve kara gözler arasında...

el-Hebel’in gazel temalı şiirleri bir arada değerlendirildiğinde, şairin sevgilinin fiziksel özelliklerini edebe mugayir bir şekilde betimlemekten uzak durduğu görülmektedir. Bu yaklaşımı, onun gazel türü içerisinde değerlendirilen “uzrî gazel” geleneğine bağlı kaldığını göstermektedir. Şair, aşkı daha ziyade derunî bir ruh hali ve

²⁰⁰ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 308.

²⁰¹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 310.

²⁰² Benû Tâmm kabilesinin yaşadığı bölgede yer alan kumul alanıdır. Bkz. Ebu İshâk Ahmed b. Muhammed İbrahim eş-Se‘alibî, *el-Keşfu ve’l-Beyân ‘an Tefsîri’l-Kur‘an* (Suudi Arabistan: Dâru’t-Tefsîr, 2015), 12/395.

duygusal bakımdan bir sadakat olarak ele almaktadır. Bir başka ifadeyle, el-Hebel, şiirlerinde iffetli bir tutum benimsemiş ve bu nedenle, bedenî arzulara değil de gönül ilişkisine dayalı bir tasvir üslubunu benimsemiştir. Bu anlayışını yansıtan bir kasidesinde şair şöyle demiştir²⁰³: (Hafif)

- 1- أَيَّ سَيْفٍ نَضَّتهُ لِي جَفْنَاكَ أَيَّ رُمَحٍ هَزَّتهُ لِي عِطْفَاكَ
2- كُنْتُ لَا أَعْرِفُ الْعَرَامَ إِلَى أَنْ عَرَّفَتْنِي فُنُونُهُ عَيْنَاكَ

1- Hangi kılıcı bile di bana göz kapakların? Hangi mızrağı salladı yanakların?

2- Aşk bilmezdim, ta ki gözlerin bana onun hünerlerini öğretene dek...

el-Hebel, bu kasidesine sevgilisinin bakışlarını betimleyerek başlamıştır. Şairin hedefi, ilerleyen beyitlerde ele alacağı aşk temasına uygun bir zemin hazırlamaktır.

el-Hebel başka bir kasidesinde şöyle demiştir²⁰⁴: (Meczûu'l-Kâmil)

- 1- يَا طَلْعَةَ الْقَمَرِ الْمُنِيرِ يَا قَامَةَ الْعُصْنِ النَّصِيرِ
2- يَا جَنَّةَ الْخُلْدِ الَّتِي تَرَكْتُ فُؤَادِي فِي السَّعِيرِ
3- يَا مَنْ يَجِلُّ عَنِ الْمَشَابِهِ وَالْمُمَاثِيلِ وَالنَّظِيرِ
4- يَا آسِرِي فِي حُبِّهِ هَلْ مِنْ فَكَاكِ لِالْأَسِيرِ

1- Ey parlak ayın doğuşu! Ey nazik dalın boyu!

2- Ey yüreğimi cehennem ateşinde bırakan sonsuzluk cenneti!

3- Ey benzeri, eşi ve dengi olmayan!

4- Ey aşkında beni esir eden! Esiri kurtaracak bir çare var mı?

el-Hebel, kelime seçimi aracılığıyla inşa ettiği ritmik ahenkle dikkati çeken bu kasidesine doğrudan sevgilisinin fiziksel özelliklerini tasvir ederek başlamıştır. Şairin sevgilinin bu özelliklerini yalnızca kasidenin giriş bölümünde dile getirmesi ve ilerleyen beyitlerde tekrar etmemesi, söz konusu özelliklerin şiirin ana temasını oluşturmadığı izlenimi uyandırmaktadır. Bu tercihi, şairin okuyucunun muhtevaya odaklanmasını sağlamak amacıyla izlediği bir poetik strateji olarak değerlendirmek mümkündür.

²⁰³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 313.

²⁰⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 319.

1.2.1.3. Mersiye

el-Hebel'in mersiyesi incelenildiğinde, bu türde de klasik Arap şiir geleneğine bağlı kaldığı dikkat çekmektedir. Kaybettiği şahsiyetlerin ardından kaleme aldığı mersiyelerinde şair, ölümün gerçekliğini ve yası, yaygın olarak kullanılan gelenekselleşmiş temalar üzerinden işlemektedir. Bu bağlamda, şairin bir mersiyesinin giriş bölümü şöyledir²⁰⁵: (Kâmil)

1- يَا قَبْرِ جَادَكَ وَابِلِ الرِّضْوَانِ	وَاسْتَوْطَنْتَكَ عَوَاطِفُ الْعُفْرَانِ
2- وَعَلَى ثَرَاكَ تَخَطَّرَتْ رِيحُ الْمَيِّ	تَسْرِي بِنَشْرِ الْيَرِّ وَالْإِحْسَانِ
3- فَلَقَدْ ثَوَى بِثَرَاكَ حَبْرٌ مَاجِدٌ	حَزِنْتُ لِمَوْقِعِ صَوْتِهِ الثَّقْلَانِ
4- يَا ضَاحِكًا فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ قَدْ	أَبْكَيْتَ مَنْ كَانَتْ لَهُ عَيْنَانِ

- 1- Ey kabir! Kerem sağanağı bolca yağmakta sana, bağışlanma duyguları sende yuva yapmış.
- 2- Ölüm rüzgârı senin toprağını her daim ziyaret etmekte, iyilik ve güzelliği etrafa yayarak.
- 3- Şerefli bir âlim senin toprağını mesken edinmiş. İns ü cin onun sesinden ötürü hüznə gark olmuş.
- 4- Ey Firdevs cennetinde gülümseyen! İki göze sahip olan herkesi ağlatmaktasın.

Şair, mersiyesinin başında, kaybettiği şahsın ardından duyduğu derin üzüntüyü, onun güzel vasıflarını dile getirerek ifade etmiştir. Vefat edenin cenneti hak ettiğine dair en ufak bir şüphe duymamaktadır. Bu inancı doğrultusunda, mezarını korkunç bir yer olarak değil de içinde yatan kişinin yaşarken sahip olduğu faziletler dolayısıyla, güzel ve huzurlu bir mekân olarak tasvir etmiştir.

el-Hebel başka bir mersiyesine şu şekilde bir giriş yapmıştır²⁰⁶: (Basîl)

1- أَفِضْ عَلَيْكَ لُبُوسَ الصَّيْرِ وَالْجَلْدِ	فَإِنَّهُ الْمَوْتُ لَا يُبْقِي عَلَى أَحَدٍ
2- وَبِالتَّجَلُّدِ قَابِلٌ كُلِّ حَادِثَةٍ	إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ عِنْدَ الْحَطْبِ مِنْ جَلْدٍ
3- إِنَّ الَّذِي يُظْهِرُ الْإِنْسَانَ مِنْ جَرَجٍ	أَمْرٌ إِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ لَمْ يُفِدِ

²⁰⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 513.

²⁰⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 507.

4- فَالْمَوْتُ أَكْثَرُهُ لَا بُدَّ دَائِرَةٍ كُلُّ مُقْتَرَبٍ مِنَّا وَمُتَبَعِدٍ

- 1- Sabır ve metanet zırhını kuşan üstüne, çünkü ölüm hiç kimseyi sağ bırakmaz.
- 2- Bela anında metanetin yoksa da her musibeti sabırla karşıla!
- 3- İnsanın korkuyla yaptığı bütün davranışlar, Allah'ın emri gelince hiçbir işe yaramaz.
- 4- Ölümün kadehleri döner durur elbet hepimiz için, yakın da olsak, uzak da.

Mersiye temalı bu kasidesinin girişinde el-Hebel, sevdiği kişinin vefatı karşısında duyduğu derin hüznü ve kederi dile getirmiştir. Bununla birlikte, bu tür bir musibet karşısında metanetli ve sabırlı olmanın önemini de vurgulamıştır. Bu bağlamda, şair, ölüm karşısında feryat etmenin bir fayda sağlamayacağına işaret ederek, kasidesine bir öğütle giriş yapmıştır.

1.2.1.4. Medih

Önceki bölümde ifade edildiği üzere klasik Arap şiirinde en yaygın türlerden biri olan medih, el-Hebel'in şiirlerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Şair, dinî ve siyasî şahsiyetleri övdüğü kasidelerinde, medih temasını kasidelerinin giriş bölümünde ustalıkla işlemiştir. Şair, bir kasidesine şöyle başlamıştır²⁰⁷: (Tavîl)

- 1- جَمَالُ الْهُدَى وَالْمَكْرُمَاتِ وَمَنْ لَهُ عُلَى لَا يُدَانِي حَصْرُهُنَّ لِسَانُ
- 2- وَسَابِقُ أَرْبَابِ الْمَكَارِمِ عَنْ يَدٍ إِذَا ضَمَّهَا يَوْمُ الْفَخَارِ رَهَانُ

- 1- Hidayetin ve cömertliklerin güzelliği, onun yüceliğini anlatmaya lisan yetmez.
- 2- Erdem sahiplerinin öncüsüdür o, iftihar gününde bahse girilen odur.

el-Hebel, bu kasidesinde, girişten itibaren klasik Arap şiir geleneğine bağlı kalarak medih temasını odağa almıştır. Kaside doğrudan övgüyle başlamış ve bu övgü, şiirin sonuna kadar kesintisiz bir biçimde sürdürülmüştür. Şair, başka bir methiyesine şöyle başlamıştır²⁰⁸: (Tavîl)

- 1- حَيِّئْكَ يَا صَدْرَ الْأَفَاضِلِ نِعْمَةً خَالِقَنَا فِي مِثْلِهَا نُكْثِرُ الْحَمْدَا
- 2- وَلَوْ أَنَّنِي أَسْطِيعُ سَعِيًّا إِلَيْكُمْ عَيْتُ عَلَى عَيْنِي وَلَكِنَّهَا رَمْدَا

²⁰⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 422.

²⁰⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 400.

- 1- Ey faziletlielerin önderi, gelişin bir nimettir, Yaratıcımıza böyle nimetler için çokça şükrederiz.
- 2- Eğer sana doğru yürüyebilseydim, gözümün üzerine yürürdüm, ama ne yazık ki kör oldular.

Daha önce de ifade edildiği üzere, el-Hebel'in *Dîvân*'ında yer alan şiirlerin büyük bir kısmını medih temalı kasideler oluşturmaktadır. Şair, bu kasidelerine çoğunlukla klasik Arap şiir geleneğinde sıkça görülen giriş veya girizgâh gibi unsurlara yer vermeden, doğrudan övgüyle başlamayı tercih etmiştir. Bu tercih, hem övdüğü şahsa verdiği değeri ve duyduğu saygıyı ifade etmekte hem de okuyucunun dikkatini doğrudan övgünün içeriğine yoğunlaştırma amacı taşımaktadır.

1.2.1.5. Fâhr

el-Hebel'in kasidelerinin girişinde fâhr temalı beyitler de bulunmaktadır. Buna örnek teşkil eden bir kasidesi şu şekildedir²⁰⁹: (Basît)

1- رُمْنَا الْفَخَارَ فَنَلْنَا مِنْهُ مَا شِئْنَا	لَمَّا مَشَى فِي طَرِيقِ الْمَجْدِ مَا شِئْنَا
2- نَحْنُ الْكَرَامُ وَأَبْنَاءُ الْكَرَامِ فَإِنْ	بَجَّهْلٍ مَكَارِمًا فَاسْأَلْ أَعَادِيْنَا
3- وَاسْأَلْ لِسَانَ الْمَعَالِي مَا تَلَا فِيْنَا	وَقُلْ لِإِلَاحِقِنَا مَا أَنْتَ لَافِيْنَا
4- فَرُبَّ مَجْدٍ تَلَا فِيْنَا بِنَاهُ وَقَدْ	وَهَى فَمَنْ ذَا تَلَا فَاهُ تَلَا فِيْنَا

- 1- İftiharı arzuladık ve dilediğimizi elde ettik. İftihar şeref yolunda yürüdü, biz de yürüdük peşinden.
- 2- Biz kerem sahipleriyiz, kerem ehlinin evlatlarıyız. Faziletimizi bilmiyorsan eğer, düşmanlarımıza sor!
- 3- Yücelik dilinden sor bizim hakkımızda okunanları, bizi takip edene de deki: "Sen bizi anlayamazsın!"
- 4- Nice şerefler vardır zayıflamış binasını onardığımız. Bizim anladığımız kadar o şerefi kim anlamış ki?

Bu kasidesinde el-Hebel, doğrudan övgü unsurlarıyla şiire giriş yapmış ve muhatabını etkilemek amacıyla yer yer mübalağalı ifadelerle başvurmuştur. Bu

²⁰⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 525.

bağlamda şair hem kişisel meziyetlerini hem de mensubu olduğu nesebin üstünlüklerini dile getirerek, kendine özgü bir iftihar dili geliştirmiştir. el-Hebel başka bir kasidesinde ise şöyle demiştir²¹⁰: (Meczûu'l-Kâmil)

- 1- أَحْسُوْدُ قُلْ مَا شِئْتُ فِيَّ لَكَ الْبَقَاءُ مِنَ الْمَلَامَةِ
- 2- فَخَرِي كَشَمْسٍ أَشْرَقَتْ لَمْ تُخْفِهَا أَبَدًا عَمَامَةِ
- 3- أَحْسُوْدُ يَا تُرَبَّ السَّفَالَةِ وَالْجَهَالَةِ وَاللَّامَةِ
- 4- لَمْ لَا يَطُولُ عَلَى الْوَرَى مَنْ كَانَ حَيْدَرُهُ إِمَامَةِ

1- Ey kıskanç kişi! Bana dilediğini söyle, senin için kınama kalıcı olsun.

2- Şerefim, parlayan bir güneş gibidir; hiçbir bulut onu saklayamaz.

3- Ey kıskanç kişi! Alçaklığın, cehaletin ve kusurların tozu olan sen!

4- İmamı Haydar (Ali) olan kişi niçin insanlar arasında yüce olmasın?

el-Hebel, bu kasidesinde, sahip olduğu meziyetlerden dolayı başkaları tarafından kıskanıldığını dile getirerek şiirine giriş yapmıştır. Şair, kıskanç muhataplarını kınayıcı ifadelerle hedef almak suretiyle hem kendi faziletlerini ön plana çıkarmış hem de onlardan üstün olduğu yönündeki iddiasını güçlü bir şekilde dile getirmiştir. Takdire şayan meziyetlerini, dolayısıyla üstünlük iddiasını, dinî göndermelerle temellendirme yoluna başvuran el-Hebel, bu sayede kişisel üstünlük iddialarını inanç temelli bir meşruiyet zeminine oturtmaya çalışmıştır.

1.2.2. Tehalluş

Kaside türü genel hatlarıyla incelendiğinde, kasidelerin çoğunlukla tek bir konuya bağlı kalmaksızın tematik çeşitlilik arz ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla şairin, bir kasidede yalnızca giriş bölümünde işlediği temayla sınırlı kalmadığı, ilerleyen beyitlerde farklı temalara geçiş yaptığı dikkate alınmalıdır. Bu tematik geçişlerin estetik ve başarılı bir şekilde gerçekleşmesi, şairin kasidesinin bölümleri arasındaki anlam bütünlüğünü koruyabilmesine bağlıdır. Bu nedenle şair, geçişlerini ani ve kopuk bir şekilde değil de sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde, okurda bir bütünlük hissi uyandıracak şekilde yapmalıdır²¹¹. Kaside içerisinde şairin bir konudan diğerine geçerken kullandığı bu geçiş yöntemine “tehalluş” ya da “hüsnu'l-hurûc” adı

²¹⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 553.

²¹¹ İbnu'l-Esîr, *el-Meşelü's-sâ'ir*, 2/258-259.

verilmektedir. Endülüslü belâgat âlimi ve şair Hâzim el-Ķartâcennî (ö. 684/1285), tehalluşu “Şairin geçmek istediği konuya adım adım ilerleyen yöntemi benimsemesi ve bunu, uygun bir sebep üzerinden, ince ve zarif bir stilde gerçekleştirmesi”²¹² şeklinde açıklamaktadır.

el-Hebel’in kasidelerinde tehalluşa dair örnekler mevcuttur. Şairin, bir kasidede belli bir konuyu işlerken beklenmedik bir geçişle başka bir konuyu ele alması; ardından tekrar önceki konuya dönüş yapması ya da bir beyitin ikinci mısraında anlam bakımından öncekinden farklı bir konuya yönelmesi, onun tehalluş sanatını ustalıkla kullanabildiğini göstermektedir. Şairin, aynı kaside içerisinde bir konudan diğerine geçiş yaptığı bir tehalluş örneği şu şekildedir ²¹³: (Tavîl)

- 1- خَالِقَنَا سُبحَانَهُ الحِلُّ والعُدُّ فَلَا زُحْلٌ نَحْسٌ وَلَا الْمُشْتَرِي سَعْدُ
2- حَكِيمٌ عَلِيمٌ لَا يُحْدُ بِغَايَةٍ فَلَيْسَ لَهُ قَبْلٌ وَلَيْسَ لَهُ بَعْدُ

1- Çözüp bağlamak münezzeh olan Yaratıcımızın elindedir/ ne Satürn uğursuzdur ne de Jüpiter şans getirir.

2- O, Hâkim ve Alîm’dir, sınırı yoktur, ne başlangıcı vardır ne de sonu.

Şair, kasidesine, Allah’ın kudret, hikmet ve ilim sahibi olduğu gerçeğine odaklandığı yukarıdaki beyitlerle başladıktan sonra altıncı beyitte müneccimleri hedef almakta ve yıldızların etkisine inanmanın yanlışlığını, her şeyin Allah’ın iradesiyle gerçekleştiğini dile getirerek onları eleştirmektedir. el-Hebel, başka bir kasidesinde, iki konu arasında şu şekilde bir geçiş yapmıştır: (Tavîl)

- 7- فَبُعْدًا وَسُحْقًا لِّلْمُنَجِّمِ إِنَّهُ أَتَى بِمَقَالٍ يَفْشَعِرُ لَهُ الجِلْدُ
8- وَلَمْ تَخَفْ أَنْوَارُ الدَّلِيلِ وَإِنَّمَا نَبَتْ عَنْ ضِيَاءِ الشَّمْسِ أَعْيُنُهَا الرَّمْدُ
9- وَمَا هِيَ يَا مَغْرُورٌ إِلَّا كَوَاكِبُ يُسَيِّرُهُنَّ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ الْقَرْدُ

7- Kahrolsun müneccim! Tüyleri ürperten saçmalıklarıyla iğrenç sözler eder.

8- Delillerin nuru gizli değil ama gözleri iltihaplı olanlar güneşi göremezler.

9- Ey gafil! Yıldızlar ancak birer mahlûktur, onları Vâhid, Samed ve Tek olan yönetir.

²¹² Hâzim el-Ķartâcennî, *Minhâcu’l-Buleğâ ve Sirâcu’l-Udebâ* (Beyrut: Dâru’l-Ķarbi’l-İslâmî, ts.), 318.

²¹³ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 101.

Şair, müneccimleri eleştirdikten sonra, bir önceki konuya dönmekte ve bir kez daha Allah'ı tesbih ve tenzih etmektedir. es-Seyyid Ziyâuddin el-‘Allâme el-Kâsım’a²¹⁴ (ö. 1620) ithafen yazdığı medih kasidesinde ise şöyle demiştir²¹⁵: (Mutekârib)

- 1- أَغْيَرَكَ يُرْجَى حِطْبٍ نَزَلَ فَتُرْجَى إِلَيْهِ رِكَابُ الْأَمَلِ
2- لَقَدْ فَازَ مَنْ كَانَ فِي أَمْرِهِ عَلَى رَبِّهِ وَعَلَيْكَ أَتَّكَلُ

1- Senden başkası umulur, musibet anında ümitler başkasına yönelir mi?

2- İşinde Rabbine ve sana güvenen kimse gerçekten kurtuluşa erdi.

Şair, bu beyitlerle başladığı kasidenin on yedinci beyitine kadar muhatabını övmüştür. Daha sonra gelen beyitlerde ise, hüsnü'l-hurûca başvurarak, talebini dile getirmiş ve şöyle demiştir²¹⁶: (Mutekârib)

- 18- إِلَيْكَ ضِيَاءُ الْهُدَى أَشْتَكِي هُمُومًا أَقْمَنَ وَصَبْرًا رَحَلَ
19- وَقَلْبًا أُعْلِلُهُ إِنْ غَلَتْ مَرَاجِلُهُ بِعَسَى أَوْ لَعَلَّ
20- وَدَيْنًا عَدَا صِرْتُ مِنْ أَجْلِهِ عَلَى وَجَلٍ مِنْ هُجُومِ الْأَجَلِ
21- وَأَحْدَاثَ دَهْرٍ عِلَّةٍ لَمْ أَبَلَّ مِنْهَا وَمِنْ غُلَّةٍ لَمْ تُبَلَّ
22- وَكَمْ لِي مِنْ عِلَّةٍ لَمْ أَبَلَّ مِنْهَا وَمِنْ غُلَّةٍ لَمْ تُبَلَّ
23- وَمِنْ شُغْلٍ مَنَعَنِي الْكَرَى وَمَا شُغْلُ الْقَلْبِ إِلَّا شُغْلَانِ
24- وَذَاكَ لِعُمْرِي ذَا بُ الزَّمَانِ فَكَمْ مِثْلَهَا مَعَ مِثْلِي فَعَلَنْ
25- فَحَتَّى مَتَى طَرَفُهُ مَا عَفَا وَحَتَّى مَتَى صَرْفُهُ مَا عَقَلَنْ
26- فَهَلْ يَغْلُظُ الدَّهْرُ لِي مَرَّةً بِعَظْفٍ وَهَلْ نَافِعِي قَوْلُ هَلْ
27- وَيَا بُعْدَ مَا رُمْتُ مِنْ عَظْفِهِ مَتَى حَالٍ عَنْ حَالِهِ وَانْتَقَلَنْ
28- لَقَدْ سُمْتُهِ الضِّدَّ مِنْ طَبْعِهِ وَكَيْفَ يُنِيلُ الشِّفَا مِنْ أَعْلَى
29- وَهَلْ أَنَا إِلَّا كَمَنْ يَبْتَغِي مِنَ الْعَلَمِ الْمُرِّ طَعْمَ الْعَسَلِ

²¹⁴ Dönemin idarecilerinden olan el-Kâsım aynı zamanda el-Mutevekkil ‘Alellah İsmail’in de yeğenidir.

Bkz. el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 597.

²¹⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 247.

²¹⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 248-249.

- 18- Ey hidayetin nuru (Ziyâüddin)! Sana şikâyet ediyorum yerleşen kederleri ve çekip giden sabrı,
- 19- Ve kaynadığında “belki” ve “keşke” ile avuttuğum kalbi,
- 20- Ve ecel saldırısı gibi korku üzere yaşadığım borcu,
- 21- Ve zamanın baş ağrıtan, renkten renge bürünen olaylarını.
- 22- Nice dertlerim var aldırmadığım ve nice dinmeyen susuzluğum!
- 23- Uykumu kaçırın (nice) meşgaleler ve uğraşı yanmak olan kalp!
- 24- Zamanın âdeti budur işte, benim gibilere nice kez yaptı bunu.
- 25- Ne zaman uykuya dalacak göz kapakları? Ne zaman vurdumduymazlıktan vazgeçecek?
- 26- Zaman bir kez olsun şefkatle davranır bana karşı yumuşar mı? “Acaba” sözü fayda verir mi?
- 27- Ey onun lütfunu umduğum uzaklık! Hali ne zaman değişir ve geri döner?
- 28-Onu, dediğinin tersini yapması tabiatı olan diye adlandırdım. Hastadan şifa nasıl gelir ki?
- 29- Ben, acıdan bal tadı arayandan başka neyim?

el-Hebel bu beyitlerde, içinde bulunduğu çetin hali ve yaşadığı sıkıntıları dile getirmiştir. Kasidenin bu kısmında gerçekleştirdiği tehalluş aracılığıyla, şiirin tematik yönünü övgüden şikâyete doğru kaydırmıştır. Ardından gelen beyitlerde ise, yeniden bir önceki temaya, yani övgüye dönerek kasidede konusal bütünlüğü korumayı başarmıştır. Şairin bu tercihi, kasidenin asıl maksadının yardım talebinde bulunmak olduğunu ortaya koymaktadır. Şairin bir başka mediḥ kasidesinde ise şu beyitler yer almaktadır²¹⁷: (Tavîl)

- 1- جَمَالُ الْهُدَى وَالْمَكْرُمَاتِ وَمَنْ لَهُ
عَلَى لَا يُدَانِي حَصْرُهُنَّ لِسَانُ
- 2- وَسَابِقُ أَرْبَابِ الْمَكَارِمِ عَنْ يَدٍ
إِذَا ضَمَّهَا يَوْمُ الْفَخَارِ رَهَانُ

²¹⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 422.

1-Hidayetin ve cömertliklerin güzelliği, onun yüceliğini anlatmaya lisan yetmez.

2-Erdem sahiplerinin öncüsüdür o, iftihar gününde bahse girilen odur.

Şair, bu kasidesine övgü temasıyla başlamıştır. Bu temayı dokuzuncu beyite kadar sürdüren el-Hebel, kasidenin devamında, aşağıdaki beyitler aracılığıyla hüsnü'l-hurûc tekniğine başvurmuş ve konuyu şu şekilde değiştirmiştir²¹⁸: (Tavîl)

9- رَجَوْتُكَ بَعْدَ اللَّهِ فِيمَا أَهْمَنِي وَأَيُّ عَزِيزٍ قَدْ رَجَاكَ يُهَانُ

10- وَوَجَّهْتُ آمَالِي خِمَاصًا لَعَلَّهَا تَعُودُ مِنَ الْإِحْسَانِ وَهِيَ بِطَانُ

11- وَفِي النَّفْسِ حَاجَاتٌ وَفِيكَ فِطْنَةٌ سَكُوتِي خِطَابٌ عِنْدَهَا وَبَيَانُ

9- Allah'tan sonra dertlerime çare olarak seni umdum fakat sana güvenen her değerli kişi küçümsenir.

10- Aç karınla umutlarımı yönlendirdim, belki iyilikle dolu olarak geri dönerler diye.

11- Gönlümde gizli istekler var, sende ise kıvrak zekâ. Sessizliğim, kıvrak zekâsı yanında bir konuşma ve açıklamadır.

Şair, bu beyitlerin ardından, tekrar bir önceki konuya geçiş yapmıştır.

el-Hebel'in kasidelerinde, uzun ve yapısı itibarıyla belirgin tehalluşların yanı sıra, tek bir beyit içerisinde gerçekleştirdiği, daha kısa ve bu yüzden tespiti zor olan geçişlere de rastlanmaktadır. Bu tür kullanımda şairin, genellikle beyitin ilk mısraını ikinci mısraya zemin hazırlayan bir ifade, bir nevi bir girizgâh veya bir gerekçe olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Şairin tehalluş sanatını bu tarzda kullandığı beyitlerden biri şöyledir²¹⁹: (Basîf)

1- مَلَكْتُكُمْ فَأَعْدِلُوا فِي الصَّبِّ أَوْ جُورُوا ذَنْبُ الْأَجْبَةِ فِي الْعُشَاقِ مَعْفُورُ

1-Aşkın sahibi oldunuz! Adaletli davranın veya zulmedin. Âşıklar arasında sevgililerin günahı affedilir.

el-Hebel, kasidelerinde okuyucuyu anlamlar arasında şaşırtmadan, bir anlamdan diğerine ustalıkla geçiş yapmayı başarmıştır. Şairin poetik anlayışı, düşüncelerin ardışıklığı, ifadelerinin uyumu ve anlamların tutarlılığı ilkesi üzerine

²¹⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 422.

²¹⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 279.

dikkatle inşa edilmiştir. Bu bakımdan kasidelerinde, anlamlar arasında keskin ve ani geçişlere başvurmadan ziyade, akıcılığı sağlamaya gayret etmiştir. Böylece okuyucu hem anlam düzleminde hem de yapısı itibarıyla şiirsel bütünlükten kopmadan kasideyi kolaylıkla izleyebilmekte ve anlayabilmektedir. el-Hebel'in abartılı derecede süslü ve yapay ifadelerden kaçınması, yalnızca şiirlerine samimiyet kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda onu yapmacıklık eleştirilerinin dışında tutmuştur. Tıpkı diğer şairler gibi el-Hebel de uzun kasidelerinde kimi zaman şiir içi bağımsız temalara yönelmiştir. Buna rağmen şair, şiirlerinde anlam ve yapı bütünlüğünü koruyan, şiir unsurlarının birbirleriyle uyum içinde yer aldığı dengeli bir kompozisyon inşa etmeyi başarmıştır.

1.2.3. Hâtıme

Klasik ve modern Arap şiiri araştırmacıları ve eleştirmenleri, kasidenin matla' ve tehalluş bölümlerine verdikleri önemi, sonuç kısmı olan "hâtıme" bölümüne de vermektedirler. Hâtıme, sadece bir kapanış ve bitiş değil, aynı zamanda şiirin genel havasını tamamlayan ve okuyucuda iz bırakması beklenen bölüm olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden de bu bölümün dikkatlice ve titizlikle kurgulanması gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla şair, bu bölümde, sıradan beyitlere yer vermemeli; beyitleri, en çarpıcı imgelerle ve anlam yüklü kelimelerle bezemelidir²²⁰. Ayrıca bu bölümün, kasidenin genel muhtevası ve tematik çerçevesiyle uyumlu olması, anlam bütünlüğü açısından büyük önem arz etmektedir²²¹. Nitekim İbn Reşîk de bu görüşü desteklemekte ve kasidenin temelini oluşturan bir unsur olarak değerlendirdiği hâtıme bölümünün, özellikle güçlü ve nitelikli olması gerektiğini vurgulamaktadır²²².

el-Hebel'in *Dîvân*'ı incelediğinde, farklı tematik türlerde yazdığı kasidelerinin her birini, klasik Arap şiir geleneğine uygun bir şekilde, nitelikli ve etkili bir hâtıme ile bitirdiği görülmektedir. Örneğin, şair, va'z temalı, dinî bir nasihat içeren kasidesini şu şekilde sona erdirmiştir²²³: (Serî')

5- فَتُبَّ إِلَى اللَّهِ وَخَفَ مَكْرُهُ وَأَبْكِ عَلَى ذَنْبِكَ وَاسْتَغْفِرْ

6- وَالْبَسْ دُرُوعَ الْحُزْنِ مِنْ حَوْفِهِ تُغْنِكَ عَنْ دِرْعٍ وَعَنْ مِغْفَرٍ

²²⁰ Mehmet Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatından Bir Şair: Ahmed el-Keyvânî", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* II/4 (2002), 79.

²²¹ el-'Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, 443.

²²² İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1/239.

²²³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 89.

5- Allah'a tövbe et ve O'nun cezalandırmasından kork! Günahına ağla ve bağışlanma dile!

6- O'nun korkusuna karşı hüznün zırhını giyin. Zira hüznün zırhı seni başka zırh ve kalkanlardan müstağni kılar.

el-Hebel, Hz. Ali'yi ve Ehlibeyt'i övmek amacıyla yazdığı bir medih kasidesinin sonunu ise şu şekilde bitirmiştir²²⁴: (Tavîl)

32- فَصَبْرًا بَنِي الْمُخْتَارِ إِنَّ أَمَامَنَا لَمَوْقِفٌ عَدْلٍ عِنْدَهُ يَقَعُ الْفَضْلُ

33- وَعِنْدِي لِمَنْ عَادَاكُمْ نَصْلٌ مَقُولٌ إِذَا مَا انْبَرَى يَوْمًا يُحَاذِرُهُ النَّصْلُ

32-Ey Seçilenin (Hz. Peygamber'in) oğulları! Sabredin, önümüzde faziletin ortaya çıkacağı adil bir sahne var.

33-Düşmanlarınıza karşı sözümün keskin kılıcı hazır! Bir gün çekildiğinde, kılıç bile ondan çekinir.

Şair, gazel temalı bir kasidesinin sonunu ise şöyle bitirmiştir²²⁵: (Basîl)

10- مَا شِئْتُ مِنْذُ أَظَلَّتْ سُحُبٌ عَارِضَةً بِوَارِقِ الثَّغْرِ إِلَّا أَمْطَرَتْ بَرْدًا

11- وَلَا أُغَازِلُ رِيًّا مِنْ مُقَلَّدِهِ إِلَّا أَنْزَلُ مِنْ الْحَاطِئِ أَسَدًا

10- Gelip geçici bulutlar kapladığından beridir gökyüzünü, ağzının şimşek parıltılarıdır yolunu gözlediğim. Ne var ki soğuk yağmur yağdırdı!

11- Gerdanlıklı bir ceylana işve yapayım desem, aslan bakışları ile mücadele ederken bulurum kendimi.

el-Hebel, zamandan yakındığı şikâyet temalı bir şiirinin sonunda şöyle demiştir²²⁶: (Tavîl)

4- وَأَعْرَى بِنَا الدَّهْرُ الْحُؤُونَ صُرُوفَهُ وَمَا نَحْنُ إِلَّا قَطْرَةٌ مِنْكَ يَا بَحْرُ

5- وَإِذْ فُتِنَّا سَبْقًا إِلَى غَايَةِ الْعُلَى فَأَجْدُرُ مِنَّا أَنْ يُحَارِبَكَ الدَّهْرُ

4- Hain zaman belalarını peşimize saldı; biz ise sadece senin bir damlanız ey deniz!

²²⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 112.

²²⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 280.

²²⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 431.

5- Yüce hedeflere koşarken sınıandık. Zamanın seninle savaşıması daha iyidir.

Şairin fahır temalı bir kasidesinin hâtimesi şöyledir²²⁷: (Tavîl)

21- وَإِنْ قَالَ فِي الْحَاسِدُونَ مَقَالَةً فَمَا ضَرَّ بَدَرَ التَّمَّ أَنْ يَنْبَحَ الْكَلْبُ

22- صَبَرْتُ عَلَى صَرْفِ الزَّمَانِ وَقَدْ نَضَا لِحَرْبِي سَيْفًا وَلَا يُقِلُّ لَهُ عَرْبُ

21- Kıskananlar bana laf atsa, bilsin ki köpek havlasa da dolunaya zarar vermez.

22- Benimle savaşmak için keskin kılıç çekmişken zamanın entrikasına sabrettim.

el-Hebel, mersiye temalı bir kasidesini ise şu şekilde bitirmiştir²²⁸: (Münserih)

9- كُلُّ حَبِيبٍ تُذِيبُ فِرْقَتُهُ الْأَحْشَا وَلَا مِثْلَ فِرْقَةِ الْوَلَدِ

10- فَالْحَمْدُ لِلَّهِ كُلِّ آتَةٍ حَقُّ لَهُ الْحَمْدُ دَائِمُ الْأَبَدِ

9- Her sevgilinin ayrılığı içleri eritir, ama evladın ayrılığı gibisi yok.

10- Allah 'a her an hamd olsun! Gerçek hamd ebediyen O'na layıktır!

el-Hebel, şiirlerinin sonuç bölümlerini, edebî kurallara ve eleştirmenler tarafından belirlenen estetik ölçütlere sadık kalarak dikkatle inşa etmiştir. Bu bölüm, yalnızca bir şiirin kapanış bölümü olmasının ötesinde, şiirde işlenen farklı temaları bir araya getiren, dönemin edebî kültüründen izler taşıyan ve kasidenin bütünlüğüyle uyumlu bir zemin olarak değerlendirilmiştir.

1.3. Vezin ve Kafiye

Şairin duygu ve düşüncelerini sanatkârane bir biçimde ifade etmede başvurduğu en önemli teknik araçlardan ikisi vezin ve kafiye. Bu iki araç, Arap şiirinin estetik dokusunun temelini oluşturmakta ve şiirin hem ritmini hem de tınısını belirlemektedir. Bu bakımdan vezin ve kafiye, şiirin olmazsa olmaz unsurları olarak kabul edilmektedir.

1.3.1. Vezin

Arap şiirinde “vezin”, el-Ḥalîl b. Ahmed el-Ferâhidî'nin (ö. 175/791) geliştirdiği arûz ilmi ile sistematik bir hale gelmiştir. Ḥalîl, 15 baḥr (vezin kalıbı) tespit

²²⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 532.

²²⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 517.

etmiş; sonrasında Ahfeş el-Asğar'ın (ö. 316/928) eklemesiyle bu sayı 16'ya ulaşmış ve son şeklini almıştır²²⁹.

Veznin önemine dikkat çeken İbn Reşîk, bu konuda şu değerlendirmede bulunmuştur: “Vezin, şiirin rükünlerinin en önemlilerindendir. Kafiye den daha üstün kabul edilir; çünkü vezin, kafiye yi kapsar ve kafiye nin varlığı için zorunludur. Kafiye lerin farklı olması şeklinde ortaya çıkan kusur veznin değil, kafiye lendirmede izlenen yöntemin kusurudur”²³⁰.

Bu çerçevede vezin, yalnızca bir şekil unsuru olarak değil; aynı zamanda şiirin okurun hissiyatını harekete geçiren duygusal derinliğini belirleyen ve şairin okura ulaştırmak istediği anlamları taşıyan estetik bir araç olarak da değerlendirilmiştir.

el-Hebel'in *Dîvân*'ı incelendiğinde, şairin klasik Arap şiirinde yaygın şekilde kullanılan vezin kalıplarından “tavîl”, “kâmil”, “basîf”, “vâfir” ve “mutekârib” bahirlerini sıkça kullandığı görülmektedir. Bunlar arasında kâmil bahrini diğerlerine tercih ettiği ve bu bahri daha yoğun bir şekilde kullandığı dikkat çekmektedir. Kâmil bahri, klasik ve modern Arap şiirinde, ritmik akıcılığı ve duygusal yoğunluğu sebebiyle özellikle etkili bir biçimde kullanılmaktadır²³¹.

Aşağıdaki tabloda, el-Hebel'in *Dîvân*'ında yer alan şiirlerin bahr dağılımına ilişkin istatistiksel veriler sunulmuştur:

	<u>Bahr</u>	<u>Kaside Sayısı</u>	<u>Bevit Sayısı</u>
1	Ṭavîl	63	768
2	Basîf	48	643
3	Kâmil	42	695
4	Meczûu'l-Kâmil	30	236
5	Vâfir	25	195
6	Mutekârib	22	221

²²⁹ Abdullah Tayyib, *el-Murşid ilâ Fehmi Eş'ârî'l-'Arab ve Şîna'atihâ*, ts., 1/15-17.

²³⁰ İbn Reşîk el-Ğayrevânî, *el-'Umde*, 1/134.

²³¹ Abdullah Tayyib, *el-Murşid*, 1/303.

7	Münserih	20	173
8	<u>H</u> afif	18	172
9	Serî‘	15	76
10	Meczûu’r-Remel	10	109
11	Meczûu’r-Recez	9	34
12	Remel	8	98
13	Muctes	8	21
14	Meczûu’l- <u>H</u> afif	6	34
15	Medîd	4	34
16	Meczûu’l-Vâfir	4	13
17	Recez	2	34
18	Dûbeyt	1	2
	Toplam	338	3478

1.3.2. Kafiye

“Kafiye”, vezinle birlikte Arap şiirinin ritmik ve sanatsal yapısını tamamlayan temel estetik unsurlardan biridir. Şiirin ritmik düzenini sağladığı gibi şairin zihnindeki ve gönlündeki anlamları zarif bir şekilde okuruna ulaştırmasına ve şiirinin anlam derinliğini pekiştirmesine katkıda bulunmaktadır.

Köken olarak “boynun arka kısmı” anlamına gelen “kafâ” kelimesinden türeyen kafiye, Arapçada ism-i fail kalıbında kullanılan ve “şekillendirilmiş ve düzenlenmiş” anlamlarına gelen bir ism-i meful’dür²³². Bir edebiyat terimi olarak ise, şiirde her beyitte aynı kalıpta tekrar eden, bahrin bittiği son ses birimidir²³³.

²³² İbn Reşîk el-Ğayrevânî, *el-‘Umde*, 1/154.

²³³ Abdullah Dervîş, *Dirâsâtun fî ‘İlmi’l-‘Arûd ve’l-Ğâfiye* (Mekke: Mektebetu’t-Tâlibi’l-Câmi‘î, 1987), 93.

el-Hebel'in *Dîvân*'ında yer alan şiirler incelendiğinde, onun çeşitli kafiye türlerini ustalıklı kullandığı görülmektedir. O, bu türler arasından özellikle “mukayyede”, “zelel”, “nefer” ve “hûş” adı verilen kafiye türlerini tercih etmiştir.

1.3.2.1. Mukayyede

“Mukayyede”, son kafiye harfinin sâkin (cezimli) olduğu kafiye türüdür. Bu kafiye türü genellikle med harfinden sonra kullanılmaktadır²³⁴.

el-Hebel'in mukayyede türüne örnek teşkil eden şiiri şöyledir²³⁵: (Meczûu'r-Remel)

1- بَرَّحَ الشَّوْقُ فَوَاصِلَ	أَنْتَ عَمَّا بِي غَافِلَ
2- زُرْ فَأَيَّامَ الْمُحِبِّينَ	كَمَا قِيلَ قَلِيلَ
3- قَدْ تَرَكْتَ الْقَلْبَ مَيِّ	ذَاهِباً وَالْعَقْلَ ذَاهِلَ
4- بِأَبِي بَدْرًا بَدَا لِي	فِي سَمَاءِ الْحُسْنِ كَامِلَ

1- Özlem artık sıkıntı verdi yetiş! Sen ise halimden habersizsin.

2- Ziyaret et, çünkü âşıkların günleri, söylendiği gibi, çok kısadır.

3- Gittiğinde geride kalbimi bıraktın ve şaşkın bir akıl.

4- Babam sana feda olsun ey güzelliğin göğünde parlayan dolunay!

1.3.2.2. Zelel

Zelel, son harfi bâ, tâ, dâl, râ, ‘ayn, ardından elif-i ıtlâk olan yâ veya nûn harfi ile biten kafiye türüdür²³⁶.

Şairin zelel için örnek teşkil eden beyitleri şöyledir²³⁷: (Remel)

1- رَامَ عُذَّالِي فِيهِ سُلُوءَ	دُونَ مَا رَامُوهُ وَاللَّهِ الْمَمَاتُ
2- وَبَحَّ عُذَّالِي فِيهِ مَا دَرَوَا	أَنَّ آيَاتِ غَرَامِي مُحْكَمَاتُ

1- Kınayanlarım onu unutacağımı umdular ama Allah'a yemin olsun ki, ölürüm de bu dileklerini gerçekleştirmem.

²³⁴ Abdullah Tayyib, *el-Murşid*, 1/93.

²³⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 317.

²³⁶ Abdullah Tayyib, *el-Murşid*, 1/58.

²³⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 440.

2- Yazıklar olsun kınayıcılarıma! Aşkımın ayetlerinin sağlam ve kesin olduğunu bilmediler.

Şairin şiirlerinden bir başka zelel örneği şu şekildedir²³⁸: (Vâfir)

- 1- نَعَاهِدُ مَنْ نُحِبُّ فَلَا نُجَابُ وَنَمْتَدِّحُ الْمُلُوكَ فَلَا نُثَابُ
2- فَبُعْدًا لِلْقَرِيضِ إِذَا غَدَوْنَا عَلَيْهِ لَا نُجَارُ وَلَا نُجَابُ

- 1- Sevdiklerimizle ahitleşir ama icabet bulmayız; hükümdarları övsek de mükâfat görmeyiz.
2- Şiirden uzak olsun, biz onun peşinden gidince ne ödül alırız ne de cevap.

Başka bir örnek ise şöyledir²³⁹: (Kâmil)

- 1- وَمَثَلٌ وَفَاهُ يَوْمٌ حَامٍ فِي غَمَلَةٍ وَكَذَا الْحَيَاةُ غُرُورُ
2- قَدْ قُلْتُ إِذْ مَرُّوا عَلَيَّ بِنَعْشِهِ يَغْلُوهُ مِنْهُ عَلَى الْأَكْفِ ثَبِيرُ
3- مَا كُنْتُ أَحْسَبُ قَبْلَ مَوْتِكَ أَنْ أَرَى رَضْوَى عَلَى أَيْدِي الرِّجَالِ يَسِيرُ

- 1- Ölüm günü ansızın gelip çattı katlanılmaz birine, bir gaflet anında... Hayat da böyle aldattıcıdır!
2- Dedim ki, ne zaman naaşını taşıyanlar geçse yanımdan, o da eller üzerinde “Şebîr” dağından yüksek.
3- Ölümünden önce asla Raḍvâ Dağı’nın insan elleriyle taşındığını tahmin edemezdim!

Bir başka örnek şu şekildedir²⁴⁰: (Tavîl)

- 1- تَعَزَّلْتُ حَتَّى قِيلَ لِي عَاشِقُ وَشَبَّيْتُ حَتَّى قِيلَ فَاقِدُ أَوْطَانِ
2- وَمَا بِي مِنْ عِشْقٍ وَفَقْدٍ وَإِمَّا أَتَيْتُ مِنَ الشَّعْرِ الْبَدِيعِ بِأَفْنَانِ

- 1- Aşk şiirleri yazdım, hakkımda “Âşık olmuş” denildi. İltifat etmek için şiirler yazdım, hakkımda “Vatanını kaybetmiş” denildi.
2- Halbuki ne aşkım var ne de kaybım. Sadece, eşsiz şiirin dallarından getirdim.

²³⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 454.

²³⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 472.

²⁴⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 394.

1.3.2.3. Nefer

“Nefer”, son harfi şâd, dâd, zâ, tâ, hâ ve vâv harflerinden biriyle biten kafiye-leri içeren türdür²⁴¹.

el-Hebel’in nefer kafiye türünü uyguladığı bir kasidesi şu şekildedir²⁴²: (Serî‘)

- 1- ثِقْ بِالَّذِي صَيَّرَ دُونَ الْوَرَى فِي رَاحَتَيْكَ الْبَسْطَ وَالْقَبْضَا
2- مَا أَخْكَمُوا مِنْ كَيْدِهِمْ عُمْدَةً إِلَّا وَأَخْكَمْتَ هَا نَفْضَا

- 1- İnsanlara değil, ellerindeki verme ve alma gücünü verene (Allah’a) güven,
2- Onlar ustaca bir tuzak kurduklarında, sen onu sağlamca çözersin.

Başka bir örnek şu şekildedir²⁴³: (Tavîl)

- 1- أَبَا حَسَنِ أَنْتَ الْمُرْجَى هَا فَهَلْ مَوْعِدِ آمَالِي لَدَيْكَ نِجَازُ
2- فَأَنْتَ الْمُجَلَّى فِي الْكَرَامِ حَقِيقَةً وَعَيْرُكَ يَا ابْنَ الْأَكْرَمِينَ جَازُ

- 1- Ey Ebû Hasan! Sen onun umudu olduğun halde, ümitlerimin vaadi yerine gelecek mi?
2- Sen, kerem sahipleri arasında gerçek bir parıltısın ey en cömertlerin oğlu! Başkaları ise mecazdan ibaret.

Bir başka örnek şu şekildedir²⁴⁴: (Tavîl)

- 1- صَرَفْتَ لِسَبِّكَ النَّظْمَ وَالنَّثْرَ هِمَّةً تُرِينَا هَا مَا يَسْحَرُ الْفِكَرَ حُسْنُهُ
2- وَأَضَحْتَ سَمَاءَ الْمُلْكِ مِنْكَ مُنِيرَةً فَأَنْتَ سَنَاءُ الْمُلْكِ قُلْ لِي أَمْ ابْنُهُ

- 1- Nazmı ve nesri işlemek için çaba harcadın, bize güzelliğiyle düşüncüyü büyüleyen şeyi gösterdin.
2- Mülkün seması seninle aydınlandı, sen mülkün ihtişamısın, söyle bana, yoksa oğlu musun?

²⁴¹ Abdullah Tayyib, *el-Murşid*, 1/75.

²⁴² el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 216.

²⁴³ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 402.

²⁴⁴ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 436.

1.3.2.4. Hûş

“Hûş”, son harfi şa, hâ, zâl, şîn, zâ ve ğayn harflerinden biri ile biten kafiye türüdür.²⁴⁵

Hûş kafiye sisteminin kullandığı şiir örneği şu şekildedir²⁴⁶: (Basîf)

- 1- يَكِي عَلَيْكُمْ مُحِبُّ ذَابٍ مِنْ أَسْفٍ مَا حَانَ عَهْدُكُمْ يَوْمًا وَلَا نَكُنَّا
2- عَلَّمْتُمُوهُ رِثَاءَكُمْ وَامْتِدَاحَكُمْ مِنْكُمْ كُلُّ مَدْحٍ فِيكُمْ وَرِثًا

1- Size âşık biri, üzüntüden eriyerek ağlıyor. O, bir gün bile ahdinize ihanet etmedi, sözünü çiğnemedi.

2- Ona sizi övmeyi ve size ağıt yakmayı siz öğrettiniz. Sizin her övgünüz, aslında sizden miras kalandır.

el-Hebel, kasidelerinde yirmi üç farklı kafiye (revî) harfi kullanmıştır. Aşağıda verilen tabloda bu harflerin dağılımı gösterilmiştir:

	Revi	Şiir
1	ء	18
2	ب	30
3	ت	13
4	ث	1
5	ج	1
6	ح	8
7	د	45

8	ذ	1
9	ر	49
10	ز	1
11	س	4
12	ض	3
13	ط	2
14	ع	8
15	ف	5

²⁴⁵ Abdullah Tayyib, *el-Murşid*, 1/79.

²⁴⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 519.

16	ق	16
17	ك	6
18	ل	43
19	م	36

20	ن	32
21	و	2
22	هـ	2
23	ي	17

Tabloda da görüldüğü üzere, el-Hebel'in şiirlerinde revî harfi olarak genellikle ن, م, ل, ر, د harflerini tercih ettiği, buna karşın خ, ش, ص, ظ, غ harflerini hiçbir kasidesinde kullanmadığı görülmektedir. Bu, şairin fonetik tercihlerini göstermesi açısından önemlidir.

2. Dil ve Üslup Özellikleri

Belagat araştırmacıları ve edebiyat eleştirmenleri, şiiri ve edebî eserleri incelerken yalnızca metinlerin şekilsel yönünü oluşturan dış yapısına değil, metnin bu yapıdan yansıyan anlam katmanlarına ve yazarın düşünce dünyasına da odaklanmışlardır. Çünkü edebî metinler ve bilhassa şiir, şekilsel veçhesi kadar içerdiği fikrî ve hissî derinlik bakımından da değer kazanmaktadır. Şairin veya yazarın düşünce dünyasını, estetik anlayışını ve dönemine dair tarihsel gelişmeleri ve kültürel kodları çözümleyebilmek açısından belagat ilminin sağladığı araçlar oldukça işlevseldir.

Bu bölümde, el-Hebel'in şiirleri dil ve üslup özellikleri açısından değerlendirilmiş, özellikle şairin kelime seçimi ve şiirlerinin cümle yapıları tahlil edilmeye çalışılmıştır.

2.1. Kelime Seçimi

İster nesir ister nazım türünde olsun edebî bir metnin nitelikli sayılabilmesi, kullanılan kelimelerin, ele alınan tema ile uyumlu, anlaşılır ve akıcı olmasına bağlıdır. Bilhassa şairin kastettiği anlamın okuyucunun zihninde doğru ve etkili bir biçimde yankı bulması açısından, kelime seçimi son derece önem arz etmektedir. Bu bakımdan, giriş kısmında kullanılan kelimelerin, metnin tamamına dair bir ipucu vermesi

önemlidir. Edebî metnin giriş kısmının metnin tamamıyla uyumlu olmasına “berâ‘etü’l-istihlâl” denilmektedir²⁴⁷.

el-Hebel’in şiirleri, kelime seçiminin anlam ve tema bütünlüğüne hizmet ettiği örneklerle doludur. Sözelimi, bilhassa Ehlibeyt’i övdüğü medih temalı şiirlerinde şair, onların Peygamber hanedanından olduklarına dikkat çeken ve dinî ve ahlakî üstünlüklerini vurgulayan ifadeleri özellikle tercih etmiştir. Şair, örneğin Hz. Ali’yi methederken “Hz. Peygamber’e en yakın”ı anlamına gelen اقرب الناس ifadesini, “Hz. Peygamber’in kardeşi” anlamına gelen أخو المصطفى tabirini ve “Hz. Peygamber’in nefsi” anlamında kullanılan نفس الرسول ifadesini tercih etmiştir. Öte yandan, Hz. Ali’yi doğrudan değil de kinâye yoluyla övmek istediğinde “aslan yavrusu” anlamına gelen حيدرة kelimesini kullanmıştır. Ayrıca, el-Hebel’in mensubu bulunduğu mezhebin inanç esaslarına uygun olarak Hz. Ali’nin siyasî ve manevî otoritesini vurgulamak amacıyla “yerine geçen” anlamında الوصي kelimesini ve “imam, önder” anlamında الإمامة kelimesini tercih ettiği görülmektedir. Bunların dışında Hz. Ali’nin ahlakî özelliklerine birçok yerde işaret etmiş ve bu bağlamda, her biri ahlakî bir değere işaret eden “şeref, yücelik, cesaret” anlamlarına gelen والمجد والشرف الشجاعة والندى kelimelerini sıkça tekrarlamıştır.

Şair, genel olarak Ehlibeyt üyelerine ithafen yazdığı medih temalı şiirlerinde ise, “Ehlibeyt” ile aynı anlama gelen آل طه , آل الرسول , بني المختار , آل محمد kelimelerini kullanmıştır. Onların beğenilen ve övülen vasıflarını öne çıkarmak istediğinde ise, “temiz” anlamına gelen الطهر , “doğru yolu gösteren” anlamında هدى kelimelerini tercih etmiştir.

²⁴⁷ Şihâbüddin Ahmed b. Abdulvehhab en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-Ereb fî Funûni’l-Edeb* (Kahire: Dâru’l-Kutub ve Vesâiki’l-Kavmiyye, 2002), 7/133.

el-Hebel, yöneticileri ve dostlarını övdüğü methiyelerinde ise ya onların gerçekten sahip oldukları özellikleri ön plana çıkarmış ya da toplum için yaptıkları hizmetlerinden söz etmiştir. Yöneticilerin şahsiyetlerini överken, “nimet” anlamına gelen يَا نِعْمَةً ve “yüce” anlamına gelen الْعَلِيَاءُ الْعِزُّ kelimelerini kullanmıştır. Şairin yöneticilerin makamlarını överken ise, daha ziyade, مَجْدُ الْإِسْلَامِ, النَّصْرُ, السَّيْفُ, دَوْلَتُهُ عَزَّ, مَجْدٌ gibi kelimeleri tercih ettiği görülmektedir. Buna mukabil dostlarını överken أَشْرَفٌ, مَجْدٌ gibi kelimeleri kullanmıştır.

Gazel temalı şiirlerinde ise el-Hebel’in aşkı ve sevgiliyi çoğunlukla klasik tabirleri kullanarak yücelttiği dikkat çekmektedir. Bunlar genelde “aşk, gönül, sevgi, özlem, sevdâ” anlamlarına gelen ve sevgiliye duyulan bağılılık hislerini ifade eden الْعُصْنُ, الْبَدْرُ, رَيْمٌ, سَاكِنُ الْقَلْبِ, الطَّيِّ, الْغُرَامُ, الْفُؤَادُ, الْحُبُّ, الشَّوْقُ, الْعَرَامُ, gibi kelimelerdir. Sevgili tasvirinde ise, “ceylan, dal, dolunay, antilop, kalbin sakini” anlamlarına gelen الْعُصْنُ, الْبَدْرُ, رَيْمٌ, سَاكِنُ الْقَلْبِ, الطَّيِّ kelimelerini kullanmıştır. Sevgiliyle arasını bozmak isteyen kişileri de genellikle “kıskanç ve arabozucu” anlamlarına gelen الْحَاسُودُ, الْعَاذِلُ kelimelerini kullanarak zemmetmiştir.

Şair, i’tizâr temalı şiirlerinde genellikle “özür, güçlük, eğer yapabilseydim” anlamlarına gelen عَذْرًا, تَعَذَّرَ, لَوْ أَنَّنِي اسْتَطَعْتُ, kelimelerini kullanırken özlem temalı şiirlerinde daha ziyade “cefa, bıkmâ, uzaklık, özlem, ayrılık, ayrılan” anlamlarına gelen الْحَقَا, الْمَلَلُ, الْبُعْدُ, الشَّوْقُ, النَّوَى, الْهَاجِرُ kelimelerini tercih etmiştir.

el-Hebel’in mersiye temalı şiirlerinde tercih ettiği kelimeler ise, genellikle klasik Arap şiirinde yaygın olarak kullanılan kelimelerdir. Onun bu tür şiirlerinde “üzüntü, kabir, gözyaşı, hüzn, sabır, türbe, bulut, dert” anlamlarına gelen ve duygusal yoğunluğun ne denli yüksek olduğunu gösteren الشُّجُونُ, الْقَبْرُ, الْبُكَى, الْحُزْنُ, الصَّبْرُ, kelimelerini sıkça kullandığı görülmektedir.

Yukarıda verilen örneklerin de gösterdiği üzere, el-Hebel'in şiirleri temaya uygun kelime seçimi bakımından son derece zarif ve başarılı örnekler sunmaktadır.

2.2. Cümle Yapıları

Edebî metinlerde cümle yapılarının incelenmesinde, belagat ilminin temel disiplinlerinden biri olan me'ânî ilminin kuralları esas alınmaktadır. Me'ânî, sözün yapı itibarıyla nasıl kurulduğunu, anlamın nasıl intikal ettirildiğini, sözün maksadına uygun bir biçimde ifade edilip edilmediğini ve muhatabın haline göre nasıl şekillendirildiğini incelemektedir²⁴⁸. Belagat âlimleri, sözü iki ana üsluba ayırmışlardır. Bunlardan biri “haber üslubu”, diğeri “inşâ üslubu”dur²⁴⁹. Bu bölümde el-Hebel'in şiirlerinin cümle yapıları incelenecektir.

2.2.1. Haberî Cümleler

“Haberî cümle”, doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında hüküm verilebilen cümlelerdir²⁵⁰. Bir başka ifadeyle, haberî cümleler, gerçeğe dair doğrulanabilen veya olumsuzlanabilen bir yargı belirten ifadelerdir. Gerçekten hareketle sözü söyleyenin doğrulanması durumunda bu kişi doğru söyleyen; olumsuzlanması durumunda ise yalancı olarak nitelendirilmektedir²⁵¹. Belagat ilminde haberî cümleler şu üç başlık altında sınıflandırılmıştır: (1) İbtidâî haber, (2) Talebî haber ve (3) İnkârî haber²⁵². el-Hebel'in şiirlerinde haberî cümlelerin her üç çeşidine de rastlanmaktadır.

2.2.1.1. İbtidâî Haber

“İbtidâî haber”, muhatabın söylenen söz hakkında tereddüt veya itiraz kabilinden herhangi bir yargıya sahip olmadığı durumlarda, bir yargının herhangi bir te'kid edatına ihtiyaç duyulmadan, doğrudan ifade edildiği cümle türüdür²⁵³.

el-Hebel'in şiirlerinde, özellikle ölüm, Allah'ın kudreti, Hz. Peygamber'in fazileti ve sevgisi gibi dinî açıdan tartışmaya kapalı ve kesin kabul edilen hakikatlerin

²⁴⁸ Bedruddin b. Mâlik İbnu'n-Nâzım, *el-Misbâh fi'l-Me'anî Ve'l-Beyân Ve'l-Bedi'*, thk. Hüseyin Abdulcelil Yusuf (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, ts.), 7.

²⁴⁹ Mustafa es-Sâvî el-Cuveynî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye* (İskenderiyye: Muşeatu'l-Mearif, 1985), 11.

²⁵⁰ Celaleddin eş-Şuyûtî, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim (Mısır: el-Hey'etu'l-Mısrıyye, 1984), 3/257.

²⁵¹ Hafnî Nâsıf vd., *Durûsu'l-Belâğa* (Karaçi: Mektebetu'l-Medeniyye, 2007), 30.

²⁵² Abdulazîz 'Atîk, *Fi'l-Belâğeti'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'n-Nahḍati'l-'Arabiyye, ts.), 49.

²⁵³ Kerime Mahmud Ebû Zeyd, *İlmu'l-Me'anî Dirâse ve Tahlîl* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1988), 43.

ifadesinde ibtidâî haber cümleleri kullanılmıştır. Şair, bu kesinliği yansıtan bir kasidesinde şöyle demiştir²⁵⁴: (Meczûu'r-Recez)

- 1- الْمَوْتُ حَقٌّ فَاسْتَعِدَّ وَجِدَّ إِنَّ الْأَمْرَ جِدٌّ
- 2- وَأَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ حَقًّا مَا وَعَدَ
- 3- سَوْفَ تُرَى عَمَّا قَرِيبٍ وَارِدًا فِيمَنْ وَرَدَ
- 4- لَا زِمَ بَنِي الْمُخْتَارِ إِنَّ مَنْ يُلَازِمُهُمْ سَعِدَ

1- Ölüm haktır, hazırlıklı ol! Ciddiyetle çalış zira iş ciddidir.

2- Bil ki Allah, verdiği sözden asla dönmez.

3- Yakında ölüp gidenlerin arasına katılarak görüleceksin.

4- Seçilmişsin (Hz. Peygamber'in) oğullarına tutun; çünkü onlara tutunan mutlu olur.

Şair, bu kasidesinde muhatabına yönelttiği cümlelerle ölümün inkâr edilemez bir gerçek olduğu ortaya koymaya çalışmış ve bunu, Allah'ın sözünde ihtilaf olmaması düsturuna bağlayarak, ölümün kaçınılmaz bir son olduğu gerçeğini delillendirmiştir. Bu anlatım tarzı, yalnızca edebî değil, aynı zamanda didaktik bir yöne de sahiptir. Şair, okuru ölüm gerçeğini kabul etmeye ve buna göre hareket etmeye çağırmaktadır. Ardından el-Hebel, kendi inancı doğrultusunda kurtuluşun ancak Hz. Peygamber'e ve Ehlibeyt'e sığınmakla mümkün olduğunu belirtmiştir.

el-Hebel, ibtidâî haber üslubunu, mutlak hakikatleri dile getirirken herhangi bir delile veya vurgulayıcı unsura ihtiyaç duymadığı durumlarda tercih etmektedir. Böylece şair, iletmek istediği dinî mesajları ve öğütleri, muhatabını ikna edecek şekilde doğrudan aktarabilmektedir. Şair, Hz. Peygamber'e duyduğu sevgiyi dile getirdiği bir kasidesinde şöyle demiştir²⁵⁵: (Basît)

- 1- مَدِيحُكَ الْقَوْلُ يَشْفِي السَّامِعِينَ لَهُ وَغَيْرُ مَدْحِكَ فَهُوَ الْقَالُ وَالْقِيلُ
- 2- يَزِيدُكَ مِنْ مَدْحِكَ التَّالِي لَهُ شَرَفًا كَأَنَّمَا هُوَ تَسْبِيحٌ وَتَهْلِيلُ

1- Seni öven söz, onu dinleyene şifadır. Seni öven söz dışında her şey lafı güzafıdır.

2- Seni övenin şerefi çoğalır. Sanki övmesi tesbihtir ve lâ ilahe illallah zikridir.

²⁵⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 159.

²⁵⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 109.

Bu beyitlerde şair, ibtidâî haber üslubunu kullanarak, Hz. Peygamber'i övmenin kendi şiir anlayışında dinî bir değer taşıdığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, el-Hebel, Hz. Peygamber'in övgüsünün hem öven hem de övgüyü dinleyen açısından yüce makamlara erişme vesilesi olduğuna dair inancını ibtidâî haber cümleleri kullanarak pekiştirmiştir.

2.2.1.2. Talebî Haber

“Talebî haber”, söylenen sözde ifade edilen yargı bağlamında muhatabın zihninde bir tereddüt veya itiraz bulunması durumunda sözün bir te’kîd edatı kullanılarak güçlendirilmesidir²⁵⁶.

el-Hebel'in şiirlerinde talebî haber üslubu, muhatabı yönlendirme, teşvik etme veya onu belli bir düşünceye yöneltme amacıyla kullanılmıştır. Şair, özellikle kendi içsel dönüşümlerini okuruna aktarmak ya da muhatabını dinî ve ahlakî gerçekler ve değerler konusunda bilinçlendirmek istediğinde bu üslubu tercih etmiştir. Bu bağlamda, bir kasidesinde şöyle demiştir²⁵⁷: (Serî‘)

3- مَا هَذِهِ الدُّنْيَا لَنَا مَنَزِلًا وَإِنَّمَا الْآخِرَةُ الْمَنَزِلُ

4- قَدْ حَذَرْنَا مِنْ تُصَارِفِهَا وَإِنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ

3- Bu dünya bizim için bir yurt değildir; gerçek yurt ancak ahirettir.

4- Dinler ya da anlarsak o bizi (dünyevî) sıkıntılardan sakındırmıştır?

Bu şiirinde şair, dünyanın geçici, ahiretin kalıcı olduğunu kesin bir dille vurgulamakta ve dinleyicisini bu gerçeği idrak etmeye davet etmektedir. el-Hebel, muhatabının iletmek istediği mesajın farkında olduğunu varsayarsa da onun bunu yeterince önemsemediğini ima etmektedir. Bu noktada şair, talebî haber üslubuna başvurmakta ve vurgu kullanarak, muhatabından sözünün gerçekliğine gönülden inanmasını beklemektedir.

el-Hebel, başka bir beyitinde ise şöyle demiştir²⁵⁸: (Serî‘)

16- إِذَا سُئِلْنَا فِيهِ عَنْ كُلِّ مَا نَقُولُ فِي الدُّنْيَا وَمَا نَفْعَلُ

²⁵⁶ Abdulmute‘al eş-Şa‘ idî, *el-Belâgetu'l-‘Aliye ‘İlmu'l-Me‘anî* (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1991), 43.

²⁵⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 85.

²⁵⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 86.

17- مَا الْقَوْرُ لِلْعَالِمِ فِي عِلْمِهِ وَإِنَّمَا الْقَوْرُ لِمَنْ يَعْمَلُ

16- Dünyada söylediklerimizden ve yaptıklarımızdan sorguya çekildiğimizde,

17- Kurtuluş, ilim sahibi olana değil; sahip olduğu ilimle amel edene nasip olacaktır.

Şair, bu beyitlerde yalnızca ilmin kişiyi kurtuluşa götürmeye yetmeyeceğini, asıl kurtuluşun sahil amellerle mümkün olacağını dile getirmiştir. Bu doğrultuda, talebî haber üslubunu kullanarak muhatabını salih amel işlemeye teşvik etmektedir.

el-Hebel, bir başka kasidesinde ise şöyle demiştir²⁵⁹: (Hafif)

1- يَا بَنَ خَيْرِ الْأَتَامِ دَعْوَةَ عَبْدٍ عَضُّهُ حَدِثُ الزَّمَانِ بِنَابِ

2- إِنَّ هَوْلَ الْحِسَابِ عَرَّفَنِي لَوْنٌ مَشِيٍّ فِي عُنُقُونِ شَبَابِي

1- Ey insanların en hayırlısının oğlu! Bu, zamanın badiresi tarafından ısırılmış bir kulun duasıdır.

2- Hesap gününün dehşeti bana, gençliğimin baharında saçlarımın renginin ağarmasını öğretti.

Bu beyitlerde şair, doğrudan kendisini muhatap almakta ve hesap gününe dair taşıdığı korkuyu dile getirmektedir. Saçlarının genç yaşta ağarmasını bu korkusuna bağlamaktadır. İlk beyitin doğrudan Hz. Peygamber'e hitapla başlaması hem ona sığınma isteğinin bir yansıması hem de onun şefaatine nail olma arzusunun bir ifadesidir. Zira şairin mezhebî inancına göre, hesap gününde Hz. Peygamber'in şefaati olmadan kurtuluşa ermek mümkün değildir.

2.2.1.3. İnkârî Haber

“İnkârî haber”, muhatabın kendisine verilen habere itiraz etme veya ona tereddütle yaklaşma ihtimali bulunduğu durumlarda kullanılan ve bu yüzden, haberi ileten cümlelerin kuruluşunda en az bir te’kîd edatına ihtiyaç duyulan haber türüdür²⁶⁰.

el-Hebel’in şiirlerinde inkârî haber üslubunu özellikle muhatabın şüphe duyduğu veya inkâr ettiği gerçekleri vurgularken ustalıkla kullandığı görülmektedir. Şairin inkârî haber cümlelerini kullanmadaki başlıca amacı, bilhassa din ile ilgili

²⁵⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 233.

²⁶⁰ Muhammed el-Besyûni el-Beybânî, *Husnu's-Şanî' fi 'İlmi'l-Me'anî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'* (Matba'atu Dîvânî 'Umûmi'l-Me'arif, 1992), 16.

olarak yaygın şekilde kabul gören yanlış tasavvurları düzeltmektir. O, inkârî haber cümlelerine başvurarak, muhatabın zihninde yer etmiş yanlış düşünceleri çürütmek ve inancında kök salmış hurafeleri değersizleştirip ortadan kaldırmak ve böylece, gerçeği ve doğruyu bir kesinlik içinde sunmaya çalışmıştır.

Bununla birlikte, el-Hebel bu üsluptan yalnızca dinî hakikatleri ortaya çıkarmak amacıyla faydalanmamıştır. Nitekim bazı kasidelerinde, sevgiliden ve aşk açısından söz ederken de bu üsluba başvurduğu görülmektedir. Bu duruma örnek teşkil edebilecek bir kasidesinde şöyle demiştir²⁶¹: (Meczûu'l-Hafîf)

1- أَنَا وَاللَّهُ مِنْكَ فِي	مَحْنٍ لَا أُطِئُهَا
2- بَيْنَ قَلْبٍ تُذِيبُهُ	وَدُمُوعٍ تُرِيئُهَا
3- كَيْفَ تَسْلُوكَ مُهْجَةً	لَيْسَ يَطْعَى حَرِيئُهَا
4- كَيْفَ تَنْسَاكَ أَضْلَعُ	لَيْسَ بَهْدًا خَفِئُهَا

- 1- Vallahi ben, senden dolayı çektiğim sıkıntılara dayanamıyorum,
- 2- Bir yandan eriyen kalp, diğer yandan dökülen gözyaşları.
- 3- Nasıl dayanır sana, ateşi sönmeyen bir gönül?
- 4- Nasıl unuttur seni, çarpıntısı dinmeyen kalp?

Şair, bu beyitlerde, içinde bulunduğu ruhsal çöküntüyü ve ıstırap halini anlatırken, muhatap aldığı sevgilisinin bu hali anlamadığını veya inkâr ettiğini varsaymış ve bu yüzden içinde bulunduğu hali, yemini de içeren vurgulu ifadelerle dile getirmiştir.

Şair, başka bir kasidesinde yer alan beyitlerde şöyle demiştir²⁶²: (Meczûu'l-Hafîf)

1- أَنَا وَاللَّهُ مُغْرَمٌ	بِكَ صَبٍّ مُعَذَّبٌ
2- لِي دَمْعٌ مُفْرَقٌ	وَفُؤَادٌ مُدْبَذَبٌ

- 1- Vallahi ben sana âşığım, tutku ve ıstırap içindeyim.
- 2- Gözlerimden yaşlar süzülür, kalbim ise kararsızdır ve sallantıda.

²⁶¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 322.

²⁶² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 341.

Bir önceki beyitlerde olduğu gibi bu beyitlerde de şair, sevgisinin kabul görmediğini veya inkâr edildiğini varsaymaktadır. Bu yüzden de sevgilisini aşkına ikna etmeye çabası içerisinde. Bu doğrultuda, gözyaşlarını ve parçalanmış kalbini kanıt gösterirken yemin ederek içtenliğini dile getirmiştir.

2.2.2. İnşâ Cümleleri

Haber üslubuna dair yukarıda yapılan açıklamada, bu tür cümlelerin doğrulanıp yalanlanabilen ifadelerden oluştuğu belirtilmişti. Buna karşılık “inşâ” üslubu, mahiyeti itibarıyla doğruluğu ya da yanlışlığı bir kıstas aracılığıyla test edilemeyen cümlelerden oluşmaktadır. İnşâ cümleleri, “emir”, “nehiy”, “istifhâm”, “nidâ” ve “temenni” gibi kalıplar aracılığıyla kurulmaktadır. Dolayısıyla, cümlede kullanılan fiil kalıbının isimleriyle anılan türleri bulunmaktadır²⁶³.

2.2.2.1. Emir

el-Hebel’in şiirlerinde emir cümleleri, muhatabın dikkatini çekmek amacıyla kullanılan bir belagat unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair, böylece, mesajını pekiştirerek iletmeyi amaçlamıştır. O, bu üslubu özellikle muhataplarına bir öğüt verirken, ölümün hayat kadar gerçek olduğunu hatırlatırken ve onları tövbe etmeye davet ederken kullanmıştır. Şair, emir üslubuyla yazdığı bir kasidesinde şöyle demiştir²⁶⁴: (Seri‘)

3- يَا أَيُّهَا الْمُدْنِبُ مَا لِي أَرَى	أَمْنَكَ مِنْ ذَنْبِكَ أَمَّنَ الْبَرِي
4- ضَيَّعْتَ فِي اللَّذَاتِ وَقْتَ الصَّبَا	وَرُحْتَ فِي اللَّهْوِ وَلَمْ تُقْصِرْ
5- فَتُبَّ إِلَى اللَّهِ وَخَفَ مَكْرَهُ	وَابِكْ عَلَى ذَنْبِكَ وَاسْتَغْفِرْ
6- وَالْبَسْ دُرُوعَ الْحُزْنِ مِنْ خَوْفِهِ	تُغْنِكَ عَنْ دِرْعٍ وَعَنْ مَغْفَرٍ

3- Ey günahkâr! Günahından dolayı sanki masummuşsun gibi güvende olduğunu görüyorum.

4- Gençlik zamanını zevküsefa içinde geçirdin, eğlenceye daldın, hiç kendini sakınmadın.

²⁶³ Abdulazîz ‘Atîk, *Fi'l-Belağeti'l-'Arabiyye*, 65-66.

²⁶⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 89.

5- Allah'a tövbe et ve O'nun cezalandırmasından kork! Günahına ağla ve bağışlanma dile!

6- O'nun korkusuna karşı hüznün zırhını giyin. Zira hüznün zırhı seni başka zırh ve kalkanlardan müstağni kılar.

Bu beyitlerde, muhataba kaçınılmaz son olan ölümün ve ölüm sonrasındaki hesabın ciddiyetini kavratmak amacıyla emir cümlelerinin tekrarlanarak kullanıldığı görülmektedir. Bu amaçla el-Hebel, muhatabına kurtuluşun anahtarını ne olduğunu da açıklamış ve kurtuluşun ancak tövbeyle mümkün olduğunu dile getirmiştir.

Emir üslubunu benzer amaçla kullandığı başka bir kasidesi ise şöyledir²⁶⁵:
(Meczûu'l-Kâmil)

- 1- إِفْرَغْ إِلَى الْبَارِي وَكُنْ مِمَّا جَنَيْتَ عَلَى وَجَلْ
2- وَأَرْجِ الْإِلَآءَةَ فَلَمْ يَحِبْ رَاجِي الْإِلَآءِ عَلا وَجَلْ

1- Yaratana sığın ve işlediğin günahlardan ötürü hep korku içinde ol!

2- Allah'a umut bağla, çünkü Yüce ve Aziz olan Allah'a umut bağlayan asla hayal kırıklığına uğramaz.

Bu beyitlerde şair, muhatabını bir kez daha tövbe etmeye çağırır ve onu Allah'a sığınmaya teşvik etmiştir. Zira ona göre kurtuluşun tek çaresi O'na sığınmaktır.

el-Hebel, emir üslubunu kimi zaman sevgilisini ikna etmek için de kullanmıştır. Buna örnek teşkil edebilecek bir kasidesi şöyledir²⁶⁶: (Münserih)

- 1- وَإِنْ تُرِدْ أَنْ تَرَى فُؤَادِي وَمَا الَّذِي فِيهِ مِنْ وَدَادِكَ
2- فَانْظُرْ إِلَى قَلْبِكَ احْتِبَارًا وَقَسْ فُؤَادِي عَلَى فُؤَادِكَ

1- Eğer kalbimi, onun içinde sana duyulan sevgiyi görmek istersen,

2- Bir kıstas aracı olarak kendi kalbine bak ve kalbimi kalbinle mukayese et!

Şair bu beyitlerde, sevgilisine kalbinin onun sevgisiyle dolu olduğuna inandırmak için ondan kendi kalbine bakmasını emir üslubu kullanarak anlatmıştır.

²⁶⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 97.

²⁶⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 411.

el-Hebel bazı şiirlerinde, emir kipi yerine isim fiil kalıbıyla emir anlamı oluşturulan yapıları da kullanmıştır. Bu tercih, geleneksel emir kalıplarından farklı olarak daha tesirli bir etki yaratmaktadır. Şair, böyle bir kullanımın yer aldığı bir kasidesinde şöyle demiştir²⁶⁷: (Serî‘)

1- قَدْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَى حِدِّهِ الْمِسْكِ سَطْرًا ذَقَّ مَعْنَاهُ

2- قُلْتُ لِلْعُشَّاقِ لَمَّا بَدَا صَبْرًا عَلَى مَا كَتَبَ اللَّهُ

1- Allah, onun yanağına misk ile manası ince bir satır (yazı) yazdı,

2- O yazı belirince âşıklara, “Allah’ın yazdığına sabredin” dedim.

Bu beyitlerinde şair, muhatap ya da muhataplarını Allah’ın takdir ettiği şeyin gerçekleşmesi için sabretmeye davet etmiştir.

Emir anlamında isim fiil kullandığı başka bir kasidesinde de şöyle demiştir²⁶⁸: (Serî‘)

11- يَا كَادِحًا يَجْهَدُ فِي كَسْبِهَا أَغْرَكَ الْمَشْرَبُ وَالْمَاكُلُ

12- وَيَا أَحَا الْحِرْصِ عَلَى جَمْعِهَا مَهْلًا فَعَنْهَا فِي عَدِّ تُسْأَلُ

11- Ey dünyalık elde etmek için çabalayan! Seni yemek ve içmek mi aldattı?

12- Ey hırsla mal biriktiren kardeş! Yavaş ol! Çünkü yarın bunlardan hesaba çekileceksin.

Şair, bu beyitlerde de dinî değerleri merkeze alarak muhatabına öğüt vermektedir. Dünya malı biriktirmek uğruna gösterilen çabanın, ahirette kişinin aleyhine olabileceğini ifade eden el-Hebel, bu mesajını muhatabına iletirken emir kipi yerine emir anlamı taşıyan isim fiil kalıbını tercih etmiş ve böylece, ifadesine daha etkili ve daha dikkat çekici bir biçim kazandırmıştır.

2.2.2.2. Nehy

Nehy üslubu, diğer üsluplar gibi, el-Hebel’in şiirlerinde sıkça görülen bir üsluptur. Şair bu üslubu, muhatabını ya belli bir hedefe yönlendirmek ya da belli bir olumsuz davranıştan sakındırmak amacıyla kullanmıştır. el-Hebel’in teşvik ve

²⁶⁷ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 371.

²⁶⁸ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 85.

sakındırmaları da dinî içeriklidir. O, muhataplarını dünya sevgisinden ve dünyevî kaygılardan sakındırmayı ve günahlardan alıkoymayı amaçlamıştır.

Öte yandan şairin, mezhebî inancı doğrultusunda, Ehlibeyt'e yönelik ithamları reddetmek ve onları savunmak istediğinde de bu üsluba başvurduğu görülmektedir. Buna örnek teşkil eden bir kasidesinde şöyle demiştir²⁶⁹: (Meczûu'r-Recez)

- 1- النَّاصِبِيُّ جَا حِدٌ أَعْمَى الشَّقَاءُ بَصَرُهُ
- 2- فَرَّقَ مَا بَيْنَ النَّبِيِّ وَأَخِيهِ حَيْدَرُهُ
- 3- لَا تَعْجَبُوا مِنْ بُغْضِهِ لِلْعُتْرَةِ الْمُطَهَّرَةِ
- 4- فَإِنَّهُ مَعْرِفَةٌ لَكِنْ أَبُوهُ نَكْرَةٌ

1- Nâsibî bir inkârcıdır, şekavet (bedbahtlık) onun gözünü kör etmiştir.

2- Peygamber ile kardeşi Haydar (Ali) arasına ayrılık soktu,

3- Onun temiz Ehlibeyt'e kini şaşırtmasın sizi!

4- Zira o (kendini) bilgili sanır, fakat babası meçhul ve değersizdir.

Bu beyitlerde şair, inancı hakkında kendisini tenkit edenlere serzenişte bulunmuş ve onları cahillikle suçlamıştır. el-Hebel, burada, Hz. Peygamber ve Ehlibeyt hakkındaki ithamları reddetmiş ve bu tür ithamların onaylamasını ve benimsenmesini önlemek amacıyla sakındırıcı bir üslup kullanmayı tercih etmiştir.

Şair, dünya sevgisini küçümsediği ve geçmişe takılmanın anlamsızlığını vurguladığı bir başka beyitte şöyle demiştir²⁷⁰: (Serî')

- 13- لَا تَتَعَبَنَّ فِيهَا وَلَا تَأْسَفَنَّ لِمَا مَضَى فَإِلَّا مُرُّ مُسْتَقْبَلٍ

13- Onda (dünyada) kendini yorma ve geçip gidene üzülme; çünkü asıl iş gelecektedir.

Bu beytinde el-Hebel, dünyevî zevklere dalmanın, dünya hayatını bir oyun ve eğlence olarak görmenin, ahiret hayatı açısından sakıncalarına değinmiş ve nehiy üslubuna başvurarak muhatabına, geçmişe ve geçmişte kalanın pişmanlığına takılmak yerine, önüne bakmasını salık vermiştir.

²⁶⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 482.

²⁷⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 85.

Bir başka örnekte ise el-Hebel, Allah’a sığınıp O’na tevekkül etmeyi şu şekilde öğütlemiştir²⁷¹: (Hafif)

1- لَا تَطَيَّرْ وَثِقْ بِرَبِّكَ تَلْقَاهُ عَلَى دَفْعِ مَا تَخَافُ قَدِيرًا

2- وَتَوَكَّلْ فَرُبَّ مُكْرَهٍ شَيْءٍ يَجْعَلِ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

1- Uğursuzluk inancına kapılma! Rabbine güven! O’nu korktuğun şeyi defetmeye kâdir olarak bulursun.

2- Allah’a tevekkül et! Zira nice istenmeyen şeyler vardır ki Allah onlarda çok hayırlar saklamıştır.

el-Hebel bu beyitlerinde, muhatabını içinde bulunduğu umutsuzluk halinden çıkarma ve ona doğru yolu gösterme gayretindedir. Şaire göre, böylesi bir durumda doğru olan, farklı yollara başvurmadan Allah’a güvenmektir. Zira korkulan şeyin başa gelmesinin önüne geçebilecek tek güç Allah’tır. Allah’a tevekkül, şer olarak görülen durumlarda bile insanın hayırla karşılaşmasını sağlayan ilahî bir güçtür.

2.2.2.3. İstifhâm

el-Hebel’in şiirlerinde istifhâm üslubu, genel olarak, şairin zihnini meşgul eden konularda okuyucuyu derin düşünceye sevk eden önemli bir belagat aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda şair, bazı şiirlerinde doğrudan cevabı istenmeyen, aksine üzerinde düşünülmesi beklenen sorular sorarak bu üslubu muhatabını düşünmeye davet etme aracı olarak kullanmıştır. Bilhassa dinî meselelerde, aklı muhakemeye yaslanan bir düşünce tarzının benimsenmesi çağrısı okurlara, istifhâm üslubu kullanılarak oluşturulan sorular aracılığıyla iletilmiştir. Bu doğrultuda şairin, bir yandan mensubu bulunduğu mezhebi ve inanç ilkelerini savunmayı, öte yandan itikadına ne denli sadakatle bağlı olduğunu göstermeyi amaçladığında istifhâm üslubunu sıklıkla kullandığı göze çarpmaktadır. Örneğin bir kasidesinde şöyle demiştir²⁷²: (Mutekârib)

1- أَجَابَ وَلَبَّاهُ لَمَّا دَعَا أَغَيْرُ أَبِي السَّبْطِ لِلْمُصْطَفَى

2- وَصَلَّى وَكُلُّهُمْ مُشْرِكٌ وَرَكَّى بِخَاتَمِهِ رَاكِعًا

²⁷¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 103.

²⁷² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 158.

1- Mustafa'nın torununun babasından (Hz. Ali) başkası davet ettiğinde icabet edip çağrısına kulak verdi mi?

2- Hepsi müşrikken O (Hz. Ali), namaz kıldı, rükû halindeyken yüzüğünü zekât verdi.

el-Hebel bu beyitlerde, Hz. Ali'nin faziletlerini vurgularken onun Hz. Peygamber'e olan yakınlığını da ortaya koymaktadır. Bunun yaparken de Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'e yakın olmasından dolayı üstün olduğu yönündeki mezhebî inancını inkâr edilemez bir gerçeklik olarak vazetmekte ve bu bağlamda, istifhâm üslubunu kullanarak, hem bu inancın katiyetini ortaya koymakta hem de muhatabını bu konuda düşünmeye çağırmaktadır.

Şair, üzüntüsünü dile getirdiği bir kasidesinde şöyle demiştir²⁷³: (Tavîl)

- 1- أَيُّغْنِيكَ دَمْعُ أَنْتَ فِي الرَّبْعِ سَاكِبُهُ وَقَدْ رَحَلْتَ غِرْلَانَهُ وَرَبَارِبُهُ
2- تَهْوَنُ أَمْرَ الْحُبِّ مُدْعِيَا لَهُ وَمَا الْحُبُّ أَهْلٌ أَنْ يَهْوَنَ جَانِبُهُ

1- Ceylanların ve antiloplarının terk ettiği (sevgilinin) konakladığı yerde döktüğün gözyaşı sana ne fayda sağlar?

2- Aşkın önemini iddialı bir şekilde küçümsüyorsun; oysa aşk, hafife alınmaya layık bir şey değil!

Bu beyitlerde şair, kayıplarının ardından döktüğü gözyaşının fayda etmeyeceğini, yaşadığı sevginin doğası gereği böylesi bir sonucun kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. İstifhâm yoluyla bu duygusal çıkmazı ve içinde bulunduğu çaresizliği dile getirmekte ve okuyucusunu da bu duygusal yoğunluğun içerisine çekmektedir.

el-Hebel, Allah'tan başkasına sığınamayacağını dile getirdiği başka bir kasidesinde şöyle demiştir²⁷⁴: (Basîl)

- 1- مَنْ ذَا إِلَى عَذْلِهِ أَهْيَى شَكَايَاتِي سِوَاكَ يَا رَافِعَ السَّبْعِ السَّمَوَاتِ
2- مَنْ ذَا أَرْجِيهِ أَمْ مَنْ ذَا أُؤَمِّلُهُ لِمَا أَتَانِي مِنَ الْبَلَوَى وَمَا يَأْنِي
3- مَنْ ذَا أُلَوِّدُ بِهِ فِي مَا أَلَمَّ وَمَنْ أَدْعُوهُ إِنْ قَلَّ صَبْرِي فِي مُضَرَّتِّي

²⁷³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 117.

²⁷⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 75.

4- مَوْلَايَ عَادَاتُكَ الَّتِي عُرِفَتْ بِهَا الْعُ
فَرَانُ مَهْمَا عَدَا الْعَصِيَانُ عَادَاتِي

- 1- Ey yedi göğü yükselten! Senin dışında kimin adaletine ileteyim şikâyetlerimi?
- 2- Başıma gelen ve gelecek olan belalardan ötürü kime ümit besleyeyim?
- 3- İçine düştüğüm bu durumda kime sığınayım, zararımdan ötürü sabrım kalmadığında kime dua edeyim?
- 4- Ey Mevlâ'm! Her ne kadar adetim isyan etmek olsa da senin bilinen adetin bağışlamaktır.

Bu beyitlerde şair, bir yandan sorular sorarken bir yandan da Allah'ı tesbih ve tenzih etmiştir. İnsan için Allah'tan başka bir sığınak olmadığını, insanın ancak O'na yönelerek kurtuluşa erebileceğini dile getiren şairin aynı istifham kalıplarına tekrar tekrar başvurması, bu üslubu acziyetini ifade etmek amacıyla bilinçli bir şekilde kullandığını göstermektedir.

el-Hebel, Hz. Ali'nin üstünlüğünü ispat etmeye çalıştığı bir kasidesinde de istifhâm üslubunu sıkça kullanmış ve şöyle demiştir²⁷⁵: (Tavîl)

- 19- وَنَصَّ عَلَيْهِ بِالْإِمَامَةِ دُوهُمْ وَلَوْ لَمْ يَكُنْ نَصًّا لَقَدَّمَهُ الْفَضْلُ
- 20- أَلَيْسَ أَخَاهُ وَالْمُوَاسِي بِنَفْسِهِ إِذَا مَا التَّقَى يَوْمَ الْوَعَى الْخَيْلُ وَالرَّجُلُ
- 21- أَمَا كَانَ أَدْنَاهُمْ إِلَيْهِ قَرَابَةً وَأَكْثَرُهُمْ عِلْمًا إِذَا عَظُمَ الْجَهْلُ
- 22- أَمَا كَانَ أَوْفَاهُمْ إِذَا قَالَ ذِمَّةً نَوَالًا إِذَا مَا شِيمَ نَائِلُهُ الْجَزْلُ

19- (Allah) imamet makamına başkasını değil, onu (Hz. Ali) tayin etti; gerçi bu tayin olmasa da faziletleri onu öne çıkarırdı.

20- O, Hz. Peygamber'in, atlılar ve yayalar birleştiği savaş gününde canını ortaya koyan fedakâr kardeşi değil miydi?

21- Akrabalıkta en yakın, cehalet büyüdüğünde ilimde en üstün olan o değil miydi?

22- Söz verdiğinde en vefalı, cömertlik istenildiğinde ihsan sahibi olan o değil miydi?

el-Hebel'in Zeydî mezhebinden olduğu daha önce belirtilmişti. Şairin Hz. Ali ve onun soyuna atfettiği yüksek konum ve bu konumu başkalarına kabullendirme ve muarızlarına ispatlama çabası, mezhebî mensubiyetinin doğal bir yansıması olarak

²⁷⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 111.

değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda şair, bilhassa bu inancı benimsemeyenlere karşı çeşitli deliller sunmayı amaçlamış ve bunu yaparken de vurguyu artırmak amacıyla istifhâm üslubunu kullanmıştır. Öte yandan, aynı kaside içerisinde bu üsluba tekrar tekrar başvurmasını, şairin sahip olduğu inanca duyduğu güvenin ve sadakatin bir alameti olarak yorumlamak mümkündür.

2.2.2.4. Nidâ

el-Hebel'in *Dîvân*'ında en sık başvurduğu belagat sanatlarından birisi de nidâ üslubudur. Şairin uzun kasidelerinin tamamında bir şekilde bu üslubu kullandığı görülmektedir. O, sık sık Hz. Peygamber'e ve Ehlibeyt'e hitap ederek onlara beslediği muhabbeti ve inancına olan bağlılığını ifade etmiştir.

Buna ilaveten, şair, okuyucunun dikkatini çekmek, onu metne odaklamak ve duygusal yoğunluğu artırıp okuduğu şiirle hissî bir bağ geliştirmesini sağlamak amacıyla da nidâ üslubuna başvurmuştur. Bu yoldan okurunu, dinî, ahlakî ve vicdanî hakikatler üzerine düşünmeye sevk etmeyi hedeflemiştir.

Öte yandan el-Hebel'in bazı kasidelerinde, duygusal bir yakınlık ve bağ kurmak amacıyla sevgilisine hitap ederken de bu üslubu kullandığı görülmektedir. Bu doğrultuda yazdığı bir kasidesinde şöyle demiştir²⁷⁶: (Mutekârib)

- 1- أَيْ طَلَعَةُ الْقَمَرِ الزَّاهِرِ وَيَا قَامَةَ الْغُصْنِ النَّاضِرِ
2- غَرَامِي لَيْسَ لَهُ أَوَّلٌ فَهَلْ لِّصُدُودِكَ مِنْ آخِرٍ

1- Ey parlayan ayın siması! Ve ey taze dalın boyu!

2- Aşkımın bir başlangıcı yok ama acaba senin uzak durmanın bir sonu var mı?

el-Hebel bu beyitlerde sevgilisine hitap ederek onun fiziksel güzelliğini dile getirmiş ve bu yoldan, kendisini sevgilisinin yanındaymış gibi hissettiğini göstermek istemiştir. Nidâ üslubunun kullanıldığı bu hitaplar, şairin sevgilisini manevî olarak yanına çekme ve ona olan sevgisini ikrar etme arzusunu yansıtmaktadır.

Şair, Ehlibeyt'in üstünlüğünü inkâr edenlere hitaben yazdığı bir kasidesinde ise şöyle demiştir²⁷⁷: (Serî')

²⁷⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 352.

²⁷⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 438.

- 1- يَا مُنْكَرًا فَضْلَ بَنِي أَحْمَدٍ كُنْ لِلَّذِي تَسْمَعُهُ مُنْصِتًا
2- هَلْ خَاتِمُ الرُّسُلِ سِوَى جَدِّهِمْ أَمْ هَلْ أَتَى فِي غَيْرِهِمْ هَلْ أَتَى

- 1- Ey Ahmedoğulları'nın faziletini inkâr eden! İşiteceğin şeye kulak ver!
2- Peygamberlerin sonuncusu onların dedesi değil midir? Yoksa "Hel Etâ" (İnsan Sûresi) başkası hakkında mı indi?

el-Hebel bu beyitlerde, Peygamber ailesinin bir faziletinden söz ederken nidâ üslubunu kullanmış; ancak nidâ ettiği muhatabı belirsiz (nekire) bırakarak bütün inkârcıları hedef almıştır. Şair, kendisini hicveden birine hitap ettiği bir kasidesinde şöyle demiştir²⁷⁸: (Meczûu'r-Remel)

- 1- أَئِذَا الْمُغْضَبُ جَهْلًا لَيْسَ رِزْقِي فِي رِضَاكَ
2- لَسْتُ أَرْضِيكَ إِذَا مَ تَرْضِيَنِي لِإِحَاكَ
3- فَاتَّخِذْ غَيْرِي خَلِيلًا فَقَدْ اخْتَرْتُ سِوَاكَ

- 1- Ey cahillikle öfkelenen! Rızkım senin hoşnutluğunda değil.
2- Sana kardeşlik yapmam için beni razı etmedikçe ben seni hoşnut edecek değilim.
3- Başka bir dost edin zira ben senden başkasını seçtim.

Sevgilisinden geriye kalan hatıraları andığı bir kasidesinde ise şair şöyle demiştir²⁷⁹: (Münserih)

- 1- يَا ذَا رَ سَلْمَى بِسَفْحِ ذِي سَلَمٍ حَيَّاكَ حَيَّاكَ وَاكِفُ الدِّمِ
2- نِدَاءُ صَبٍّ لَا يُسْتَجَابُ لَهُ وَغَيْرُ مُجْدٍ نِدَاءُهُ دَا صَمَمِ

- 1- Ey Selmâ'nın Zî-Selem kıyısındaki yurdu! Selam sana, selam sana! Gözyaşları sel olup aksın!
2- Aşkın çağrısına cevap yok artık. Feryadı, sağır bir dünyada faydasız kalır.

Bu beyitlerde el-Hebel, sevgilisiyle bağ kurmak amacıyla onun ardından kalan izlerle konuşmakta ve geçmişte onunla geçirdiği güzel günleri hatırlamaktadır. Her ne kadar bu hitapların bir fayda sağlamayacağını bilse de kalıntıları sevgisine şahit kılmak arzusu dikkat çekicidir.

²⁷⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 486.

²⁷⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 120.

2.2.2.5. Temennî

“Temennî”, el-Hebel’in şiirlerinde başvurduğu bir diğer önemli inşâ üslubudur. Bu yolla şair, gerçekleştirmelerinin zor ya da imkânsız olmalarına bakmadan, arzularını ve dileklerini dile getirmektedir.

Şairin şiirlerinde temennî üslubunu, bilhassa dünyadan yüz çevirme, yüce ilahî makamlara ulaşma arzusu gibi temalar bağlamında kullandığı görülmektedir. Örneğin, ahiret gününü hatırladığı bir kasidesinde şöyle demiştir²⁸⁰: (Meczûu’l-Kâmil)

- 1- وَأَسْوَءُ حَالِي فِي عَدٍ لِقَيْحِ مَا قَدْ كَانَ مِنِّي
2- وَفَضِيحِي يَوْمَ الْجَزَا إِنَّ لَمْ يَجِدْ بِالْعَفْوِ عَنِّي
3- كَيْفَ التَّخَلُّصُ مِنْ عَذَابِكَ لَيْتَ أُمِّي لَمْ تَلِدْنِي
4- أَوْ لَيْتَ أَنِّي لَمْ أَعِشْ لَوْ كَانَ يُجِدِّي لَيْتَ أَنِّي

- 1- Yarın, işlediğim çirkin ameller yüzünden halim ne kötü olacak!
2- Beni bağışlamazsan ceza günü benim için rezalet olur.
3- (Bağışın olmasa) senin azabından nasıl kurtulabilirim ki? Keşke annem beni hiç doğurmasaydı!
4- Ya da keşke hiç yaşamamış olsaydım. Eğer bir yararı olacaksa, olmamayı dilerdim!

Bu beyitlerde şair, ahiret gününü tasavvur etmiş ve yaptıklarından duyduğu pişmanlığı ortaya koymuştur. Şair, öyle pişman ve perişan bir haldedir ki doğmamış olmayı dilemektedir. Bununla birlikte o, Allah’tan mağfiret dileyerek, içinde hâlâ bir umut taşıdığını da göstermiştir.

el-Hebel, mersiye temalı bir kasidesinde ise şöyle demiştir²⁸¹: (Münserih)

- 1- قَبْرٌ حَوَى قِطْعَةً مِنَ الْكَبِدِ أَوْدَتْ فَأَوْدَى لِقَمْدِهَا جِلْدِي
2- تَرَحَّلَ الصَّبْرُ عِنْدَمَا رَحَلَتْ إِلَى جَوَارِ الْمُهَجَّنِ الصَّمَدِ
3- يَا لَيْتَ أَنَّ الْمَمَاتَ أَخْرَعَا مِنْ أَمَدٍ عَاجِلٍ إِلَى أَمَدٍ

- 1- Bir mezar, ciğerimin bir parçasını sakladı, Onun kaybıyla derim eridi, canım söndü.

²⁸⁰ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 79.

²⁸¹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 517.

2- Sabır, onun ayrılışıyla terk etti beni ve o, ebediyetin sığınağına göçtü.

3- Keşke ölüm onu hızlıca gelen vadesini başka bir vadeye erteleyeydi.

Şair bu mersiyede, kaybın ardından duyduğu üzüntünün hâlâ içini acıttığını ifade etmiş ve gerçekleşmesi imkânsız bir dilekte bulunarak temennisini dile getirmiştir.

el-Hebel, başka bir kasidesinde de şöyle demiştir²⁸²: (Basît)

3- فَالْيَوْمَ أَحْمَدُ خَلَّاقِي وَأَشْكُرُهُ شُكْرًا بِهِ أَسْتَزِيدُ الْفَضْلَ وَالْمَدَدَا

4- إِذْ مِنْ عَطَا مِطَ بَحْرِ الْجَهْلِ أَنْقَذَنِي فَضْلًا وَوَقَّقَنِي سُبْحَانَهُ وَهَدَى

5- أَصْبَحْتُ أَرْجُو بِسَعْيِي فِي خِلَافِكُمْ مَعِيشَةً رَعْدًا عِنْدَ النَّبِيِّ غَدَا

3- Bugün Yaradan'ıma hamd eder, O'na şükrederim. Şükürle bana olan lütuf ve desteğini artırmasını dilerim.

4- Çünkü O, cehalet denizinin boğucu dalgalarından beni kurtardı, lütfuyla bana hidayet verdi. O'nun şanı yücedir!

5- Artık sizin hilafınıza sarf ettiğim çabamla, yarın Hz. Peygamber'in huzurunda huzur dolu bir hayat sürmeyi umut ederim.

Bu beyitlerde şair, Allah'ın kendisine olan lütuflarına şükran duygusuyla karşılık vermekte ve kendisine bahşedilen ilim sayesinde cehaletten kurtulduğunu dile getirmektedir. Bu nimetlerin etkisiyle cesaret bulan el-Hebel, yine temenni üslubuna başvurarak, ahirette müminlere vaat edilen ebedî cennet hayatına ulaşma arzusunu ifade etmekte ve bunun gerçekleşeceğine dair güçlü bir inanç taşımaktadır.

2.3. Anlatım Yöntemleri

el-Hebel'in kasidelerinde çeşitli anlatım yöntemlerine de başvurduğu görülmektedir. Bu yöntemler arasında “muhavere”, “mu‘âraza”, “taḥkiye”, “taḥmîs”, “beyân üslubu” ve “bedî‘ sanatları” yer almaktadır.

2.3.1. Muhavere

el-Hebel'in *Dîvân*'ında muhavere üslubuna az da olsa rastlanmaktadır. Şair, bazı şiirlerinde muhavere yöntemine başvurarak, karşılıklı konuşma havası oluşturmuş

²⁸² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 164.

ve muhatabıyla diyalog kurmuştur. Bu tarz kasidelerde muhavere bazen el-Hebel tarafından, bazen de muhatabı tarafından başlatılmıştır.

Şairin *Dîvân*'ında bu yöntemi kullandığı beş adet kaside bulunmaktadır. Bunlardan birinde şairin diyalog kurduğu kişi, es-Seyyid el-Ekrem Ca'fer b. el-Muṭahhar el-Cermuzî'dir (ö. 1685)²⁸³. Bu muhavere, iki şairin birlikte çıktıkları bir gezinti sırasında yazılmıştır. Yanlarında yazı malzemesi bulunmadığı için bir dalı kesip budayarak kalem haline getirmişler ve bitkilerden elde ettikleri suyu mürekkep olarak kullanmışlardır²⁸⁴. Sözü edilen muhavere şöyledir²⁸⁵: (Muteḫârib)

el-Hebel:

1- أَتَعْرُكَ أَمْ بَرْدٌ جَامِدٌ أَمْ الدُّرُّ نَضَّاهُ النَّاضِدُ

1- Ağzın mı yoksa dolu tanesi mi? Yoksa inci dizenin dizdiği inciler mi?

el-Cermuzî:

وَوَجْهُكَ أَمْ قَمَرٌ طَالِعٌ وَقَدْكَ أَمْ غُصْنٌ مَائِدُ

Yüzün mü yoksa doğan ay mı? Endamın mı yoksa eğilen bir dal mı?

el-Hebel:

2- أَيَا مُنْكَرًا فَرَطَ حُبِّي لَهُ وَمَا أَنَا فِي حُبِّهِ وَاحِدُ

3- أَمَا لِي مِنْ أَذْمَعِي حُجَّةٌ عَلَيْكَ وَمِنْ سَقَمِي شَاهِدُ

2- Ey kendisine olan aşırı sevgimi inkâr eden! Onu seven de tek ben değilim.

3- Gözyaşlarım gerçekten bir delil, hastalığım ise şahidimdir.

el-Cermuzî:

لِي اللَّهُ صَبْرِي غَدًا نَاقِصًا فَشَوْقِي طُولَ الْمَدَى زَائِدُ

فَدَيْتُكَ صِلَانِي فَقَدْ شَفَّنِي السَّقَامُ وَمَلَّنِي الْعَائِدُ

Allah bana yeter; sabrım yarın azalacak, özlemimse her zaman artacak.

²⁸³ el-Hebel ile aynı dönemde yaşamış önemli şair ve edebiyatçılardan biridir. Abdülhüseyin Ahmed el-Emînî, *el-Gadîr fî 'l-Kitâb ve 's-Sunne ve 'l-Edeb* (Beyrut: Muessesetu'l-A'âlâ, 1994), 11/370.

²⁸⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 383.

²⁸⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 383.

Sana feda olayım! Beni yalnız bırakma, hastalık beni eritti, kısa ziyaret beni usandırdı.

el-Hasan:

4- أَطَلْتَ سُهَادِي فَحَتَّى مَتَى تُطِيلَ سُهَادِي يَا رَاقِدُ

5- سَمِعْتَ الْوُشَاةَ وَمَا زَحَرُفُوا وَصَدَّقْتَ مَا قَالَهُ الْحَاسِدُ

4- Uykusuzluğumu uzattın, Ey uyuyan! Ne zamana kadar uykusuzluğumu uzatacaksın?

5- Ara bozanların süslediği sözlerini dinledin, kiskancın sözüne kandın.

el-Cermuzî:

لَقَدْ حَلَّ مَا حَلَّ بِي مِنْكَ مِنْ غَرَامٍ أَقَرَّ لَهُ الْجَا حِدُ

خُلِفْتُ لِكُلِّ الْوَرَى فِتْنَةً فَضَلَّ بِكَ النَّاسُكَ الرَّاهِدُ

Senin aşkımdan bana olan oldu, inkârcı da bunu itiraf etti.

Sen herkes için bir fitne olarak yaratıldın; zâhid bile senin yüzünden yolunu şaşırdı.

el-Hebel ve el-Cermûzî arasında geçen başka bir muhâvere ise şöyledir²⁸⁶:

(Tavîl)

el-Cermûzî:

إِلَى غَيْرِكُمْ قَلْبِي الْمُتَّيِّمُ لَا يَضْبُو وَمِنْ أَجْلِكُمْ زِنْدُ الْهَوَى فِيهِ لَا يَجْبُو

وَأَيَّ وَجَيْشِ الْحُبِّ بِالْقَلْبِ مُحْدِقُ وَكَيْفَ يَكْفُ النَّارَ مَنْ دُونَهُ الْحَرْبُ

Divane kalbim sizden başkasına asla meyletmez. Sizin için aşk kıvılcımı o kalpte hiç sönmez.

Kalbimdeki aşk ordusu kuşatmışken beni, ateşi nasıl dizginlesin savaştan yoksun biri?

el-Hebel:

1- يَلُومُنِي الْعُدَالُ فِي وَلَهِي بِكُمْ وَإِنِّي إِلَى قَوْلِ الْعَوَازِلِ لَا أَصْبُو

2- وَمَاذَا عَسَى يُجْدِي الْمَلَامَةُ فِي الْهَوَى لِمَنْ لَا لَهُ فِي الْحُبِّ جِسْمٌ وَلَا قَلْبٌ

1- Kınayanlar, sana olan tutkumdan dolayı beni kınıyorsa da ben kınayanların sözlerine meyletmem.

²⁸⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 384.

2- Ne bedeni ne de kalbi kalan biri için aşk yüzünden kınama neye yarar ki?

el-Cermûzî:

يَمِينًا بِكُمْ مَا حُلْتُ عَنْ صِدْقٍ وَدُكُمِ وَثُرْبَةٍ صَبْرِي إِنِّي لِلْهَوَى ثُرْبُ
وَلَوْلَا هَوَاكُم مَّا طَرَبْتُ لِمُنْشِدٍ وَلَا شَاقِي مِنْ ذِكْرِ الْجَزَعِ وَالشَّعْبِ

Size yemin olsun ki, sevginizin sadakatinden hiç ayrılmadım. Sabrımın türbesine ant olsun ki, aşkın yoldaşığım ben.

Aşkıınız olmasaydı eğer, hiçbir şarkıcı beni coşturmazdı; ne de “Cez‘a” ve “Şi‘b”²⁸⁷ anılması eğlendirirdi beni.

el-Hebel:

3- أَحَبَّايْ أَنْتُمْ غِبْتُمْ أَمْ دَنَوْتُمْ وَسَوَاءٌ عِنْدِي مِنْكُمْ الْبُعْدُ وَالْقُرْبُ
4- وَحَاشَاكُمْ أَنْ تَهْجُرُونِي بَعْدَمَا عَلِمْتُمْ بِأَنِّي مُعَرِّمٌ بِكُمْ صَبً

3- Sevdiklerim! Uzak mı oldunuz, yoksa yakın mı? Sizden uzaklık da yakınlık da benim için birdir.

4- Size tutkuyla bağlı bir âşık olduğumu bildikten sonra beni terk etmeniz mümkün değil.

el-Hebel ile şiirlerini bir araya getiren arkadaşı Ahmed b. Nâsır b. ‘Abdulhak el-Mihlâfî arasında geçen muhavere ise şöyledir²⁸⁸: (Vâfir)

el-Hebel:

1- أَتَسْرِفُنِي وَأَنْتَ أَجَلُ خَلٍّ يَعِزُّ عَلَيَّ مِنْ حَيٍّ وَمَيِّتٍ
2- أَظُنُّ الْقَطْعَ هَانَ عَلَيْكَ حَتَّى سَرَقْتَ لَطِيفَتِي مِنْ حِرْزِ بَيْتِي

1- Beni mi çalyorsun? Sen ki en değerli dostumsun! Bir canlıyı veya ölüyü kaybetmekten daha ağır gelir bana.

2- Sanırım bana olan bağını koparmak sana sıradan geldi, hatta sapasağlam evimden nazik varlığımı çaldın.

el-Mihlâfî:

²⁸⁷ Bu iki isim, duygusal şiirlerde sıkça kullanılan yer isimleridir. el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 384.

²⁸⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 439.

أَتَزْعُمُنِي لَدَيْكَ أَجَلٌ خَلٍ يَعْزُّ عَلَيْكَ مِنْ حَيٍّ وَمَيِّتٍ
وَتَبْهَتُنِي بِقَوْلِكَ لِي جَهَارًا سَرَفْتَ لَطِيفَتِي مِنْ حِرْزِ بَيْتِي
لَعَمْرُكَ إِنَّهُ هَجٌّ مُبِينٌ مَضَاهُ السَّابِقُونَ بِكُلِّ وَقْتٍ
وَهَبْنِي قَدْ سَرَفْتَ فَمُحْكَمَاتِي سَرَفْتَ فَلَا تُطِلْ أَفْدِيكَ مَقْتِي

Bir canlıyı veya ölüyü kaybetmekten daha zor gelen değerli bir dost olduğumu mu iddia ediyorsun?

“Evimin güvenliğinden sevgimi çaldın!” diyerek açıkça bana iftira attın.

Yemin olsun ki bu, her zaman öncekilerin izlediği yoldur.

Farz edelim ki çaldım -ki bu, isabetli bir karardır- ama sen de çaldın. Artık ıstırabımı uzatma, canım sana feda olsun!

İkisinin arasında geçen başka bir muhavere ise şöyledir²⁸⁹: (Serî‘)

el-Hebel:

1- يَا مُنْكَرًا فَضْلَ بَنِي أَحْمَدٍ كُنْ لِلَّذِي تَسْمَعُهُ مُنْصِتًا
2- هَلْ خَاتِمُ الرُّسُلِ سِوَى جَدِّهِمْ أَمْ هَلْ أَتَى فِي غَيْرِهِمْ هَلْ أَتَى

1- Ey Ahmedoğulları’nın faziletini inkâr eden! İşiteceğin şeye kulak ver!

2- Peygamberlerin sonuncusu (Hz. Muhammed) onların dedesi değil midir? Yoksa Hel Etâ (İnsan Sûresi) başkası hakkında mı geldi?

el-Mihlâfi:

هَاتِ بِاللَّهِ هَلْ أَتَى فِي سِوَاهُ هَلْ أَتَى مِنْ لَدَى الْعَزِيزِ الْعَلِيِّ

Allah aşkına söyle! Yüce ve Azîz olan Allah katından ondan başkası hakkında böyle bir şey geldi mi hiç?

el-Hebel’in *Dîvân*’ında yer alan muhavere türü şiirler, çoğunlukla, muhataplar arasında karşılıklı saygı ve muhabbetin ön planda olduğu diyaloglardan oluşmaktadır. Bu muhaverelerde genellikle iki şahsiyet arasında geçen karşılıklı övgüler, tarafların birbirlerinin üstünlük ve meziyetlerini dile getirmeleri ve birbirlerini yüceltmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Bazı örneklerde ise şair, muhavere yaptığı kişiden uzak

²⁸⁹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 438.

olmasından kaynaklanan özlem duygusunu işlemiştir. Nadiren de olsa, şairin muhavere türünde yazdığı şiirlerinde dinî temaları işlediği örneklerle de rastlanmaktadır.

2.3.2. Mu‘âraza

Sözlük anlamı itibarıyla “karşılık verme”, “rekabet etme”, “yarışma” anlamlarına gelen “mu‘âraza”²⁹⁰, edebî bir anlatım biçimi olarak, bir şairin başka bir şairin şiirine aynı vezin ve kafiye ile karşılık vermesi anlamına gelmektedir²⁹¹. Bu yöntemi diğer edebî cevap türlerinden ayıran temel unsur, cevabın mutlaka karşılık verdiği şiirle aynı vezin ve kafiye yapısına sahip olmasıdır.

el-Hebel’in şiirlerinde mu‘âraza yöntemini kullandığı görülmektedir. Şair, kimi zaman takdir edip beğendiği bir şiire karşılık olarak, kimi zaman da başka bir şairin talebi üzerine mu‘âraza yapmıştır. Bu mu‘ârazaların büyük bir kısmı, *Dîvân*’ını tertip eden şair dostu el-Mihlâfi ile aralarında gerçekleşmiştir.

Burada şairin, Kâdî Şerefuddin el-Hüseyin b. Şalih b. Ebî’r-Ricâl ile Tavîl bahrinde yaptığı mu‘âraza örnek verilecektir. Bu mu‘âraza şöyledir²⁹²:

Kâdî Şerefüddin: (Mutekârib)

وَسَبَطْنَاهُمَا وَعَلَيَّ الرِّضَى	بِحُبِّ الرَّسُولِ وَحُبِّ الْبَتُولِ
وَسَيَفِيهِمُ الْقَاطِعُ الْمُتَنَصَّى	وَزَيْدُ إِمَامِ بَنِي الْمُصْطَفَى
سَعِيدًا عَلَى مَنْهَجِ الْمُتَرْضَى	وَعُثْرَةً خَيْرِ الْوَرَى مَنْ قَضَى
دَارُ النَّعِيمِ ثِيَابُ الرِّضَا	يَكُونُ لِبَاسِي يَوْمَ الْقَضَا

Peygamber’in ve Fâtıma’nın sevgisiyle, onların iki torunu ve hoşnut olunan Ali ile.

Mustafa’nın oğullarının imamı Zeyd ile, onların keskin ve çekilmiş kılıcı ile.

Seçkinlerin en hayırlısının nesliyle, Murtaza’nın (Hz. Ali’nin) yolu üzere mutlu olarak.

Kıyamet günü giysim cennet ve hoşnutluk elbiseleri olacak.

²⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 9/149.

²⁹¹ Ahmed eş-Şâyib, *Târihu’n-Nekâid fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabî* (Kahire: Mektebetu’n-Nahdati’l-Mışriyye, 1954), 7.

²⁹² el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 162.

el-Hebel: (Ṭavîl)

1- إِلَهِي هِمَّ جُدْ بِعَفْوٍ عَلَيَّ أَسِيرٌ بِهِ ضَاقَ رَحْبُ الْفَضَا

2- أَقْلُنْ عَثْرَتِي وَاغْفِرْ زَلَّتِي وَقُلْ لِي عَمَّا اللَّهُ عَمَّا مَضَى

1- İlâhî! Onların hürmetine bana affınla lütfet! Esir olmuş, geniş gökyüzü kendisine dar geldiği kimseye!

2- Hatalarımı bağışla, sürçmelerimi affet ve bana “Allah geçmişini affetti” de!

Kâdî Şerefüddin, el-Mihlâfî ve el-Hebel arasında gerçekleşen başka bir mu‘âraza ise şöyledir²⁹³:

Kâdî Şerefüddin: (Meczûu’l-Vâfir)

بِحُبِّ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارِ قَلْبِي مُغْرَمٌ مُغْرَى

وَحُبِّ عَلِيِّ الْفَارُوقِ وَالسَّبْطَيْنِ وَالزَّهْرَاءِ

Kalbim, seçilmiş olan Muhammed’in sevgisiyle,

Ve Ali Faruk’un, iki oğlunun (Hasan ve Hüseyin) ve Zehrâ’nın sevgisiyle baştan çıkmış.

el-Hebel: (Meczûu’l-Vâfir)

1- وَحُبِّ أَبِي الْحَسَنِ إِمَامِ آلِ الْمُصْطَفَى طُرًّا

2- هُمْ دُخْرِي إِذَا مَسَّتْنِي الْبِأَسَاءِ وَالضَّرًّا

3- وَهُمْ عَوْنِي فِي الْأُولَى وَهُمْ عَوْنِي فِي الْآخِرَى

1- Ve Ebû’l-Hüseyin’in sevgisi, tam olarak Mustafa ailesinin imamu,

2- Onlar, bana bir zorluk ve sıkıntı dokunduğunda, benim hazinemdir.

3- Onlar, ilkinde (dünyada) yardımcım, öbüründe (ahirette) desteğimdir.

el-Mihlâfî:(Meczûu’l-Vâfir)

بِحُبِّهِمْ يُخِطُّ اللَّهُ عَنِّي الذَّنْبَ وَالْوِزْرَ

وَيُسْكِنُنِي جَنَانًا لَا أَجُوعُ بِهَا وَلَا أَعْرَى

Onların sevgisiyle Allah, günahlarımı ve yüklerimi hafifletir.

²⁹³ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 163.

Beni öyle bir cennete yerleştirir ki, orada ne açlık duyarım ne de çıplak kalırım.

el-Hebel ile Kâdî İzzeddin Muhammed b. İbrahim es-Sehvelî arasında gerçekleşen mu‘âraza ise şöyledir²⁹⁴:

el-Hebel: (Münserih)

- 1- لَمْ أَسْتَطِعْ خَوْكُمُ خُرُوجًا فَكُنْ أَحَا الْمُكْرَمَاتِ عَاذِرَ
2- لِأَنِّي قَدْ سَكَنْتُ بَيْتًا دَارَتْ عَلَى بَابِهِ الدَّوَائِرُ

1- Size doğru gelmeye gücüm yetmedi; öyleyse keremli bir kardeş gibi beni mazur gör!

2- Çünkü kapısında belaların dönüp durduğu bir eve yerleştim.

Kâdî İzzeddin: (Münserih)

- شِعْرُكَ يَا ابْنَ الْكَرَامِ أَضْحَى مَا بَيْنَنَا فِي الدِّيارِ دَائِرَ
وَلَمْ أَكُنْ شَاعِرًا بِأَنَّ النَّبِيَّةَ كَابِنِ النَّبِيَّةِ شَاعِرَ

Ey kerem sahibinin oğlu! Şiirin artık aramızda, evlerde dolaşıyor.

Nebiyye'yi hissetmedim ve Nebiyye'nin oğlu kadar şair olamadım.

el-Hebel'in Şâfi'î mezhebinin kurucu imam Muhammed b. İdris eş-Şâfi'î'nin (ö. 204/820) iki beytine yazdığı mu‘âraza ise şöyledir²⁹⁵:

İmam Şâfi'î: (Basît)

- أَلِ النَّبِيِّ هُمْ أَتْبَاعُ مِلَّتِهِ مِنْ الْأَعَاجِمِ وَالسُّودَانِ وَالْعَرَبِ
لَوْ لَمْ يَكُنْ آلُهُ إِلَّا أَقَارِبُهُ صَلَّى الْمُصَلِّي عَلَى الطَّاعِي أَبِي هَبِ

1- Peygamber ailesi, Acemlerden, Sudanlılardan ve Araplardan onun milletine uyanlardır.

2- Ailesi sadece akrabalarından ibaret olsaydı şayet, bu durumda dua edenler, azgın Ebû Leheb'e de salât okurdu!

el-Hebel: (Basît)

- 1- أَلِ النَّبِيِّ هُمْ أَتْبَاعُ مِلَّتِهِ مِنْ مُؤْمِنِي رَهْطِهِ الْأَذَنُونَ فِي النَّسَبِ

²⁹⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 397.

²⁹⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 481.

- 2- هَذَا مَقَالُ ابْنِ إِدْرِيسَ الَّذِي رَوَتْ
الْأَعْلَامُ عَنْهُ فَمِلَ عَنْ مَنْهَجِ الْكَذِبِ
- 3- وَعِنْدَنَا أَهْمُ أَبْنَاءِ فَاطِمَةَ
وَهُوَ الصَّحِيحُ بِلَا شَكٍّ وَلَا رَيْبٍ

1- Peygamber ailesi, onun milletine uyanlardır; onlar soy bakımından en yakın olan müminlerdir.

2- Bu, İbn İdris 'in meşhur kişiler tarafından nakledilen sözüdür. Artık yalan yolundan uzaklaş!

3- Bizim inancımıza göre ise onlar, Fâtıma'nın evlatlarıdır. Bu, şüphesiz ve tereddütsüz bir biçimde doğru olandır.

Şairin, İbrahim b. Şalih el-Muhtedî'nin bir şiirine karşılık yazdığı mu'âraza ise şöyledir²⁹⁶:

İbrahim b. Şalih el-Muhtedî: (Tavîl)

أَيَا شَرَفَ الْإِسْلَامِ دُمْتَ مُشْرِفًا
وَلَا زَالَ دَا فَخْرٍ بِرُتْبَتِكَ الْفَخْرُ

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْمَجْدَ أَتْلَعَ حَيْدَهُ
لِمَجْدِكَ إِذْ أَضْحَى وَأَنْتَ لَهُ صَدْرُ

وَأَصْبَحَ مِنْكَ الْجُودُ حَالِي نَحْرِهِ
فَلَا مَرَّ عَصْرُ أَنْتَ فِيهِ وَلَا دَهْرُ

حَلَيْتَ أَزَالًا إِذْ حَلَلْتَ بِسُوحِهَا
فَفِي أَنْفِهَا شَنْفٌ وَفِي أُذُنِهَا شَذْرُ

وَصُغْتَ عُقُودَ النَّظْمِ وَالنَّثْرِ يَافِعًا
فَعَادَ إِلَى رَيْعَانِهِ مِنْهُمَا الْعُمُرُ

وَقَلَّدْتَ أَجْيَادَ الْقَرِيضِ لَالِيًا
وَلَا عَجَبٌ فَالْدُّرُ مَعْدِنُهُ الْبَحْرُ

وَقَدْ عَمَّ مِنْكَ الْجُودُ نَجْدًا وَعَوْرَهَا
وَأَصْبَحَ سَهْلًا مِنْ هَوَاطِلِهِ الْوَعْرُ

فَجَدُ لِي هَيَاتِكَ الْوَرِيقَاتِ عَاجِلًا
لِأَفْعَلٍ فِيهَا مِثْلَمَا يَفْعَلُ الْهَرُّ

وَلَا غَرَوُ يَا مَوْلَايَ إِنْ قُرِئْتَ بِأَنْ
تَدَاوَلَ سَمْعَ الْمَرْءِ أَمْلُهُ الْعَشْرُ

Ey İslâm'ın şerefi! Sen daima yüce kal, makamınla övünmek senin iftiharındır.

Görmedin mi şeref boynunu senin şerefine uzattı da sen onun göğsü oldun, o da sana yaraştı.

Senin cömertliğin onun boynuna süs oldu; ne bir çağ ne de bir zaman senin olduğun çağı ve zamanı geçer.

²⁹⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 423-424.

Ezâl'in toprağına indiğinde orayı süsledin; burnunda hızma, kulağında altın küpe oldu.

Gençliğinde nazmı ve nesri dizdin, ömür onlarla (nazım ve nesirle) yeniden gençliğine büründü.

Şiirin boyunlarına inciler taktın, incinin madeni denizdir; bunda şaşılacak ne var?

Cömertliğin dağları ve vadileri sardı, sarp araziler yağmurlarınla ova oldu.

Şu yaprakçıkları bana bağışla da kedinin oynadığı gibi onlarla oynayayım.

Efendim, eğer okunursa "Kişinin duyması on parmakladır" sözüne şaşıрма!

el-Hebel: (Tavîl)

1- أَشْهَدُ أَتَانِي مِنْ نِظَامِكَ أَمْ حَمْرُ	بِفَيْ بُرُودٍ وَهُوَ فِي كَيْدِي جَمْرُ
2- زَوَاهِرُ أَفْقٍ أَمْ أَزَاهِرُ رَوْضَةٍ	أَمْ الدُّرُّ هَاتِيكَ الْعُقُودُ أَمْ السِّحْرُ
3- طَوْتُ خَبَرِ الطَّائِي حِينَ نَشَرْتَهَا	بِرَقَّتِهَا يَا حَبْدَا الطَّيِّ وَالنَّشْرُ
4- فَيَا مَا أَحْيَلَهَا عَرُوسَ بِلَاغَةٍ	بَجَلَّتْ فَحَبَّاتُ الْقُلُوبِ لَهَا مَهْرُ
5- وَغَيْدَاءُ لَا تَرْضَى النُّجُومَ قَلَائِدًا	وَتَأْنَفُ أَنَّ الشَّمْسَ فِي أَذْنِهَا شَذْرُ
6- تُحَاكِي الصَّبَا لُطْفًا وَزَهَرَ الرُّبَى شَدَى	وَتَفْعَلُ بِالْأَلْبَابِ مَا يَفْعَلُ الْحُمْرُ
7- أَجَادَ مَعَانِيهَا وَوَشَّى بُرُودَهَا	فَتَى مَا جَدَّ أَضْحَى بِهِ يَفْحَرُ الدَّهْرُ
8- رَقِيقُ حَوَاشِي النِّظْمِ وَالْبَارِعُ الَّذِي	عَدَتْ غُرَّةً لِلدَّهْرِ أَيَّامُهُ الْغُرُ
9- تَحْكَمُ فِي فَرْقِ الْبِلَاغَةِ فَاعْتَدَى	لَهُ فِي الْمَعَانِي الصَّعْبَةِ النَّهْيُ وَالْأَمْرُ
10- وَكَمْ مِنْ عَرُوضٍ قَالَ يَشْهَدُ	أَنَّهُ الْخَلِيلُ وَخَرَّ شَاهِدٌ أَنَّهُ الْبَحْرُ

1- Bal mıdır, yoksa şarap mıdır bana doğru senden gelen? Dudaklarımda serinlik ama yüreğimde kor ateş.

2- Ufkun yıldızları mı, çiçeklerin bahçesi mi, yoksa inciler mi? Sihir ya da kolyeler mi? Bu ikisinden hangisi?

3- Tâî'nin (Ebû Temmâm) haberi kapladı her yanı, sen onu inceliğiyle yaydığında. Ne hoş kaplama ve yayma!

4- Ne güzel bir belagat gelini bu, kalplerin taneleri onun mehrine dönüştü.

- 5- Zarif bir güzel ki yıldızlar ona kolye olmaya razı değil; güneşin kulağına küpe olmasına tenezzül etmez.
- 6- Rüzgârın inceliğini, çiçeklerin kokusunu anımsatır, akıllara şarabın yaptığını yapar.
- 7- Onun manalarını güzelleştirdi, damlalarını işledi. Öyle bir yiğit ki, zaman onunla övünür!
- 8- Nazmın ince dokunuşları ve üstün yetenektir; onun parlak günleri zamanın aydınlığı olur.
- 9- Belagat sanatında hüküm sürdü, zorlu anlamlarda “emretmek” ve “nehyetmek” onun oldu.
- 10-Nice vezinler söyledi ki hepsi onun “Halîl” (dost) olduğuna şahitlik eder ve baħr (şair vezni) onun baħr (deniz) olduğuna şahittir.

el-Hebel’in, mu‘âraza türünde kaleme aldığı şiirlerde, klasik Arap şiir geleneğinin estetik ve teknik kaidelerine bağlı kaldığı görülmektedir. Şair, bu tür kasidelerinde vezin (baħr) ve kafiye yapısını muhafaza ederek hem geleneksel formlara riayet etmiş hem de bu çerçevede maharetini ortaya koymuştur. Dolayısıyla, el-Hebel’in mu‘ârazaları, yalnızca biçimsel bir taklitten ibaret olmayıp, içerik ve üslup bakımından özgün katkılarla zenginleştirilmiştir.

Şairin mu‘ârazalarının çoğunda dinî temaların ön plana çıktığı görülmektedir. Mu‘âraza türündeki bazı şiirlerinde ana temayı, Ehlibeyt’in üstünlüğünü ispatlama niyeti ve şefaathalebi oluştururken, bazılarında ise mu‘âraza yapılan şairle karşılıklı övgü ve takdir ifadelerine yer verilmiştir.

2.3.3. Taħkiye

Şiir sanatında “taħkiye”, şaire tasvir etme ve hikâye etme kabiliyetini sergileme imkânı tanıyan bir anlatım biçimidir. Şair, taħkiye üslubunu kullanarak, gerçek veya kurgusal bir olayı ya da duygusal bir durumu, ilgili olayı yaşamayan veya duyguyu deneyimlemeyen birine adeta olayı yaşarcasına veya duyguyu tecrübe edercesine aktarmaktadır²⁹⁷.

²⁹⁷ Câbir ‘Asfûr, *es-Sûretu’l-Fenniye fî’t-Turâsi’n-Nakdî ve’l-Belâgî ‘İnde’l-‘Arab* (Beyrut: el-Merkezu’s-Şakâfiyyu’l-‘Arabî, 1992), 367.

el-Hebel'in şiirlerinde tahkiye üslubunun çeşitli örnekleri mevcuttur. Şair, özellikle Ehlibeyt sevgisinden dolayı kendisini eleştirenlere ve kınayanlara karşı yaşadıklarını anlattığı bir kasidesinde şöyle demiştir²⁹⁸: (Kâmil)

1- قَالُوا إِلَامَ تَحُبُّ آلَ مُحَمَّدٍ	وَنَظَلُّ مَشْغُوفًا بِهِمْ وَتَبِيتُ
2- فَأَجَبْتُهُمْ كُفُّوا الْمَلَامَ فَإِنِّي	أُرْشِدْتُ نَحْجَ وَدَادِهِمْ فَهَدَيْتُ
3- قَالُوا فَإِنَّ الْفَقْرَ حَظُّ مُحِبِّهِمْ	أَرْضَيْتَ قُلْتُ نَعَمْ رَضِيتُ رَضِيتُ
4- إِنِّي مَلَكَتُ دَحَائِرًا أَحْرَزْتُهَا	مِنْ كِيمِيَاءٍ وَدَادِهِمْ فَعَنَيْتُ
5- فَدَعُوا الْمَلَامَ فَقَدْ أَهَبَ بِمَهْجَتِي	دَاعِي الْهُدَى فَأَجَبْتُ حِينَ دُعِيتُ

- 1- “Ne zamana kadar Âl-i Muhammed’i sevecek, onlara tutkuyla bağlı kalacak ve geceyi (bu hislerle) geçireceksin?” dediler.
- 2- “Kınamayı bırakın, çünkü ben onların sevgisi yoluyla irşat olundum ve hidayet buldum” dedim
- 3- “Onları sevenin payına fakirlik düşer, razı mısınız?” dediler. “Evet, razıyım, razıyım!” dedim;
- 4- “Çünkü ben onların sevgisinin kimyasından hazineler elde ettim ve bu sayede zengin oldum.
- 5- “Bırakın artık kınamayı, çünkü hidayete çağıran bana hayat verdi, ben de çağrıya icabet ettim.”

Zeyd b. Ali’yi övmediği için eleştirildiğini anlattığı bir kasidesi ise şöyledir²⁹⁹:
(Tavîl)

1- يَقُولُونَ زَيْدٌ لَمْ تَرَكَتْ مَدِيحَهُ	وَقَدْ ظَهَرَتْ مِثْلَ النُّجُومِ مَعَالِيَهُ
2- فَقُلْتُ لَهُمْ مَا ذَاكَ جَهْلًا لِحَقِّهِ	عَلَيَّ وَلَكِنْ خِفْتُ أَنْ لَا أُؤْفِيهِ
3- وَمَاذَا عَسَى الْمُدَاخُ فِيهِ يَقُولُهُ	وَكُلُّ غُلُوٍّ فِيهِ دُونَ الَّذِي فِيهِ

- 1- “Zeyd’i niçin övmedin? Oysa onun faziletleri yıldızlar gibi parlaktı” dediler.
- 2- “Bu, onun hakkını bilmediğimden değil, onu hakıyla övememekten korktum” dedim;

²⁹⁸ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 155.

²⁹⁹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 166.

3- “Övgücü onun hakkında ne söyleyebilir ki? Her türlü övgü, onun değerinin yanında eksik kalır!”

Arabozucular ile girdiği bir diyalogu, taḥkiye üslubunu kullanarak şöyle aktarmıştır³⁰⁰: (Meczûu’l-Kâmil)

- 1- قَالَ الْعَذُولُ إِلَّا مَ تَعَشُّهُ وَكَمْ تَصْبُو إِلَيْهِ
2- فَأَجَبْتُهُ دَعْنِي أُحَادِعُهُ فَمَلِّي فِي يَدَيْهِ

1- Kınayıcı: “Ne zamana kadar onu seveceksin? Ve ona ne kadar özlem duyacaksın?” dedi.

2- “Bırak beni de onu kandırayım, çünkü kalbim onun elinde” dedim.

Kendisine kötü biri tarafından okunan şiiri beğenmeyen el-Hebel, bu şiiri tenkit, sahibini ise hicvetmesini şu şekilde anlatmıştır³⁰¹: (Serî‘)

- 1- وَصَاحِبٌ أَنْشَدَنِي مَرَّةً مِنْ شِعْرِهِ مَا يُشْبِهُ الشِّعْرَا
2- وَقَالَ هَلْ أَبْصَرْتَ مِثْلًا لَهُ مَا بَيْنَ أَشْعَارِ الْوَرَى طُرَا
3- قُلْتُ لَهُ لَا عَدِمْتُكَ الْعَلَى هَذَا لِعَمْرِي يَعْجِزُ الْفِكْرَا
4- هَذَا هُوَ الشِّعْرُ لِعَمْرِي فَمَا أَوْلَاهُ بِالتَّقْرِیْضِ مَا أُخْرَا
5- بِمِثْلِهِ تُسْتَخْرِجُ الْفِضَّةُ الْبَيْضَاءُ بَلْ تُسْتَخْرِجُ الصَّفْرَا
6- فَافْعُدْ عَلَى هَامِ الثُّرَيَّا فَقَدْ قُتِّتَ بِهِ كُلَّ الْوَرَى فَحُرَا

1- Bir arkadaş bir keresinde bana şiire benzer bir şiir okudu.

2- Ve “İnsanların şiirleri arasında onun bir benzerini gördün mü?” dedi.

3- “Yücelikler sana hep yakışsın! Bu şiir, vallahi, aklın ötesinde” dedim;

4- “Bu, gerçek şiirdir vallahi. Övgüye ne kadar da layık!

5- “Böyle bir şiirle beyaz gümüş çıkarılır, hatta sarı altın çıkarılır.

6- “Süreyya yıldızının tepesine otur zira bununla tüm insanları aştın, iftihar ettin.”

el-Hebel, taḥkiye yöntemiyle yazdığı kasidelerinde, etkili ve başarılı bir anlatım tarzı kullanmıştır. Bu sayede okuyucu veya dinleyici, anlatının içerisinde kalarak, olay örgüsünden kopmadan şiiri takip edebilmektedir. Şairin şiirlerinde sık

³⁰⁰ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 342.

³⁰¹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 470.

sık kullandığı قُلْتُ قَالَ (dedi, dedim) gibi ifadeler, anlatısının canlılığını artırmakta ve şiirin akıcılığına katkı sağlamaktadır.

2.3.4. Taḥmîs

“Taḥmîs”, sözlük anlamı itibarıyla “beşe tamamlama” veya “beş parçadan oluşturma” gibi anlamlara gelmektedir³⁰². Bir edebiyat terimi olarak ise “taḥmîs”, mevcut bir beyte, vezin yapısını ve kafiye düzenini korumak şartıyla, üç mısra eklenerek oluşturulan beş mısralı bir şiiri ifade etmektedir³⁰³. Bu tür, şairin mevcut beyte bağlı kalırken kendi üslubunu icra etmesini ve sanatını göstermesini sağlaması bakımından edebî açıdan önemlidir.

el-Hebel’in *Dîvân*’ında iki taḥmîs örneği bulunmaktadır. Bunlar, Abbâsî döneminin önemli şairlerinden Ebû Nuvâs’ın (ö. 198/813?)³⁰⁴ ve eş-Şerîf Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Şâlih el-Ḥasenî’nin³⁰⁵ beyitlerine yazdığı taḥmîslerdir.

Şairin Ebû Nuvâs’ın beyiti üzerine kaleme aldığı taḥmîs şöyledir³⁰⁶: (Kâmil)

1- دَارَسْتُ كُلَّ عَصَابَةٍ فِي فَنِّهِمْ
وَفَعَلْتُ فَعْلَهُمْ وَدِنْتُ بِدِينِهِمْ
وَبَلَّغْتُ مَبْلَغَ كَهْلِهِمْ وَمُسْنَرِّهِمْ
وَلَقَدْ هَزَّتْ مَعَ الْعَوَاةِ بِشَنِّهِمْ
2- وَلَرُبَّ ذَنْبٍ ظَلْتُ فِي تَطْلَائِهِ
مَا خِفْتُ مِنْ رِيِّ أَلِيمٍ عَقَابِهِ
وَلَكُمْ أَتَيْتُ الْأَمْرَ لَا مِنْ بَابِهِ
وَبَلَّغْتُ مَا بَلَغَ امْرُؤٌ بِشَبَابِهِ
فَإِذَا عَصَاةٌ كُلِّ ذَاكَ إِثْمٌ

³⁰² İbn Manẓûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 4/214-215.

³⁰³ Yahya Suzan, “Arap Şiirinde Bir Nazım Türü: Taḥmîs”, *Şarkiyat3*, (Nisan 2010), 55.

³⁰⁴ Ebû Nuvâs el-Ḥasen b. Ḥânî’ b. Abdilevvel el-Hakemî, Abbâsî döneminde yaşamış ve Hamriyyât şairi (şarap şairi) olarak meşhur olan Fars asıllı bir şairdir. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Nasuhi Ünal Karaarslan, “Ebû Nuvâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, ts.), 10/205-207.

³⁰⁵ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Şâlih b. ‘Abdillâh b. Mûsâ b. ‘Abdillâh İbni’l-Ḥasan b. Ḥasan b. Ḥasan ‘Alî b. Ebî Tâlib, Hz. Ali soyundan gelen bir şairdir. Hayatı için bkz. Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, *Meḳâtîlu’t-Ṭâlibiyyin*, thk. es-Seyyid Ahmed Şakr (Beyrut: Muessesetu’l-A‘alâ, 2006), 480.

³⁰⁶ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 104.

1- Her grubun sanatını inceledim,

Onların yaptıklarını yaptım ve dinlerine uydum.

Hem gençlerinin hem de yaşlılarının seviyesine ulaştım.

Ve gerçekten, sapkınlarla birlikte onların çirkin davranışlarına katıldım ve bakışımı, onların baktığı yerlere çevirdim.

2- Ve nice günahlar peşinde koştum,

Rabbimin acı veren cezasından korkmadan.

Ve sizin için bir işe, onun doğru yolundan değil, başka bir yoldan girdim.

Gençliğimle bir insanın ulaşabileceği her şeye ulaştım fakat bütün bunların özü günah oldu.

el-Hebel'in diğer tahmîsi ise şöyledir³⁰⁷: (Kâmil)

1- أَتَرَى صَحَاً وَأَفَاقَ مِنْ سُكْرِ الْجَوَى

2- وَلَوَى عِنَانَ عُهُودٍ سُكَّانِ اللَّوَى

3- هَيْهَاتَ بَلْ أَدْكُتْ جَوَاهُ يَدِ النَّوَى

4- وَغَدَتِ يَدُ التَّنْكَارِ تَنْشُرُ مَا انْطَوَى

5- وَإِلَى الْعَقِيقِ صَبَاً وَقَدْ كَانَ أَرْغَوَى

وَبَدَا لَهُ مِنْ بَعْدِ مَا انْدَمَلَ الْهَوَى بَرْقٌ تَأْلَقُ مَوْهِنًا لِمَعَانُهُ

6- فَأَبَاحَ مِنْ سِرِّ الْعَرَامِ مَضُونُهُ

7- وَأَسَالَ مِنْ مَاءِ الْعُيُونِ عُيُونُهُ

8- وَأَطَالَ لَوْعَتَهُ وَزَادَ حَنِينُهُ

9- آهًا لَهُ بَرْقًا آتَارَ شُجُونُهُ

10- كَالسَّيْفِ أَخْلَصَتِ الْقُيُونُ مَثُونُهُ

يَبْدُو كَحَاشِيَةِ الرِّدَاءِ وَدُونَهُ صَعْبُ الذَّرَى مُتَمَنِّعٌ أَزْكَائُهُ

11- مُذْ لَاحَ جَانَسَهُ بِلَفْظٍ مُتَّفِقٍ

³⁰⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 380-382.

12- شَرِبَ الدُّمُوعَ وَقَدْ شَرَى حَتَّى شَرِقَ

13- وَأَصَابَهُ سُكْرُ الْعَرَامِ فَلَمْ يُفِقْ

14- وَنَفَى الْكَرَى فَجُفُونُهُ لَمْ تَنْطَبِقْ

15- وَأَرَادَ يَشْفِي قُرْحَ نَاطِرِهِ الْأَرَقِ

فَمَضَى لِيَنْظُرَ كَيْفَ لَاحَ فَلَمْ يَطِقْ نَظْرًا إِلَيْهِ وَصَدَّهُ سُبْحَانُهُ

16- أَتَرَى الْفُؤَادَ إِلَى السَّلْوِ يُطِيعُهُ

17- وَيَصِحُّ عَنْ دَعْوَى الْعَرَامِ رُجُوعُهُ

18- وَالْبَرْقُ يُفْشِي سِرَّهُ وَيُذِيعُهُ

19- هَبُّهُ حَكَى مَا قَدْ رَوَتْهُ دُمُوعُهُ

20- فِي الْحَبِّ أَيْنَ هَيْبُهُ وَوُلُوعُهُ

فَالنَّارُ مَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ ضُلُوعُهُ وَالْمَاءُ مَا سَمَحَتْ بِهِ أَجْفَانُهُ

1- Acaba aşkın sarhoşluğundan ayılıp kendine geldi mi,

2- Ve vadi sakinlerine verdiği sözlerin dizginlerini çekti mi?

3- Hayır, hayır! Aksine, ayrılık eli onun coşkusunu daha da alevlendirdi,

4- Ve hatıraların eli, gizlenmiş olan her şeyi ortaya çıkardı.

5- Artık 'Akîk Vadisi'ne yöneldi; oysa daha önce vazgeçmişti.

Aşkın yarası kapandıktan sonra ona zayıf bir parıltıyla çakan bir şimşek görüldü.

6- Böylece, aşkın gizli sırlarını ortaya çıkardı,

7- Gözlerinden akan yaşlarla gözyaşlarını akıttı,

8- Acısını uzattı ve özlemini artırdı.

9- Ah! Onun parıltısı, hüznlerinin izlerini taşıyor,

10- Tıpkı kılıcın, kınından çıktığında saf ve keskin olması gibi.

O, bir elbisenin kenar süsü gibi görünürse de bunun ötesinde, zirveleri zorlu ve dirençli temelleri vardır.

11- O parıltı görüldüğünden itibaren onu uyumlu bir sözle karşıladı,

12- Gözyaşlarını içti ve öyle bir aşka düştü ki, boğulacak gibi oldu,

13- Aşkın sarhoşluğu onu yakaladı da bir daha kendine gelemedi.

14- Uykusunu kovaladı, bu yüzden göz kapakları birleşmedi.

15- Uykusuz gözünün yarasını iyileştirmek istedi.

Böylece, onun nasıl parladığını görmek için ilerledi, ancak ona bakmaya dayanamadı.

Ona bakmayı denediyse de Allah'ın kudreti onu geri çevirdi.

16- Acaba kalp unutmaya boyun eğer mi?

17- Ve aşk davasından vazgeçip geri döner mi?

18- Oysa şimşek, kalbin sırrını açığa çıkarır ve yayar.

19- Birak, şimşek, gözyaşlarının anlattığı hikâyeyi tekrarlasın.

20- Aşkın o ateşi ve tutkusu nerede kaldı?

Çünkü ateş, onun kaburgalarının içinde yanıyor ve su, göz kapaklarının izin verdiği kadar akıyor.

2.3.5. Beyân Üsluplarından Yararlanma

Arap belagatının temel disiplinlerinden biri kabul edilen beyân ilmi, anlamın derinliğinin ve ifadenin güzelliğinin etkili bir şekilde ortaya konulmasına yarayan çeşitli anlatım tekniklerini içermektedir. Bu ilim sayesinde genelde manzum ve mensur edebî metinlerde, özelde şiirlerde anlatım zenginleştirilebilmekte ve şair tarafından okuyucuya aktarılacak istenen duygu ve düşünceler etkili ve estetik bir biçimde ifade edilebilmektedir³⁰⁸.

Dîvân'ı incelendiğinde el-Hasanu'l-Hebel'in şiirlerinde beyân ilminin anlatım tekniklerinin birçoğunu yoğun, yaratıcı ve etkili bir biçimde kullandığı görülmektedir. Şair, kasidelerinde, mecâz, teşbîh, isti'âre ve kinâye başta olmak üzere beyân üsluplarının neredeyse hemen hepsinden yararlanmış ve bu sayede, şiirlerine hem estetik hem de anlam açısından derinlik kazandırarak, sözlerinin ve ifadelerinin belagatını ve duygusal etkisini artırmıştır.

2.3.5.1. Teşbîh

“Teşbîh”, sözlük anlamı itibarıyla “bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi” anlamına gelmektedir³⁰⁹. Bir edebî terim olarak ise “teşbîh”, belagat kuramcısı Abdulkâhir el-Curcânî tarafından, “İki şeyin bir sıfat etrafında birbirleriyle ortaklık

³⁰⁸ İbnu'n-Nâzım, *el-Misbâh fi'l-Me'anî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'* (Mektebetu'l-Âdâb, 1989), 103-104.

³⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 7/23.

kurmaları” şeklinde tanımlanmıştır. Ona göre bu ortaklığı ortaya çıkaran sıfat, doğrudan anlaşılabilir olabileceği gibi anlaşılması bir yoruma veya te’vile de ihtiyaç duyabilmektedir³¹⁰. Belagat âlimi es-Sekkâkî ise teşbîhi, el-Curcânî’nin genel kabul gören tanımına bazı eklemelerde bulunarak yeniden tanımlamıştır. Ona göre teşbîh, “İki şeyin bir amaç ya da bir sıfat doğrultusunda ortaklık kurmasıdır”³¹¹. Bir başka edebiyatçı Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö. 400/1009) ise teşbîhi, “İki şeyin, bir teşbîh edatı aracılığıyla bir sıfat üzerinden ortaklık kurularak birbirine benzetilmesi”³¹² şeklinde tarif etmiştir.

Arap edebiyatında bu tekniği kullanmadan şiir yazan bir şaire rastlamanın neredeyse imkânsız olması, teşbîhin Arap belagatında en çok başvurulanan anlatım tekniklerinden biri olduğunu göstermektedir³¹³. Nitekim el-Hebel’in *Dîvân*’ı incelendiğinde, teşbîhe dayalı anlatım tekniğinin onun şiirlerinde de geniş yer bulduğu görülmektedir.

el-Hebel, teşbîhi şiirlerinde bilhassa duygularını dile getirirken güçlü bir anlatım aracı olarak kullanmıştır. Şair, Hz. Peygamber’i övdüğü medih temalı bir kasidesinde yer alan aşağıdaki beyitte şöyle demiştir³¹⁴: (Basît)

4- وَكَلَّمَا طَالَ لَمْ يَمَلُّهُ قَارِئُهُ وَزُبْمَا مَلَّ قَوْلٌ فِيهِ تَطْوِيلُ

5- تَقَاصَرَتْ عَنْكَ كُلُّ الْأَنْبِيَاءِ كَمَا قَاصَرَتْ عَنْهُ تَوْرَةُ وَإِنْجِيلُ

4- Ne kadar uzun olsa da okuyucuyu usandırmaz, oysa bazı sözler uzatıldıkça sıkıcılaşır.

5- Bütün peygamberler seni hakkıyla tanıyamadıkları gibi Tevrat ve İncil de onu hakkıyla tanıtamadı.

Hz. Peygamber’in beşerin en üstünü olduğunu ortaya koymaya çalıştığı bu beyitlerde el-Hebel, önceki peygamberlerin ve semâvî kitapların onun faziletlerini dile getirmede yetersiz kaldığını vurgularken teşbîhe başvurmuştur. Bununla birlikte, şair

³¹⁰ Abdulkâhir el-Curcânî, *Esrâru’l-Belâga*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru’l-Medenî, 1991), 90.

³¹¹ Ebu Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1987), 332.

³¹² el-‘Askerî, *Kitâbu’ş-Şinâ’ateyn*, 239.

³¹³ el-Muberred, *el-Kâmil* (Beyrut: Muessesetu’r-Risale, 1997), 922.

³¹⁴ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 109.

mukayeseye dayalı bir benzetme yaptığı halde, bir teşbîh edatı kullanmamıştır. Bu yönüyle, bu beyitte uyguladığı teşbîh, dolaylı benzetme, yani “teşbîh-i dımnî”dir.

Şair, başka bir kasidesinde ise şöyle demiştir³¹⁵: (Basîl)

7- نَفْسِي الْفِدَاءُ لِمَعْسُولِ اللَّمَى عَنِجْ تَعَلَّمَ الْغُصْنُ مِنْهُ اللَّيْنُ وَالْمَيْدَا

8- كَالظَّيِّ حِينَ عَطَا وَاللَّيْثِ حِينَ سَطَا وَالْغُصْنِ حِينَ خَطَا وَالْبَدْرِ حِينَ بَدَا

7- *Canım feda olsun, tatlı dudaklı cilveli sevgiliye. Dal, ondan öğrendi salınarak yürümeyi ve kibarlığı.*

8- *Ceylan gibi zarif, aslan gibi heybetlidir, yürüyen bir dal, beliren dolunay gibidir.*

el-Hebel bu beyitlerde, sevdiğinin nazlı olduğunu ve nezaket açısından bir örneklik teşkil ettiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda bir şeyi elde etmeye çalışmasını ceylana, hamle yapmasını aslana, yürüyüşünü ağaç dalına, yüzünün parlaklığını ise dolunaya benzetmiştir. Bu beyitte, الظَّيِّ وَاللَّيْثِ teşbîh edatı, ك kelimeleri müşebbeh, عَنِجْ kelimesi müşebbeh, عَنِجْ cümleleri ise vechu’ş-şebah’tir. Dolayısıyla bu örnekte kullanılan teşbîh, benzetmenin tüm unsurlarının kullanılması bakımından “teşbîh-i mufassal”, müşebbeh-bih’in birden fazla olması bakımından ise “teşbîh-i cemi”dir.

Şair, başka bir şiirinde şöyle demiştir³¹⁶: (Münserih)

1- وَأَخْوَرَ الْمُقْلَتَيْنِ أَحْوَى كَأَنَّهُ الْبَدْرُ مُسْتَدِيرَا

2- لَمَّا رَأَى حَدَّهُ رِيَاضَا أَفَاضَ مِنْ عَيْنِهِ غَدِيرَا

1- *Bembeyaz göz bebekleri, yeşile çalan kara gözler, adeta dolunay gibi yusuvarlak.*

2- *Yanağını bir bahçe gibi görünce, gözlerinden bir dere fışkırdı.*

Bu beyitlerde yine sevgiliyi betimleyen el-Hebel, onun koyu yeşile çalan gözbebeklerini dolunaya benzetmiştir. Teşbîh edatı olarak كَانَّ edatını, müşebbeh olarak ona bitişen هـ zamirini, müşebbeh-bih olarak da الْبَدْرُ kelimesini ve vechu’ş-

³¹⁵ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 280.

³¹⁶ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 343.

şebek olarak da مُسْتَدِيرًا kelimesini kullanmıştır. Bütün teşbîh unsurlarını içermesi bakımından bu beyitteki benzetme de “teşbîh-i mufassal”dır.

Şair, ikinci kez divan kâtibi olarak atanmasının ardından kaleme aldığı kasidesinde ise şöyle demiştir³¹⁷: (Tavîl)

8- أَصْبَحَ بِي عَامِي الطَّوِيلُ كَلْحَظَةٍ وَكَمْ لَحْظَةٌ مَرَّتْ عَلَيَّ كَعَامِ

9- وَكُنْتُ أَظُنُّ الدَّهْرَ أَنْكَدَ لَا يَفِي بِحِفْظِ عُهُودِي أَوْ بِرَعْيِ ذِمَامِي

8- Uzun yılum bir an gibi geçti yanımda; nice anlar geçti üzerimden sanki bir yıl gibi.

9- Zamanın inatçı olduğunu sanırdım; ahitlerimi tutmadığını, hakkımı gözetmediğini.

Şair bu beyitlerde yaşamış olduğu güzel ve sıkıntılı günleri teşbîhe başvurarak anlatmıştır. Güzel günlerin çok hızlı geçerken zorlu günlerin geçmek bilmediğini dile getirmiştir. Bu beyitte, عَامِي الطَّوِيلُ müşebbeh, ك teşbih edatı, لَحْظَةٌ kelimesi ise müşebbeh-bih’tir. Bu örnekte teşbîhin benzetme yönü (vechu’ş-şebek) verilmediğinden bu benzetme, “teşbîh-i mücmel”dir.

Şair, kendisini hicveden birine hitaben yazdığı kasidesinde şöyle demiştir³¹⁸: (Meczûu’l-Kâmil)

10- وَاحْذَرِ مُصَاحَبَةَ الْهَجَاءِ فَإِنَّهُ بِئْسَ الْقَرِينُ

11- كَمْ مُفْلِقٌ يَهْجَاهُ تَقْذَى بِرُؤْيَتِهِ الْعُيُونُ

12- خُذْهَا عَلَى مَخْضِ الْوَدَادِ كَأَنَّهَا الدُّرُّ الثَّمِينُ

10- Sakın hicivle arkadaşlık etme; zira o, kötü bir yoldaştır.

11- Nice yetenekli şair vardır ki hicvinden ötürü gözler onu görmekle yaralanır.

12- Bunu saf bir sevgiyle kabul et ve değerli bir inciye alır gibi al onu.

Kendisini hicveden birine nasihatte bulunup onu yaptığının doğru olmadığı konusunda uyardığı bu beyitinde el-Hebel, sözlerini değerli incilere benzeterek teşbîhe başvurmuştur. Bu teşbîhte de şair, bir önceki örnekte olduğu gibi, vechu’ş-şebek

³¹⁷ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 200.

³¹⁸ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 483.

kullanmamıştır. Dolayısıyla bu beyitteki teşbîh de mücmeldir. كَأَنَّ teşbîh edatı, ها müşebbeh, الدُّرُّ الثَّمِينُ ise müşebbeh-bih'tir.

el-Hebel, Şerefuddin el-Cermûzî'ye gönderdiği bir kasidesinde şöyle demiştir³¹⁹: (Tavîl)

- 1- وَفَاتَ لَكَ ذَاتُ الْمُبَسِّمِ الْعَذْبِ بِالْوَصْلِ وَوَأَفَتْ عَلَى طُولِ التَّبَاعُدِ وَالْمَطْلِ
- 2- مِنَ الْغَيْدِ تَحْكِي إِنَّ بَدَتْ غُصْنُ النَّقَا وَشَمَسَ الضُّحَى فَاسْتَجَنَ مَا شِئْتَ
- 3- أَشَدُّ مَضَاءً مِنْ طَبِيِ الْهِنْدِ لِحَظْهَا وَأَحْلَى مَذَاقًا لَفُظْهَا مِنْ جَنَى النَّحْلِ

- 1- Tatlı tebessümlü sevgili, uzun ayrılıkların ve ertelemelerin ardından kavuşma sözünü yerine getirdi.
- 2- Zariftir, saf bir dal gibi görüldüğünde ve sabah güneşi gibi parlaktır; istediğini seç!
- 3- Bakışları siyah ceylandan daha keskindir, sözleriyse baldan tatlıdır.

Şairin, sevgilisinin konuşmasını ve bakışını bal ve ceylana benzettiği yukarıdaki beyitte, teşbîh edatı kullanılmaması bakımından birinci mısra da “teşbîh-i müekked” ve müşebbehler ile müşebbeh-bih’lerin ayrı ayrı zikredilmeleri açısından ikinci mısra da “teşbîh-i mefrûk” örneklerine rastlanmaktadır. Bu örnekte beyitin birinci mısraında geçen, لِحَظْهَا kelimesi müşebbeh, أَشَدُّ kelimesi müşebbeh-bih, مَضَاءً ise vechu’ş-şebbeh’tir. el-Hebel, medih temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³²⁰: (Münserih)

- 1- مَدْحُكَ يَا ابْنَ الْكَرَامِ فَرَضٌ وَفِي سِوَاكَ الْمَدِيحُ نَدْبٌ
- 2- قِيَاسُ كَفِّكَ فِي الْعَطَايَا بِالْبَحْرِ عِنْدَ الْعُقُولِ كِذْبٌ
- 3- الْبَحْرُ يُخْشَى وَأَنْتَ تُرَجَى وَالْبَحْرُ مِلْحٌ وَأَنْتَ عَذْبٌ

- 1- Ey cömertlerin oğlu! Seni methetmek farzdır; başkalarını övmekse sadece matemdir.

³¹⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 263.

³²⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 417.

2- Verdiğin ihsanların bolluğunu denizle kıyaslamak, akıl sahiplerinin nezdinde yalandır.

3- Denizden korkulurken senden sadece umut edilir. Deniz tuzludur, sen ise tatlısın.

el-Hebel, bu beyitlerde, övdüğü kişinin cömertliğini benzetme yoluyla anlatırken bir karşılaştırma yapmıştır. Üçüncü beyitte yer alan وَالْبَحْرُ kelimesi müşebbeh, مِلْح kelimesi ise müşebbehu bih'tir. Dolayısıyla, bu benzetme de “teşbihi belîğ”dir.

Şair, başka bir kasidesinde şöyle demiştir³²¹: (Remel)

18- رَبِّ كَرِبٍ قَدْ عَرَا نُمَّ انْجَلَى مِثْلَمَا انْجَابَ عَنِ الصُّبْحِ الظَّلَامُ

19- إِنَّمَا الدُّنْيَا مَنَامٌ وَالْمُنَى حُلْمٌ وَالنَّاسُ فِي الدُّنْيَا نِيَامٌ

18- Nice sıkıntı gelir ve sonra, tıpkı sabahın aydınlığıyla karanlığın çekilmesinde olduğu gibi dağılıp gider.

19- Bu dünya bir rüyadır ve arzular bir hayal; insanlar ise, bu dünyada uyuyanlardır.

Şair, bu beyitlerde de teşbihi kullanmıştır. İlk beyitte benzetme yönü (vechu’ş-şebeh) bir müfred lafız olmaktan ziyade bir suret biçimde kullanılmış ve dolayısıyla “teşbîh-i temsîlî” tekniğine başvurulmuştur. İkinci beyitte yer alan benzetme ise, bir “teşbîh-i belîğ” örneğidir.

Şair, benzer şekilde, başka bir beyitte şöyle demiştir³²²: (Remel)

41- هَلْ نَشُقُّ النَّفْعَ يَوْمًا بِالْطُّبَى مِثْلَمَا انْشَقَّ عَنِ الشُّهُبِ الْعَمَامُ

41- Bir gün, tıpkı bulutların yıldızlar için yarılmasında olduğu gibi, keskin kılıçlarla susuzluğu giderecek miyiz?

Bu beyitte benzetme yönü (vechu’ş-şebeh) somut bir anlam ifade etmekten çok bir suret biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, burada bir “teşbîh-i temsîlî” örneği bulunmaktadır.

³²¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 230.

³²² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 232.

Belagat ilminin temel unsurlarından biri olan teşbîh, yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere, el-Hebel'in şiirlerinde yaygın bir biçimde yer almıştır. Teşbîhin ifadelere açıklık kazandırma, anlamı netleştirme ve muhatabın dikkatini celbetme üzerindeki etkisinin farkında olan şair, teşbîhi sadece edebî bir süsleme aracı olarak değil, aynı zamanda anlamı pekiştiren ve muhatabını etkileyen bir anlatım aracı olarak da kullanmıştır.

2.3.5.2. Mecâz

Meşhur dil âlimi İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* adlı ansiklopedik sözlüğünde “mecâz” kelimesinin جَاز kökünden türediğini ve bu kökün “geçmek”, “katetmek”, “aşmak”, “yürümek” gibi anlamlara geldiğini belirtmiştir. Yazarın verdiği bilgiye göre, مجَاز kelimesi sözlükte “yol”, “güzergâh”, “geçiş” gibi anlamlarda kullanılmaktadır³²³.

Zamanla bu kelime, bir belagat terimi olarak kullanılmış ve bu kullanımında farklı bir anlam kazanmıştır. Bu yönüyle “mecâz” terimi, bir bağlama ve bir karineye bağlı olarak bir lafzın gerçek anlamı dışında bir anlamda kullanılması anlamına gelmektedir³²⁴. Terim anlamı çerçevesinde mecâz, cümlede veya metinde kullanıldığı yeni anlamı işaret eden bir bağlamın veya bir karinenin bulunması koşuluyla, bir kelimenin vazedildiği anlamın dışında bir alakanın bulunmasıyla birlikte başka bir anlamda kullanılmasıdır³²⁵.

Dolayısıyla mecâz, bir kelimenin yalnızca anlam değişimine uğramasını değil; aynı zamanda anlamının genişlemesini ve anlam yükünün artmasını da ifade etmektedir. Böyle bir dönüşümün ardından kelime, mensur veya manzum metinlerde, anlamın vurgusunu artırmak ve benzetme yapmak başta olmak üzere, çeşitli edebî sanatları icra etmek amacıyla kullanılmaktadır. Sözü edilen şartlar sağlanmadığında ve dolayısıyla kelime, bir bağlamdan veya bir karineden bağımsız olarak yalnızca sözlük anlamında kullanıldığında, kelimenin gerçek anlamı esas alınmış olmaktadır³²⁶.

³²³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/416.

³²⁴ Ahmed Mustafa el-Merağî, *‘Ulumu'l-Belâğa* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 248.

³²⁵ el-Hatîb Celâluddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa‘duddîn b. Ömer el-Ğazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi'l-Belâğa* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 272.

³²⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Meşelû's-sâ'ir*, 1/84-85.

Bu nedenle, mecâz kullanımının doğru bir şekilde yapılabilmesi için önce kelimenin gerçek anlamının bilinmesi gerekmektedir. Çünkü mecâz, yukarıdaki tanımlarda da belirtildiği üzere, kelimenin vazedildiği gerçek anlamından başka bir anlamda kullanılmasını ifade etmektedir³²⁷.

Beyân ilminin en önemli unsurlarından biri olan mecâz, “mecâz-ı mürsel” ve “aklî mecâz” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mecâzın değişen kullanım biçimlerini göstermek amacıyla yapılan bu ikili tasnifin dayanak noktası, bir kelimenin mecâz olarak kullanıldığında anlamının ne şekilde dönüştüğünü saptamaya yarayan alaka türleridir. Söz konusu alakalar aracılığıyla, bir kelimenin gerçek anlamından mecâzî anlamına geçişte, kelimenin kazandığı yeni anlamın belirleyicisi olan karine veya bağlam ile kurduğu ilişkinin türünün tespiti amaçlanmıştır. Bir başka ifadeyle, alakalar, bir kelimenin bir karineyle irtibat halinde mecâz olarak kullanıldığında kelimenin anlam alanının sınırlarını tayin eden etkenlerdir³²⁸.

2.3.5.2.1. Aklî Mecaz

“Aklî mecâz”, bir fiil veya fiil anlamı taşıyan kelimenin gerçek faili dışında başka bir varlığa isnat edilmesidir. Bu kullanımın edebî açıdan doğru olabilmesinin şartı, şiirde, ilgili kelimenin gerçek anlamında kullanılmasına engel teşkil edecek bir karinenin bulunmasıdır³²⁹. Yukarıdaki tanımda geçen fiil anlamı taşıyan ifadelerle “ism-i fâil”, “ism-i mefûl”, “sıfat-ı müşebbehe”, “ism-i fâil mübalağası”, “ism-i tafdîl” ve “masdar” kastedilmektedir³³⁰.

el-Hebel’in şiirlerinde aklî mecâz örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Şair, gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³³¹: (Meczûu’l-Hafif)

1- أَنَا وَاللَّهُ مُغْرَمٌ بِكَ صَبٌّ مُعَذَّبٌ
2- لِي دَمْعٌ مُفْرَقٌ وَفُؤَادٌ مُذْذَبٌ

1- Vallahi ben sana âşığım, tutku ve ıstırap içindeyim.

³²⁷ Muhammed Mustafa Heddare, *Fi'l-Belâğati'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Ulumi'l-Arabiyye, 1989), 49.

³²⁸ Mehmet Edip Çağmar, *Alıştırmalarla Belagat* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2013), 172.

³²⁹ el-Kazvîni, *el-İqdâh*, 312.

³³⁰ Heddare, *Fi'l-Belâğati'l-Arabiyye*, 56-57.

³³¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 341.

2- Gözlerimden yaşlar süzülür, kalbim ise kararsızdır ve sallantıda.

Birinci beyitte geçen مُعْرَم kelimesi, aklî mecâz örneğidir. Şair, bu kelimeyi ism-i mefûl formunda kullanmış ve bu yoldan, aşka düşmesinin kendi isteğiyle değil, sevgilisinin etkisiyle olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu kelime burada, ism-i fâil kalıbındaki عَاشِقُ kelimesinin yerine kullanılmış; ancak fiil, fail dışında bir varlığa nispet edilmiştir. Dolayısıyla bu beyitte, “fâilîyyet” alaka türü ile yapılmış bir aklî mecâz örneği bulunmaktadır. el-Hebel, medih temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³³²: (Mutekârib)

19- وَعَظَّ الْعِدَارَ فَمَهْمَا بَدَا فَإِنَّا عَلَى خَلْعِهِ نُغْدِرُ

20- وَإِلَّا فَقُلْ لِي مَاذَا نَقُولُ غَدًا حِينَ يَجْمَعُنَا الْمَحْشَرُ

19- Örtün yüzünü! Ne kadar görünse de biz onu açmaktan mazur sayılırız.

20- Aksi takdirde, yarın mahşer bizi bir araya topladığında ne deriz?

Bu şiirin ikinci beyitinde geçen حِينَ يَجْمَعُنَا الْمَحْشَرُ cümlesi, mecâzî anlamında kullanılmıştır. Burada somut bir yeri işaret eden “mahşer” kelimesi, mecâzî anlamında, insanların hesap vermek için bir araya toplanacakları soyut bir mekân olarak kullanılmıştır. Bu durumda, söz konusu mecâz, “mekânîyyet” alaka türü ile kurulmuş bir aklî mecâz örneğidir.

Şair, bir başka kasidesinde şöyle demiştir³³³: (Meczûu'l-Hafif)

3- كَيْفَ تَسْلُوكَ مُهْجَةً لَيْسَ يَطْعَى حَرِيْقُهَا

4- كَيْفَ تَنْسَاكَ أَضْلَعُ لَيْسَ بَهْدًا حَفِيْقُهَا

3- Ateşi hiç sönmeyen gönül seni nasıl unuttur?

4- Çarpıntısı hiç dinmeyen kalp seni nasıl unuttur?

³³² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 212.

³³³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 322.

Bu örnekte, ikinci beyitte yer alan أَضْلَعُ (kaburgalar) kelimesine mecâzî bir anlam yüklenmiş ve kelime, “kalp” anlamında kullanılmıştır. Şiirde, kaburgalar kelimesinin kalp anlamına gelecek şekilde kullanıldığını saptamamızı sağlayan iki karine bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kalbin kaburgalarla çevrili olmasıdır. İkincisi ise, söz konusu kelimedden hemen önce gelen تَنْسَى (unutur) fiilidir. İnsanlığın ortak kültüründe unutmak ve bununla bağlantılı olarak hatırlamak fiilleri, kaburgaya değil, kalbe ait kabul edilmiştir. Dolayısıyla, şair, bu kelimeyi kalbin bulunduğu mekânı ifade etmek amacıyla kullanmıştır. Bu çerçevede beyitte, bir aklî mecâz olduğu anlaşılmaktadır. Mecâzın alaka türü ise “mekânîyyet”tir.

el-Hebel, aklî mecâz kullandığı bir başka kasidesinde şöyle demiştir³³⁴: (Basît)

16- وَالْحَيْلُ خَاشِعَةٌ الْأَبْصَارِ خَاضِعَةٌ لَا تَسْتَطِيعُ لِمَا قَدْ نَالَهَا هَرَبًا

17- مَا يَطْرَحُونَ هَا فِي الْأَرْضِ مِنْ عَلْفٍ إِلَّا وَرَاحَ بِأَيْدِي الرِّيحِ مُنْتَهَبًا

16- At, başına gelenden kaçamayarak itaatle bakışlarını yere eğmiş,

17- Yere serdikleri her saman rüzgârın eliyle çalınıp gider.

Birinci beyitte geçen خَاضِعَةٌ الْأَبْصَارِ ifadesinde aklî mecâz kullanılmıştır.

Zira burada sözü edilen sıfatlar, hayvanlara değil, insanlara özgü olan iradeyle yapılan davranışları ifade etmektedir. Bu gibi sıfatlar insanlar için kullanıldıklarında ism-i fâ‘il anlamı taşıırken, hayvanlar için kullanıldıklarında ism-i mef‘ûl anlamı kazanırlar. Hayvanlar irade sahibi olmadığından, bu sıfatların onlara nispeti mecâzîdir. Burada kullanılan mecâzın alaka türü ise, “mefûlîyyet”tir. el-Hebel, bir başka şiirinde şöyle demiştir³³⁵: (Vâfir)

3- إِلَى كَمْ أَنْتَ مُرْتَكِنٌ إِلَيْهَا تَلَدُّ لَكَ الْمَنَازِلُ وَالْقُصُورُ

4- وَتَضْحَكُ مِلءَ فَيْكٍ وَلَسْتَ تَدْرِي بِمَا يَأْتِي بِهِ الْيَوْمُ الْعَسِيرُ

3- Daha ne kadar sırtını dayayacaksın ona? Saraylar ve konaklar sana tatlı geliyor!

³³⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 399.

³³⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 83.

4- Zorlu günün ne getireceğinden habersiz, ağız dolusu güliyorsun.

İkinci beyitte geçen الْيَوْمُ الْعَسِيرُ ifadesinde aklî mecâz mevcuttur. Bu ifade, kıyamet gününe ya da büyük zorlukların yaşanacağı bir zaman dilimine işaret etmektedir. “Gün” kelimesi gerçek anlamında kullanıldığında, zorlu veya çetin geçen bir zaman dilimini işaret etmemektedir; zorluğu ortaya çıkararak belli bir günde meydana gelen olaylardır. Dolayısıyla, buradaki aklî mecâzın alaka türü “zamanî”dir.

Benzer şekilde, ilk beyitte yer alan تَلَدُ لَكَ الْمَنَازِلُ وَالْقُصُورُ ifadesinde de aklî mecâz bulunmaktadır. Zira insana tatlı gelen şey, doğrudan evler ya da saraylar değildir; bu mekânlarda yaşanan duygulardır. Bu ikinci mecâzın alaka türü ise, “mekânî”dir

el-Hebel, bir başka kasidesinde şöyle demiştir³³⁶: (Kâmil)

1- أَمَّا الْوُشَاةُ فَأَنْتَ أَعْلَمُ مِنْهُمْ	يَجْمِيعُ مَا أُبْدِيهِ أَوْ أُخْفِيهِ
2- وَكَذَا الْعَوَازِلُ قَدْ سَدَدْتُ مَسَامِعِي	عَنْ عَذْلِهِمْ مَا عِشْتُ لَسْتُ أَعِيهِ
3- صِنْفَانِ أَمْرُهُمَا يَسِيرٌ هَيِّنٌ	أَمَّا الرَّقِيبُ فَحَارَ أَمْرِي فِيهِ

1- Ara bozanlara gelince, açığa vurduğum veya gizlediğim şeyleri sen onlardan daha iyi bilirsin.

2- Ve kınayanlara karşı, kınadıkları şey hususunda kulaklarımı tıkadım; yaşadığım sürece duymam onların sözlerini.

3- İki tür var: Biri kolay ve basit; ama gözetleyen (Allah) karşısında şaşkınım!

Üçüncü beyitte yer alan فَحَارَ أَمْرِي ifadesinde de aklî mecâz kullanılmıştır. Bu beyitte geçen أَمْرِي masdarı حَارَ fiiline isnat edilmiştir. Fiilin doğrudan masdara isnat edilmesi, mecâzî bir kullanımı ifade etmektedir. Mecâzın alaka türü ise, “masdarîyyet”tir.

³³⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 365.

2.3.5.2.2. Mecâz-ı Mürsel

“Mecâz-ı mürsel”, aklî mecazdan farklı olarak, mecâzî kullanımın isnat yoluyla değil de müfred bir kelime ile alaka ilişkisi kurulması yoluyla kelimenin gerçek anlamı dışında bir anlamda kullanılmasıyla meydana getirilen mecâz türüdür³³⁷. Bu mecâz tekniğinde de çeşitli alaka türleri bulunmaktadır. Bu alakalar, “sebebî”, “müsebbebî”, “cüz’î”, “küllî”, “maḥallî”, “hâliyye” ve “ḥuṣûsiyye” gibi alt başlıklara ayrılmıştır³³⁸.

el-Hebel’in şiirlerinde aklî mecâzlar gibi mecâz-ı mürsel örneklerine de sıkça tesadüf edilmektedir. Şair, gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³³⁹: (Kâmil)

12- وَأَنْظُرْ إِلَى قَلْبِي عَلَيْكَ وَنَاطِرِي هَذَا قَرِيحٌ هَوَىٰ وَذَاكَ جَرِيحٌ

13- وَأَسْأَلِ الْمَدَامِعَ عَنْ غَرَامِي فَهُوَ فِي مَتْنِ الْخُلُودِ بِمَدْمَعِي مَشْرُوحٌ

12- Kalbime ve gözlerime bir bak, bu aşk yaralı (kalp), şu da yaralı (göz).

13- Gözyaşlarıma sor tutkumu zira o, yanaklarımda süzülen gözyaşlarımda açıkça yazılıdır.

Şair, ikinci beyitte, الْمَدَامِعَ kelimesini kullanmak suretiyle mecâz-ı mürsel yapmıştır. Burada şair, gözyaşı kelimesi üzerinden doğrudan ifade edilmeyen derunî bir hali, hüznün ve aşk olarak ortaya çıkan duygusal bir durumu somutlaştırmıştır. Zira gözyaşları doğrudan bir sevgiye ya da hüznün muhatap kılınmaz. Dolayısıyla, söz konusu kelime burada, vazedildiği gerçek anlamın dışında, duyguların tezahür ettiği mahallî işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu nedenle mecâzın alakası, “maḥallî”dir. Şair, bu kelimeyi kullanarak hem yaşadığı hissiyatı belagatlı bir dille ifade etmiş hem de bu hissiyatı gözle görünür kılacak bir vasıta ortaya koymuştur. Şair, bir başka kasidesinde şöyle demiştir³⁴⁰: (Münserih)

1- شَوْقِي إِلَى الْعَيْثِ قَدْ تَمَادَى فَابْعَثْ بِهِ سَيِّدِي سَرِيعًا

2- لَا زَالَ يَحْكِيكَ فِي نَوَالٍ وَلَا عَدِمْنَاكُمْ جَمِيعًا

1- Ey efendim! Yağmura olan özlemim haddi aştı; hemen gönder onu!

³³⁷ el-Kazvîni, *el-Îdâh*, 277.

³³⁸ Heddare, *Fi'l-Belâğati'l-Arabiyye*, 59-64.

³³⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 273-274.

³⁴⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 494.

2- Cömertliğinde hep seni yansısın ve sizi asla kaybetmeyelim.

Birinci beyitte geçen الْعَيْثُ kelimesi de mecâz-ı mürsel örneğidir. Şair, bu kelimeyi doğrudan yağmur anlamında değil de yağmurun sebep olduğu hayır ve bereketi ifade etmek için kullanmıştır. Nitekim, bilindiği üzere yağmur, bitkilerin yeşermesi ve kuraklığın giderilmesi gibi insana ve doğaya fayda sağlayan sonuçlara sebebiyet veren doğal bir hadisedir. Bu durumda kelime, sebebi zikredip müsebbebi kastetmek amacıyla kullanıldığından, bu mecâzda “sebebîyyet” alaka söz konusudur. el-Hebel, başka bir kasidesinde şöyle demiştir³⁴¹: (Kâmil)

- 1- يَا مَعْشَرَ النَّصَابِ لَا نَلْتُمُ عَدَاً مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ الْعَلِيِّ نَصِيبًا
2- كَمْ ذَا إِلَى آلِ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ أَضَحَّتْ عَقَارِكُمْ تَدِبُّ ذَبِيبًا

1- Ey Nâsibiler topluluğu! Yarın, Yüce Allah'ın rahmetinden nasibiniz olmasın!

2- Peygamber Muhammed'in ailesine karşı akrepleriniz istilaya kalkışmış!

el-Hebel, birinci beyitte geçen رَحْمَةِ اللَّهِ ifadesini kullanarak mecâz-ı mürsel tekniğine başvurmuştur. Bu ifade, aslında, ahiretteki cennet nimetlerine işaret etmektedir. Bu durumda, ahirette ortaya çıkacak bir “hâll” zikredilmek suretiyle “mahal” kastedilmiştir. Dolayısıyla bu kullanım, “hâlliyyet” alakasına dayanan bir mecâz-ı mürseldir. Şair, başka bir kasidesinde şöyle demiştir³⁴²: (Basîl)

- 14- حَبَّرْتُهُ فِي بَحِيلٍ نَفْسَ دَرِّهِهِ اللَّهُ مِنْ أَعْيُنِ السُّؤَالِ يَحْمِيهِ
15- تَكَادُ تَسْجُدُ لِلدِّينَارِ جَبْهَتُهُ بَخْلًا وَيَعْبُدُهُ مِنْ دُونِ بَارِيهِ

14- Cimrinin parasına yazdım onun hikâyesini. Allah, onu dilencilerin gözlerinden korusun!

15- Neredeyse dinar için alnı secdeye varacak cimrilikten, Yaradan'ı yerine paraya tapıyor.

el-Hebel, cimri birini hicvettiği bu beyitlerde, “secde ediyor” anlamına gelen تَسْجُدُ fiilini kullanarak mecâz-ı mürsel yapmıştır. Zira burada secde ile kastedilen

³⁴¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 168.

³⁴² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 468.

aslında, secdenin sadece bir rüknünü oluşturduğu, daha geniş kapsamlı bir ibadet olan namazdır. Dolayısıyla, şair, sadece bir rüknünü zikrederek namazın bütününe kastetmiştir. Bu nedenle, bu mecâz, “cüz’iyyet” alakasına dayanmaktadır. Şair, başka bir şiirinde şöyle demiştir³⁴³: (Vâfir)

1- يَا قَاتِلَ اللَّهِ عَيْنِي كَمْ أَضْرُّ بِهَا وَلَيْسَ تَرْضَى سِوَى قَتْلِي وَإِهْلَاكِي

2- يَا عَيْنُ مَا كَانَ ظَنِّي فِيكَ أَنْ تَرْدِي مُهْجَتِي بَيْنَ سَفَّاحٍ وَسَفَّاحٍ

1- Ey gözümün celladı! O gözler yüzünden ne kadar da yorulduğum; o ise beni öldürmek ve mahvetmekten başka bir şeye razı olmuyor!

2- Ey gözüm! Senin beni bir kan dökücü ile katil arasında mahvedeceğini zannetmezdim!

İlk beyitte şair, وَإِهْلَاكِي ifadelerini kullanarak henüz gerçekleşmemiş, fakat gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir duruma işaret etmiş ve bunu gerçekleşmiş gibi anlatmıştır. Şairin gerçekleşmiş gibi bahsettiği bu durum, aslında, şairin sevgilisinin cazibesine kapılması sonucu yaşadığı çöküşün ve duygusal yıkımın mecâzî bir tasviridir. Bu bağlamda, bu beyitte kullanılan mecâz-ı mürsel, “itibâr-ı mâ seyekûn” yani “gelecekte olacak olanı dikkate alma” alakasına dayanmaktadır. el-Hebel, başka bir şiirinde şöyle demiştir³⁴⁴: (Kâmil)

1- لِي مُقْلَةٌ مَفْرُوحَةٌ لِفِرَاقِكُمْ مَا انْفَكَ بَحْرٌ دُمُوعَهَا مُتَدَوِّقًا

2- جُنْتُ وَزَالَ رَقَادُهَا مِنْ بَعْدِكُمْ بَيْدِ الْفِرَاقِ فَعَوَّدُوهَا بِالرُّقَى

1- Ayrılığınızdan ötürü yaralı bir gözüm var benim, gözyaşlarının denizi durmadan akıyor.

2- Sizden sonra ayrılık elinden aklını yitirdi, uykusu kaçtı; onu dualarla koruyun.

Ayrılık ve uzaklıktan kaynaklanan özlem temasının işlendiği bu beyitlerde مُقْلَةٌ kelimesi kullanılarak, içsel sıkıntılar dışa vurulmak istenmiştir. İnsan bedeninin bir cüzü olan göz, bu kullanımda, insanın içini saran bütün bir ruh halini temsil etmektedir. Şair, içinde bulunduğu durumun herkes tarafından görülebilen bir organda tezahür

³⁴³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 312.

³⁴⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 364.

ettiğini dile getirerek ifadesine bir derinlik kazandırmak istemiştir. Dolayısıyla, cüz dile getirilip bütün (külliyyet) kastedildiğinden burada “cüz’iyyet” alakasına dayalı bir mecâz-i mürsel bulunmaktadır. Şair, başka bir şiirinde şöyle demiştir³⁴⁵: (Meczûu’l-Kâmil)

1- يَا طَرْفُ أَجِدْ بِالذُّمِّوعِ فَأَنْتَ جَالِبُ مُخَنِّي

2- وَاصْبِرْ عَلَى فَقْدِ الْمَنَامِ فَأَنْتَ أَصْلُ بَلِيَّتِي

1- Ey göz! Gözyaşlarıyla yardıma koş zira sen benim derdimin ta kendisisin.

2- Uykusuzluğa katlan zira sen benim imtihanımın kaynağısın!

Bu beyitlerde, bir önceki beyitlerdekine benzeyen bir mecâz-ı mürsel söz konusudur. Şair, birinci beyitte طَرْفُ kelimesini kullanarak gözün bir cüzü olan göz kapağını işaret etmişse de kastettiği aslında bir bütün olarak gözdür. Dolayısıyla burada da “cüz’î” alakaya dayanan bir mecâzı mürsel bulunmaktadır. el-Hebel başka bir beyitinde ise şöyle demiştir³⁴⁶: (Kâmil)

4- يَا ضَاحِكًا فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ قَدْ أَبْكَيْتَ مَنْ كَانَتْ لَهُ عَيْنَانِ

4- Ey Firdevs cennetinde gülümseyen! İki göze sahip olan herkesi ağlatmaktasın.

Mersiye temalı bir kaside içerisinde yer alan bu beyitte şair, ölen kimsenin işlediği salih amellerin karşılığında elde ettiği cennetteki Firdevs makamından söz etmektedir. Burada kullanılan جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ ifadesi, aslında bir mükâfatı işaret etmektedir. Mükâfat olan cennet bir sebep değil, bir müsebbeb olduğundan bu beyitte “müsebbebi” alakaya dayanan bir mecâz-ı mürsel bulunmaktadır. Şair, başka bir şiirinde şöyle demiştir³⁴⁷: (Tavîl)

1- رُوَيْدَكَ مِنْ كَسْبِ الذُّنُوبِ فَإِنَّكَ لَا تَطِيقُ عَلَى نَارِ الْجَحِيمِ وَلَا تَقْوَى

2- أَتَرْضَى بِأَنْ تَلْقَى الْمَهْمِمْ فِي غَدٍ وَأَنْتَ بِلَا عِلْمٍ لَدَيْكَ وَلَا تَقْوَى

1- Günah kazanmaktan sakın zira sen cehennem ateşine dayanamaz, ona güç yetiremezsin!

³⁴⁵ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 321.

³⁴⁶ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 513.

³⁴⁷ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 93.

2- İlimsiz ve takvasız bir halde, yarın her şeyi koruyup gözeten Allah'a kavuşmaya razı mısın?

Bu beyitlerde şair, نَارِ الْجَحِيمِ ifadesini kullanarak, bu kez işlenen günahların neticesi olan bir cezadan söz etmektedir. Ceza da mükâfat gibi bir sebep değil, müsebbebdir. Dolayısıyla burada da “müsebbebîyyet” alakasına dayalı bir mecâz-ı mürsel mevcuttur. Şair, başka bir beyitinde şöyle demiştir³⁴⁸: (Basîṭ)

2- أَنْكَرْتُمْ حَالَهُ مِنْ بَعْدِ مَعْرِفَةٍ بِهِ وَكَيْفَ وَقَدْ مَيَّزْتُمْ الْحَالَ

3- يُخْفِي الْأَسَى وَلِسَانُ السَّقَمِ يُظْهِرُهُ وَالْدَّمْعُ يَضْرِبُهُ فِي النَّاسِ أَمْثَالًا

2- Onun durumunu bildikten sonra inkâr ettiniz; oysa durumu nasıl da ayırt etmiştiniz!

3- Acıyı gizlerse de hastalığın dili onu açığa çıkarır; gözyaşı, insanlar arasında ona örnek gösterir.

Bu beyitlerde geçen وَالْدَّمْعُ وَلِسَانُ السَّقَمِ ifadeleri, şairin içinde bulunulan bir hali dile getirmek için kullandığı birer vasıta. Dil ve gözyaşı, doğrudan duyguların kendisi olmayıp, onları dışa vurup açığa çıkaran araçlardır. Dolayısıyla burada, “âliyyet” alakasıyla yapılmış bir mecâz-ı mürsel bulunmaktadır. el-Hebel, başka bir şiirinde şöyle demiştir³⁴⁹: (Ṭavîl)

1- أَرَى الرُّوضَةَ الْغَنَاءَ لَوْلَا شُعُوبُهَا حَوَتْ مِنْ مَعَانِي الْحُسْنِ كُلِّ غَرِيبٍ

2- يَهُونُ لِعُمْرِي تَرْكُ صَنْعَا لِأَجْلِهَا وَصَبْرُ الْفَتَى لَوْلَا لِقَاءُ شُعُوبٍ

1- Çok güzel bir bahçe görmekteyim -içindeki Şu'ûb (yer ismi) olmazsa olmaz-güzelliğin tüm nadide anlamlarını barındıran,

2- Onun uğruna San'a'yı terk etmek ömrüme kolay gelir ve gencin sabrı, belalara karşı kolaydır.

İkinci beyitte geçen San'a ifadesiyle, doğrudan şairin yaşadığı şehrin tamamı değil, belirli bir kısmı kastedilmiştir. Dolayısıyla burada, “külli” olan, yani bütün şehir zikredilmiş, fakat bununla “cüz'îyyet” olan, yani şehrin şairin yaşadığı belirli bir

³⁴⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 406.

³⁴⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 392.

bölgesi kastedilmiştir. Bu nedenle burada “küllîyyet” alakasına dayalı bir mecâz-ı mürsel mevcuttur. Şair, bir başka kasidesinde yer alan aşağıdaki beyitlerde şöyle demiştir³⁵⁰: (Kâmil)

- 7- يَا عَيْنُ وَيَحْكُ إِنَّ أَقْرَانِي ثَوَّوَا فِي الرَّمْسِ فَاعْتَبِرِي بِهِمْ وَاسْتَعْبِرِي
8- هَذِي دِيَارُهُمْ بَلَاغُ بَعْدَهُمْ فَسَلِّي الْبَلَاغَ عَنْهُمْ وَاسْتَخْرِرِي

7- Ey göz, yazık sana! Akranlarım mezara girdi; ders al onlardan, gözyaşı dök!

8- İşte bu, onların yurtları, onlardan sonra ıssız kaldı. Bu ıssız yerlerden onları sor, soruştur!

Şair bu beyitlerin her iki mısraında da mecâz-ı mürsel sanatına başvurmuştur. Birinci beyitte, kendisine nasihat etmek maksadıyla kendi bedeninden bir uzva işaret etmiş ve عَيْنُ kelimesini kullanmıştır. Burada şairin maksadı doğrudan kendisidir. Cüzî olan gözü zikredip küllî olanı, kendisini kastettiğinden bu mecâz, “cüz’îyyet” alakasına dayanmaktadır.

İkinci beyitte geçen فَسَلِّي الْبَلَاغَ ifadesi ise, yaşanmış hatıraların geçtiği mekânlara yöneltilen mecâzî bir hitaptır. Mekân zikredilmekte, ama aslında burada yaşananlar kastedilmektedir. Dolayısıyla, bu ikinci mecâz-ı mürsel “maḥallîyyet” alakaya dayalıdır.

Başka bir beyitinde şair şöyle demiştir³⁵¹: (Kâmil)

- 58- وَاسْتَغْجَلِ ابْنُ هِنْدٍ مَوْتَهُ فَسَقَاهُ كَأْسًا لِلْمَنِيَّةِ أَغْفَرًا

58- Hind’in oğlu onun ölümünü hemen istedi de ölüm kadehini ona tozlu bir şekilde sundu.

Bu beyitte geçen ابْنُ هِنْدٍ ifadesiyle ismi açıkça anılmak istenmeyen bir şahıs (Mu’âviye b. Ebî Süfyân) kastedilmiştir. Bir özel adın başka bir özel ada sahip birini kastetmek için kullanılması da mecâz-ı mürsel türü içerisinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, burada, “huşûşîyye” alakasına dayalı bir mecâz-ı mürsel söz konusudur.

³⁵⁰ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 87.

³⁵¹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 132.

Bu alakaya dayanan başka bir mecâz-ı mürsel örneği, şairin şu beyitlerinde yer almaktadır³⁵²: (Tavîl)

1- لَعَذْلِكَ قَدْ وَجَّهْتُ يَا ابْنَ مُحَمَّدٍ شَكَاتِي عَنْ حُزْنٍ مَرَّاجُلُهُ تَغْلِي

2- حَنَائِكَ مِنْ دَهْرٍ عَدَا لِي مُحَادِعًا يُعَامِلُنِي بِالْحِدِّ فِي صُورَةِ الْهَزْلِ

1- Ey Muhammed'in oğlu! Adaletine yöneldim, kazanları kaynayan kederlerle dolu şikâyetimi sana iletiyorum.

2- Merhamet et! Zaman bana hilekâr davrandı, benimle şaka görünümlü ciddiyetle muamelede bulunuyor.

Birinci beyitte şair, ابْنِ مُحَمَّدٍ ifadesini kullanarak, bir özel isim zikretmiş ancak bununla başka bir özel isme sahip olan Muhammed b. Ahmed b. Manşûr-Billâh'ı kastetmiştir. Dolayısıyla, burada da “huşûşiyye” alakasıyla kurulmuş bir mecâz-ı mürsel bulunmaktadır.

Sonuç olarak el-Hebel, mecâzı şiir dilinin temel taşlarından biri olarak değerlendirmiştir. Bütün şairler gibi el-Hebel için de mecâz, şaire yaratıcılığını sergileme imkânı sağlayan etkili bir anlatım aracıdır. Şairin kullandığı mecâzlar, okuyucuyu yüzeysel bir okumadan derinlikli bir okumaya sevk etmekte ve onu, şiirin altında yatan derin anlam üzerinde düşünmeye teşvik etmektedir.

2.3.5.3. İsti'âre

Sözlük anlamı itibarıyla “isti'âre” kelimesi, عَوَرَ kelimesinin mastarı olup, “ödünç verilen şey”, “başkasından geçici bir süre için alınan eşya” anlamlarına gelmektedir. Fiil kalıbı olan استعار ise, “borç istemek”, “bir şeyi geçici süreyle istemek”, “ödünç almak” anlamlarını taşımaktadır³⁵³. Bir belagat terimi olarak “isti'âre”, teşbîhi oluşturan müşebbeh ve müşebbeh-bih'ten birinin açıkça zikredilip diğerinin hazfedilmesi yoluyla anlam arasında benzerlik ilişkisi kurulmasıdır. Nitekim edebiyat âlimi el-Curcânî *Delâ'ilü'l-Îcâz* adlı eserinde isti'âreyi şu şekilde tanımlamıştır:

³⁵² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 225.

³⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 9/471.

İsti‘âre, bir şeyi başka bir şeye benzetmek istemendir. Fakat bu benzetmeyi teşbîh şeklinde dile getirmez, müşebbeh-bih’i açıkça zikreder ve müşebbehi ona ödünç verirsin. Mesela “Cesaret ve kuvvet bakımından bir aslana benzeyen bir adam gördüm” yerine doğrudan “Bir aslan gördüm” dersin³⁵⁴.

Belagat âlimi Sekkâkî’nin isti‘âre tanımı ise şöyledir:

İsti‘âre, teşbîhin iki tarafından birini zikredip diğerini kastetmektir. Bu kasıt, müşebbehi müşebbeh-bih cinsine dahil etmen şeklinde olur. Böylece, müşebbehte müşebbeh-bihi ilgilendiren bir vasfı ispat edersin³⁵⁵.

Yukarıdaki iki tanımdan isti‘ârenin, bir kelimenin iki anlamı arasında bir benzerlik ilişkisi (müşâbehe) kurulması veya cümlede kelimenin gerçek anlamının anlaşılmasını engelleyecek bir karinenin bulunması şartıyla, bir lafzın vazedildiği anlamın dışında, başka bir anlamda kullanılması anlamına geldiği anlaşılmaktadır³⁵⁶.

Şair, başka bir kasidesinde şöyle demiştir³⁵⁷:

- 1- يَا دَارَ سَلْمَى بِسَفْحِ ذِي سَلَمٍ حَيَّاكَ حَيَّاكَ وَكَيْفَ الدِّيمِ
2- نِدَاءُ صَبٍّ لَا يُسْتَجَابُ لَهُ وَعَيْرُ مُجِدِّ نِدَاءُهُ دَا صَمَمَ

1- Ey Selmâ’nın Zî-Selem kıyısındaki yurdu! Selam sana, selam sana! Gözyaşları sel olup aksın!

2- Aşkın çağrısına cevap yok artık. Feryadı, sağır bir dünyada faydasız kalır.

el-Hebel, birinci beyitte geçen سَلْمَى دَار ifadesinin işaret ettiği sevgilisinden geriye kalan evi, bir insan gibi muhatap almış ve onunla konuşmuştur. Burada, müşebbeh-bih hazfedilmişse de حَيَّاكَ ve يَا gibi levâzımları teşbîhin insana ait tarafını telmih yoluyla açığa çıkarmaktadır. Bu kullanım da “isti‘âre-i mekniyye” kapsamında

³⁵⁴ Abdulkâhîr el-Curcânî, *Delâilu’l-İ‘câz fî ‘İlmi’l- Me‘ânî*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetu’l-Hancî, 2000), 67.

³⁵⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 369.

³⁵⁶ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydanî, *el-Belağatu’l-‘Arabiyye* (Şam: Dâru’l-Kalem, 1996), 2/229.

³⁵⁷ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 120.

değerlendirilmektedir. Şair, Hz. Ali'ye ithafen kaleme aldığı bir methiyede şöyle demiştir³⁵⁸: (Münserih)

1- أَخْفِضْ لِلْخَلِّ مِنْ جَنَاحِي إِنْ كَانَ عِنْدَ الْخُطُوبِ خَلَا

2- وَذَاكَ مَعَ مَنْ أُحِبُّ دَائِي أَنْ يَرْعَ لِي ذِمَّةً وَإِلَّا

1- Dostum için kanadımı indiririm, sıkıntılar anında yalnız kalırsa diye,

2- Ve bu, sevdiğim kişiye karşı davranışımdır: Benim hakkımı da gözetmesini beklerim, aksi takdirde...

Bu beyitlerde şair, dostlarına olan vefasını dile getirirken kendisini bir kuşa benzetmiştir. Ancak müşebbeh-bih olan “الطَّائِرُ” (kuş) kelimesini hazfetmiş, onun yerine, kuşun levazımından, kuşa ait bir organ olan جَنَاح (kanat) kelimesini kullanmıştır. Bu da benzetmenin telmih yoluyla dolaylı olarak yapıldığının göstermektedir. Dolayısıyla bu beyitte de bir “isti‘âre-i mekniyye” mevcuttur. Şair, gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³⁵⁹: (Basîl)

13- هَوْنٌ قَلِيلًا عَلَى أَهْلِ الْعَرَامِ فَقَدْ أَرَكَبْتَهُمْ طَبَقًا فِي الْأَرْضِ عَنْ طَبَقِ

14- نَفْسِي فِدَاءً سِهَامٍ مِنْكَ مُرْسَلَةٍ لَمْ تُغْنِ عَنْهَا صَلاَبُ الْبَيْضِ وَالْذُرْقِ

13- Biraz nazik davran aşk ehline, çünkü onları yerin katmanları arasında dolaştırdın.

14- Canım, gönderdiğin okların feda olsun, ki onlara ne zırh ne de kalkan fayda verdi.

el-Hebel, سِهَامٍ (oklar) kelimesini kullanarak yaptığı bu isti‘ârede, sevgilisinin bakışlarını kalbine saplanan oklara benzetmiştir. Bununla birlikte, müşebbeh olan “bakışlar” kelimesini hazfetmiş, doğrudan müşebbeh-bih olan “oklar” kelimesini kullanmıştır. Dolayısıyla, bu beyitte, teşbihin sadece müşebbeh-bih tarafının açıkça ifade edildiği “isti‘âre-i taşrihiyye” örneği mevcuttur. Başka bir gazel temalı kasidesinde şair şöyle demiştir³⁶⁰: (Kâmil)

2- هَيَّجَتْ فِي قَلْبِي الْجَرِيحَ بَلَابِلًا وَأَفْضَتْ مِنْ جَفْنِي الْقَرِيحَ دُمُوعًا

³⁵⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 550.

³⁵⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 286-287.

³⁶⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 288.

3- وَقَرَعْتَ مِنِّي بِالْمَلَامَةِ مَسْمَعًا لَا يَسْمَعُ التَّائِيبَ وَالتَّقْرِيعَا

2- Yaralı kalbimde endişeler uyandırdın ve hasta gözümünden gözyaşları akıttın.

3- Kınamayla sağır kulağıma öyle bir vurdun ki o artık ne azabı ne de azarlamayı duyar.

Bu beyitlerde şair, sevgilinin açmış olduğu yaralardan bahsetmiş ve sitemini, وَقَرَعْتَ fiilini gerçek anlamı dışında bir anlamda kullanarak ifade etmiştir. Dolayısıyla, bu beyitte isti‘âre, sadece isimde değil, fiil yoluyla da gerçekleşmiştir. Bu nedenle burada hem “isti‘âre-i taşrihiyye” hem de -fiilin isti‘ârede kullanılmasından ötürü- “isti‘âre-i tebe‘iyye” bulunmaktadır

Sonuç olarak el-Hebel, şiirlerinde isti‘âreyi etkili bir biçimde kullanarak, şairlik yeteneğini ve maharetini başarıyla sergilemiştir. Şair, duygu ve düşüncelerinin yoğunluğunu ifade etme aracı olarak kullandığı isti‘âre aracılığıyla şiirinde soyut ve somut kavramları bir araya getirmiş ve bu sayede, şiirinin anlamını derinleştirip muhatabının hayal gücünü harekete geçiren güçlü imgeler oluşturabilmiştir. el-Hebel, bu yaklaşımıyla, okuyucusu ya da dinleyicisini şiirinin içine çekebilmeyi başarmıştır.

2.3.5.4. Kinâye

“Kinâye”, sözlük anlamı itibarıyla, “üstü kapalı anlatım” ve “doğrudan söylemeden ima etmek” şeklinde tanımlanmaktadır³⁶¹. Bir edebiyat terimi olarak kazandığı anlam ise, kelimenin gerçek anlamının mümkün olmasıyla birlikte, başka bir anlamın kastedilmesi veya ima edilmesidir. Kinâye, önceki başlıklarda ele alınan mecâza ve isti‘âreye benzediğinden ve bu üçü sık sık birbirine karıştırıldığından, belagat âlimleri bu kavram üzerinde özellikle durmuşlardır³⁶².

Belagat ve Dil âlimi ‘Abdulkâhir el-Curcânî kinâyeyi şöyle tanımlamıştır:

Mütekellimin lafzın vazedildiği anlamı dile getirmeden bir manayı ispat etmesidir. O, bu şekilde, ikinci bir anlama geçiş yapar ve bununla söylemek istediğini ima etmiş olur. Örneğin, “Onun kılıç askısı yüksektir” sözüyle kastedilen kişinin uzun boylu olduğudur veya

³⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 12/174.

³⁶² Bedevî Tebane, *el-Beyânu’l-‘Arabî* (Kahire: Mektebetu’l-Anglo’l-Mısrıyye, 1958), 341.

“Tenceresinin külü çoktur” denildiğinde söylenmek istenen, karşı tarafın çok sayıda misafirin ya da eşinin bulunduğu³⁶³.

Kinâyenin, sıfattan, mevsuftan ve nisbetten yapılan farklı türleri bulunmaktadır³⁶⁴.

el-Hebel, İzzüddin Muhammed b. Muṭahhar b. Muhammed el-Cermûzî’ye ithafen yazdığı bir kasidesinde şöyle demiştir³⁶⁵: (Tavîl)

28- غَدَا وَزَمَامُ الدَّهْرِ طَوَّعَ يَمِينِهِ يُصَرِّفُهُ أَنَّى يَشَاءُ وَيُرِيدُ

28- Sabah oldu ve zamanın dizgini onun sağ elinde, onu istediği gibi yönlendirir ve dilediği gibi çevirir.

Bu beyitte şair, طَوَّعَ يَمِينِهِ ifadesini kullanarak bir kinâye yapmıştır. Bu ifade burada, güç ve kuvveti elde bulundurmak anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla beyitte, nisbetten kinâye mevcuttur. Şair, mediḥ temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³⁶⁶: (Meczûu’r-Remel)

1- يَا أَخَا السُّؤْدُدِ وَالْمَجْدِ وَيَا زَاكِي النَّجَارِ

1- Ey şerefli ve onurlu kişi! Ey aslı temiz!

Bu beyitte geçen زَاكِي النَّجَارِ ifadesi, bir şahsın asil, temiz soylu ve erdemli olduğunu ifade etmek üzere kullanılmış, imalı bir anlatımdır. Bu nedenle, bu beyitte de sıfattan yapılmış bir kinâye örneği bulunmaktadır. el-Hebel, yine mediḥ temalı başka bir şiirinde şöyle demiştir³⁶⁷: (Basîṭ)

Katlanılması zor birini yerdiği bir şiirinde şöyle demiştir³⁶⁸: (Kâmil)

2- فَسَمِعْتُ بَعْضَ الْقَوْمِ يَدْعُو بَعْضَهُمْ تَوْبُوا فَهَذَا هَادِمُ اللَّذَاتِ

2- Bazılarının birbirine şöyle dediğini duydum: “Tövbe edin! Zira bu (ölüm), zevkleri yok edendir!”

³⁶³ el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 66.

³⁶⁴ Heddare, *Fi'l-Belâğati'l-Arabiyye*, 83-84.

³⁶⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 260.

³⁶⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 435.

³⁶⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 459.

³⁶⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 474.

Şair bu beyitte, *هَادِمُ اللَّذَاتِ* ifadesini dolaylı yoldan ölüm anlamında kullanmıştır. Bu kullanımda, mevsûf olan ölüm doğrudan değil de niteliklerinden biri ima edilerek kastedilmiş olduğundan burada mevsûftan kinâye bulunmaktadır.

Beyân ilmi, el-Hebel'in şairane yaratıcılığının temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Bu ilmin teşbîh, mecâz, isti'âre ve kinâyeden oluşan dört ana unsuru, şair tarafından estetik anlayışına sanatsal incelikler kazandırmak amacıyla ustalıkla kullanılmıştır. Bu sayede şair, doğrudan ve dolaylı anlatımlar arasında dengeli bir üslup geliştirmiştir. el-Hebel'in olayları tasvir ederken veya duyguları ifade ederken beyân ilminin anlatım tekniklerine başvurması, onun şairlik kudretini ve yeteneklerini yansıtan önemli bir unsurdur.

2.3.6. Bedi' Sanatlarından Yararlanma

Belagat ilminin üç temel dalından biri olan "bedi'", *بَدْعٌ بَدْعًا* kökünden türemiştir ve "bir şeyi ilk defa ortaya çıkarmak", "güzel ve harikulade bir şekilde yapmak" gibi anlamlara gelmektedir³⁶⁹. Bir edebiyat terimi olarak ise "bedi'", sözün güzelliğini artıran, anlamın açıklığını ve estetik yönünü güçlendiren, metnin akıcılığını sağlayan bir sanat olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte, bu sanatın, ancak belagat ilminin temel kaidelerinden olan "iktizâ-i hale uygunluk" şartının yerine getirilmesinden sonra icra olunabileceği belirtilmiştir³⁷⁰.

Bedi' kavramını bu anlamda ilk defa, aynı zamanda edip, edebiyat eleştirmeni ve şair olan Abbâsî halifesi 'Abdullah b. el-Mu'tez'in (ö. 296/908) kullandığı kabul edilmektedir³⁷¹. İbnü'l-Mu'tez, bu alanda yazılan ilk müstakil kitap olma özelliğini taşıyan *el-Bedi'* adlı eserinde bu kavramı şu şekilde tanımlamıştır:

Bedi', şairlerin ve edebiyat eleştirmenlerinin şiir sanatı için vazettikleri bir isimdir. Şiir eleştirmenleri ve dil âlimleri, bu ismi de mahiyetini de bilmemekteydiler. Benden önce kimse onu bilmiyordu.

³⁶⁹ Buṭrus el-Bustânî, *Muḥîtu'l-Muḥîṭ Kâmus Mutavvel li'l-Luġati'l-'Arabiyye* (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1987), 30.

³⁷⁰ et-Taftâzânî, *el-Muṭavvel Şerḥu Telhîsi Miṣtâḥi'l-'Ulûm*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013), 640.

³⁷¹ İbnu Ebi'l-İsba' el-Mısrî, *Bedi' u'l-Ḳur'ân*, thk. Hıfî Muhammed Şeref (Mısır: Nahdatu Mısır, 1985), 21.

Ben bu kitabı 247 [862] yılında yazdım. Onu benden alıp ilk defa istinsah eden ise, Ali b. Hârûn b. Yahyâ b. Ebî'l-Manşûr el-Müneccem'dir [ö. 300/912].³⁷²

Bedi' ilmini, belagat ilminin diğer dallarından ayıran başlıca özellik, anlatımı ve ifadeyi lafzî ya da manevî unsurlarla güzelleştiren bir üsluba yoğunlaşmasıdır³⁷³. İslâm'ın erken döneminden itibaren edebî bir sanat olarak kullanılmaya başlanan bedi' sanatının en yoğun biçimde Osmanlı döneminde kullanıldığı bilinmektedir³⁷⁴. Bu zaman diliminde yaşayan el-Hebel de kasidelerinde bedi' sanatına sıklıkla yer vermiştir.

2.3.6.1. Cinâs

Bedi' ilminin en meşhur lafzî sanatlarından biri olan “cinâs”³⁷⁵, bir beyit veya beyitlerde benzer harf dizilimine sahip iki farklı kelimenin kullanılmasıyla meydana getirilmektedir³⁷⁶. Bu sanatın temelinde, ses benzerliğiyle birlikte anlam farklılığı taşıyan kelimelerin bir uyum içerisinde, aynı cümlede kullanılması yatmaktadır³⁷⁷. Cinâsta aranan temel şart, kullanılan kelimeler arasında harflerin türü, sayısı, sıralanışı ve imlâsı açısından benzerlik bulunmasıdır. Bu dört unsurun tümünün benzeştiği durumlarda cinâs, “tam cinâs”, bir ya da daha fazlasında farklılık bulunduğu ise “nâkıs cinâs” adını almaktadır³⁷⁸.

el-Hebel'in kasideleri incelendiğinde, cinâsın yukarıda sözü edilen her iki türünden örneklerle rastlamak mümkündür.

Şair, münacât temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³⁷⁹: (Münserih)

1- عَذْرًا فَقَدْ حَارَتْ الْعُقُولُ فِيكَ، فَلَمْ نَدْرِ مَا تَقُولُ

³⁷² İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedi'*, thk. İrfan Matracî (Beyrut: Muessetu'l-Kutubi's-Şekâfiyye, 2012), 72.

³⁷³ el-Cevvâd el-Hûri Bovlus 'Avvâd, *el-'İkdul-Bedi' fî Fenni'l-Bedi'* (Beyrut, 1881), 5.

³⁷⁴ Mahmûd Selîm Rızk, *el-Edebu'l-'Arabî min 'Ahdi'l-Faṭimiyyîn ile'l-Yevm* (İskenderiyye: Mektebetu Şalâhuddîn, 1938), 122.

³⁷⁵ Faḍl Hasan 'Abbas, *el-Belaḡatu Funûnuhâ ve Efnânuhâ* (Dâru'l-Furḡân, 2005), 299.

³⁷⁶ İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedi'*, 36.

³⁷⁷ el-Curcâni, *Esrâru'l-Belâḡa*, 7.

³⁷⁸ Faḍl Hasan 'Abbas, *el-Belaḡatu Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, 299.

³⁷⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 76.

1- Özür dilerim. Akıllar senin hakkında hayretler içerisinde. Ne diyeceğimizi bilemedik.

Bu beyitte geçen الْعُقُولُ تَقُولُ kelimeleri arasında nâkıs cinâs bulunmaktadır.

Şair, va‘z temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³⁸⁰: (Vâfir)

27- وَقُدِّسَ عَنْ وَزِيرٍ أَوْ مُعِينٍ فَلَا وَرَرَ لَدَيْهِ وَلَا وَزِيرُ

27-Bir vezir veya yardımcından münezzeh kılındı, yanında ne bir sığınak ne de bir vezir vardır.

Bu beyitte geçen وَزِيرُ وَرَرَ kelimeleri arasında nâkıs cinâs bulunmaktadır. Şair,

yine va‘z temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³⁸¹: (Tavîl)

1- رُوَيْدَكَ مِنْ كَسْبِ الذُّنُوبِ فَأَنْتَ لَا تَطِيقُ عَلَى نَارِ الْجَحِيمِ وَلَا تَقْوَى

2- أَتَرْضَى بِأَنْ تَلْقَى الْمُهَيِّمَ فِي غَدٍ وَأَنْتَ بِلَا عِلْمٍ لَدَيْكَ وَلَا تَقْوَى

1- Günah kazanmaktan sakın zira sen cehennem ateşine dayanamaz, ona güç yetiremezsin!

2- İlimsiz ve takvasız bir halde, yarın her şeyi koruyup gözeten Allah’a kavuşmaya razı mısın?

Bu beyitlerde ise tam cinâs örneği bulunmaktadır. Birinci beyitin sonunda yer alan وَلَا تَقْوَى kelimesi muzâri fiil olup “güç yetiremezsin” anlamına gelmektedir. İkinci

beyitin sonunda geçen وَلَا تَقْوَى kelimesi ise “takvasız” anlamında bir isimdir. Şairin

bazı hasletlerinden dolayı dostlarına uyarıda bulunduğu bir kasidesi ise şöyledir³⁸²: (Meczûu’l-Kâmil)

1- ثِقْ بِالَّذِي خَلَقَ الْوَرَى وَ دَعِ الْبَرِيَّةَ عَنْ كَمَلِ

2- إِنَّ الصَّدِيقَ إِذَا اكْتَفَى وَرَأَى غِنَاءَ عَنْكَ مَلَّ

1- İnsanları yaratana güven ve mahlûkatı bırak.

³⁸⁰ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 84.

³⁸¹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 93.

³⁸² el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 98.

2- Gerçek dost, ihtiyaçsız olduğunda ve senin olmadığını görünce usandır.

Bu beyitlerin sonunda geçen kelimelerde de tam cinâs örneği bulunmaktadır. Birinci beyitin sonunda yer alan عَنْ كَمَلْ kelimesi “tamamen” anlamına gelmekteyken, ikinci beyitin sonunda geçen مَلَّ عَنْكَ kelimesi “senden bıktı” anlamına gelmektedir. el-Hebel, Allah’a sığınmayı konu edindiği bir kasidesinde şöyle demiştir³⁸³: (Meczûu’l-Kâmil)

1- إِفْرَغْ إِلَى الْبَارِي وَكُنْ مِمَّا جَنَيْتَ عَلَى وَجَلْ

2- وَانْجُ إِلَـهَ فَلَمْ يَخْبَ رَاجِي إِلَـهٍ عَـلَا وَجَلْ

1- Yaratana sığın ve işlediğin günahlardan ötürü hep korku içinde ol!

2- Allah’a umut bağla, çünkü Yüce ve Aziz olan Allah’a umut bağlayan asla hayal kırıklığına uğramaz.

Bu beyitte tam cinâs bulunmaktadır. Birinci beyitin sonunda yer alan عَلَى وَجَلْ kelimesi ile ikinci beyitin sonunda gelen عَـلَا وَجَلْ kelimesi arasında ses, şekil ve harf dizilimi açısından tam bir uyum mevcuttur. Kelimelerden ilki “korku üzere” anlamına gelirken ikincisi, “Allah yücedir” anlamındadır. Şair, Zeyd b. Ali’ye ithafen yazdığı medih temalı kasidesinde şöyle demiştir³⁸⁴: (Kâmil)

122- وَذَرُوا رَمَادَكَ فِي الْفُرَاتِ ضَالَّةً أَثَرِي دَرَى دَارِي رَمَادَكَ مَا دَرَى

122- Küllerini Fırat’a savurdular yanılgiyla; acaba küllerini savuran, ne savurduğunu anladı mı?

Bu beyitte geçen ثَرَى دَرَى kelimeleri ile دَرَى دَرَى kelimeleri arasında nâkıs cinâs bulunmaktadır. Ehlibeyt hakkındaki methiyesinde şair şöyle demiştir³⁸⁵: (Serî‘)

1- يَا مُنْكَرًا فَضْلَ بَنِي أَحْمَدٍ كُنْ لِلَّذِي تَسْمَعُهُ مُنْصِتًا

³⁸³ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 97.

³⁸⁴ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 136.

³⁸⁵ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 438.

2- هَلْ حَاتَمَ الرُّسُلِ سِوَى جَدِّهِمْ وَهَلْ أَتَى فِي غَيْرِهِمْ هَلْ أَتَى

1- Ey Ahmedoğulları'nın faziletini inkâr eden! İشتهceğin şeye kulak ver!

2- Peygamberlerin sonuncusu (Hz. Muhammed) onların dedesi değil midir? Yoksa “Hel Etâ” (İnsan Sûresi) başkası hakkında mı geldi?

Bu kasidenin ikinci beyitinde iki kez geçen هَلْ أَتَى kelimeleri arasında tam cinâs vardır. Birincisi “geldi mi?” anlamında kullanılmışken, ikincisi ise İnsan Sûresi'nin ilk ayetine gönderme yapmaktadır. Şair, sevgilisinin nazından ve aşkından yüz çevirmesinden yakındığı gazel temalı kasidesinde şöyle demiştir³⁸⁶: (Kâmil)

1- يَكْفِيكَ يَا ذَاتَ اللَّمَى يَكْفِيكَ مَا قَدْ لَقِيتُ مِنَ الصَّبَابَةِ فِيكَ

2- دَاوِي ضَيِّ فِي الْقَلْبِ أَنْتِ جَلْبِيهِ قَدَوَاءُ دَائِي رَشْفَةً مِنْ فِيكَ

1- Ey tatlı dudaklı güzel, sana yeter, sana olan aşkımdan çektiğim yeter.

2- Kalpteki bu zayıflığı sen getirdin, bu yüzden derdime deva, senin dudağından bir yudumdur.

Bu beyitlerin her ikisinin sonunda yer alan فِيكَ kelimelerinde tam cinâs bulunmaktadır. Birincisi “sende” anlamına gelirken ikincisi “ağzında” anlamına gelmektedir. el-Hebel'in tam cinâs yaptığı bir başka kasidesi ise şöyledir³⁸⁷: (Muctes)

1- مَوْلَايَ رِفْقًا بِصَبٍّ عَذَّبْتَهُ بِضُدُودِكَ

2- فَجُلُّ نَارٍ فُؤَادِي مِنْ جُلْنَارٍ خُذُودِكَ

1- Ey efendim, bir âşığa merhamet et, uzak kalmakla onu azaba uğrattın.

2- Kalbimdeki ateşin çoğu, senin yanaklarının narçiçeğindendir.

İkinci beyitin ilk mısraında geçen فَجُلُّ نَارٍ kelimesi “ateşin çoğu” anlamında gelirken ikinci mısraında geçen جُلْنَارٍ kelimesi “narçiçeği” anlamına gelmektedir.

³⁸⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 328.

³⁸⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 347.

Dolayısıyla burada, tam cinâs mevcuttur. Şair, sevgilisinin uzak olmasından dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirdiği bir kasidesinde şöyle demiştir³⁸⁸: (Recez)

1- لِي مُقْلَةٌ مَقْرُوحَةٌ لِبُعْدِكُمْ لَعَلَّهَا فِي النَّوْمِ أَنْ تَرَكَمُ

2- رُدُّوا عَلَيْهَا تَفْضُلًا لَعَلَّهَا فِي النَّوْمِ أَنْ تَرَكَمُ

1- Uzaklığınızla yaralı bir gözüm var, belki sizi uykuda görür.

2- Lütfen ona geri dönün, belki uykuda bir araya gelirler.

Bu şiirin her iki beyitinin son kelimesinde tam cinâs bulunmaktadır. Tekrarlanan تَرَكَمُ kelimesi birinci beyitte “toplanma” anlamına gelirken ikinci beyitte “sizi görür” anlamına gelmektedir.

2.3.6.2. İktibâş

“İktibâş”, edebî metinlerde Kur’ân-ı Kerim ayetlerinden veya hadîs-i şerîflerden yapılan alıntılar, kaynak belirtilmeksizin metin içerisine yerleştirilmesidir. Alıntı yapılan ayet veya hadîslerin, ayet veya hadîs oldukları açıkça belirtilirse ve bunlar, metinde işlenen konuyu destekleyen birer delil olarak sunulursa, bu kullanım iktibâş olmaktan çıkmakta ve “istişhâd”, tanık gösterme adını almaktadır³⁸⁹.

el-Hebel’in kasideleri incelendiğinde, dinî bir bakış açısına ve zahidane bir yaşam tarzına sahip olan şairin şiirlerinde sık sık Kur’ân ayetlerine ve hadîslere yer verdiği görülmektedir. Nitekim va‘z temalı bir kasidesinde bu duruma örnek teşkil eden beyitler yer almaktadır³⁹⁰: (Vâfir)

29- وَإِنْ أَمْرًا بَلَيْتَ بِهِ فَصَيْرًا لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ

29- Eğer bir işte sinanırsan sabret! Bilemezsin belki de Allah bundan sonra başka bir şey ihdas eder.

³⁸⁸ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 363.

³⁸⁹ Besyûnî Abdulfettaḥ Feyyûd, *‘İlmu’l-Bedi’* (Kahire: Muessetu’l-Muhtâr, 2015), 260.

³⁹⁰ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 82.

Şair, bu beyitte geçen لَعَلَّ الله يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ cümlesini, Talâk Sûresi'nin 1'inci ayetinde geçen; لَا تَدْرِي لَعَلَّ الله يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا “Bilemezsin; olur ki Allah, bundan sonra bir durum ortaya çıkarır” ayetinden iktibâs etmiştir. el-Hebel, yine va‘z temalı bir başka kasidesinde ise şöyle demiştir³⁹¹: (Remel)

1- أَيُّهَا الْمُقْتَرُّ شُحًّا لَا تَخَفْ عَيْلَةً فَاللهَ حَيٌّ يَرْزُقُ

2- مُحْكَمُ التَّنْزِيلِ قَدْ قَالَ لَنَا لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا

1- *Ey cimrilik edip kısan kişi! Korkma! Fakirlik yüzünden tasalanma zira Allah Hayy olandır ve rızık verendir.*

2- (O,) Kur’ân-ı Kerim bize şöyle dedi: “İyiliğe ancak infâk ederek ulaşabilirsiniz.”

Bu iki beyitlik kasidenin sonunda geçen لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا cümlesi, Kur’ân-

ı Kerîm’in Âl-i İmrân Sûresi’nin 92’nci ayetinde geçen لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ

“Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe asla iyiliğe erişemezsiniz” cümlesinden alınmıştır ve dolayısıyla, bir iktibâs örneği teşkil etmektedir. el-Hebel, uğursuzluk inancı hakkında nasihatte bulunduğu bir kasidesinde şöyle demiştir³⁹²: (Hafîf)

1- لَا تَطَيَّرْ وَثِقْ بِرَبِّكَ تَلْقَاهُ عَلَى دَفْعِ مَا تَخَافُ قَدِيرًا

2- وَتَوَكَّلْ فَرُبَّ مَكْرُوهٍ شَيْءٍ يَجْعَلُ اللهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

1- *Uğursuzluk inancına kapılma! Rabbine güvenirsen O’nu korktuğun şeyi defetmeye kâdir olarak bulursun.*

2- *Allah’a tevekkül et! Zira nice istenmeyen şeyler vardır ki Allah onlarda çok hayırlar saklamıştır.*

Bu beyitlerde şair, Hz. Peygamber’in bir hadîsini iktibâs etmiştir. Söz konu hadîs şöyledir: لَا عَدْوَى وَلَا طَيْرَةَ وَيُعْجِبُنِي الْقَالُ Hadîsin anlamı ise şu şekildedir:

“Hastalık bulaşması, uğur için kuş uçurmak yoktur; ben, iyimser olmayı beğenirim.”

³⁹¹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 96.

³⁹² el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 103.

Şair, Hz. Ali'ye ithafen yazdığı medih temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³⁹³:
(Hafif)

أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُمْ الرَّجْسَ حَتَّى طَهَّرُوا مِنْ بَوَاطِنِ الْأَثَامِ

30- Allah onlardan pisliği giderdi; öyle ki günahların içindeki günahlardan da temizlendiler.

Şair bu beyitte, Ahzâb Sûresi'nin 33'üncü ayetinde geçen bir ifadeyi iktibâs etmiştir. Söz konusu ayetin Arapçası şu şekildedir: وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا Ayetin Türkçe mealı ise şöyledir: “Evlerinizde oturun, eski cahiliye adetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Resûlü’ne itaat edin. Ey Ehlibeyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” el-Hebel, Ehlibeyt konulu bir medih kasidesinde ise şöyle demiştir³⁹⁴: (Kâmil)

1- بِوَدَادِ آلِ مُحَمَّدٍ وَوَلَائِهِمْ أَمْشِي عَدَا فِي الْحَشْرِ تَحْتَ لَوَائِهِمْ

2- حَسْبِي مَفَارَا أَنِّي وَالَيْتُ مَنْ وَالَاهُمْ وَبَرِئْتُ مِنْ أَعْدَائِهِمْ

- 1- Muhammed'in Ehlibeyt'ine olan sevgim ve bağlılığım, kıyamet gününde onların sancağı altında yürüyeceğim.
2- Kurtuluş olarak bana, dostlarına dost olup, düşmanlarından tamamen uzaklaşmam yeter.

Bu beyitlerde şair, bir hadîs-i şerîften iktibâsta bulunmuştur. Söz konusu hadîs şu şekildedir: كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ Hadîsin anlamı ise şöyledir: “Ben kimin Mevlâsı isem Ali de onun Mevlâsıdır. Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol!” Şair, el-Kâdı Hüseyin b. Şalih'e cevap olarak yazdığı kasidesinde şöyle demiştir³⁹⁵: (Meczûu'l-Vâfir)

³⁹³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 146.

³⁹⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 156.

³⁹⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 163.

2- هُمْ دُحْرِي إِذَا مَسَّنِي الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ

2- Onlar, zorluk ve darlık beni kuşattığında benim sığınağımdır.

Bu beyitin son kısmında, Bakara Sûresi'nin 177'nci ayetinden bir iktibâs bulunmaktadır. Ayetten alıntı yapılan ifadeler şöyledir; وَالصُّبْرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ وَحِينَ

Bu ayetin ilgili bölümünün anlamı ise şu şekildedir “Sıkıntıda, hastalıkta ve savaşta sabredenlerin yaptıklarıdır. İşte doğru ve takvalı olanlar onlardır.” el-Hebel, gazel temalı bir başka kasidesinde şöyle demiştir³⁹⁶: (Meczûu'l-Kâmil)

4- أَنْ اللَّوْحَظَ زَمَّيَا قَتَلْتُ بِأَوَّلِ نَظْرَةٍ

5- خَالَفْتَنِي وَعَصَيْتَنِي وَفَعَلْتَ فَعَلَتِكَ الَّتِي

4- Gözler bazen ilk bakışta öldürür.

5- Bana karşı geldin, isyan ettin ve yaptın o işi.

Şair, ikinci beyitin ikinci mısraında geçen وَفَعَلْتَ فَعَلَتِكَ الَّتِي cümlesini Şua'ra Sûresi'nin 19'uncu ayetinden iktibâs etmiştir. Ayetin bu beyitte alıntılanan kısmı şu şekildedir: وَفَعَلْتَ فَعَلَتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكُفْرِينَ Bu kısmın Türkçe meali ise şöyledir:

“Sen yaptın o yaptığın işi. Sen nankörlerdensin.” Şair, sevgilinin güzelliğini betimlediği vaşf temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³⁹⁷: (Meczûu'l-Kâmil)

5- لَوْ أَنَّ لِي بِكَ قُوَّةً لَأَخَذْتُ مِنْ عَيْنَيْكَ ثَارِي

5- Eğer sana karşı bir gücüm olsaydı, gözlerinden intikamımı alırdım.

el-Hebel, bu beyitin tamamını Hûd Sûresi'nin 80'inci ayetinden iktibâs etmiştir. Bu ayet şöyledir: قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ Ayetin Türkçe meali ise şu şekildedir: “(O,) ‘Keşke size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydı ya da sağlam bir

³⁹⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 321.

³⁹⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 323.

desteğe dayanabilseydim’ dedi.” Şair, gazel temalı bir kasidesinde ise şöyle demiştir³⁹⁸: (Meczûu’l-Kâmil)

1- أَنَا مَنْ إِذَا سَمِعَ الْوَرَى غَرِي الرَّيِّقَ وَمَا حَوَى

2- قَالُوا أَجَادَ وَمَا دَرُوا أَيِّي نَطَقْتُ عَنِ الْهَوَى

1- Ben, insanlar zarîf gazelimi ve içeriğini işittiklerinde,

2- “Ne güzel söylemiş!” dedikleri kişiyim. Oysa benim aşktan konuştuğumu bilmezler.

Bu kasidenin ikinci beyitinin son mısraında şair, Necm Sûresi’nin 3’üncü ayetinden iktibâsta bulunmuştur. Kasidenin bu beyitlerinde alıntılanan ayetin Arapçası şöyledir: وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى Ayetin Türkçe anlamı ise şu şekildedir: “Kendi hevasından konuşmaz.” Şair, yine sevgilinden söz ettiği vaşf temalı bir kasidesinde şöyle demiştir³⁹⁹: (Mutekârib)

بَدَا فَلَقُ الصُّبْحِ مِنْ وَجْهِهِ فَقُلْتُ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ

2- Sabahın aydınlığı onun yüzünden parladı, ben de “Sabah’ın Rabbine sığınırım” dedim.

Şair, bu beyitin ikinci mısraında Felâk Sûresi’nin ilk ayetini iktibâs etmiştir. Bu ayet şöyledir: قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ Ayetin anlamı ise şu şekildedir: “De ki: Ben, sabahın Rabbine sığınırım.”

2.3.6.3. Tazmîn

“Tazmîn”, bir önceki başlıkta ele alınan iktibâstan farklı olarak, Kur’ân-ı Kerim’den veya hadîs-i şeriflerden değil de geçmişte yaşamış veya muasır şairlerin şiirlerinden alınan mısra ya da beyitlerin, kaynak gösterilmeden alıntılanmasıdır⁴⁰⁰.

el-Hebel’in kasidelerinde bu sanata örnek teşkil eden beyitlere rastlanmaktadır. Bu durum, şairin kendisinden önceki şiir mirasına ne derece hâkim olduğunu

³⁹⁸ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 336.

³⁹⁹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 339.

⁴⁰⁰ Usâme b. Munķiz, *el-Bedi’ fi Nakdi’ş-Şi’r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî (Mısır: Mustafa el-Babî el-Ĥalebî ve Evladuhu, ts.), 249.

göstermesi açısından da önemlidir. el-Hebel, Ehlibeyt'i övdüğü bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁰¹: (Münserih)

1- يَا دَارَ سَلَمَى بِسَفْحِ ذِي سَلَمٍ حَيَّاكَ حَيَّاكَ وَأَكْفُ الدِّمِ

1- Ey Selmâ'nın Zî-Selem kıyısındaki yurdu! Selam sana, selam sana! Gözyaşları sel olup aksın!

Şair bu beyitinde, erken dönemin ünlü şairi, Temîm kabilesinden el-Âccâc'ın (ö. 97/715-16) bir beyitine tazmîninde bulunmuştur. Bu beyit şöyledir⁴⁰²: (Recez)

يَا دَارَ سَلَمَى يَا أَسْلَمِي ثُمَّ أَسْلَمِي بِسَمْسَمٍ أَوْ عَنْ يَمِينِ سَمْسَمٍ

1- Ey Selmâ'nın yurdu, esenlik bul, sonra esenlik ver. Sam yeli ile veya sağdan esen Sam yeli ile.

el-Hebel, gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁰³: (Tavîl)

9- غَزَّالٌ إِلَى سُوقِ الثُّلُوبِ جُفُونُهُ لَبَنَ الْهَوَى مِنْ حَيْثُ أَذْرِي وَلَا أَذْرِي

9- Bir gazel ki, gözleri kalplerin pazarına gider. Aşkı getirdiler, bilip bilmediğim yerlerden.

Bu beyitin ikinci mısraı Abbasî döneminde yaşamış bir şair olan Ali b. el-Cehm'den alıntılanmıştır. el-Cehm'in beyitinin tamamı şöyledir⁴⁰⁴: (Tavîl)

عُيُونُ الْمَهَا بَيْنَ الرُّصَافَةِ وَالْجِسْرِ جَلَبَنَ الْهَوَى مِنْ حَيْثُ أَذْرِي وَلَا أَذْرِي

Ceylan gözleri, Rüşâfe ile köprü arasında, aşkı getirdiler, bilip bilmediğim yerlerden.

el-Hebel, gazel temalı başka bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁰⁵: (Tavîl)

7- أَسْكَانُ نُعْمَانَ الْأَرَاكِ إِلَى مَتَى وَحَتَّى مَتَى وَجِدِي بِكُمْ وَوُلُوعِي

7- Ey Nu'mân'ın sakinleri, ne zamana kadar? Ve ne zamana kadar size olan özlemim ve tutkum?

⁴⁰¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 120.

⁴⁰² Abdulmelik b. Karîb el-Asma'î (ed.), *Dîvanu'l-Âccâc*, thk. İzzet Hasan (Beyrut: Dâru's-Şark' il-Arabî, 1995), 278.

⁴⁰³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 292.

⁴⁰⁴ Ali b. el-Cehm, *Dîvânü Ali b. el-Cehm* (Suudi Arabistan: Vizaretu'l-Me'arif, ts.), 141.

⁴⁰⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 294.

Bu beyitin ilk mısrası ünlü medih şairi İbn Hayyûs'a (ö. 473/1081) aittir. O, şöyle demiştir⁴⁰⁶: (Tavîl)

أَسْكَانَ نِعْمَانَ الْأَرَاكِ تَيَقَّنُوا بِأَنَّكُمْ فِي رِنَعِ قَلْبِي سُكَّانُ

Ey Nu 'mân'ın sakinleri, bilin ki, sizler benim kalbimin köşesinde yaşayanlarsınız.

Gazel temalı bir başka kasidesinde el-Hebel şöyle demiştir⁴⁰⁷: (Medîd)

1- يَا قَلِيلَ الْحِفْظِ لِلدِّمِ أَيُّ شَرِّعٍ فِيهِ حُلٌّ دَمِي

2- هَلْ لِمَنْ أَتَلَفَتْ مُهْجَتَهُ يَا شَقِيقَ النَّفْسِ مِنْ حُكْمِ

1- Ey vaatlerini korumaya önem vermeyen, hangi kanun benim kanımı helal kıldı?

2- Canını telef ettiğin kimse için, ey ruhumun eşi, bir hüküm var mı?

Bu kasidenin ikinci beyitinin ikinci mısraında şair, tazmîn sanatını uygulamıştır. İkinci mısra, şair Ebû Nuvâs'a aittir ve şöyledir⁴⁰⁸: (Medîd)

يَا شَقِيقَ النَّفْسِ مِنْ حُكْمِ نَمْتُ عَنْ لَيْلِي وَمَ أُنْمِ

Ey ruhumun eşi, bir hüküm var mı? Sen benim gecemden uyudun ama ben uyuyamadım.

Şair, sevgilisini betimlediği gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁰⁹: (Tavîl)

3- يَعْيبُونَهُ جَهْلًا بِشَرِّطِ خُدُودِهِ وَمَا فِيهِ لَا وَاللَّهِ عَيْبٌ لِعَائِبِ

4- وَلَكِنَّمَا هَاتِيكَ أَسْيَافُ لَحْظِهِ بِحَنِّ فُلُولٍ مِنْ قِرَاعِ الْكَتَائِبِ

3- Cahillikle onu yanaklarının özelliğinden dolayı kınıyorlar, halbuki Allah'a yemin ederim ki onda kusur yok.

4- Ancak onun bakışlarının kılıçları var, onlarda savaşçı bölüklerin tamtamları bulunur.

⁴⁰⁶ İbnu Hayyûs el-Ğanevî ed-Dımeşkî, *Dîvânu İbni Hayyûs*, thk. Halil Merdum Bek (Beyrut: Dâru Sadr, 1984), 2/645.

⁴⁰⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 355.

⁴⁰⁸ *Dîvânu Ebî Nuvâs*, thk. Behcet Abdulgafûr el-Hadîsî (Abu Dabi: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 2010), 142.

⁴⁰⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 356.

Bu kasidenin son beyitinin ikinci mısraını şair, cahiliye devri şairi Nâbiğa ez-Zübyânî'den (ö. 604?) almış, tazmînde bulunmuştur. Söz konusu beyit şu şekildedir⁴¹⁰: (Tavîl)

وَلَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنَّ سُيُوفَهُمْ هِنَّ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكَتَائِبِ

Onlarda hiçbir kusur yok, onlarda savaşçı bölüklerin tamtamları bulunur.

el-Hebel, San'a'da bir mekânı betimlediği vaşf temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴¹¹: (Meczûu'l-Kâmil)

1- أَرَى الرُّوضَةَ الْعَنَاءَ لَوْلَا شُعُوبُهَا حَوَتْ مِنْ مَعَانِي الْحُسْنِ كُلِّ غَرِيبِ

2- يَهُونُ لِعُمْرِي تَرْكُ صَنْعَاءَ لِأَجْلِهَا وَصَبْرُ الْفَتَى لَوْلَا لِقَاءُ شُعُوبِ

1- Çok güzel bir bahçe görmekteyim- içindeki Şu'ûb (yer ismi) olmazsa olmaz-güzelliğin tüm nadide anlamlarını barındıran,

2- Onun uğruna San'a'yı terk etmek ömrüme kolay gelir ve gencin sabrı, belalara karşı kolaydır.

Bu beyitin ikinci mısraı, ünlü şair el-Mütenebbî'ye (ö. 354/965) aittir. Söz konusu beyit şöyledir⁴¹²: (Tavîl)

وَلَا فَضْلَ فِيهَا لِلشَّجَاعَةِ وَالنَّدَى وَصَبْرُ الْفَتَى لَوْلَا لِقَاءُ شُعُوبِ

Onda ne cesaretin ne de cömertliğin bir farkı var ve gencin sabrı, belalara karşı kolaydır.

2.3.6.4. Tıbağ

“Tıbağ” sözlükte “iki şeyi birbirine uydurmak”, “uygun hale getirmek” gibi anlamlara gelmektedir⁴¹³. Bedi‘ ilmi kapsamında önemli bir edebî sanat olan tıbağ sanatı, iki zıt anlamlı kelimenin aynı cümle içerisinde bir arada kullanılmasıyla meydana getirilmektedir⁴¹⁴.

⁴¹⁰ ‘Abbâs ‘Abdussâtir (ed.), *Dîvânu'n-Nâbigati'z-Zubyânî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 32.

⁴¹¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 392.

⁴¹² *Dîvânu'l-Mutenebbî* (Beyrut: Dâru Beyrût, 1983), 322.

⁴¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8/120.

⁴¹⁴ el-Kazvînî, *el-İqâh*, 348.

el-Hebel, gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴¹⁵: (Kâmil)

4- بِأَبِي الْأَذِي مَا قَلَّ فِيهِ تَصَبُّرِي إِلَّا وَزَادَتْ فِي هَوَاهُ شُجُونِي

4- Babam feda olsun, sabrım azaldıkça, onun aşkına olan hüznüm daha da arttı.

Bu beyitte el-Hebel, karşıt anlamlı قَلَّ (az oldu-çok oldu) fiillerini

kullanarak tıbak sanatını uygulamıştır. Şair, yine gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴¹⁶: (Basîṭ)

6- فَلَا تَسَلْ كَمْ سَبَبْتُ وَجَدًا وَكَمْ قَتَلْتُ يَوْمَ الْفِرَاقِ وَلَكِنْ سَلْ عَنِ النَّاحِي

6- Ayrılık gününde sorma ne kadar kendine esir ettiğini ve ne kadar öldürdüğünü; lakin kurtulanı sor!

Bu beyitte de şair, aynı fiilin olumlu ve olumsuz kiplerini; سَلْ (sorma) ve

سَلْ (sor) kullanmış ve tıbak sanatını icra etmiştir. el-Hebel, başka bir kasidesinde şöyle demiştir⁴¹⁷: (Mutekârib)

9- وَقَدْ كَانَ قَدَمًا بِهِمْ عَامِرًا فَهَآ هُوَ مِنْ بَعْدِهِمْ بَلْقُعُ

9- Eskiden onlarla dopdolu canlıydı; onlar gidince şimdi harabeye döndü.

Bu beyitte şair, عَامِرًا (dolu/canlı) kelimesini, bunun karşıt anlamlısı olan بَلْقُعُ

(harabe) kelimesiyle birlikte kullanarak tıbak yapmıştır. Şair, gazel temalı başka bir kasidesinde şöyle demiştir⁴¹⁸: (Vâfir)

1- مُقِيمٌ فِي أَقْصَايَ وَابْتِعَادِي عَلَى عَهْدِ الْمَحَبَّةِ وَالْوَدَادِ

1- Yakınlaştım da uzaklaştım da hep orada, sevgi ve dostluk üzre, sözüne sadık kalarak.

⁴¹⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 310.

⁴¹⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 311.

⁴¹⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 314.

⁴¹⁸ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 316.

Kasidenin girişinde yer alan bu beyitin ilk mısraında geçen اقْتَرَابِي (yakınlığım) kelimesi ile ابْتِعَادِي (uzaklığım) kelimeleri arasında tıbak vardır. el-Hebel, sevgilinin cevrenden yakındığı şikâyet temalı bir kasidesinde ise şöyle demiştir⁴¹⁹: (Meczûu'l-Vâfir)

1- أَصْخِ لَشَكِّيِّتِي وَارْقُتْ بِجَسْمٍ فِيكَ قَدْ خَلَا

2- وَقُلْ لِي مَنْ أَحَلَّ دَمِي وَمَنْ ذَا حَرَّمَ الْقُبْلَا

- 1- Şikâyetimi dinle ve merhamet et senin yüzünden zayıf kalan bedene,
2- Söyle bana, kim helal kıldı kanımı? Ve kim haram kıldı öpüşmeyi?

İkinci beyitte kullanılan karşıt anlamlı iki fiil; حَرَّمَ (haram kıldı) ve أَحَلَّ (helal kıldı) fiilleri şairin burada tıbak sanatını icra ettiğini göstermektedir.

2.3.6.5. Muḳâbele

Bedî' ilmi kapsamında değerlendirilen edebî sanatlardan biri olan "muḳâbele", anlam bakımından birbiriyle ilişkili iki veya daha fazla kelimenin arka arkaya zikredildikten sonra, zıt anlamlılarının bu kelimelerle karşıtlık oluşturacak şekilde kullanılmasıdır⁴²⁰. Diğer bir ifadeyle, iki veya daha fazla kelimenin aynı metin içerisinde iki veya daha fazla zıt anlamlı karşılığıyla bir arada yer almasıdır⁴²¹.

el-Hebel, Hz. Ali ve evlatlarına ithafen kaleme aldığı mediḥ temalı kasidesinde -ki bu şiir aynı zamanda şairin *Dîvân*'ında yer alan en uzun kasidedir- şöyle demiştir⁴²²: (Kâmil)

135- يَا خَيْرَ مَنْ بِقِيَامِهِ ظَهَرَ الْهُدَى فِي الْأَرْضِ وَأَهْزَمَ الضَّلَالُ وَفَهَّقَ

135- Ey kıyamı sayesinde yeryüzünde hidayetin ortaya çıktığı ve delaletin kaybolup arkasına bakmadan kaçtığı en hayırlı kişi.

⁴¹⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 326.

⁴²⁰ el-Ḳazvînî, *el-Îḳâḥ*, 354.

⁴²¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 424.

⁴²² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 136.

Bu beyitlerde el-Hebel ظَهَرَ الْهُدَى وَانْهَزَمَ الضَّلَالُ kelimeleri arasında muḳâbele sanatını uygulamıştır. Şair, gazel temalı bir şiirinde şöyle demiştir⁴²³: (Serî‘)

2- الْحُبُّ لَا يَخْرُجُ عَنْ مُهْجَتِي وَالْعَدْلُ فِي أُذُنِي لَا يَدْخُلُ

2- Aşk, canımdan çıkmaz, kınama ise kulaklarıma girmez.

Bu beyitte el-Hebel, الْحُبُّ لَا يَخْرُجُ وَالْعَدْلُ لَا يَدْخُلُ kelimeleri arasında muḳâbele sanatını icra etmiştir.

2.3.6.6. Mübâlağa

“Mübâlağa”, Arap edebiyatında yaygın bir şekilde kullanılan bedî‘ sanatlarından biridir. Bir edebiyat yerimi olarak “mübâlağa”, herhangi bir niteliğin veya durumun abartılı bir biçimde ifade edilmesidir. Bu terim, edebiyat literatürüne ilk kez ‘Abdullah b. el-Mu‘tez tarafından kullanılmıştır⁴²⁴. Mübâlağa, şairin kelimenin anlam alanının çeperinde dolaşması şeklinde de tanımlanmıştır. Şairin, genellikle, kelimenin anlam alanının sınırları içerisinde kalmakla birlikte, kimi zaman bu sınırları akıl almaz derecede zorlaması da mümkün olabilmektedir⁴²⁵.

Kaynaklarda iki çeşit mübâlağadan söz edilmiştir. Birincisi, abartının makul biçimidir. Bazen “teblîğ” veya “iğrâḳ” şeklinde de isimlendirilen mübâlağanın bu türü, ölçüyü kaçırmadan, inandırıcılık korunarak yapılmaktadır. İkinci tür ise, “gûlûv” olarak adlandırılmaktadır. Bir öncekinin aksine burada, gerçeğe bağdaşmayan ve aklen kabul edilmesi zor veya imkânsız olan bir abartı söz konusudur. Bir başka ifadeyle gûlûv, anlamı gerçeklikten koparan ve onu neredeyse kabulü imkânsız bir noktaya taşıyan mübâlağa türüdür⁴²⁶.

el-Hebel’in *Dîvân*’ı incelendiğinde, mübâlağa sanatının özellikle medih (övgü) ve rişâ (mersiye) temalı kasidelerde yoğun biçimde yer aldığı görülmektedir.

⁴²³ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 308.

⁴²⁴ Abdulazîz ‘Atîḳ, *Fi’l-Belağeti’l-‘Arabiyye*, 509.

⁴²⁵ Abdulazîz ‘Atîḳ, *Fi’l-Belağeti’l-‘Arabiyye*, 509-510.

⁴²⁶ İbn Ma’sûm el-Medenî, *Envâru’r-Reb‘i fî Envâ‘i’l-Bedi’*, thk. Şâkir Hâdî Şükr (Necf: Matba‘atu’n-Nu‘mân, 1969), 4/210.

Şair, el-Mütevekkil ‘Alellah İsmail’i övdüğü bir kasidesinde şöyle demiştir⁴²⁷:

(Basî)

- 13- وَالنَّاسُ دُونَكَ جِسْمٌ لَا حَيَاةَ بِهِ وَأَنْتَ رُوحُ الْعُلَى وَالسَّمْعُ وَالْبَصَرُ
14- وَكُلُّ مَعْنَى فَخِيمٌ مِنْكَ مُكْتَسَبٌ مِنْكَ الْمَعَانِي وَمِنْ أَقْرَانِكَ الصُّورُ
15- كَادَتْ تُحَاكِيكَ كَفُّ الْمُزْنِ هَاطِلَةً وَالْبَحْرُ جُودًا وَيَحْكِي خُلُقَكَ الزَّهْرُ

13- Senin dışındaki insanlar ruhsuz beden gibidir. Sensin yüceliğin canı, gözü ve kulağı.

14- Her yüce mana senden almıştır anlamını. Manalar senden çıkar; emsallerinden ise sadece görüntüler gelir.

15- Bulutların yağmur yağdıran eli neredeyse sana benzer. Deniz de cömertlikte sana benzer. Zühre yıldızı da senin tabiatını yansıtır.

el-Hebel, mediğ temalı başka bir kasidesinde ise şöyle demiştir⁴²⁸: (Kâmil)

- 54- يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الَّذِي عَزَمْتُهُ وَصَفَائُهُ فِي كُلِّ أَرْضٍ تُذَكِّرُ
55- وَافَيْتَ هَذِهِ الْأَرْضَ نُحْيِي مِيتَهَا وَلِنُورِ دِينَ اللَّهِ فِيهَا تُطَهِّرُ

54- Ey her diyarda kararları ve sıfatları anılan hükümdar!

55- Bu toprağın ihtiyacını giderdin, ölüsünü dirilttin, Allah’ın dininin nuru için onu temizledin.

Şair, Zekiyye binti ‘Abdurabb’ın ardından yazdığı mersiyesinde şöyle demiştir⁴²⁹: (Basî)

- 1- يَا عَيْنُ أَمَا لِهَذَا الْحَادِثِ الْجَلَلِ اشْقِيقِي عَمَامِكَ عَنْ مُسْتَرْسِلِ هَطَلِ
2- وَفَجَّرِي مِنْ يَنَابِيعِ الدُّمُوعِ إِذَا بَحْرًا وَلَا تَفْنَعِي مِنْهُنَّ بِالْوَشَلِ
3- وَالنَّوْمَ لَا تَصْلِيهِ وَاهْجُرِيهِ أَسَى فَالَسَّهْرُ فِي مِثْلِهِ فَرَضٌ عَلَى الْمُقَلِ

1- Ey göz! Bu büyük felaket karşısında, bulutlarını yırt da yağdır peşi sıra yağmurları.

2- Gözyaşlarının pınarlarından bir deniz fışkırt, az miktarda gözyaşıyla yetinme sakın.

⁴²⁷ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 180.

⁴²⁸ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 206.

⁴²⁹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 504.

3- Uyku onu harekete geçirmez, üzüntü çekerek ayrıl ondan, gözlerine böylesi durumda uyanık kalmak farzdır.

2.3.6.7. Telmîh

Bir edebiyat terimi olarak “telmîh”, manzum veya mensur biçimde kaleme alınmış edebî metinlerde, Kur’ân-ı Kerim’den bir ayete, meşhur bir hadîse, bilinen bir şiire, deyme, atasözüne ya da kıssaya doğrudan atıfta bulunmaksızın, dolaylı bir şekilde gönderme yapma tekniğidir⁴³⁰. Bedi‘ ilmi kapsamında değerlendirilen bu anlatım tekniğine başvurulmasının temel amacı, metnin anlam derinliğini ve zenginliğini artırmak ve muhatabın zihninde mensubu olduğu kültüre ve inanca dair çağrışımlar icat ederek, metne estetik bir zarafet kazandırmaktır⁴³¹.

el-Hebel de şiirlerinde telmîh sanatını ustalıkla kullanan şairlerden biridir. Şiirlerinde bu sanata sıklıkla başvurarak hem klasik Arap şiiri geleneğiyle olan bağını güçlendirmiş hem de şiirinin muhtevasını zenginleştirmiştir. Şair, medih temalı bir şiirinde telmîh sanatına başvurarak şöyle demiştir⁴³²: (Kâmil)

- 1- وَاحْسِنْ بِكَاطِمَةً قُلُوصَكَ مُنْشِدًا مَا لِلدُّمُوعِ تَسِيلُ سَيْلَ الْوَادِي
2- وَأَعِدْ أَحَادِيثَ الْغُؤَيْرِ لِمُعْرَمٍ أَضْحَى حَلِيفَ صَبَابَةٍ وَسُهَاَدِ

1- Kâzima 'da develerini durdur ve bu gözyaşlarının niçin sel gibi aktığını sor!

2- Ğuveyr hikâyelerini, sevda ve uykusuzlukla dost olan âşığa anlat.

el-Hebel, Seyfu'l-İslâm Ahmed b. el-Hasan'a ithafen yazdığı bu methiyesinde, الْغُؤَيْرِ kelimesi ile telmîh sanatını icra etmiştir. Şair şiirinde bu kelimeyi kullanarak,

Türkçeye “Olur ya Ğuveyr sıkıntılara uğrar” şeklinde çevirebileceğimiz عَسَى الْغُؤَيْرُ

⁴³⁰ İbn Ma'sûm el-Medenî, *Envâru'r-Reb'î fi Envâ'i'l-Bedi'*, 4/266.

⁴³¹ Muhammed Mehdi eş-Şerîf, *Mu'cemu Muştalahâti 'İlmi's-Ş'iri'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2004), 144.

⁴³² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 192.

433 أبوسأ Arap atasözüne göndermede bulunmuştur. Medih temalı başka bir kasidesinde el-Hebel şöyle demiştir⁴³⁴: (Kâmil)

10- مَنْ ذَا يُطِيقُ نِزَالَ مِثْلِكَ فِي الْوَعَى لَوْ قَابَلْتِكَ بِكُلِّ قَيْلٍ جَمِيرٍ

10- Savaş meydanında senin gibi biriyle çarpışmaya kim dayanabilir? Seninle karşılaşan Himyer kralı bile olsa!

el-Hebel, bu beyitte eski Himyer krallarına ait قَيْل ⁴³⁵ “Kıyl” unvanına telmih

yoluyla göndermede bulunmuştur. Şair, bu tarihî unvanı, övdüğü şahsın güç, asalet ve soyluluk gibi niteliklerine vurgu yapmak amacıyla tercih etmiş olmalıdır. Bu çerçevede şair, muhatabının zihninde tarihsel ve kültürel çağrışımlar oluşturarak, övgüsünü daha etkileyici bir şekilde ifade etmeyi amaçlamıştır. el-Hebel, kaleme aldığı başka bir methiyesinde şöyle demiştir⁴³⁶: (Mutekârib)

25- فَإِنْ جَادَ يَوْمًا فَمَنْ حَاتِمٌ وَإِنْ جَالَ يَوْمًا فَمَنْ عَنَتِرٌ

25- Eğer bir gün cömert olursa Hâtim de kimmiş? Eğer bir gün cesaret için ortaya atılırsa ‘Antere de kimmiş?

Şair, bu beyitte övdüğü şahsın sahip olduğu meziyetleri, geçmişte aynı vasıflarla tanınmış iki meşhur şahsiyete telmih yoluyla göndermede bulunarak vurgulamıştır. el-Hebel’e göre, övdüğü kişi hem cömertlik hem de cesaret bakımından bu iki şahsiyetten daha üstün bir konumdadır. Gönderme yaptığı ilk isim, cömertliğiyle ünlenmiş Hâtim et-Tâ’î’dir⁴³⁷. İkinci isim ise, yiğitliği ve cesaretiyle tanınan, bu vasıfları dolayısıyla sonradan bir kahramana dönüşen ‘Antere b. Şeddâd’dır⁴³⁸. Şair, bu iki tarihî figüre göndermede bulunarak muhatabına, övdüğü şahsın yalnızca çağdaşları arasında değil, geçmişin örnek şahsiyetleriyle mukayese edildiğinde de

⁴³³ Ebu’l-Faḍl Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Meydânî en-Nisâburî, *Mecma’ul-Emsâl*, thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid, 1955, 2/17.

⁴³⁴ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 203.

⁴³⁵ Ebu Muhammed ‘Abdumelik İbn Hişâm, *Sîretu’n-Nebî*, thk. Mecdî Fethî es-Seyyid (Tanta: Dâru’s-Şahabe, 1995), 4/278.

⁴³⁶ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 212.

⁴³⁷ Süleyman Tülücü, “Hâtim et-Tâ’î”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/472-473.

⁴³⁸ Cemal Muhtar, “Antere”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/237.

yüce bir konuma sahip olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. el-Hebel, başka bir medih temalı kasidesinde şöyle bir telmîhte bulunmuştur⁴³⁹: (Basîf)

9- وَلَآهَمَّ اللَّهُ مَلَكًا مِنْ بَنِي حَسَنٍ نَظِيرُهُ فِي قَدِيمِ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ

10- مَاحِي قَدِيمِ الْأَسَاطِيرِ الَّتِي رُقِمَتْ فِي سَالِفِ الدَّهْرِ عَنْ سَيْفِ بْنِ ذِي

9- Ve Allah, *Hasanoğullarından bir hükümdara önem verdi, onun benzeri eski zamanlarda hiç bulunmadı;*

10- Eski zamanların efsanelerine damga vuran Seyf b. Zî-Yezen nerede?

el-Hebel bu beyitlerde övdüğü şahsın yüceliğini ve önemini ön plana çıkarmak amacıyla, onu tarihten alınmış bir şahsiyetle karşılaştırmıştır. Telmîh yoluyla göndermede bulunduğu bu şahsiyet, eski Himyer krallarından ⁴⁴⁰ Seyf b. Zî-Yezen'dir. Şair, geçmişte siyasî ve askerî kudretiyle tanınan bir krala gönderme yaparak, övdüğü Hasanî hükümdarın kudretini, etkisini ve liderlik vasfını övmüştür. el-Hebel başka bir kasidesinde ise şöyle demiştir⁴⁴¹: (Hafîf)

29- لَا يُطِيقُ الضَّئِيلُ حَصْرَ مَعَالِيهِ وَإِنْ بَاتَ فِي الْقَرِيبِ وَظَلَّ

29- Dillil, onun yüceliklerini saymaya güç yetiremez; onun hakkında şiir söylemeye kalkışsa öylece kalakalır!

el-Hebel, bu beyitte övdüğü kişinin sahip olduğu meziyetlerin sayılamayacak kadar çok olduğuna dikkat çekmektedir. Şair, bu meziyetleri dile getirip anlatmanın zorluğunu vurgulamak amacıyla, Arap şiir geleneğinin kurucularından kabul edilen ve ⁴⁴² الضَّئِيلُ lakabıyla tanınan meşhur mu'allaka şairi İmru'u'l-Kays'a gönderme yapmıştır. Böylece el-Hebel, övdüğü kişinin Arap edebiyatının en usta şairlerinden

⁴³⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 242.

⁴⁴⁰ Ebu Muhammed 'Abdumelik İbn Hişâm, *Kitâbu't-Ticân fî Mulûki'l-Himyer* (San'a: Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Ebhâşi'l-Yemeniyye, 1928), 317-318.

⁴⁴¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 245.

⁴⁴² Süleyman Tülüçü, "İmru'ülkays b. Âbis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 200M.S.), 22/237.

olan İmru'û'l-Kays tarafından bile tam anlamıyla şiire aktarılamayacak kadar çok meziyete sahip olduğunu ifade etmek istemiştir.

2.3.6.8. Tevriye

“İlhâm”, “taḥyîr” ve “tevcîh” gibi isimlerle de anılan “tevrîye”, şairin, birden fazla anlama sahip bir kelimenin iki anlamı arasında bir tercih yaparak uzak anlamını kast etmesini ifade eden bir edebî terimdir⁴⁴³. el-Hebel’in kasidelerinde tevrîye sanatının ustalıkla kullanımları yer almaktadır. el-Hebel yaşlılıktan yakındığı şikâyet temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁴⁴: (Vâfir)

1- شَبَابٌ غَيْرٌ مَذْمُومٌ تَوَلَّى وَشَيْبٌ قَدْ أَتَى أَهْلًا وَسَهْلًا

2- مَضَى عُمْرِي الطَّوِيلُ وَمَرَّ عَيْشِي كَأَنِّي لَمْ أَعِشْ فِي الدَّهْرِ إِلَّا

1- Gençliğim azarlanmadan geçip gitti ve ihtiyarlık geldi; hoş geldi, safa geldi.

2- Uzun ömrüm geçti, hayatım aktı; sanki ömür denen şeyde hiç yaşamamışım gibi.

Şair, birinci beyitte geçen شَيْبٌ kelimesiyle tevrîye sanatını icra etmiştir. Bu kelime hem “yaşlılık” hem de “saçın beyazlaması” anlamlarına gelmektedir. Beyitte yakın anlam olan yaşlılık değil, uzak anlam olan “saçın beyazlaması” kastedilmiştir. Şair, başka bir kasidesinde ise şöyle demiştir⁴⁴⁵: (Meczûu'l-Kâmil)

1- بِأَيِّ قَوَامٍ مِنْكَ لَمْ يَحْكِ الرُّدَيْنِيُّ اعْتِدَالَه

1- Babam feda olsun senin duruşuna, Rüdeynî (mızrak) bile dik durmada sana benzemedi.

İkinci beyitte geçen الرُّدَيْنِيُّ kelimesi bir tevrîye örneğidir. Bu kelime hem “mızrak” anlamına gelir hem de geçmişte eğri mızrakları düzeltmesiyle ünlenmiş bir kadının adıdır. el-Hebel, sevgilinin ayrılığında dolayı çektiği üzüntüyü dile getirdiği bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁴⁶: (Münserih)

1- يَا سَاكِنِي السَّفْحِ مَذْ رَحْلُتُمْ دَمْعِي مِنْ بَعْدِكُمْ غَزِيرٌ

⁴⁴³ Abdulazîz ‘Atîk, *Fi'l-Belağeti'l-'Arabiyye*, 540.

⁴⁴⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 99.

⁴⁴⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 348.

⁴⁴⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 370.

2- أَسْرُتُونِي فَأَطْلُتُونِي هَا أَنَا فِي حُبِّكُمْ أَسِيرٌ

1- Ey yamaçta oturanlar! Siz gideli beri gözyaşlarım aktıkça akıyor.

2- Beni esir aldınız, şimdi serbest bırakın. Ben, sizin aşkınızda ilerliyorum.

Kasidenin ikinci beyitinin son kelimesinde bir tevrîye örneği bulunmaktadır. Şair, *أَسِيرٌ* kelimesi hem “esir” anlamına hem de “yürüyorum” anlamına gelmektedir. Şair, sevgilisinin bakışlarını tasvir ettiği bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁴⁷: (Muctes)

1- وَبَابِلِي حِطَّ ذِي قَامَةٍ سَمَّهَرِيَّة

2- سَكَرْتُ مِنْ مُقْلَتَيْهِ لِأَنَّهَا بَابِلِيَّةٌ

1- Uzun boylunun Babilî bakışları var,

2- Onun iki gözü yüzünden sarhoş oldum zira onlar Babil’e ait.

Şair bu beyitlerinde kullandığı *بَابِلِيَّةٌ* kelimesiyle tevrîye yapmıştır; zira kelimenin iki anlamına da gönderme yapmıştır. Bunlardan birincisi, San’a’da meşhur bir aile olan “Babil” ailesidir. İkincisi ise, Irak’ın eski adı olan Babil’dir. el-Hebel, sevgilisine duyduğu aşkın gerçekliğini ispatlamak amacıyla yazdığı gazel temalı bir kasidesinde şair şöyle demiştir⁴⁴⁸: (Mutekârib)

1- وَتُنَكِّرُ وَجْدِي وَمَا سَارَ مِنْ نِظَامِي فِيهَا مَسِيرَ الْمَثَلِ

2- وَهَذَا أَنَا وَاللَّهِ فِي حُبِّهَا صَرِيعَ الْعَوَانِي جَرِيحَ الْمُقْلِ

1- Ve sen benim aşkımla inkâr ediyorsun; oysa benim ona olan bağlılığım dillere destan oldu.

2- Ben, Allah’a yemin ederim ki, onun aşkıyla Şarî’u’l-Ġevânî’ye (genç kızların yaralı) döndüm, gözlerin yaralıyım.

Bu kasidesinde şair *صَرِيعَ الْعَوَانِي* ifadesini kullanarak tevrîye sanatına başvurmuştur. “Kadın sevgisinde aşırıya giden kimse” anlamına gelen bu ifade, aynı zamanda bu özelliğiyle meşhur olmuş, Abbasî dönemi şairi Müslim b. Velid’in (ö.

⁴⁴⁷ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 376.

⁴⁴⁸ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 362.

208/823) lakabıdır. el-Hebel, gazel temalı bir başka kasidesinde şöyle demiştir⁴⁴⁹:
(Meczûu'r-Recez)

1- لِي فِيكَ قَلْبٌ مَا أَنْتَهَى عَنْ غَيْهِ وَلَا أَرْعَى

2- وَأَضْلَعُ مِمَّا هَا كَادَتْ تُطِيرُ فِي الْهَوَا

1- Sana karşı öyle bir kalbim var ki ne günahından vazgeçti ne de pişman oldu.

2- Ve içindeki acıdan dolayı kalbim neredeyse havada uçacaktı.

الهُوَ kelimesi bu kasidede iki anlamda kullanılmıştır. Birinci anlamı, “hava”;

ikinci anlamı ise “aşk”tır. Dolayısıyla, burada da bir tevrîye bulunmaktadır. Şair, latif duygularını ifade ettiği bir kasidesinde şair şöyle demiştir⁴⁵⁰: (Vâfir)

1- أَهَيْلَ الْمُنْحَى رِفْقاً بِصَبِّ أَخَذْتُمْ قَلْبَهُ وَتَرَكْتُمُوهُ

2- فَكُلُّ مَنْ غَرَامِي وَاضْطَبَّارِي غَدَاةَ الْبَيْنِ قَدْ أَضَعَفْتُمُوهُ

1- Ey aşk halkı! Kalbini alıp terk ettiğiniz âşığa merhamet edin!

2- Aşkı ve sabrım adına ne varsa ayrılık gününde hepsini zayıflattınız.

el-Hebel bu kasidenin son mısraında tevrîye sanatını icra etmiştir. أَضَعَفْتُمُوهُ

kelimesini iki anlamda kullanan şair, “onu zayıflattınız” anlamını kastederek, “onun acısını ikiye” katladınız anlamını işaret etmiştir.

2.3.6.9. Taşrî‘

“Taşrî‘”, bir beyitin her iki şatırının sonunun aynı harf ile bitmesidir⁴⁵¹. Bu aynılık sadece harf olarak değil, bazen i‘râb, kafiye ve vezin bakımından da söz konusu olabilmektedir⁴⁵². el-Hebel’in *Dîvân*’ı incelendiğinde, klasik şiire vukufiyeti ve bağlılığından yukarıda söz edilen şairin şiirlerinde bu sanata da başvurduğu görülmektedir. el-Hebel, *Dîvân*’ında söz konusu sanatla 139 adet şiirine giriş yaptığı görülmektedir. Söz konusu tablo şu şekildedir:

⁴⁴⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 377.

⁴⁵⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 367.

⁴⁵¹ Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaḍḍal er-Râğib el-İşfahânî, *Min Kelâmi'r-Râğib fi'l-Bedi'* (Kuveyt: Mektebetu'l-Bâbtayni'l-Merkeziyye, 2020), 192.

⁴⁵² İbn Ebi'l-İsba‘ el-Mısrî, *Tahrîru't-Tahbîr*, thk. Hıfî Muhammed Şeref, ts., 305.

Şii r No	Sadr	Acz	Taşrî Çeşidi				
1	شكاياتي	السَّمَوَاتِ	Nâkıs	32	ذِي سَلَمٍ	الدَّيْمِ	Kâmil
2	العُقُولُ	تَقُولُ	Nâkıs	33	تَلُومُ	لُومُ	Kâmil
3	ولاذا	ولاذا	Müke rrer	35	وتقصراً	مُنْذِرَا	Kâmil
6	يَظْلِمُ	نَكْتُمُ	Kâmil	36	الْأَسْرَارِ	السَّارِي	Kâmil
7	حَالِكُ	مَالِكُ	Kâmil	38	حَدَّثَانِي	وَفَلَانِ	Kâmil
8	خَبِيرُ	وَالْعُرُورُ	Kâmil	39	عَلِيٍّ	لِلنَّبِيِّ	Kâmil
9	الأولُ	نَنْزُلُ	Kâmil	40	الْأَيَّامِ	وَاهْتِصَّامِي	Kâmil
10	تَحْسِرِي	تَسْتُرُ	Kâmil	42	أَنْتُمْ	وَالزَّعَامَةُ	Nâkıs
11	لِلْمَبْصِرِ	الْجَرِي	Kâmil	47	مَضَرٍ	الْبَرَرَةُ	Nâkıs
14	العَنَارَا	الْفِرَارَا	Kâmil	50	وَوَلَايَهُمْ	لِوَايَهُمْ	Kâmil
15	فَأَنْتَ لَا	وَلَا تَقْوَى	Nâkıs	53	فَاسْتَعَدَّ	جِدُّ	Kâmil
21	تَوَلَّى	وَسَهَّلَا	Kâmil	57	الْمَخْتَارِ	مُغْرِي	Kâmil
23	وَالْعَقْدُ	سَعْدُ	Kâmil	71	جَدِّكُمْ	أَوْفِيكُمْ	Kâmil
29	الْعَدْلُ	لَا يَخْلُو	Kâmil	72	وَالظَّفَرُ	تَنْهَمِرُ	Nâkıs
30	الأحدا قُ	المشتاقُ	Nâkıs	73	تُحَمَّدِ	النَّدِي	Kâmil
31	سَاكِبَةٌ	وَرَبَارِبَةٌ	Kâmil	74	يَتَجَلَّدُ	الْمُسْعِدُ	Kâmil

75	حَادِي	رُقَادِي	Kâmil	78	تُصِبْ	إِمَام	Kâmil
77	تُصِبْ	يُجِبْ	Kâmil				
80	مُظْهَرُ	يَفْخَرُ	Kâmil	97	مِيمُونُ	وَالِدِينُ	Kâmil
81	تَبْتَسِمُ	يُعْتَنِمُ	Kâmil	98	الْيَمَنِ	قَرْنِ	Kâmil
82	أَضْمِرُ	أُنْكِرُ	Kâmil	99	اسْتَهْلَأَ	وَسَهْلَأَ	Kâmil
83	مَغْنَاهُ	أَبْلَاهُ	Kâmil	100	نَزَلَ	الْأَمَلِ	Kâmil
85	فَرِيْقُهَا	طَرِيْقُهَا	Kâmil	101	السَّلَاهِبُ	القَوَاضِبُ	Kâmil
89	وَالْفَضْلِ	وَنَسْتَمْلِي	Kâmil	102	الْأَفَاحِ	التَّوَاحِي	Kâmil
92	نَصْلًا	شِبْلًا	Kâmil	103	فَلَا	وَالْغَزَلَا	Nâkıs
93	المَقَامُ	الْمَنَامُ	Kâmil	105	صَمَاءُ	وِإِنْشَاءُ	Kâmil
96	الْجَارِي	أَسْرَارِي	Kâmil	106	زُرُودُ	يَعُودُ	Kâmil

107	بالوصلِ	والمطلن	Kâmil	121	صبري	سري	Kâmil
109	وأشجاني	وأشجاني	Mükerrer	122	سميع	مطيع	Kâmil
110	تُبَيْخُ	وأروخ	Kâmil	124	غصن	دجن	Kâmil
111	جُورُوا	مَعْفُورُ	Kâmil	125	مفند	مؤعد	Kâmil
112	والكمدا	جلدا	Kâmil	127	صب	عتي	Kâmil
113	اجترحا	اجترحا	Mükerrer	128	فعلوا	رحلوا	Kâmil
114	من شاني	من شاني	Mükerrer	129	فني	وامتحي	Kâmil
115	كمدي	مدي	Kâmil	130	دعانا	نحانا	Kâmil
118	مطيعا	سميعا	Kâmil	131	فلان	أمان	Kâmil
119	اضلعي	لا يعي	Kâmil	132	أطول	أعقل	Kâmil
120	راحلا	نازلا	Kâmil				

133	الهَجْرُ	الصَّبْرُ	Kâmil	149	عَيَّ	فَيَّ	Kâmil
134	عَرِينِ	يَبْرِينِ	Kâmil	150	يَكْفِيكَ	فِيكَ	Nâkıs
135	السَّاجِي	عَاجِ	Kâmil	151	القَضِيبُ	يَطِيبُ	Kâmil
137	جَفَنَّاكَ	عِطْفَاكَ	Kâmil	152	والْكَمْدَا	سُدَى	Kâmil
138	أُودِعُوا	أَوْ دَعُوا	Mükerrer	154	ذَنْبٍ	لِقَلْبِي	Kâmil
139	وَابْتَعَادِي	وَالْوِدَادِ	Nâkıs	158	الْوَرَى	حَوَى	Nâkıs
140	فَوَاصِلُ	غَافِلُ	Nâkıs	159	حَسْبِي	قَلْبِي	Kâmil
141	الْمَنِيرِ	النَّصِيرِ	Kâmil	172	خَوَالِي	أَطْلَالِ	Kâmil
142	التَّجَنِّي	وَمَنِّي	Nâkıs	174	الزَّاهِرِ	النَّاضِرِ	Kâmil
147	وَلَهُ	وَلَهُ	Mükerrer	177	لِلدِّمَمِ	دَمِي	Kâmil

185	لِيَعْدِكُمْ	تَرَأُّكُمْ	Nâkıs	220	وميثاقي	وأشواقي	Kâmil
199	انتهى	ازعوى	Nâkıs	221	وإجلالا	مألا	Kâmil
200	بناظري	وبراني	Kâmil	226	فؤادي	ودادك	Kâmil
201	أخفيها	يُبديها	Kâmil	234	المكان	ثاني	Kâmil
203	جامد	النَّاضِد	Kâmil	239	مَعَادُ	رُقَادُ	Kâmil
207	بَحْدَه	مُسْتَجِدَّة	Kâmil	247	الدَّهْر	الصَّبْرُ	Kâmil
209	وسناع	القاع	Kâmil	248	خائب	المآرب	Kâmil
214	والأربا	والنصبا	Kâmil	255	والأسماع	باعي	Kâmil
218	والجلد	واقتصدوا	Kâmil	256	بيتي	البيوت	Nâkıs
219	والمملئ	الرسل	Kâmil	261	عين	الحسين	Nâkıs

264	التَّهَوْدِ	القُدودِ	Nâkıs	313	الرَّضوانِ	العُفْوانِ	Kâmil
265	نُجَابِ	نُثَابِ	Kâmil	314	المِصَابِ	بِالتَّوَابِ	Kâmil
268	شَوْقِ	واشتياقي	Kâmil	315	الكَبْدِ	جَلْدِي	Kâmil
271	وأَهْدَتْ	الْفَتِيَتِ	Nâkıs	320	مَا شَيْنَا	مَا شَيْنَا	Mükerrer
274	قَدْ	فَرِيدَا	Nâkıs	321	السَّلَوَانِ	وَهْدَانِي	Kâmil
278	يُرْجِيهِ	يُسْلِيهِ	Kâmil	322	فَاللَّوِي	الرُّبِّي	Kâmil
309	وَأَنوَحِ	وَأَروَحِ	Kâmil	323	الرَّكْبِ	صَبُّ	Kâmil
310	الْجَلَلِ	هَطَلِ	Nâkıs	324	نَجْدِ	بَعْدِي	Kâmil
311	وَالْجَلْدِ	أَحْدِ	Kâmil	325	زَائِرًا	زَائِرًا	Mükerrer
312	الْمَنُونِ	الْعِيُونِ	Kâmil	327	فِي الْحَكْمِ	بِالظَّلَمِ	Kâmil

328	مُنَاهُمْ	وَأَحْزَمُ	Kâmil				
				333	أَلَا قِي	وَضِيقِ	Nâkıs
331	الصَّيَامِ	بِسْلَامِ	Kâmil				
				334	أَلَوْمُ	الْمَشُومُ	Kâmil
332	بَلَدِي	النَّكِدِ	Kâmil				

Şair, medih temalı bir kasidesinin girişinde şöyle demiştir⁴⁵³: (Basîṭ)

1- رَمَيْتُ أَسْهُمَ آمَالِي فَلَمْ تُصِبْ وَرُحْتُ أَدْعُو النَّدَى جَهْرًا فَلَمْ يُجِبْ

1- Umudumun oklarını attım ama hedefi vurmadı. Yüksek sesle çağırdım ama cevap gelmedi.

Bu beyitin her bir şatırının sonları aynı i‘râb, vezin ve kafiyledir. Bu da şairin bu beyitte taşrî‘ sanatını icra ettiğini göstermektedir. Ehlibeyt’i övdüğü ve karşıtlarını hicvettiği bir kasidesinin girişinde şair şöyle demiştir⁴⁵⁴: (Remel)

1- كَيْفَ يُرْضِيكَ عَلَى الضَّيْمِ الْمَقَامُ وَيُؤَاتِيكَ عَلَى الذِّلِّ الْمَنَامُ

1- Nasıl olur da makam seni zulme razı eder? Ve nasıl olur da rezaleti görmezden gelmeyi onaylarsın?

Bu beyitin de iki şatırından her biri aynı i‘râb, vezin ve kafiye yapısına sahiptir. Dolayısıyla, şair, burada da taşrî‘ sanatına başvurmuştur. el-Hebel, gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁵⁵: (Mutekârib)

1- أَيَا طَلْعَةَ الْقَمَرِ الرَّاهِرِ وَيَا قَامَةَ الْعُصْنِ النَّاضِرِ

1- Ey parlayan ayın siması! Ve ey taze dalın boyu!

Beyitin iki mısraının sonlarında yer alan kelimelere bakıldığında, bunların i‘râb, vezin ve kafiye bakımından aynı oldukları görülmektedir. Dolayısıyla burada da

⁴⁵³ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 198.

⁴⁵⁴ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 229.

⁴⁵⁵ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 352.

taşrî‘ sanatı bulunmaktadır. Şair, sevgilisine duyduğu aşktan söz ettiği gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁵⁶: (Meczûu’r-Recez)

1- لِي فِيكَ قَلْبٌ مَا أَنْتَهَى عَنْ غَيْبِهِ وَلَا ارْعَوَى

1- Sana karşı öyle bir kalbim var ki ne günahından vazgeçti ne de pişman oldu.

Bu beyitin her iki mısraı da aynı vezin, kafiye ve i‘râb yapısına sahip olan iki kelimedenden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu beyitte de bir taşrî‘ örneği bulunmaktadır. Şairin zamandan yakındığı şikâyet temalı bir kasidesinin girişi şöyledir⁴⁵⁷: (Tavîl)

1- أَمْوَالِي لَا تَجْزَعُ إِذَا عَصَّكَ الدَّهْرُ وَصَبْرًا فَإِنَّ الْحَرَّ شِيمَتُهُ الصَّبْرُ

1- Ey efendim, zaman seni ısırdığında (sıkıntı verdiğinde) üzülmeye ve sabret, çünkü özgür insanın karakteri sabırdır.

Bu beyitin birinci mısraının sonunda yer alan الدَّهْرُ ile ikinci mısraının sonunda yer alan الصَّبْرُ kelimelerinde taşrî‘ bulunmaktadır.

2.3.6.10. Taşdîr (Reddu’l-‘Acûz ‘Ale’ş-Şadr)

“Taşdîr”, bir beyitin sonunda yer alan kelimenin aynısının veya bir benzerinin aynı beyit içerisinde önceden geçmiş olması durumudur⁴⁵⁸. el-Hebel, bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁵⁹: (Meczûu’l-Hafîf)

2- وَإِمَامِي يَوْمَ يَأْتِي كُلُّ شَخْصٍ بِإِمَامِهِ

3- وَهُمْ الدَّهْرُ فِي هَذَا الْوَرَى وَابْنُ هُمَامِهِ

2- Ve ey zamanının insanlarının en yiğidi ve en yiğidin oğlu!

3- Ve Allah’ın beni sürekli varlığıyla nimetlendirdiği kişi!

Bu beyitlerin ikinci mısralarının sonunda yer alan iki kelime, beyitlerin birinci mısralarının başında geçen iki kelime ile aynıdır. Dolayısıyla, burada taşdîr sanatı

⁴⁵⁶ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 377.

⁴⁵⁷ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 431.

⁴⁵⁸ İbn Ebi’l-İsba‘ el-Mısrî, *Tahrîru’t-Tahbîr*, 117; Hüseyin b. Ahmed el-Mirşafî, *el-Vesîletu’l-Edebiyye ile’l-‘Ulûmi’l-‘Arabiyye* (Suudi Arabistan: Dâru’l-Minhâc, 2019), 2/227.

⁴⁵⁹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 266.

bulunmaktadır. el-Hebel, Ahmed el-Cermûzî'ye ithaf ettiği, ancak gönderemedi vefat ettiği bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁶⁰: (Kâmil)

32- يَا أَفْصَحَ الْفُصَحَاءِ غَيْرَ مُدَافِعٍ أَقْلِلْ لِمِثْلِكَ أَنْ يُقَالَ فَصِيحٌ

32- Ey tartışmasız en fasih konuşan! Senin gibi birine fasih denmesi bile azdır.

Beyitin girişinde geçen أَفْصَحَ kelimesi ile beyitin sonunda yer alan فَصِيحٌ

kelimeleri arasında taşdır bulunmaktadır. Nefis ile cihadını dile getirdiği ve buna karşılık, sevap kazanmayı umduğunu beklediğini dile getirdiği bir kasidesinde şair şöyle demiştir⁴⁶¹: (Münserih)

1- أَجَاهِدُ النَّفْسَ إِنْ تَمَادَتْ وَ لَمْ تَزَلْ قَطُّ فِي التَّمَادِي

2- يَا رَبِّ فَكُتُبْ ثَوَابَ عَبْدٍ مَا زَالَ مُذْ كَانَ فِي جِهَادٍ

1- Nefsime karşı mücadele ediyorum, eğer sınırı aşarsa ve sürekli sınırı aşmaya devam ederse,

2- Ey Rabbim! var olduğundan beri mücadeleden hiç vazgeçmeyen bir kulun sevabını ver!

el-Hebel, idareci dostlarından birinin kendisinin bulunduğu yere doğru geleceği haberini alması üzerine yazdığı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁶²: (Basîl)

11- عَارِ عَلَيَّ سُلُوي عَنْ هَوَايَ وَمَا عَلَيْكَ فِي تَرْكِ عَذْلِ الصَّبِّ مِنْ عَارٍ

12- لَقَدْ تَزَيَّنْتُ فِيهَا بِالْغَرَامِ كَمَا تَزَيَّنْتُ بِعِمَادِ الدِّينِ أَشْعَارِي

11- Benim için, sevgimden vazgeçmem bir utançtır; senin için ise âşığı kınamayı bırakmanın hiçbir ayıbı yoktur.

12- Ben aşkla süslendim, tıpkı şiirlerimin İmâdeddin ile süslenmesi gibi.

⁴⁶⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 275.

⁴⁶¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 94.

⁴⁶² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 236.

Bu beyitlerde geçen عَارَ kelimeleri ile تَزَيَّنْتُ kelimeleri arasında taşdır bulunmaktadır. Şair, medih temalı başka bir kasidesinde ise şöyle demiştir⁴⁶³: (Münserih)

- 1- مَذْحُكَ يَا ابْنَ الْكَرَامِ فَرَضُ وَفِي سِوَاكَ الْمَدِيحُ نَذْبُ
2- قِيَاسُ كَفِّكَ فِي الْعَطَايَا بِالْبَحْرِ عِنْدَ الْعُقُولِ كَذْبُ
3- الْبَحْرُ يُخْشَى وَأَنْتَ تُرَجَى وَالْبَحْرُ مِلْحٌ وَأَنْتَ عَذْبُ

- 1- Ey cömertlerin oğlu! Seni methetmek farzdır; başkalarını övmekse sadece matemdir.
2- Verdiğin ihsanların bolluğunu denizle kıyaslamak, akıl sahiplerinin nezdinde yalandır.
3- Denizden korkulurken senden sadece umut edilir. Deniz tuzludur, sen ise tatlısın.

Bu beyitlerde geçen مَذْحُكَ kelimeleri ile الْبَحْرُ وَالْبَحْرُ kelimeleri arasında taşdır bulunmaktadır. Özlem temalı bir kasidesinin girişinde el-Hebel şöyle demiştir⁴⁶⁴: (Tavîl)

- 1- وَكُنْتُ أَرَى أَيْيَ الصَّبُورِ عَلَى النَّوَى فَقَدْ نَقَضْتُ أَيْدِيَ النَّوَى مَرَرَ الصَّبْرِ

- 1- Ben, ayrılık acısına karşı sabırlı olduğumu sanırdım, fakat ayrılığın elleri sabır iplerini çözdü.

Bu beyitte de الصَّبُورِ الصَّبْرِ النَّوَى kelimeleri arasında taşdır bulunmaktadır.

2.3.6.11. Muvâzene

“Muvâzene”, bir cümlede veya beyitte yer alan kelimelerin hem lafız hem de vezin açısından birbirlerine eşit olmalarıdır⁴⁶⁵. el-Hebel, Ehlibeyt'i övdüğü medih temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁶⁶: (Meczûu'l-Kâmil)

- 11- يَا حَبَّذَا تِلْكَ الرُّبُوعُ وَحَبَّذَا تِلْكَ الرُّسُومُ

⁴⁶³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 417.

⁴⁶⁴ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 426.

⁴⁶⁵ İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî, *Tahrîru't-Tahbîr*, 386.

⁴⁶⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 125.

11- Ne hoştur o diyarlar Ne hoştur o izler!

Bu beyitte şair, حَبْدًا الرَّسُومُ الرَّبُوعُ تِلْكَ kelimeleri arasında muvâzene yapmıştır.

Şair, Hz. Ali'ye ithaf ettiği medih temalı bir kasidesinde yer alan bir beyitte şöyle demiştir⁴⁶⁷: (Kâmil)

77- وَمُزْلَزِلُ السَّيِّعِ الطَّبَاقِ إِذَا دَهَا وَمُزْعِغُ الشُّمِّ الشَّوَامِخِ إِنْ قَرَا

77- Zekâsını ortaya çıkardığında yedi kat göğü sarsan, dilerse yüce dağları yerinden oynatan.

el-Hebel, bu beytinde, وَمُزْلَزِلُ ile وَمُزْعِغُ kelimeleri arasında muvâzene yapmıştır.

2.3.6.12. Tekrâr

“Tekrâr”, bir kelimenin bir şiir içerisinde birkaç kez tekrarlanması sanatıdır. Bu tekrar, genellikle iletilmek istenen duygu veya düşüncenin vurgulanması amacıyla yapılmakla birlikte, övme, yerme, korkutma, tehdit vb. amaçlarla da yapılabilmektedir⁴⁶⁸. el-Hebel'in *Dîvân*'ında bu sanatın farklı amaçlarla icra edildiği örnekler mevcuttur. Şair, hacetlerini yalnızca Allah'ın karşılayabileceğini vurguladığı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁶⁹: (Basîl)

11- أَشْكُو إِلَيْكَ أُمُورًا أَنْتَ تَعْلَمُهَا فَأَنْتَ يَا رَبِّ عَلَّامُ الْخَفِيَّاتِ

12- لَوْ كَانَ غَيْرُكَ يَكْفِينِي عَظَائِمَهَا أَنْبَأْتُهُ مَا بِقَلْبِي مِنْ خَبِيَّاتِ

13- هَيْهَاتَ مَالِي عِنْدَ الْخَلْقِ مِنْ فَرَجٍ فَأَنْتَ أَنْتَ الَّذِي أَرْجُو لِحَاجَاتِي

11- Senin de bildiğin durumları sana şikâyet ediyorum. Sen gizli kalan şeyleri hakkıyla bilensin.

12- Felaketlerde senden başkası bana yetseydi eğer, kalbimde gizlediklerimi ona haber verirdim.

⁴⁶⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 133.

⁴⁶⁸ İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî, *Tahrîru't-Tahbîr*, 375.

⁴⁶⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 75.

13- Heyhat! Yaratılmışlardan bana kurtuluş yok! Yalnız sensin ihtiyaçlarımı dilediğim.

el-Hebel, va‘z temalı bir kasidesinde ise şöyle demiştir⁴⁷⁰: (Mutekârib)

3- وَقَدْ لَاحَ فِي عَارِضَيْكَ الْوَقْ اُرْ وَ أَضْحَى يَنَادِي الْوَقَارَ الْوَقَارَا

3- Ve vakur duruşun yanaklarında belirdi. Artık vakur duruş, “Vakar! Vakar!” diye sesleniyor.

Şair, cehennem azabının korkutuculuğunu ve orada kalıcı olmanın dayanılmazlığını dile getirdiği bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁷¹: (Mutekârib)

1- سَمَاعُكَ بِالنَّارِ يَا ذَا الْحِجَى شَدِيدٌ شَدِيدٌ شَدِيدٌ شَدِيدٌ

2- فَكَيْفَ إِذَا أَنْتَ أَبْصَرْتَهَا فَكَيْفَ الْوُقُوعُ فَكَيْفَ الْخُلُودُ

1- Ey akıl sahibi, ateşi duymayan, çok çok çok çok şiddetlidir.

2- Peki ya onu gördüğünde nasıl olacak? Oraya düşmek nasıl olacak? Sonsuza kadar kalmak nasıl olacak?

el-Hebel, Hz. Ali’nin faziletlerini dile getirdiği ve kabrinin bulunduğu, geçmişteki ismiyle Ġarî şehrine (bugünkü Necef şehri) hürmetini ifade ettiği beyitlerinde de tekrâra başvurmuştur. Bu beyitler şöyledir⁴⁷²: (Münserih)

36- نَفْسِي فِدَاءُ الْغَرِيِّ إِنَّ بِهِ حَيْرٌ إِمَامٌ مَشَى عَلَى قَدَمٍ

37- نَفْسِي فِدَاءُ الْغَرِيِّ إِنَّ بِهِ مَنْ لَا يُسَامَى فِي الْقَدْرِ وَالْعِظَمِ

38- نَفْسِي فِدَاءُ الْغَرِيِّ إِنَّ بِهِ جَلَاءُ هَمِّي وَالْبُرْءُ مِنْ سَقَمِي

39- نَفْسِي فِدَاءُ الْغَرِيِّ إِنَّ بِهِ مَا ضَمَّ مِنْ سُؤْدُدٍ وَمِنْ كَرَمِ

40- نَفْسِي فِدَاءُ الْغَرِيِّ إِنَّ بِهِ ثَوْتُ بِهِ الْمَكْرُمَاتُ عَنْ أُمِّ

36- Canım, Ġarî’ya feda olsun, çünkü orası en hayırlı imamın ayak bastığı yerdir.

37- Canım Ġarî’ye feda olsun, çünkü orada değer ve büyüklükte eşsiz olan kimse vardır.

⁴⁷⁰ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 92.

⁴⁷¹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 95.

⁴⁷² el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 122.

38- Canım Ğarî'ye feda olsun, çünkü orada üzüntümü gideren ve hastalığıma şifa veren biri vardır.

39- Canım Ğarî'ye feda olsun, çünkü orada şeref ve cömertlik sahibi biri vardır.

40- Canım Ğarî'ye feda olsun, çünkü orada milletlerin erdemleri toplanmıştır.

Bir dostunu övdüğü medih temalı bir kasidesinde, uyarıda bulunmak amacıyla beyitte geçen isim fiili tekrâr eden şair şöyle demiştir⁴⁷³: (Basîf)

7- إِيَّاكَ إِيَّاكَ أَنْ تُذِلِّي بِسَابِقَةٍ فَإِنَّ ذَلِكَ إِنْ حَقَّقْتَهُ الدَّاءُ

7- Sakın sakın geçmişte yaptığın bir hatayı ortaya dökme! Eğer bunu yaparsan, bu senin için bir dert olur.

2.3.6.13. Tevârud

“Tevârud”, iki şairin birbirinden bağımsız ve habersiz bir şekilde aynı beyti ya da beyitleri söylemelerini ifade eden bir edebiyat terimidir⁴⁷⁴. el-Hebel, yazdığı bir kasideyi dostu el-Mihlâfî'ye okumuştur. Kendisi de bir şair olan el-Mihlâfî, bu kasidenin İbnu'l-Mu'tez'e ait olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine el-Hebel, kasidesini yazmadan önce İbnu'l-Mu'tez'in şiirini okumadığına dair yemin ederek dostunu ikna etmek istemiştir. el-Hebel'in sözü edilen kasidesi şöyledir⁴⁷⁵: (Meczûu'r-Remel)

1- لَا وَ زُمَانِ النُّهُودِ	فَوْقَ أَغْصَانِ الْقُدُودِ
2- وَ أَفْحَاحٍ وَ وُزُودِ	مِنْ تُعُورٍ وَ حُدُودِ
3- وَ غُصُونٍ مِنْ قُدُودِ	تَتَنَّى فِي الْبُرُودِ
4- وَ وَصَالٍ مِنْ حَبِيبِ	بَعْدَ هَجْرٍ وَ صُدُودِ
5- لَمْ أَحِلْ عَنْكُمْ وَ لَا حُلَّتْ	عُقُودٌ مِنْ عُهُودِ
6- وَ لَعْنُ قَلِّ اصْطِيبَارِي	فَعَرَامِي فِي مَزِيدِ
7- وَ لَعْنُ غِبْتُمْ فَلَسْتُمْ	عَنْ قُؤَادِي بِبَعِيدِ

1- Nar gibi memeler, boyunların üzerindeki dallar gibi,

⁴⁷³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 257.

⁴⁷⁴ Usâme b. Munķiz, *el-Bedi' fi Nakdi's-Şi'r*, 217.

⁴⁷⁵ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 453.

- 2- *Ve papatyalar ve güller, ağızlar ve yanaklar gibi.*
- 3- *Ve ince dallar gibi bedenler, örtülerin içinde yalpalanıyor.*
- 4- *Ve sevgiliyle bir kavuşma, ayrılık ve uzaklaşmadan sonra.*
- 5- *Sizden ayrılmadım ve sözlerimin hiçbir bağı çözülmedi.*
- 6- *Ve sabrım azalsa da aşkım daha da artmakta.*
- 7- *Ve eğer uzaklaşırsanız, yine de kalbimden uzak değilsiniz.*

İbnü'l-Mu'tez'in şairin bu kasidesine benzetilen kasidenin girişi ise şöyledir⁴⁷⁶: (Meczû'r-Remel)

لَا وَ زَمَانِ النُّهُودِ فَوْقَ أَغْصَانِ الْفُؤُودِ
وَعَنَاقِيدَ مِنَ الصُّدُودِ غِ وَ وَرْدٍ مِنْ خُذُودِ
وَأُجُوهٍ مِنْ بُدُورِ طَالِعَاتٍ مِنْ سُعُودِ

Nar gibi memeler, boyunların üzerindeki dallar gibi,

Ve zülüflerden salkımlar ve gülden yanaklar.

Ve dolunay gibi yüz, uğurlu yıldızlardan doğan.

2.3.6.14. İktifâ

Bir “icâz”, türü olan “iktifâ, bir sözün söylendikten sonra tamamlanmadan yarıda bırakılmasıdır⁴⁷⁷. Sözün eksik bırakılan kısmı, bazen bir kelimeyle bazen de birden fazla kelimeyle tamamlanabilmektedir⁴⁷⁸. el-Hebel'in *Dîvân*'ı incelendiğinde, şairin nadiren bu tekniğe başvurduğu görülmektedir. Örneğin gazel temalı bir şiirinde şöyle geçmektedir⁴⁷⁹: (Muctes)

1- يَا مَنْ أَطَالَ التَّجَيِّي مِنْكَ الصُّدُودُ وَمَيِّ...
2- مَوْلَايَ إِنْ طَالَ هَذَا عَلَيَّ فَأَعْلَمُ بِأَنِّي...

1- *Ey uzak durmayı uzatan, uzak durma senden (sevgi ise) benden.*

2- *Ey efendim, eğer bu uzarsa, Bil ki ben... (helak olurum)*

⁴⁷⁶ *Dîvânu İbni'l-Mu'tez* (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), 173.

⁴⁷⁷ Şemsuddîn Muhammed en-Nevâcî eş-Şafîî', *eş-Şifâ fî Bedi'i'l-İktifâ*, thk. Mahmûd Hasan Ebû Nâcî (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, ts.), 23-24.

⁴⁷⁸ İbn Ma'sûm el-Medenî, *Envâru'r-Reb'i fî Envâ'i'l-Bedi'*, 3/71-72.

⁴⁷⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 320.

الحُبُّ ve الحبُّ Şair, birinci beyitin sonunda yer alan ... وَمَيِّ kelimesi ile iktifâ yapmış ve (sevgi) ya da buna benzer bir kelimeyi gizlemiştir. İkinci beyitin sonunda yer alan ... بِأَيِّ kelimesiyle de iktifâ yapmış هَالِكٌ (helak olurum) ya da bu benzer bir kelimeyi gizlemiştir. el-Hebel, gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁸⁰: (Meczûu'l-Vâfir)

3- وَإِنْ تُنْكِرْ ضَيَّ جَسَدِي وَلَمْ تَغْطِفْ عَلَيَّ وَلَا...

3- Eğer bedenimin yorgunluğunu inkâr edersen ve bana acımazsan ve... (yalvarmama acımazsan)

Bu beyitin ikinci mısraının son kısmında şair iktifâ sanatını uygulamıştır. Şairin ifadesi, وَلَا رَحِمْتَ تَوْشَلِي (yalvarmama acımadın) cümlesiyle tamamlanabilmektedir.

Şair, yaşlılıktan şikâyet ettiği bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁸¹: (Vâfir)

1- شَبَابٌ غَيْرُ مَذْمُومٍ تَوَلَّى وَشَيْبٌ قَدْ أَتَى أَهْلًا وَسَهْلًا

2- مَضَى عُمْرِي الطَّوِيلُ وَمَرَّ عَيْشِي كَأَنِّي لَمْ أَعِشْ فِي الدَّهْرِ إِلَّا...

1- Gençliğim azarlanmadan geçip gitti ve ihtiyarlık geldi; hoş geldi, safa geldi.

2- Uzun ömrüm geçti, hayatım aktı; sanki ömür denen şeyde hiç yaşamamışım gibi.

Şair, bu kasidenin son mısraında da iktifâ sanatına başvurmuştur. ...إِلَّا

kelimesinden sonra بُرْهَةً kelimesini gizlediği anlaşılmaktadır. el-Hebel, bir mektubunun girişine yazdığı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁸²: (Basîf)

1- يُقْبَلُ الْأَرْضَ إِعْظَامًا وَإِجْلَالًا صَبٌّ تَحْمَلُ مِنْ هِجْرَانِكُمْ مَا لَا...

1-Saygı ve hürmetle öper yeri, ayrılığınızdan katlanmaya çalışan bir âşık ama...(katlanamayan)

⁴⁸⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 326.

⁴⁸¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 99.

⁴⁸² el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 406.

ما... Bu beyitte de şair iktifâ sanatına başvurmuştur. Beyitin sonunda yer alan

kelimesinden sonra مَا لَا يَسْتَطِيعُ حَمْلَهُ cümlesini zikretmemiştir.

2.3.6.15. Luzûmu Mâ Lâ Yelzem

Şairin kendisini şiir sanatı açısından gerekli olmayan bir şeye zorlaması şeklinde açıklanan “luzûmu mâ lâ yelzem”, yöntem açısından uygulanması en zor sanatlardan biri kabul edilmektedir⁴⁸³. Bu yöntemde şair, kendini kafiye harfinden önce gelen harfleri tekrar etmeye zorlamaktadır⁴⁸⁴. Bu sanat, uygulanması zor olduğundan nadiren kullanılırsa da şairin ustalığını göstermesi bakımından önemli kabul edilmektedir⁴⁸⁵.

el-Hebel’in şiirlerinde bu sanata az da olsa yer verdiği görülmektedir. Şair, ay tutulmasını betimlediği vaşf temalı bir kasidesinde bu sanatı şu şekilde icra etmiştir⁴⁸⁶: (Serî‘)

- 1- لَا بُدَّعَ أَنْ يَخْسِفَ بَدْرُ السَّمَاءِ ذَاكَ لِمَعْنَى قَدْ تَحَقَّقَتْهُ
- 2- لَمَّا بَدَأَ لِي وَجْهُهُ مُشَبِّهًا وَجْهَ حَبِيبِي حِينَ فَارَقْتُهُ
- 3- دَكَّرْتُ مُحَبُّوبِي فَمِنْ أَجْلِهِ صَعَّدْتُ أَنْفَاسِي فَأَحْرَقْتُهُ

1- Gökteki ayın tutulması şaşılacak bir şey değil. Bu, onayladığım bir anlam içindir.

2- Yüzü bana, kendisini terk ettiğim zamanki haliyle sevgilimin yüzünü hatırlatınca,

3- Sevgilimi hatırladım ve onun için nefeslerimi yükselttim, sonra onu yaktım.

Şair, medih temalı bir kasidesinde de sözü edilen yöntemi uygulamıştır. Bu kaside şöyledir⁴⁸⁷: (Tavîl)

- 1- أَبَا حَسَنِ أَنْتَ الْمُرْجَى لَهَا فَهَلْ لِمَوْعِدِ آمَالِي لَدَيْكَ نَجَارُ
- 2- فَأَنْتَ الْمُجَلَّى فِي الْكَرَامِ حَقِيقَةٌ وَعَيزُكَ يَا ابْنَ الْأَكْرَمِينَ مَجَارُ
- 3- لَطَّالٌ وَرُودِي ذَاكَ الْبَحْرَ ظَامِيًا فَأُمنَعُ مِنْ دُونِ الْوَرَى وَأَجَارُ

⁴⁸³ İbnu'l-Esîr, *el-Meşelü's-sâ'ir*, 1/260.

⁴⁸⁴ İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedi'*, 102.

⁴⁸⁵ İbnu'l-Esîr, *el-Meşelü's-sâ'ir*, 1/267.

⁴⁸⁶ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 346.

⁴⁸⁷ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 402.

4- وَغَيْرِي عَلَى رَغْمِي يَرُوحُ وَيَعْتَدِي مِمَّا دُونَ أَشْعَارِي هُنَاكَ يُجَازُ

1- Ey Ebû Hasan! Sen onun umudu olansın, acaba umutlarımın vaadi sana ulaşır mı?

2- Sen, kerem sahipleri arasında gerçek bir örneksin; senin dışındakilerse, ey en cömertlerin oğlu, mecâzdır.

3- Susuz bir şekilde o denize ulaşmak ne de uzun, ama insanların önünde engellendim ve geçtim.

4- Benim dışındakiler gidip geliyor, orada benim şiirlerimin dışında başka bir şey ödüllendiriliyor.

2.3.6.16. Luğz

“Luğz”, şairin söylediği sözle söylediğinin tam tersi bir anlamı kastetmesi şeklinde tanımlanmaktadır⁴⁸⁸. Bu teknik, okuyucunun şairin gerçekte kastettiği anlamı kavramak için zihinsel bir çaba harcamasını gerektirdiğinden bilmeceye benzetilmiştir.

el-Hebel’in *Dîvân*’ında luğz tekniğinin kullanıldığı üç şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin ilki şöyledir⁴⁸⁹: (Kâmil)

1- يَا أَدِيبًا لَا يُدَانِي شَأْوُهُ فِي الْمَعَالِي مَنْ دَنَا أَوْ مَنْ شَحَطَ

2- قُلْ لَنَا مَا اسْمُ تَرَى جُمْلَتَهُ ضِدُّهُ فِي الْوَصْفِ إِنْ حَرْفٌ سَقَطَ

3- حَسَنُ الْعُقْبَى وَ إِنْ قُوبِلَ فِي أَوَّلِ الْأَمْرِ بِكُزِّهِ وَ سَحَطَ

4- وَ هُوَ فِي الْعَدِّ ثَلَاثِيٍّ وَ مَا فِي الَّذِي أَوْرَدْتُهُ قَطُّ غَلَطَ

5- وَ إِذَا الثُّلَثَانِ مِنْهُ سَقَطَا صَارَ مَا أَبْقَيْتُ مُعْتَلَّ الْوَسَطِ

6- وَ لَهُ التَّصْحِيحُ حَقٌّ لَزِمَ وَ تَرَى أَوْسَطَهُ مَا صَحَّ قَطُّ

1- Ey onun seviyesine ulaşamayan edebiyatçı, yücelikte ne yaklaşan ne de uzaklaşan.

2- Bir harf düşünce zıddına dönüşen nedir, söyle bana.

3- Sonu güzelse de başta nefret ve öfkeyle karşılaşılır.

4- Sayısına gelince, üç harflidir. Verdiğim bilgide hiçbir hata yok.

5- Üçte ikisi düşerse eğer, geriye kalanın ortası illetli olur.

⁴⁸⁸ İbn Ebi'l-İsba‘ el-Mısrî, *Tahrîru't-Taḥbîr*, 579.

⁴⁸⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 497.

6- Onun düzeltilmesi gereklidir ve ortasının hiçbir zaman düzgün olmadığını görürsün.

Luğz tekniğinin uygulandığı ve cevabının الْمَكْرُ...مَاتَ olduğu başka bir kasidesinde el-Hebel şöyle demiştir⁴⁹⁰: (Meczûu'r-Recez)

- 1- يَا فَاضِلاً قَدْ جَاءَنَا بِكُلِّ مَعْنَى حَسَنٍ
2- مَاذَا الَّذِي تَرَاهُ مِثْلَ قَوْلِكَ الْخَدُّعُ فَيَّ

1- Ey faziletli kişi, bize güzel anlamlar getirdin

2- “Hile benim sanatımdır” sözün gibi olan şey hakkında ne düşünürsün?

Şair, aynı minvalde yazdığı, cevabı سَبِيلاً olan kasidesinde şöyle demiştir⁴⁹¹:

(Meczûu'l-Kâmil)

- 1- يَا مَنْ غَدَا بَيْنَ الْأَنَّا مِ بِكُلِّ مَكْرَمَةٍ خَلِيقَا
2- مَا مِثْلُ قَوْلِكَ لِلَّذِي حَاجِيَّتُهُ أَطْلُبُ طَرِيقَا

1- Ey insanların arasında her türlü erdemle yaratılmış şekilde dolaşan!

2- Senin “Ona ihtiyaç duyduğunda bir yol iste” sözün gibi.

2.3.6.17. Tevşî‘

“Tevşî‘”, şairin beyit içinde ikil (tesniye) kalıbında kullanılan bir kelimeyi, iki tekil (müfred) kelimeyle açıklamaya çalışması anlamında kullanılan, lafzı zenginleştirmeye yönelik bir söz sanatıdır⁴⁹².

Ziyâüddin İsmail b. Muhammed b. el- Hasan’ı övdüğü mediğ temalı bir kasidesinde şair şöyle demiştir⁴⁹³: (Basîf)

- 4- فَاحْكُمْ بِمَا شِئْتَ فِي الْأَرْضَيْنِ نَافِذَةً لَكَ الْأَوَامِرُ فِي شَامٍ وَفِي يَمَنٍ

4- İki yerde de dilediğince hükmet, Şam’da da Yemen’de de ferman senindir.

⁴⁹⁰ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 498.

⁴⁹¹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 499.

⁴⁹² İbn Ebi'l-İsba‘ el-Mısrî, *Tahrîru't-Taḥbîr*, 316.

⁴⁹³ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 242.

Şair bu beyitin ilk mısraında iki yer anlamına gelen الْأَرْضَيْنِ kelimesini kullanmış; beyitin ikinci mısraında بِمَنْ شَأْمِ kelimelerini kullanarak bu iki yerden kastının ne olduğunu ifade ederek tevşî‘ tekniğini uygulamıştır.

2.3.6.18. İhtira‘

Sözlük anlamı itibarıyla “bir şeyi yoktan var etmek” veya “önceden mevcut olmayan bir şeyi ortaya koymak” anlamlarına gelen “ihtira‘”, bedi‘ ilmi çerçevesinde bir edebiyat terimi olarak da kullanılmaktadır. Bu bağlamda ihtira‘, daha önce bir şair ya da edip tarafından dile getirilmemiş özgün ve yeni bir anlamı inşâd etmek ve bu yoldan edebî gelenekte bir yenilik ortaya koymak anlamında kullanılmaktadır⁴⁹⁴. el-Hebel, ihtira sanatına bir örneklik teşkil eden bir şiirinde şöyle demiştir⁴⁹⁵: (Tavîl)

- 1- جَزَى اللَّهُ بِالْحُسْنَى عَذُوبِي وَإِنْ يَكُنْ أَثَارَ لَهَيْبًا فِي الْفُؤَادِ وَسَعَرًا
2- وَمَا ذَاكَ إِلَّا أَنَّهُ حِينَ لَامَنِي تَوَهَّم سَهْوًا مِنْ فُؤَادِي فَذَكَرَا

- 1- Allah -her ne kadar kalbimde bir ateş yakıp tutuştursa da- beni kınayana güzellikle karşılık versin.
2- O beni kınarken kalbimde bir gaflet olduğunu sandı ama böyle yaparak (bana sevgiliyi) hatırlatmış oldu.

Şair, bu beyitlerde, klasik Arap şiir geleneğinin dışına çıkmış ve alışılmışın aksine, kendisini kınayan kişiye hayırdüa ederek ona olumlu bir tepki göstermiştir. Zira Arap şiirinde kınayıcının genellikle kötülendiği, ona karşı alaycı ve küçümseyici bir dil kullanıldığı bilinmektedir. Ancak el-Hebel, ihtira‘ sanatına başvurarak bu tutumu tersine çevirmiş, kınayıcıyı, ona sevgilisini hatırlattığı için minnetle anmıştır. Şairin bu tutumu, şairine yaratıcılığını yansıtmaları bakımından önemli bir örnektir. el-Hebel, bir yandan klasik formu korurken diğer yandan ona özgün bir anlam kazandırmıştır. İhtira‘ sanatına başvurduğu başka bir şiirinde ise şair şöyle demiştir⁴⁹⁶: (Vâfir)

⁴⁹⁴ Muhammed Mehdi eş-Şerîf, *Mu‘cemu Muştalahâtî ‘İlmi’ş-Ş’iri’l-‘Arabî*, 56.

⁴⁹⁵ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 354.

⁴⁹⁶ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 358.

- 1- وَمَ أَحْفِ السَّقَامَ لِأَجْلِ مَوْتِي سَقَامًا أَوْ لِإِثْمَاتِ الْأَعَادِي
2- وَلَكِنِّي خَشِيتُ إِذَا تَمَادَى يَبِينُ مَحَلُّ سِرِّكَ فِي فُؤَادِي

1- Ölümüm ya da düşmanların diline düşmekten ötürü hasta olmaktan korkmadım.

2- Fakat bu ıstırabın sürmesiyle kalbimdeki yerinin ortaya çıkmasından korktum.

el-Hebel, bu beyitlerde, korku ve kaygılar karşısında alışlagelenden farklı bir tavır sergileyerek, bir kez daha klasik anlayışın dışına çıkmıştır. Şair, kendisini ölüme götürebilecek yahut hasımlarının diline düşmesine sebep olabilecek bir hastalıktan dolayı endişelenmediğini ifade etmiştir. Onun asıl kaygılandırıan, bu hastalığın uzaması halinde gönlünde gizlediği sevginin bir gün açığa çıkmasıdır. Bu çerçevede el-Hebel, ölümün ya da hastalığın fiziksel etkilerinden değil de gizlediği duyguların ifşa olmasından çekindiğini belirterek klasik korku ve kaygı temalarına yeni bir anlam kazandırmıştır.

2.3.6.19. Terdîd

“Terdîd”, mütekellimin bir lafzı önce belirli bir anlamda kullanıp ardından aynı lafzı farklı bir anlamda tekrar etmesidir⁴⁹⁷. Bu sanat, hem belagat açısından anlam oyunları içermesi hem de aynı kelimenin farklı bağlamlarda kullanılması nedeniyle bir cinâs türü olarak da kabul edilmiştir⁴⁹⁸.

el-Hebel’in şiirlerinde terdîd sanatına başvurduğu örneklerle rastlanmaktadır. Şair, gazel temalı bir kasidesinde şöyle demiştir⁴⁹⁹: (Basît)

- 6- يَا بَارِدَ الْقَلْبِ قَلْبِي مِنْكَ فِي هَبٍ وَارَاقِدَ الْجَفْنِ قَدْ أَسْهَرْتَ أَجْفَانِي

6- Ey soğuk kalpli kişi, benim kalbim senin yüzünden ateştedir. Ve ey göz kapakları uykuda olan, benim göz kapaklarıma uykusuzluk verdin.

Şair, bu beyitte iki kez geçen “kalb” (قلب) kelimeleri arasında terdîd sanatını başarıyla icra etmiştir. Zira ilk geçtiği yerde “kalp” kelimesi “muzâfun ileyh” (tamlayan) konumunda kullanılmışken, ikinci geçtiği yerde “mübtedâ” (özne)

⁴⁹⁷ İbn Ebi'l-İsba‘ el-Mısrî, *Tahrîru't-Tahbîr*, 253.

⁴⁹⁸ Halil İbrahim Kaçar, “Terdîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/506-507.

⁴⁹⁹ el-Hasanu'l-Hebel, *Dîvân*, 282.

konumundadır. Bu bağlamda şair, aynı lafzı hem nahiv ilmi açısından cümle içerisinde sahip olduğu işlevi hem de anlamı bakımından farklı şekillerde kullanarak anlatımına derinlik kazandırmıştır. Şair, gazel temalı başka bir kasidesinde şöyle demiştir⁵⁰⁰: (Tavîl)

2- وَقَدْ أَدِيمَ اللَّيْلَ لِلْوَصْلِ طَاوِيًا مِنْ الدُّجَنِ نَحْوِي فَذَفْدًا بَعْدَ فَذَفْدٍ

2- Ulaşmak için gecenin karanlığını katetti, karanlıkları aşarak bana doğru adım adım.

el-Hebel, bu beyitte, aynı lafzı (فذد) farklı dilbilgisel işlevlerde kullanarak terdîd sanatını icra etmiş ve şiirine hem anlam zenginliği hem de ritim kazandırmıştır. Birinci “adım” kelimesi fiilin nasıl gerçekleştiğini ifade etmesi bakımından “hâl” konumundayken ikinci “adım” kelimesi, “muzâfun ileyh” (tamlayan) konumundadır. Şair, başka bir kasidesinde şöyle demiştir⁵⁰¹: (Mutekârib)

7- سَقَى اللَّهُ مِنْ أَجْلِهِمْ لَعْلًا وَأَيْنَ وَأَيْنَ ثَرَى لَعْلُعٍ

7- Allah bir serabı onlar için sulasın. Acaba nerede, nerede o serap?

el-Hebel, bu beyitte iki kez kullandığı “serap” (لَعْلُع) kelimeleri arasında terdîd sanatını uygulamıştır. “Serap” kelimesi, buradaki birinci kullanımda “mef‘ûlün-bih” (nesne) konumunda iken ikinci kullanımında “haber” (yüklem) konumundadır.

el-Hebel’in şiirlerinde belagatın, özellikle bedî‘ ilmi kapsamında yer alan anlatım teknikleri ve sanatlarını yoğun ve etkili bir biçimde kullandığı görülmektedir. Şair, beyân ve me‘ânî ilimlerinin sunduğu imkânları lafzî ve manevî sanatlarla bir araya getirerek şiirlerine hem estetik bir incelik hem de anlam derinliği kazandırmıştır. el-Hebel’in, aynı zamanda şiirde tezyîn unsurları olarak da kabul edilen bedî‘ sanatlarını, yalnızca bu amaçla kullanmadığı; bunları, ifadesini güçlendirmek ve okuyucusu üzerindeki etkisini artırmak amacıyla da tercih ettiği görülmektedir.

⁵⁰⁰ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 298.

⁵⁰¹ el-Hasanu’l-Hebel, *Dîvân*, 314.

SONUÇ

el-Hasanu'l-Hebel, 17. yüzyılda Yemen'in başkenti San'a'da dünyaya gelmiştir. Bu yüzyıla, Osmanlı sultanının Memlüklu mevkidaşının talebi üzerine, Hint Okyanusu'ndaki Portekiz tehdidini bertaraf etme amacıyla gerçekleştirdiği Yemen müdahalesi damgasını vurmuştur. Müdahalenin ardından Osmanlı'nın bölgede hâkimiyet kurmaya yönelik olarak gerçekleştirdiği askerî faaliyetler, başta Zeydî mezhebinin Kâsımiyye fırkasını temsil eden imamlar olmak üzere, yerel kabilelerin sert muhalefeti ve direnişiyle karşılaşmıştır.

Çok geçmeden Zeydî direnişi ve muhalefeti, çeşitli safhalarında çatışmaları da beraberinde getiren isyanlara dönüşmüş ve bu isyanlar uzun vadeli bir mücadeleye evrilmiştir. Mücadele sürecinde birbiri ardı sıra bölgeye gönderilen Osmanlı komutanları, Zeydîlerin bölge coğrafyasını iyi bilmelerinden kaynaklanan avantajlı durumu etkin şekilde kullanmaları ve vur-kaç tarzı savaş taktiklerine başvurmaları nedeniyle, Yemen'de kalıcı bir siyasî otorite kurmakta zorlanmışlardır. Bu süreç boyunca geçici barış antlaşmaları yapılmışsa da Kâsımî-Zeydî imamlarının halkı Osmanlı idaresine karşı örgütlemesi, nihayetinde Osmanlı Devleti'nin Yemen'den resmen çekilmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin geri çekilmesinin ardından Yemen'de, Kâsımî Devleti kurulmuştur. Zeydî mezhebinin inanç esasları gereğince, Kâsımî imamlarının yalnızca siyasî birer güç olarak değil, aynı zamanda dinî birer otorite olarak da kabul edilmeleri, yeni kurulan bu devlete hem dinî bir kimlik kazandırmış hem de yönetimin meşruiyetini temellendirdiği bir dayanak noktası olmuştur. Kâsımîler, bu meşruiyet dayanaklarını daha da güçlendirmek amacıyla, bilhassa kendileriyle aynı inancı paylaşan âlim, edip ve şairleri himaye etmişlerdir. Bu nedenle, Kâsımî dönemi Yemen'i, ilmî ve entelektüel faaliyetlerin teşvik edildiği bir ortam olarak öne çıkmıştır. Çalışmada şiirleri incelenen el-Hebel, Yemen'in ve özellikle başkent San'a'nın ilmî ve kültürel açıdan oldukça verimli olduğu böyle bir dönemde dünyaya gelmiştir.

el-Hebel'in yakın çevresini kuşatan muhit, bu bağlamda, yukarıda tasvir edilen Yemen'in küçük bir prototipi olarak kabul edilebilecek niteliktedir. İlmî geleneğin

güçlü olduğu, ulemâ yetiştiren bir muhitte, Zeydîliğe sadakatle bağlı bir ailede yetişen şair, ilk eğitimini kadılık yapan ve onu Zeydî geleneğe bağlı bir Ehlibeyt muhibbi olarak terbiye eden babasından almıştır. Çocuk yaşta şiire ilgi duymaya başlayan ve yazdığı şiirlerle yetkin bir şair olacağının işaretlerini veren el-Hebel, çok geçmeden, Arap şiirinin klasik formlarını yaşatan ve yeniden yorumlayan edebî bir şahsiyet olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, kitabet sanatındaki yetkinliği sayesinde, Kâsımî yöneticileri tarafından kâtiplik görevine de getirilmiştir. Bu görevin kendisine tevdi edilmesi, Arap diline olan vukûfiyetinin ve şairlik yeteneğinin çağdaşı yöneticiler tarafından da takdir gördüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

Tek eseri olan *Dîvân*'ı, el-Hebel'in, Arap şiir geleneğini iyice özümsemediğinin ve şiiri hayatının merkezine aldığı en açık göstergesidir. Bununla birlikte, el-Hebel'in şiirleri yalnızca estetik kaygıların şekillendirdiği sanat eserleri olarak değil, aynı zamanda yaşadığı dönemin dinî düşüncesini, siyasî tartışmalarını ve sosyokültürel yapısını da yansıtan önemli metinler, hatta tarihî belgeler olarak da değerlendirilmelidir. Nitekim, şairin, içinde yaşadığı toplumu ilgilendiren hemen her meseleyi, şiirlerinde bir tema olarak işleyebildiği görülmektedir.

el-Hebel, şiirlerinde benimsediği özgün üslupla da kendisinden söz edilmeyi hak eden bir şairdir. Karmaşık yapı ve ifadelerden uzak duran, sadeliği tercih eden şair, klasik Arap şiirinin medih, mersiye, vaşf, gazel ve hiciv gibi klasik türlerini başarıyla işlemiştir. *Dîvân*'ı incelendiğinde, el-Hebel'in şiirlerinde özellikle medih temasının daha ön planda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, mensubu bulunduğu mezhebin inanç esaslarında ayrıcalıkla bir yere sahip olan Hz. Ali'nin ve Ehlibeyt'in övgüsü, methiyelerinin başlıca konusu olmuştur. O, bu methiyelerinde, özellikle Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelen Ehlibeyt'in faziletlerini, ilmî konumlarını, tarihteki rollerini ve uhrevî makamlarını yücelterek ele almıştır. Buna mukabil, şair, Zeydî inancına göre Ehlibeyt'in hakkını gasp eden kişi ve toplulukları da sert bir dille eleştirmekten çekinmemiştir. el-Hebel, medih temalı şiirlerinde Hz. Ali ve Ehlibeyt'in yanında dönemin Kâsımî yöneticilerini ve yakın dostlarını da konu edinmiştir. Ancak bu kişilere ithafen yazdığı methiyelerinde abartılı ve yapmacık ifadelerden uzak durmaya çalışmıştır.

Mersiye türündeki şiirlerinde ise el-Hebel, ölüm temasını samimî ve içten bir şekilde ele almış ve ölümün kaçınılmazlığı karşısında ahiret hazırlığı yapılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu şiirlerde yas, duygusal veçhesiyle işlenmiş olmakla birlikte, hayatın bir gerçeği olan ölüm karşısında sabrı ve teslimiyeti salık veren dinî referanslar ön plana çıkarılmıştır. Arap şiirinin klasik türlerinden bir başkası olan fahr temalı şiirlerinde el-Hebel, hem kişisel hem de soya dayalı temaları işlemiş, bu övünmeleri de her fırsatta dinî referanslarla bütünleştirmiştir. Şiirlerinde doğrudan kendisini övdüğü beyitleri kaleme alırken, bu metinlere herhangi bir giriş bölümü eklememesi dikkat çekicidir. Kullanılan abartılı dil ise, muhatabını etkileme çabasını yansıtmaktadır.

Şair, vasf temalı şiirlerinde, gündelik hayatında kullandığı nesnelerden tabiat unsurlarına varıncaya kadar çok çeşitli unsurları betimlemiştir. Betimlemelerinden tasvir ettiği varlıkla duygusal bir bağ kurduğu da anlaşılan el-Hebel, bu varlıkların dış görünüşlerinden ziyade kendi iç dünyasında ortaya çıkardıkları hislere ve çağrışımlara odaklanmıştır. Örneğin, evindeki örümcek ağını tasvir ederken, ağın biçimsel özelliklerinden söz etmemiş; bunun yerine, onun zihninde uyandırdığı çağrışımı dile getirerek ağı kefene, evi ise kabre benzetmiştir.

el-Hebel'in gazel temalı şiirleri, *Dîvân*'da önemli bir yer tutmaktadır. Gazellerinde beyitler arasında estetik ile dilsel uyumu başarıyla sağlamış, yapısal bütünlüğü gözetmiştir. Bu şiirlerde daha ziyade aşk, sevgi, ayrılık ve kavuşma temaları ön plandadır. Şair, gazellerinde dinî hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak, iffeti esas alan “uzrî gazel” geleneğinin yaklaşımını benimsemiştir. Bu çerçevede, kadını, fiziksel güzelliğinden ziyade iç güzelliğini, saflığını ve erdemlerini esas alarak tasvir etmiştir.

Şairin şikâyet ve sitem temalı şiirleri incelendiğinde, karşımıza kırılğan ve içe dönük bir şair profili çıkmaktadır. İdealize ettiği geçmişe duyduğu özlemi de dile getirdiği şikâyet şiirlerinde ana tema, kendisinin ve içinde bulunduğu toplumun maruz bırakıldığı yoksulluk, zamanın getirdiği yozlaşma ve dostlarının vefasızlıklarından duyduğu hoşnutsuzluktur. Sitemlerinde ise, ifadelerinden kendilerine değer de verdiği anlaşılan muhataplarını kırmaktan kaçınmış ve bu doğrultuda, yapıcı olmaya çalışarak onları uyarmayı tercih etmiştir. el-Hebel'in bu şiirleri, zaman zaman özlem temalı

şiiirleriyle bütünleşmiştir. Adeta şikâyetleri ve sitemleri, onu özlem şiiirleri yazmaya sevk etmiş ve o, bu şiiirlerinde, geçmişe duyduğu hasreti dindirmeye, kendisini teselli etmeye çalışmıştır.

el-Hebel'in va'z temalı şiiirlerinde, zahidane yaşam tarzıyla uyumlu olarak, dinî referansları ve terimleri yoğun olarak kullandığı görölmektedir. Bu şiiirlerde dünya hayatının geçiciliği ve aldaticılığı karşısında ahiret yurdunun kalıcılığı vurgulanmıştır. Zahidane ve dindar tutumunun bir başka yansıması, şairin yaygın batıl inançlarından biri olan müneccimliğe karşı takındığı sert tavidir. Şiiirlerinde müneccimleri sert bir dille eleştiren şair, okuyucularına ve dinleyicilerine her şeyi yalnızca Allah'ın bilebileceğini hatırlatmış ve onları tevekküle davet etmiştir.

Şair, genç yaşta vefat etmesine rağmen arkasında hacimli bir *Dîvân* bırakmıştır. *Dîvân*'ında, tek beyitten (yetîm), iki beyitten (nuţfe), üç ila altı beyitten (kıţ'a) ve en az yedi beyitten oluşan (kaşîde) şiiirler bulunmaktadır. *Dîvân*'ı incelendiğinde el-Hebel'in kafiye sisteminde revî harfi olarak genellikle dâl (د), râ (ر), lâm (ل), mîm (م) ve nûn (ن) harflerini kullandığı anlaşılmaktadır. Buna mukabil, hı (خ), şîn (ش), şâd (ص), zâ (ظ) ve ğayn (غ) harflerini neredeyse hiç kullanmamıştır. Vezin bakımından ise şair, en fazla tavîl, basîf ve kâmil bahrlarını kullanmıştır. Şiiirlerinin önemli bir kısmı muşarra' formundadır ki bu da Arap şiiirinde müzikalite açısından özel bir konuma sahiptir.

el-Hebel, beyân ve bedî' ilimlerinin sanat ve tekniklerinin sundukları imkânlarından yararlanarak şiiirlerini retorik bakımından zenginleştirmiştir. Beyân ilminin temel unsurları olan teşbîh, mecâz, isti'âre ve kinâye, şairin kendine özgü üslubunu inşa ederken ifadelerine anlam zenginliği kazandırmada başvurduğu en önemli araçlar arasında yer almaktadır. Teşbîh aracılığıyla muhatabının zihninde kolaylıkla canlandırabileceği benzetmeler yapmış; mecâz kullanarak soyut kavramları somut imgelere dönüştürüp ifadesinin anlam katmanlarını zenginleştirmiş; isti'âreye başvurarak ele aldığı kavram ve nesnelere canlılık ve ifadelerine anlam derinliği kazandırmış; kinâye ile geleneksel sınırları aşmadan, zarif bir biçimde sözün çok katmanlı yapısını vurgulamıştır.

Şair, başta cinâs ve tekrâr olmak üzere bedî‘ ilmi kapsamında değerlendirilen anlatım tekniklerini de yerli yerinde ve ölçülü bir şekilde kullanmıştır. Yazılışları veya sesleri aynı veya benzer lafızları farklı anlamlarda işleyerek meydana getirdiği cinâs ve belirli ifadeleri tekrar ederek oluşturduğu tekrâr, el-Hebel’in şiirlerine ritmik bir ahenk katmış ve muhatabında herhangi bir bıkkınlık duygusu uyandırmadan, ulaştırmak istediği anlamı pekiştirmesini sağlamıştır. Bütün bu sanat ve teknikler, şaire, şiirlerinin anlam derinliğini artırma imkânı sunmuş ve bu yoldan şair, okuyucularının veya dinleyicilerinin düşünce ve hayal dünyalarına nüfuz edebilmiştir.

Sonuç itibarıyla el-Hebel, beyân ve bedî‘ unsurlarını şiirlerinde dengeli ve zarif bir şekilde harmanlayarak hem geleneksel Arap şiirinin klasik anlatım biçimlerine sadık kalmış hem de bu mirası estetik bir boyuta taşıyacak şekilde yeniden yorumlayarak kendisine özgün bir şair kimliği inşa edebilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abâze, Farûk Osman. *el-Hukmu'l-'Uşmanî fi'l-Yemen*. Mısır: el-Mektebetu'l-'Arabiyye, 1986.
- 'Abbâs 'Abdussâtır (ed.). *Dîvânu'n-Nâbigati'z-Zubyânî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1996.
- 'Abdulkerim Râfiğ. *el-'Arab ve'l-'Usmaniyyûn*. Şam: Mektebetu Aţlas, 2. Basım, 1993.
- Abdulazîz 'Atîğ. *Fi'l-Belağeti'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'n-Nahđati'l-'Arabiyye, ts.
- Abdulhamîd el-Batrîğ. *Min Târîhi'l-Yemeni'l-Hadîş*. Ma'hedu'l-Buhûş ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye, 1969.
- Abdullah Dervîş. *Dirâsâtun fi 'İlmi'l-'Arûd Ve'l-Kâfiye*. Mekke: Mektebetu't-Tâlibi'l-Câmi'î, 3. Basım, 1987.
- Abdullah Tayyib. *el-Murşid ilâ Fehmi Eş'âri'l-'Arab ve Şina'atihâ*, ts.
- Abdulmute'al eş-Şa'idî. *el-Belağetu'l-'Aliye 'İlmu'l-Me'anî*. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2. Basım, 1991.
- Abdulvasî' b. Yahya el-Vasî'î el-Yemânî. *Târîhu'l-Yemen*. Kahire: el-Matba'atu's-Selefiyye, 1927.
- Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydanî. *el-Belağetu'l-'Arabiyye*. Şam: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1996.
- Ahmed Ebu Hağğa. *Fennu'l-Medîh*,. Beyrut: Dâru's-Şark'il-Cedîd, 1. Basım, 1962.
- Ahmed eş-Şâyib. *Târîhu'n-Neğâid fi's-Şi'ri'l-'A'rabî*. Kahire: Mektebetu'n-Nahđati'l-Mışriyye, 3. Basım, 1954.
- Ahmed Hüseyin Şerefuddîn. *el-Yemenu 'Abre't-Târîh*. Matba'atu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 2. Basım, 1964.
- Ali b. el-Cehm. *Dîvânu Ali b. el-Cehm*. Suudi Arabistan: Vizaretu'l-Me'arif, ts.
- Ali el-Hatîb. *İtticahatu'l-Edebi's-Sûfî Beyne'l-Hallâc ve İbni 'Arabî*. Kahire: Dâru'l-Mearif, 1983.
- el-'Askelanî, Şihâbuddin İbni Hacer. *Tabşîri'l-Muntebih bi Tahrîri'l-Muştebih*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.
- el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdillâh b. Sehl b. Sa'id b. Yahyâ. *Kitâbü's-Şinâ'ateyn el-Kitâbetu veş-Ş'ir*. Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1952.

- el-Asma‘î, Abdulmelik b. Karîb (ed.). *Dîvanu’l-‘Âccâc*. thk. İzzet Hasan. Beyrut: Dâru’ş-Şark’il-Arabî, 1995.
- ‘Avvâd, el-Cevvâd el-Hûri Bovlus. *el-‘İkdul-Bedi’ fî Fenni’l-Bedi’*. Beyrut, 1881.
- Bedevî Tebane. *el-Beyânu’l-‘Arabî*. Kahire: Mektebetu’l-Anglo’l-Mısrıyye, 3. Basım, 1958.
- Besyûnî Abdulfettaḥ Feyyûd. *‘İlmi’l-Bedi’*. Kahire: Muessetu’l-Muhtâr, 4. Basım, 2015.
- el-Beybânî, Muhammed el-Besyûnî. *Husnu’ş-Şanî’ fî ‘İlmi’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedi’*. Matba‘atu Dîvânı ‘Umûmî’l-Me‘arif, 1. Basım, 1992.
- Buṭrus el-Bustânî. *Muḥîtu’l-Muḥîṭ Kâmus Mutavvel li’l-Luġati’l-‘Arabiyye*. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1987.
- Cabbûr Abdunnûr. *el-Mu‘cemu’l-Edebî*. Beyrut: Dâru’l-‘İlmi’l-Melâyîn, 2. Basım, 1984.
- Câbir ‘Asfûr. *es-Sûretu’l-Fenniye fî’t-Turâsî’n-Nakdî ve’l-Belâġî ‘İnde’l-‘Arab*. Beyrut: el-Merkezu’s-Sakâfiyyu’l-‘Arabî, 1992.
- Cemal Muhtar. “Antere”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/237. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Cirit, Hasan. “Vaaz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/404-407. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- el-Curcânî, Abdulkâhir. *Delâilu’l-İ‘câz fî ‘İlmi’l-Me‘ânî*. thk. Mahmud Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetu’l-Hancî, 2000.
- el-Curcânî, Abdulkâhir. *Esrâru’l-Belâġa*. thk. Mahmud Muhammed Şâkir. Cidde: Dâru’l-Medenî, 1. Basım, 1991.
- el-Cuveynî, Mustafa es-Sâvî. *el-Belâġatu’l-‘Arabiyye*. İskenderiyye: Muṣṣatu’l-Mearif, 1985.
- Çağmar, Mehmet Edip. *Alıştırmalarla Belagat*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Çetin, Nihad M. “Beyit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/66. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Dîvânu Ebî Nuvâs*. thk. Behcet Abdulgafûr el-Hadîsî. Abu Dabi: Dâru’l-Kutubi’l-Vataniyye, 1. Basım, 2010.
- Dîvânu İbni’l-Mu‘tez*. Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- Dîvânu’l-Mutenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1983.

- Durmuş, İsmail. "Fahr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/79. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Ebi'r-Rical, Ahmed b. Salih b. *Maqlau'l-Budur*. thk. Abdurraķib Muṭahhar Muhammed Hacer. Yemen: Merkezu Ehli'l-Beyt Li'd-Dirâsâti'l-İslamiyye, 1. Basım, 2004.
- Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaḍḍal er-Râğib el-İşfahânî. *Min Kelâmi'r-Râğib fi'l-Bedi'*. Kuveyt: Mektebetu'l-Bâbtayni'l-Merkeziyye, 1. Basım, 2020.
- Ebû's-Su'ûd Sellame Ebû's-Su'ûd - Ramaḍan Ḥamîs el-Kastâvî. *el-Edebu'l-'Arabî fi Muhtelifi'l-'Usûr*. el-İlmi vel-İmân, 2017.
- el-Eşfehânî, el-Hüseyin b. Abdullah - Ḥamad el-Câsir, Şalih el-Ali. *Bilâdu'l-'Arab*. Riyad: Dâru'l-Yemame, ts.
- el-Esfahânî, Ebu'l-Ferec. *el-Egânî*. thk. İhsan 'Abbas. Beyrut: Dâru Şadr, 3. Basım, 2008.
- el-Esfahânî, Ebu'l-Ferec. *Meḳâtilu't-Ṭâlibiyyin*. thk. es-Seyyid Ahmed Şakr. Beyrut: Muessesetu'l-A'alâ, 4. Basım, 2006.
- el-Fâhûrî, Ḥanna. *el-Faḥr ve'l-Ḥamase*. Kahire: Dâru'l-Mea'rif, 5. Basım, 1992.
- el-Hasanu'l-Hebel. *Divânu'l-Hebel*. thk. Ahmed b. Muhammed eş-Şamî. Beyrut: ed-Dâru'l-Yemeniyye, 2. Baskı., 1987.
- el-Ḥamevî, Şehabuddîn Ebû Abdullah Ya'kût b. Abdullah er-Rûmî. *Mu'cemü'l-Buldân*. Beyrut: Dâru Sadr, 1. Basım, 1977.
- el-Ḥibşî, Abdullah Muhammed. *el-Edebu'l-Yemenî*. Beyrut: ed-Dâru'l-Yemeniyye, 1. Basım, 1986.
- el-Ḥibşî, Abdullah Muhammed el-. *Maşâdiru'l-Fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, 2013.
- el-Kartâcennî, Ḥâzim. *Minhâcu'l-Buleğâ ve Sirâcu'l-Udebâ*. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, ts.
- el-Kazvînî, el-Haṭîb Celâluddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'duddîn b. Ömer. *el-İdâḥ fi 'Ulûmi'l-Belâğâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- el-Kevkebânî, Şihabuddîn Ahmed b. el-Muḥibbî. *Ṭibu's-Semer fi Evkâti's-Seḥer*. thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî. San'a: Mektebetu'l-İrşâd, 1990.
- el-Meraġi, Ahmed Mustafa. *'Ulumu'l-Belâğâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1993.
- el-Meydânî, Ebu'l-Faḍl Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nîsâburî. *Mecma'ul-Emsâl*. thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid, 1955.

- el-Meysirî, Muhammed Abdullah Sa'îd Sâlim. *ez-Zeydiyye fî'l-Yemen*. Aden: Aden Üniversitesi, Doktora, 2007.
- el-Mubberred. *el-Kâmil*. Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 3. Basım, 1997.
- el-Muhibbî, Muhammed Emîn b. Faḍlullah b. Muhibbullah b. Muhammed. *Hulaşatu'l-Eser fî A'yânî'l-Ḳarnî'l-Hâdî 'Aşer*, ts.
- el-Emînî, Abdülhüseyin Ahmed. *el-Ğadîr fî'l-Kitâb ve's-Sunne ve'l-Edeb*. Beyrut: Muessesetu'l-A'alâ, 1994.
- Ergin, Mehmet Mesut. "el-Huseyn b. Ahmed el-Cezerî ve Mersiyeleri". *BÜİFD: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2013), 85-98.
- Ergin, Mehmet Mesut. "Hasan el-Bûrînî'nin Şiirlerinde Mersiye". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 24 (2007), 143-165.
- Ergin, Mehmet Mesut. *Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Şiirleri*. Konya: Aybil Yayınları, 2014.
- Ergin, Mehmet Mesut. "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatından Bir Şair: Ahmed el-Keyvânî". *Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* II/4 (2002), 57-84.
- Ergin, Mehmet Mesut. "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* VII/1 (2007), 119-135.
- Ergin, Mehmet Mesut. "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi (Bilimsel Birikim)* VII/1 (2007), 119-135.
- Ergin, Mehmet Mesut. "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar". *Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* VI/21 (2006), 41-67.
- Faḍl Ali Ahmed Ebû Ğânem. *el-Bunyetu'l-Ḳabeliyye fî'l-Yemen*. San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemeniyye, 1991.
- Faḍl Hasan 'Abbas. *el-Belaġetu Funûnuhâ ve Efnânuhâ*. Dâru'l-Furḳân, 10. Basım, 2005.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi. "Ğadîr-i Hum". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/279-280. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Gökalp, Yusuf. "Zeydiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/328-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ḥafnî Nâsîf vd. *Durûsu'l-Belâġa*. Karaçi: Mektebetu'l-Medeniyye, 1. Basım, 2007.

- Hamîdullah, Muhammed. "Hendek Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/194-195. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Hasan Hudaîrî Ahmed. *Kıyâmu'd-Devleti'z-Zeydiyye fi'l-Yemen*. Kahire: Mektebetu Medbûlî, 1. Basım, ts.
- Heddare, Muhammed Mustafa. *fi'l-Belâğati'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Ulumi'l-Arabiyye, 1. Basım, 1989.
- İbn Reşîk Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî el-Çayrevânî. *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Nakdih*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 5. Basım, 1981.
- İbni Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekerîyyâ el-Çazvînî er-Râzî. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. thk. Abdusselam Muhammed Harûn. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- İbni Hişâm, Ebu Muhammed 'Abdûlmelik. *Kitâbu't-Ticân fi Mulûki'l-Himyer*. San'a: Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Ebhâsi'l-Yemeniyye, 1928.
- İbni Hişâm, Ebu Muhammed 'Abdûlmelik. *Sîretu'n-Nebî*. thk. Mecdî Fethî es-Seyyid. Tanta: Dâru's-Şahabe, 1. Basım, 1995.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Faḍl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddîn el-Ensârî. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru İhyai'l Turasi'l Arabi, 1999.
- İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî. *Bedi'u'l-Çur'ân*. thk. Hıfînî Muhammed Şeref. Mısır: Nahḍatu Mısır, 1985.
- İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî. *Tahrîru't-Tahbîr*. thk. Hıfînî Muhammed Şeref, ts.
- İbn Hayyûs el-Çanevî ed-Dimeşkî. *Dîvânu İbni Hayyûs*. thk. Halil Merdum Bek. Beyrut: Dâru Şadr, 1984.
- İbn Hazm. *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab*. thk. Abdusselam Muhammed Harûn. Kahire: Dâru'l-Mea'rif, 5. Basım, ts.
- İbn Ma'sûm el-Medenî. *Envâru'r-Reb'î fi Envâ'i'l-Bedi'*. thk. Şâkir Hâdî Şûkr. Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1. Basım, 1969.
- İbnu'l-Mu'tez. *Kitâbu'l-Bedi'*. thk. İrfan Matracî. Beyrut: Muessetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1. Basım, 2012.
- İbnu'l-Verdî, Siracuddîn. *Herîdetu'l-'Acâib ve Ferîdetu'l-Çarâib*. thk. Enver Mahmud Zenâtî. Kahire: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2008.
- İbnu'n-Nâzım, Bedruddîn b. Mâlik. *el-Misbâh fi'l-Me'anî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*. thk. Hüseyin Abdulcelil Yusuf. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, ts.
- İbnu'l-Esîr, Dîyaüddîn Naşrullah b. Muhammed. *el-Meselû's-sâ'ir fi Edebi'l- Kâtib ve's-Şâ'ir*. Kahire: Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladuhu, ts.

- İlyâ Hâvî. *Fennu'l-Faḥr*. Beyrut: Menşurâtu Dari's-Şarki'l-Cedîd, 1. Basım, 1960.
- İlyâ Hâvî. *Fennu'l-Vaşf*. Beyrut: Menşurâtu Dari's-Şarki'l-Cedîd, 1. Basım, 1959.
- İsmail Paşa el-Bağdadî. *Hediiyetu'l- 'Ârifîn*. Muessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, ts.
- Kaçar, Halil İbrahim. "Terdîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kara, Ayşe. *XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Yemen Ve Kasimiler Dönemi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2011.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Ebû Nüvâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/205-207. İstanbul: TDV Yayınları, ts.
- Kerime Mahmud Ebû Zeyd. *'İlmu'l-Me'anî Dirâse ve Tahlîl*. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1988.
- Kudâme b. Ca'fer b. Ebu'l-Ferecel-Bağdâdî. *Naḫdu's-Şi'r*. thk. Muhammed Abdulmun'im Hafacî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Kurt, Halil. "Yemen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Luis Ma'louf. *el-Muncid fi'l-Luḡa*. Beyrut: el-Matbaatu'l-Katolîkiyye, ts.
- Macit, Muhsin. "Münâcât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/562-564. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Mahmûd Selîm Rızk. *el-Edebu'l-'Arabî min 'Ahdi'l-Fatımiyyîn ile'l-Yevm*. İskenderiyye: Mektebetu Şalâhuddîn, 1. Basım, 1938.
- el-Mirşafî, Hüseyin b. Ahmed. *el-Vesîletu'l-Edebiyye ile'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye*. Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 2019.
- Muhammed b. Muhammed b. Yahyâ Zubâre. *Târîhu'l-Eimmeti'z-Zeydiyye fi'l-Yemen*. thk. Muhammed Zeynhum. Kahire: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.
- Muhammed Beyûmî Mehrân. *Dirâsatun fi Târîhi'l-'Arabî'l-Ḳadîm*. İskenderiyye: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, ts.
- Muhammed Mehdi eş-Şerîf. *Mu'cemu Muştalahâti 'İlmi's-Ş'iri'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2004.
- Muhammed Muḫyiddîn Mînu. *Mu'cemu Muştalahâti'l-'Arûd*. BAE: Dairetu's-Sekâfeti Ve'l-İ'lâm, 2014.
- Muhtar, Cemal. "Antere". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/237. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- Muhtâr Muhammed eđ-Dabîbî. *el-Bun fi'l-Yemen*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşır, 1. Basım, 1992.
- Mustafa Abdulkerim el-Hatîb. *İstiklâlu'l-Yemeni'l-Evvel 'ani'l-İdâreti'i- 'Osmâniyye*. Şam: Dimeşk Üniversitesi, Doktora, ts.
- en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdulvehhab *Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kutub ve Vesâiki'l-Kavmiyye, 1. Basım, 2002.
- Ömer Abdulaziz Ömer. *Târîhu'l-Meşriki'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, ts.
- Öz, Mustafa. "Mansûr-Billâh, Kâsım b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/14-15. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Öz, Mustafa. "Nâsıbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/393-394. TDV Yayınları, 2006.
- Resûl Kâzım 'Abdu's-Sâde. *Mevsû'atu Udebai İ'mâri'l-'Atabâti'l-Muqaddese*. Kum: Merkezu'n-Necefi'l-Eşref li't-Te'lîf ve Tevşîk, 2012.
- Salâh Fağl. *Nazariyyetu'l-Binâiyye fi'n-Nakdi'l-Edebî*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1998.
- Seyyid Mustafa Sâlim. *el-Fethu'l-'Uşmaniyyu'l-Evvel li'l-Yemen*. Kahire: Dâru'l-Emîn, 5. Basım, 1999.
- eş-Se'alibî, Ebu İshâk Ahmed b. Muhammed İbrahim. *el-Keşfu ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'an*. Suudi Arabistan: Dâru't-Tefsîr, 1. Basım, 2015.
- es-Sekkâkî, Ebu Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- eş-Şemâhî, el-Kâğî Abdullah b. Abdulvahhâb el-Mucâhid. *el-Yemen el-İnsânu ve'l-Hağare*. Beyrut: Dâru't-Tenvîr, 3. Basım, 1985.
- eş-Suyûtî, Celaleddin eş-. *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebu'l-Fağl İbrahim. Mısır: el-Hey'etu'l-Mişriyye, 1984.
- Suzan, Yahya. "Arap Şiirinde Bir Nazım Türü: Tahmîs". *Şarkiyat3, Nisan 2010*.
- Süleyman Tülücü. "İmruülkays b. Âbis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/237. İstanbul: TDV Yayınları, 200M.S.
- Şemsuddîn Muhammed en-Nevâcî eş-Şafiî'. *eş-Şifâ fi Bedi'i'l-İktifâ*. thk. Mahmûd Hasan Ebû Nâcî. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1. Basım, ts.
- eş-Şerîf Ziyaüddin Yusuf b. Yahya el-Hasenî. *Nesmetu's-Seher bi Zikri Men Teşeyye'a ve Şe'ar*. thk. Kâmil Selmân el-Cebbûrî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Muerrihi'l-'Arabî, 1999.

- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Bedru't-Tâli'*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Şevki Dayf. *el-'Asru'l-Cahilî*. Kahire: Dâru'l-Mearif, 3. Basım, 2020.
- Şevki Dayf. *er-Rişa*. Kahire: Dâru'l-Mearif, 4. Basım, 1987.
- et-Taftâzânî. *el-Muṭavvel Şerhu Telhisi Miṭṭâhi'l-Ulûm*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2013.
- Tahir İbni 'Âşûr. *Şifâu'l-Kalbi'l-Cerîh bi Şerhi'l-Burdeti'l-Medîh*. Şam: Dâru't-Taḳva, 1. Basım, 2015.
- Tomar, Cengiz. "Yemen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/414-416. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Tülücü, Süleyman. "Hâtim et-Tâi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/472-473. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Usâme b. Munkiz. *el-Bedi' fi Nakdi's-Şi'r*. thk. Ahmed Ahmed Bedevî. Mısır: Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladuhu, ts.
- el-Vesimî, Hüseyin b. Ali. *el-Yemenu'l-Kubrâ Kitabun Cuğrafi Ciyûlûcî Târîhi*. San'a: Mektebetu'l-İrşâd, 1991.
- Yahya Şâmî. *Târîhu't-Tencîm 'inde'l-'Arab*. Beyrut: Muessesetu İzzeddin, 1. Basım, 1994.
- el-Yemânî, el-Kâdî Muhammed b. Ahmed el-Hacerî. *Mecmû'u Buldâni'l-Yemen ve Kabâilîhâ*. thk. İsmail b. Ali el-Ekra'. San'a: Mektebetu'l-İrşâd, 5. Basım, 2011.
- ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Huseynî. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdul'alîm eṭ-Ṭahâvî. Kuveyt: Muessesetu Kuveyt, 1. Basım, 2000.
- ez-Ziriklî, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris ed-Dımaşkı. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.